อัตตชีวประวัติบางส่วนของผู้เขียน

วศิน อินทสระ

อันความกรุณาปรานี

อันความ
กรุณา
ปรานี

วศิน อินทสระ

คำปรารภ

ลูกจุ๋ม ทันตแพทย์หญิงอัจฉรา กลิ่นสุวรรณ์ ผู้เป็นเสมือนลูกสาวของข้าพเจ้า ได้ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ **"อันความกรุณาปรานี"** ซึ่งข้าพเจ้าได้บันทึกไว้เมื่อ ๕๐ ปีมาแล้ว รู้สึกยินดีและปลื้มใจยิ่งนัก ที่ลูกอัจฉราเห็นคุณค่าของหนังสือเล่มนี้

ความกรุณาปรานี เป็นสิ่งสำคัญในสังคมมนุษย์ ชีวิตของข้าพเจ้า ได้รับความกรุณาปรานีจากคณะศิษย์บ้าง จากบุคคลทั่วไปบ้าง มาโดยตลอด จึงมีชีวิตอยู่ได้อย่างปัจจุบันนี้

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาต่อกุศลเจตนาของลูกจุ๋ม ผู้ได้ทำประโยชน์แก่ข้าพเจ้ามากมายเหลือเกิน ขอให้เธอมีความสุขประสบความเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป

ด้วยความปรารถนาดีอย่างยิ่ง

๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๕

คำนำชมรมกัลยาณธรรม

ในชีวิตมนุษย์เรา กว่าจะผ่านมาได้ในแต่ละช่วงชีวิต ปฏิเสธไม่ได้เลยว่าเราต้องอาศัยความกรุณาปรานีจากผู้อื่น เริ่มตั้งแต่มารดาบิดาผู้ให้กำเนิด ครูบาอาจารย์ และญาติมิตรมากมาย ถือได้ว่าเราต่างมีบุญสัมพันธ์ต่อกันมาด้วยความปรารถนาดี ทั้งโดยความเป็นญาติ ทั้งโดยความเป็นญาติธรรม ถ้าไม่มีความกรุณาต่อกันแล้ว โลกนี้ก็คงไม่อยู่รอดมาได้ รวมทั้งชีวิตของพวกเราด้วย

"อันความกรุณาปรานี" เล่มนี้ เป็นผลงานที่ท่านอาจารย์วศิน อินทสระ ได้รวมรวมเรื่องราวเกี่ยวกับผู้มีพระคุณของท่านที่ช่วยเอื้อเฟื้อด้วยน้ำใจมากมาย ในคราวที่ท่านไปศึกษาต่อที่ประเทศอินเดีย เป็นเวลา ๒ ปี โดยประพันธ์เป็นเชิงนวนิยายอิงอัตตชีวประวัติบางส่วน เพื่อแสดงความขอบคุณท่านเหล่านั้นที่ช่วยให้การศึกษาในต่างแดนอันเต็มไปด้วยความยากลำบากสามารถผ่านพ้นมาได้ด้วยความสำเร็จ เป็นคุณูปการแก่สังคมและพระพุทธศาสนาสืบต่อมามากมาย

ท่านอาจารย์ได้สอบผ่านเปรียญธรรม ๗ ประโยค ตั้งแต่ยังเป็นสามเณร จากนั้นท่านได้ตัดสินใจไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีความมุ่งมั่น

ที่จะศึกษาวิทยาการความรู้ใหม่ๆ ให้กว้างขวาง เพื่อนำมาเผยแพร่ธรรมให้เข้าถึงประชาชนได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ใช้เวลาเรียนที่นั่น ๗ ปี จนจบการศึกษาศาสนศาตร์บัณฑิต (มหามกุฏราชวิทยาลัย) เมื่ออายุ ๒๙ ปี และได้ลาสิกขาในปีต่อมา จากนั้นหลังจากได้รับเชิญไปเป็นอาจารย์ผู้ปกครองที่โรงเรียนพณิชยการสีลม ได้ ๑ เทอม ท่าน ผบ.รร.เตรียมทหาร (พลเอกปิยะ สุวรรณพิมพ์ ขณะนั้นยศพลตรี) ได้เชิญท่านไปทำงานด้วยในตำแหน่งหัวหน้ากองบัญชาการ (ซึ่งท่านอาจารย์รู้สึกว่า งานที่ทำนั้น น่าจะเป็นเพียงหัวหน้าแผนกสารบัญเท่านั้น) และสอนนักเรียนด้วย

ถึงแม้ว่าจะได้รับความกรุณาไว้วางใจจากผู้บังคับบัญชาและเป็นที่รักของเพื่อนร่วมงาน แต่หลังจากทำงานที่นั่น ๕ ปีผ่านไป ท่านมาใคร่ครวญว่า ชีวิตที่นั่นไม่ใช่หนทางที่ท่านตั้งใจไว้ ท่านจึงตัดสินใจลาออก และเดินทางไปศึกษาต่อที่ประเทศอินเดียเป็นเวลา ๒ ปี จนจบปริญญาโท (M.A.) ทางปรัชญาที่มหาวิทยาลัยบานารัส พาราณสี อินเดีย

การเดินทางไปศึกษาต่อที่อินเดียในครั้งนั้น นับว่าต้องใช้ความแน่วแน่เด็ดเดี่ยวอย่างยิ่ง เพราะขณะนั้น ท่านมีครอบครัวใหม่ๆ และบุตรชายคนแรก อายุได้เพียง ๖ เดือน การตัดใจจากครอบครัวและลูกน้อยไปเพื่อการศึกษาในต่างแดน ในขณะที่ยังไม่มีความพร้อมทางการเงิน นานถึง ๒ ปี จึงเป็นเรื่องท้าทายและวัดใจมาก แต่ท่านก็ตัดสินใจเลือกประโยชน์ของส่วนรวม

และความก้าวหน้าทางวิชาความรู้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด จึงเตรียมใจพร้อมไปเผชิญกับความยากลำบากด้วยความอดทนพากเพียรจนสามารถเรียนจบ ประสบความสำเร็จดั่งที่ตั้งใจ ทั้งในระหว่างที่ท่านได้ศึกษาอยู่ที่นั่น นอกจากเรียนหนักและเป็นอยู่อย่างลำบากแล้ว ท่านยังต้องเขียนหนังสือธรรมะหลายเล่ม ส่งมาพิมพ์ทางเมืองไทย เพื่อมีรายได้เป็นค่าเล่าเรียนและส่งเสียครอบครัวด้วย หนังสือทรงคุณค่า ๘ เล่ม ได้เขียนที่นั่น อาทิ **ธรรมบท ทางแห่งความดี เล่ม ๑**, **สาระสำคัญแห่งมงคล ๓๘**, **สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค** เป็นต้น ซึ่งรวมทั้งได้เขียน **"อันความกรุณาปรานี"** เล่มนี้ด้วย

การศึกษาที่อินเดียและชีวิตความเป็นอยู่ของท่าน รวมถึงครอบครัวทางเมืองไทย จะผ่านช่วงที่ยากและหนัก ๒ ปีนั้นมาไม่ได้เลย หากไม่ได้รับความกรุณาปรานีจากเพื่อนที่ดีหลายท่านที่คอยปลุกปลอบกำลังใจ คอยช่วยเหลือ ท่านมีความประทับใจในน้ำใจของพวกเขาเหล่านั้น จึงสละเวลาเขียนเล่าเรื่องราวต่างๆ เพื่อบันทึกคุณความดีในน้ำใจของผู้ปิดทองหลังพระเหล่านั้น แทนความรู้สึกสำนึกคุณที่ท่านไม่อาจจะกล่าวขอบคุณพวกเขาได้ทั้งหมด และเรื่องเล่านี้ท่านได้ประพันธ์เป็นเชิงนวนิยายที่อ่านสนุก ชวนติดตาม นับเป็นหนังสือเชิงอัตตชีวประวัติของครูบาอาจารย์ที่มีคุณค่าและเป็นแบบอย่างกำลังใจยิ่ง

กัลยาณมิตรท่านหนึ่งของข้าพเจ้าซึ่งเป็นศิษย์ที่เคารพศรัทธาท่านอาจารย์มาก ได้ดำริริเริ่มที่จะให้ชมรมกัลยาณธรรม

จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ และช่วยสนับสนุนทุกอย่าง ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีมาก เพราะได้อ่านแล้วประทับใจทั้งเนื้อหาและการดำเนินเรื่องที่รื่นรมย์ยิ่ง ทั้งแก่นของเรื่องก็เป็นพุทธศาสนสุภาษิตที่สำคัญคือ *"นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา" ความกตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี* พวกเราบรรดาศิษย์ทั้งหลายจึงตั้งใจจะตอบแทนพระคุณท่านอาจารย์ด้วยการสืบต่อคุณธรรมของท่านให้เป็นแบบอย่างแก่สังคมต่อไป

หลังจากที่ชมรมกัลยาณธรรมได้จัดพิมพ์ **พระอานนท์พุทธอนุชา**, **พ่อผมเป็นมหา**, **อนุทินทรรศนะชีวิต**, **แสงเทียน**, **ความหลัง**, **พุทธอุทาน**, **ผู้สละโลก** และหนังสือดีๆ อื่นๆ ของท่านอาจารย์อีกเป็นจำนวนมาก ทั้งได้แจกเป็นธรรมทานอย่างกว้างขวาง จึงตั้งใจทำหนังสือ **"อันความกรุณาปรานี"** ให้ดีที่สุด เพื่อน้อมบูชาคุณท่านอาจารย์ และร่วมประกาศความดีของผู้มีพระคุณทั้งหลายที่หยิบยื่นน้ำใจให้ท่านอาจารย์ผ่านชีวิตช่วงที่ยากและสำคัญมาได้ และได้เป็นปูชนียบุคคลที่ควรบูชามาถึงวันนี้

"มหาปุริสภาวสฺส ลกฺขณํ กรุณาสโห" อัชฌาสัยที่ทนไม่ได้เพราะกรุณา เป็นลักษณะของมหาบุรุษ ท่านอาจารย์วศินอินทสระ เป็นครูผู้เปี่ยมด้วยความเมตตาต่อศิษย์ ชีวิตของท่านเป็นชีวิตแบบอย่าง ที่พวกเราระลึกถึงเป็นทิฏฐานุคติได้เสมอในคราวที่ประสบทุกข์ น้ำใจของมนุษย์ที่มีต่อกันนั้น ทำให้ทุกชีวิตผ่านความทุกข์ยากลำบากมาได้ ข้าพเจ้าในนามชมรม

กัลยาณธรรม จึงตั้งใจตอบแทนพระคุณท่านในงานเผยแผ่ธรรม สืบสานปณิธานของท่าน ซึ่งต้องอาศัยความกรุณาจากเพื่อนๆ จำนวนมาก ที่มีอุดมการณ์เดียวกันที่จะเผยแผ่สาระธรรมดีๆ เป็นที่พึ่งทางจิตใจและแนวทางสัมมาทิฏฐิแก่สังคม จึงขอกราบอนุโมทนาในน้ำใจของกัลยาณมิตรกัลยาณธรรมทุกท่านมา ณ ที่นี้

ในระหว่างที่ทำหนังสือเล่มนี้ ท่านอาจารย์ได้มีโอกาสอ่านต้นฉบับ (มีคนอ่านให้ฟัง) ท่านประทับใจในหนังสือเล่มนี้มาก โทรศัพท์มาขอบคุณข้าพเจ้าหลายครั้งว่าท่านดีใจที่มีการจัดพิมพ์หนังสือนี้อีกครั้ง ท่านเฝ้ารอ คอยทวงถาม ว่าหนังสือจะเสร็จเมื่อไหร่ แต่เนื่องจากข้าพเจ้ามีงานหลายด้าน รวมทั้งการเรียนภาษาบาลีและพระอภิธรรม ทำให้งานหนังสือล่าช้า แต่ด้วยประโยคเดียวจากท่านว่า **"ขอให้หนังสือเสร็จก่อนชีวิตคุณพ่อนะ"** นับว่าเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ข้าพเจ้าจะไม่ยอมเสียใจที่ทำหนังสือเล่มนี้ไม่ทัน เพราะชีวิตไม่มีอะไรแน่นอน อาจเป็นข้าพเจ้าเองที่จากไปก่อนก็ได้ กอรปกับกัลยาณมิตรหลายท่านของข้าพเจ้าก็คอยสนับสนุน ให้กำลังใจเต็มที่ งานหนังสือเล่มใหญ่นี้จึงสำเร็จดั่งกุศลเจตนาของทุกท่านในที่สุด

ข้าพเจ้าหวังว่า ท่านผู้อ่านจะได้รับประโยชน์ทางธรรมและอรรถรสอันรื่นรมย์จาก **"อันความกรุณาปรานี"** เล่มนี้ อันจะเป็นธัมมานุสสติให้ทุกคนได้ตระหนักถึงความยากและความเพียรที่ต้องประสบคู่กันในทุกชีวิต ซึ่งเราทุกคนจะผ่านมาไม่ได้เลย หากไม่มีมิตรภาพในรายทาง ที่คอยหยิบยื่นน้ำใจให้

เราสามารถฝ่าฟันอุปสรรคปัญหาต่างๆ มาได้ รวมถึงถ้อยคำแห่งกำลังใจ และแม้คำดูหมิ่น สบประมาท ทุกอย่างก็ล้วนเป็นเครื่องวัดความแข็งแกร่งของชีวิต เฉกเช่นที่ท่านอาจารย์วศิน อินทสระ ได้ใช้เวลาในชีวิตอย่างเต็มเปี่ยมด้วยคุณค่า ภายใต้ข้อจำกัดมากมาย สร้างผลงานธรรมฝากไว้เป็นสมบัติทางปัญญาของพุทธศาสนาได้หลากหลายอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่ง

ขอน้อมบูชาคุณงามความดีของผู้คนทั้งหลายที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสิ่งที่ดีงาม ส่งเสริมกัน ให้กำลังใจกัน เพื่อให้บุญกุศลเจริญขึ้น ทั้งในส่วนบุคคล สังคม ประเทศชาติ เป็นการสืบทอดหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ยั่งยืนยาวนาน เพื่อเป็นแสงสว่างทางปัญญา นำทางชีวิตที่ถูกตรงแก่เวไนยสัตว์สืบไป

และท้ายที่สุดนี้ ด้วยกุศลเจตนาแห่งกตัญญูกตเวทิตาของศิษย์ทั้งหลาย ขออนุโมทนาทุกความงดงามแห่งน้ำใจที่จารึกไว้ในหนังสือนี้ ขอน้อมบูชาอาจริยคุณแด่ท่านอาจารย์วศิน อินทสระ ครูผู้เปี่ยมด้วยเมตตา แบบอย่างแห่งปูชนียบุคคล ชมรมกัลยาณธรรมขอมอบธรรมบรรณาการนี้ เพื่อเป็นกำลังใจแด่ทุกชีวิตบนเส้นทางแห่งความดียิ่งๆ ขึ้นไป ทุกท่าน เทอญ

กราบนอบน้อมบูชาพระคุณด้วยเศียรเกล้า

ทพญ. อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ์

ประธานชมรมกัลยาณธรรม

คำนำครั้งที่ ๑

ความหวั่นใจต่อความทุกข์ของผู้อื่น ให้รู้สึกทนดูไม่ได้ ปรารถนาช่วยให้เขาพ้นทุกข์ เห็นความทุกข์ของผู้อื่นเสมอด้วยความทุกข์แห่งตน ท่านเรียกว่า "ความกรุณา"

ความเอ็นดูต่อผู้อื่น สัตว์อื่น มีสภาพจิตอ่อนโยนปราศจากความกระด้าง เปี่ยมล้นอยู่ด้วยความเห็นใจ และให้อภัย เสมือนสภาพจิตของมารดาบิดาต่อบุตรผู้ไร้เดียงสา ท่านเรียกว่า "ความปรานี"

ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติทางใจทั้งสองประการนี้ ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกรุณาปรานี

คุณธรรมดังกล่าวนี้ได้รับการยกย่องในทุกศาสนาว่าเป็น "บรมธรรม – ธรรมอันประเสริฐเยี่ยม"

ผู้มีธรรมนี้ประจำใจ ย่อมเว้นขาดจากการเบียดเบียนใส่ร้ายป้ายโทษแก่ใครๆ ใจของเขาก็สงบเยือกเย็น ไม่จองเวร เมื่อไม่มีเวร ภัยจักมีแต่ที่ใด

สายธารแห่งความกรุณาปรานีนั้น เป็นกระแสที่เยือกเย็น ให้ความชุ่มฉ่ำแก่ผู้รับ ระงับความเร่าร้อนทางใจ ช่วยยกระดับจิต ให้สูงขึ้นทั้งฝ่ายให้และฝ่ายรับ เพิ่มพูนคุณธรรมอย่างอื่นให้เกิด ตามขึ้นมาเป็นอันมาก

หากโลกนี้ปราศจากความกรุณาปรานีเสียแล้ว ใครจัก สงเคราะห์ใคร ใครจักเอ็นดูใคร โลกคงดำรงอยู่อย่างเร่าร้อน อย่างที่สุด

ตรงกันข้าม ในเรือนใด สังคมใด ประเทศใด หรือโลกใด มีกรุณาปรานีเป็นวิหารธรรม สถานที่นั้นๆ ย่อมมีความสุข ความ เยือกเย็นเป็นผลตอบแทน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสงบเยือกเย็น ภายในใจของผู้มีความกรุณาปรานีนั่นเอง ดูตัวอย่างพระบรม ศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเถิด

ในเรื่องนี้ หากท่านอ่านโดยพินิจ ท่านจะเห็นความกรุณา ปรานีหลั่งไหลอยู่ตลอดเรื่อง และมีการดูดซึมซับความปรานีนั้น เสมือนน้ำกับทราย ข้าพเจ้าจึงพอใจให้ชื่อเรื่องว่า “อันความกรุณา ปรานี”

เมื่อเขียนจบและอ่านโดยตลอดแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเรื่องนี้ มีลักษณะท่วงทำนองคล้ายนวนิยายอิงสารคดีเล็กน้อย ไม่ใช่ นวนิยายบริสุทธิ์ และไม่ใช่สารคดีล้วน หากจะเรียกนวนิยาย ก็เป็นนวนิยาย “พันทาง”

ความมุ่งหมายของข้าพเจ้าในการเขียนหนังสือเล่มนี้ก็เหมือนกับเล่มอื่นๆ ที่เคยเขียนมาแล้ว คือมุ่งประโยชน์ทางกล่อมเกลาจิตใจ แสดงหลักธรรมและทรรศนะชีวิต ส่วนท้องเรื่องนั้น สร้างขึ้นเพียงเพื่อให้ธรรมะ และทรรศนะชีวิตเดินได้สะดวก เสมือนรางหรือถนนให้รถเดินได้เท่านั้น

เพราะฉะนั้น หากมีคำพูดใด หรือเรื่องตอนใดเป็นที่ขัดหูขัดตา ไม่สบอัธยาศัยท่านผู้อ่านแล้วไซร้ ขอได้โปรดให้อภัยแก่ข้าพเจ้าด้วย ความผิดพลาดบกพร่องนั้น อาจเกิดขึ้นเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือหย่อนในความรู้ หรือทั้งสองอย่างรวมกัน ข้าพเจ้ายินดีรับคำติทักท้วงจากท่านผู้อ่านทั่วไป

ส่วนข้อความใด เรื่องใด เป็นส่วนดี อันเป็นเหตุให้เกิดบุญกุศลแล้ว ข้าพเจ้าขอน้อมอุทิศบุญส่วนนั้นบูชาพระคุณแห่งท่านผู้มีความกรุณาปรานีแก่ข้าพเจ้าทุกท่าน

สารบัญ

บทที่ ๑ • จากบ้าน ๑๗
บทที่ ๒ • ภาพสลดใจ ๒๙
บทที่ ๓ • เครื่องผูกใจ ๔๑
บทที่ ๔ • คำพูดของเพื่อน ๕๓
บทที่ ๕ • วาทะของผู้ยิ่งใหญ่ ๖๓
บทที่ ๖ • เพื่อนใหม่ในอินเดีย ๗๕
บทที่ ๗ • สิ่งไม่ดี ๗ ประการ ๙๓
บทที่ ๘ • สายตาของฮินดู ๑๑๑
บทที่ ๙ • บาทแห่งความสำเร็จ ๑๒๑
บทที่ ๑๐ • ข่าวจากเมืองไทย ๑๒๗
บทที่ ๑๑ • ความสุขและเรื่องเศร้า ๑๓๕
บทที่ ๑๒ • ความหลงตัว ๑๔๕
บทที่ ๑๓ • ข้อโต้แย้งของประกาศินี ๑๕๙
บทที่ ๑๔ • กำลังใจ ๑๗๑
บทที่ ๑๕ • ชีวิตที่ล้อมอยู่รอบตัว ๑๘๓

บทที่ ๑๖ • วาทะของนักปราชญ์.....๑๙๕
บทที่ ๑๗ • พล เพื่อนรัก.....๒๐๕
บทที่ ๑๘ • พร พ่อของพล.....๒๑๑
บทที่ ๑๙ • ตั้งตนไว้ชอบ.....๒๒๓
บทที่ ๒๐ • ความรู้ที่ต่างกัน.....๒๓๑
บทที่ ๒๑ • ความต้องการของข้าพเจ้า.....๒๔๕
บทที่ ๒๒ • เรว่า ริมฝั่งแม่น้ำคงคา.....๒๕๕
บทที่ ๒๓ • เด็กสาวชาวอินเดียที่ริมฝั่งแม่คงคา.....๒๖๓
บทที่ ๒๔ • ไม่รู้ว่าทางนี้เดินยาก.....๒๗๙
บทที่ ๒๕ • กลับบ้านและน้ำใจเพื่อน.....๒๙๓
บทที่ ๒๖ • ทางใหม่.....๓๑๓
บทที่ ๒๗ • วันแรกในกนกนคร.....๓๓๙
บทที่ ๒๘ • ก้อนอิฐและพวงดอกไม้.....๓๕๕
ประวัติของอาจารย์วศิน อินทสระ.....๓๗๐

อันความ กรุณา ปรานี

Lucknow
Kathmandu
Kanpur
Patna
Indore
INDIA
Kolkata
Nagpur
Vishakhapatnam
Bengaluru

บ ท ที่

๑

จากบ้าน

การไปต่างประเทศเพื่อศึกษาหรือดูงาน ได้กลายเป็นความใฝ่ฝันของเด็กหนุ่มไทยและข้าราชการไทยทุกกระทรวง ทบวง กรม เพราะอะไรหรือท่าน? เพราะเด็กหรือข้าราชการเหล่านั้นได้เห็นตัวอย่างจากคนที่เคยไปมาแล้ว กลับมาเมืองไทยมักได้ดี มีสุข มีหน้ามีตา ได้รับเกียรติจากสังคม มีงานการที่ดีกว่า กระโดดได้หลายขั้นกว่า นอกจากนี้ยังได้ชื่อว่า "เป็นผู้เคยผ่านเมืองนอกมาแล้ว"

เพราะฉะนั้น คนไทย ทั้งผู้ที่อยู่ในวัยเด็กและผู้ใหญ่ มักดิ้นรนขวนขวายเพื่อจะได้ไปเมืองนอก โดยเฉพาะอังกฤษและอเมริกา ๒ ประเทศนี้เป็นที่ปรารถนาของคนไทยมาก ใครได้เคยผ่านมาก็ได้รับเกียรติว่า เป็นผู้มีการศึกษาดีได้ "ชุบตัวมาแล้ว" ทำนองเดียวกับที่คนไทยโบราณถือว่าคนที่เคยผ่านการบวชมาแม้เพียง ๓ เดือน เป็นคนสุก ได้รับการอบรมศึกษามาแล้วฉันนั้นเหมือนกัน ต่อจากนั้นก็ให้เกียรติว่า เป็นบัณฑิต เป็น

เกียรติที่สังคมยินดีมอบให้แก่ผู้มีการศึกษาอบรม แต่เขาจะเป็นบัณฑิตจริงหรือไม่ เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล เขาจะเป็นเพียง "บัณฑิตกระดาษ" หรือบัณฑิตในความหมายอันถูกต้องแท้จริงนั่นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก

ตัวอย่างที่เด็กไทยและข้าราชการไทยได้เห็นนั้น เป็นทั้งแรงกระตุ้นและแรงบีบของสังคม เมื่อถูกกระตุ้นและถูกบีบโดยสังคมอยู่เสมอ ใจของคนก็เริ่มดิ้นรน มองไปข้างหน้า แม้จะเป็นความมืดมนสำหรับตนอยู่ แต่ตัวอย่างที่คนอื่นประสบผลสำเร็จมาได้ดีมีสุข มีหน้ามีตาในสังคมนั้น ยั่วยุให้เด็กไทยลองเสี่ยงดู

ด้วยประการดังกล่าวมานี้ จึงมีคนไทยอยู่ไม่น้อยที่ไปเสี่ยงโชคในอเมริกา เขามีแต่เพียงค่าเครื่องบินให้พอไปถึงอเมริกาได้เท่านั้น เขาบอกว่า "ไปตายเอาดาบหน้า" แม้ผู้หวังดีจะเตือนว่า "อาจจะตายจริงได้" แต่คนหนุ่มเหล่านั้นก็หาได้หยุดยั้งความคิดและการกระทำของเขาไม่

ยิ่งมีข่าวมาว่า คนที่ลองไปเสี่ยงโชคเหล่านั้นหาเงินได้ คิดเป็นเงินไทย เดือนหนึ่งประมาณ ๘ – ๙ พันบาท หรือถึงหมื่นบาทก็มี ยิ่งยั่วยุให้คนไทยในเมืองไทยกระหายใคร่ทำอย่างนั้นบ้าง เงินเดือนละ ๘ – ๙ พันบาทนั้นเกือบเท่าเงินเดือนนายกรัฐมนตรีแห่งเมืองไทยแล้ว[๑] คนเหล่านั้นนึกเห็นแต่รายได้ หาได้นึกถึงรายจ่าย เช่นข้าวผัดจานละ ๒๕ บาทไม่ เมื่อเทียบส่วน

---

[๑] รายได้ปี พ.ศ. ๒๕๑๔

แล้วรายได้เดือนละ ๘ – ๙ พันบาทในอเมริกา ย่อมสู้รายได้ในเมืองไทยเดือนละ ๓,๐๐๐ บาทไม่ได้ ที่ใดค่าครองชีพสูง รายได้รายจ่ายก็ต้องสูงตาม

เขาคิดว่า เมื่อกลับมาเมืองไทยแล้วย่อมได้รับเกียรติได้เชิดหน้าชูตา แน่ละคนทุกคนย่อมกระหายต่อการยกย่องของสังคม ต้องการให้สังคมยอมรับตน เขาจึงแสวงหาทางว่าทำอย่างไรสังคมจึงจะยอมรับคนในฐานะที่เขาต้องการ เขากระหายต่อการยกย่องชมเชยและชื่อเสียง

แม้บางคนจะอยู่ในฐานะยากจน ตัวเขาเองก็ไม่มีเงินพอครอบครัวก็ขัดสน แต่ความกระหายอันกระตุ้นเขาอยู่เสมอนั้นทำให้เขาต้องขวนขวายหาเงินด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ขอความอุปถัมภ์จากองค์กร หรือมูลนิธิแห่งใดแห่งหนึ่ง เช่น มูลนิธิเอเชียของชาวอเมริกัน ทั้งนี้เพื่อให้ได้บรรลุเป้าหมาย คือไปเรียนเมืองนอก ไปทำงานเมืองนอก หรือไป “ผ่านเมืองนอก” มา

นักเรียนที่พอสอบชิงทุนได้ก็พยายามสอบชิงทุนข้าราชการวิ่งเต้นขวนขวายเพื่อให้ถึงคิวของตน โดยที่สุดแม้แต่เด็กวัดกำลังเรียน ม.ศ. ๓ – ๔ ก็กระหายใคร่ไปเมืองนอก พระสงฆ์องค์เจ้าก็เช่นเดียวกัน เปรียญธรรม ๙ ประโยค ศาสนศาสตรบัณฑิต พุทธศาสตรบัณฑิตไม่พอความต้องการ (หรือไม่พอแก่ความจำเป็นทางสังคมตามที่พระท่านว่า) เสียแล้ว เมื่อจบเปรียญ–ธรรม ๙ ประโยค หรือปริญญาตรีทางศาสนาแล้ว ก็ต้องไปต่อ M.A. ที่อเมริกาอังกฤษ หรือที่อินเดียก็ยังดี

ชาวไร่ชาวนานั้น เดิมทีเมื่อประมาณ ๕๐ - ๖๐ ปีมานี้ เพียงแต่ลูกได้บวชเรียน ได้นักธรรมชั้นตรี โท เอก หรือเป็นเปรียญเพียง ๓ ประโยคก็ดีใจเป็นที่สุดแล้ว หากเรียนทางโลกจบแค่ ม.๘ หรือได้เข้าไปเรียนในกรุงเทพฯ ก็เป็นที่เล่าลือกันไปไกล เป็นที่พอใจที่สุดแล้วเช่นกัน

แต่มาสมัยนี้ไม่พอเสียแล้ว พ่อแม่ต่างตั้งความหวังไว้ให้ลูกได้ไปเมืองนอก เด็กหนุ่มสาวที่ไปดูโชคชะตาราศีของตน หากหมอทำนายว่าจะได้ไปเมืองนอก ก็เป็นที่พออกพอใจยิ่งนัก หากเขาลำบากอยู่ในเมืองไทย เขาจะร่ำร้องต่างๆ นานา ด่ารัฐบาล ด่าระบบการปกครอง และด่าอะไรๆ เท่าที่พอจะนึกด่าได้นอกจากตัวของเขาเอง แต่พอไปตกระกำลำบากที่เมืองนอกบ้าง เขาทนได้ เพราะไม่รู้จะไปร่ำร้องเอากับใคร และเขาหวังว่ากลับมาเมืองไทยเมื่อไรจะใช้ชีวิตให้ปรีดิ์เปรมให้สำราญเบิกบานใจ

ทัศนคติของคนไทยที่มีต่อเมืองนอกเป็นอยู่อย่างนี้

แต่ข้าพเจ้า - เปรม สุจินดา หามีความรู้สึกอย่างนั้นไม่ ข้าพเจ้าไม่เคยรู้สึกเลยว่า การไปเมืองนอกเป็นการไป “ชุบตัว” ข้าพเจ้ามองไม่เห็นว่าคนที่เคยไปเมืองนอก อยู่เมืองนอก เรียนเมืองนอก หรือทำงานอยู่เมืองนอก จะวิเศษเลิศลอยกว่าคนผู้ไม่เคยไปอย่างไร ข้าพเจ้าเองก็เคยไปเมืองนอกมาแล้วเหมือนกัน อาจเป็นเพราะข้าพเจ้าฝังใจอยู่ในพุทธธรรม เรื่องคนจะดีหรือชั่วอยู่ที่การกระทำ อย่างอื่นหาเป็นเครื่องประกอบได้ไม่ก็อาจเป็นได้ จึงทำให้มองข้ามปริญญานอกไปเสีย

ข้าพเจ้าเข้าใจว่าปริญญานั้นเป็นเพียงเครื่องมือในการประกอบอาชีพ หากใครสามารถประกอบอาชีพโดยสุจริต ให้เจริญรุ่งเรืองได้ บรรลุจุดประสงค์ที่ต้องการได้ ปริญญาก็ไม่มีความจำเป็น มีอยู่จำนวนมากที่คนซึ่งไม่เคยเรียนเมืองนอกเลย ไม่เคยผ่านแม้แต่ประเทศลาว แต่สามารถตั้งตนได้ดี มีสุข มีความเจริญทั้งส่วนตัวและได้รับเกียรติจากสังคม

คนจีนในเมืองไทยนั้นได้ประสบความสำเร็จ ร่ำรวยมหาศาลมามากนักหนาแล้ว ทั้งๆ ที่ไม่มีความรู้ภาษาอังกฤษเลย แม้ภาษาไทยก็ยังพูดให้ชัดไม่ได้ แต่สามารถกอบโกยเอาเงินไทย ทรัพยากรธรรมชาติของไทยไว้ได้มากมาย เขาได้เล่าเรียนเพียงแค่ บวก ลบ คูณ หาร เป็น และอ่านหนังสือไทยออก พูดกับคนไทยรู้เรื่องเท่านั้น อะไรอยู่เบื้องหลังแห่งความสำเร็จของเขา? ท่านก็ตอบได้เหมือนที่ข้าพเจ้าจะตอบ ความขยันหมั่นเพียร การเก็บออม ความอดทน ไม่ยอมปล่อยอาชีพง่ายๆ การงดเว้นอบายมุขต่างๆ ความไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย

ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าข้าพเจ้าจะทำประโยชน์อะไรให้แก่แผ่นดินไทยของข้าพเจ้าได้มากนัก หลังจากเรียนสำเร็จกลับมาเมืองไทยแล้ว ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าข้าพเจ้าจะทำได้ดีกว่าคนไทยบางคนที่ไม่เคยไปเมืองนอก แต่มีเจตนาดีและมีความสุจริตใจต่อเมืองไทยอย่างแท้จริง เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่าการทำประโยชน์แก่ประเทศชาตินั้น ขึ้นอยู่กับความตั้งใจดีของบุคคลและลงมือกระทำ

ข้าพเจ้าระลึกอยู่เสมอถึงพระราชนิพนธ์ของล้นเกล้า ร.๗ ความว่า “หากรักราชา – พระเจ้าแผ่นดิน ก็พึงน้อมจิตภักดีต่อท่าน รักชาติ พึงตั้งใจประกอบกรณีย์อันเป็นหน้าที่ของตน รักศาสนา ก็พึงตั้งอยู่ในสุจริตทั้ง ๓ ทาง คือ กาย วาจา ใจ” ดังนี้เป็นต้น

ข้าพเจ้าไปเมืองนอกมิใช่เพราะความกระหายใคร่ไป มิใช่เพราะอยากมีหน้ามีตาในสังคม หรือมิใช่อะไรอื่นอีกหลายอย่างที่เด็กไทยและคนไทยมุ่งหมาย เมืองนอกที่ข้าพเจ้าได้ไป บังเอิญมิใช่เมืองที่คนไทยนิยมชมชอบอะไรเลย ตรงข้าม กลับเป็นเมืองที่คนไทยรู้สึกเฉยๆ หรือมิฉะนั้นก็ดูถูกกันเสียอีก เขานึกหยามทั้งประเทศและคนของประเทศนั้น

ฟิลิปปินส์ ?

ไม่ใช่

ญี่ปุ่น ?

ไม่ใช่

จีน ?

ไม่ใช่

อินโดนีเซีย ?

ไม่ใช่

ท่านทายอีกทีเดียวก็คงถูก อินเดีย ? อินเดียไงล่ะท่าน ดินแดนแห่งพุทธภูมิ บุคคลผู้นี้เท่านั้นที่คนไทยยกย่องให้เกียรติทูนหัวทูนเกล้าเป็นที่สุด

“ทำไมจึงไม่ไปอเมริกา หรืออังกฤษนะ เปรม” เพื่อนคนหนึ่งของข้าพเจ้าถาม เมื่อทราบว่าข้าพเจ้าจะไปอินเดีย “ไปเรียนอินเดียไปทำไมกัน อาจดีอยู่หรอกแต่ไม่ดีเท่าที่ควร”

“ผมมีเงินอยู่น้อย ไปอเมริกาเสียค่าเครื่องบินไปกลับก็หมดแล้ว จะไปเรียนอะไรได้” ข้าพเจ้าตอบเพื่อนผู้นั้น “เราเกิดมาจนเมื่อจะเรียนก็ต้องเรียนอย่างจนๆ และไปประเทศจนๆ เพื่อค่าใช้จ่ายจะได้ไม่แพงนัก”

“คุณคงมีจุดมุ่งหมายอย่างอื่นมากกว่าไปเรียนกระมัง ?” เขาถามข้าพเจ้าอีก

“ก็มีบ้าง ยังไม่รู้เลยว่าอย่างไหนเป็นจุดมุ่งหมายแท้จริงอย่างไหนเป็นผลพลอยได้”

“ระหว่างการไปให้เห็นอินเดียด้วยตนเอง กับการเรียนปริญญาโทใช่ไหม ?”

“ใช่” ข้าพเจ้าตอบ

พูดถึงปริญญาโทแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกละอายอยู่บ้าง เพราะอายุปาเข้ามาถึง ๓๕ แล้วเพิ่งจะคิดไปเรียนปริญญาโทอินเดียเอง เด็กบางคนอายุยังไม่ครบบวชทำปริญญาโทแล้ว บางคนทำดอกเตอร์เมื่ออายุเพียง ๒๒ ปีเท่านั้น แต่คนไทยเราเป็นอย่างนี้อยู่ไม่น้อย บางคนไปทำปริญญาโท เมื่ออายุ ๔๕ แล้ว บางคนบอกว่าฝรั่งบางคนส่งลูกให้เรียนจบแล้ว ตนจึงเรียนภายหลังก็ยังพอมี

คนไทยชอบพูดเสมอว่า ไม่แก่เกินไปที่จะเรียน คงจะจำมาจากคำอังกฤษที่ว่า It is not too old to learn มันเป็นความจริงอยู่บ้าง แม้จะไม่จริงทั้งหมดก็ตาม ทั้งนี้เพราะคนอายุมากแล้วจะให้สมองปราดเปรียว กำลังกายทนทานต่อการเรียนเหมือนคนในวัยหนุ่มนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้

เมื่ออยู่ในอินเดียได้ไม่นาน ข้าพเจ้าจึงรู้สึกว่าการเรียนปริญญาโท หากว่าบังเอิญเรียนสำเร็จ น่าจะเป็นเพียงผลพลอยได้เสียแล้ว เพราะมีบางสิ่งบางอย่างในอินเดีย และของอินเดียที่มากระทบใจข้าพเจ้า ทำให้บางสิ่งบางอย่างในชีวิตจิตใจของข้าพเจ้าเปลี่ยนแปลง ข้าพเจ้ารู้สึกว่าสิ่งนั้นมีค่ากว่าปริญญาที่ข้าพเจ้าจะพึงได้รับในโอกาสหน้า หากไม่ได้ก็คงไม่เสียใจ เพราะได้รับอะไรบางอย่างที่มีค่าสูงกว่านั้นเสียอีก มันจะผนึกแน่นอยู่ในความทรงจำ และจะเป็นประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของข้าพเจ้าไปตลอดกาล อันนี้ต่างหากเล่าท่านที่ข้าพเจ้าต้องการ สิ่งที่อินเดียได้ให้แก่ข้าพเจ้านั้นจะมีผลคุ้มไปตลอดชีวิต ต่อไปนี้ชีวิตของข้าพเจ้าจะดำเนินไปบนเส้นทางที่ละเมียดละไมกว่าเก่า ประณีตกว่าเก่า มีแสงสว่างบางอย่างเรืองรองขึ้นในจิตใจของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะอยู่ในเมืองไทยได้อย่างสงบสุขยิ่งกว่าที่เคยอยู่มาแล้ว ๓๕ ปีบริบูรณ์

"ไปเถิด คนอย่างคุณจะได้อะไรดีหลายอย่าง" เพื่อนคนหนึ่งซึ่งข้าพเจ้ารักมากที่สุดพูดสนับสนุน เมื่อคุยกันถึงเรื่องที่ข้าพเจ้าจะเดินทางไปอินเดีย "คงจะได้ความประทับใจอะไรมาหลาย

ประการ และจะย่อยออกมาเป็นประโยชน์แก่พี่น้องชาวไทยของเราได้มาก”

ถูกแล้วเขาเป็นเพื่อนที่ข้าพเจ้ารักมากที่สุด ชื่อของเขาหรือท่าน – สุวรรณ นิลประภา นามสกุลของพวกเขาอยู่ในจำพวกเพชรนิลจินดาเสียทั้งนั้น เขาเป็นคนพูดน้อยแต่คำพูดนั้นหนักแน่นมีเหตุมีผล เขาเป็นชายผิวดำ ล่ำสัน แต่น้ำใจของเขาประเสริฐนัก ไม่เพียงแต่สนับสนุนด้วยวาจาเท่านั้น เขายังแนะนำข้าพเจ้าหลายประการ รวมทั้งมอบหนังสือบางเล่มให้และให้เงินอีก ๑,๐๐๐ บาท พร้อมบอกว่า “เพื่อจ้างติวเตอร์ใน ๓ เดือนแรก” เงินหนึ่งพันบาทมิใช่จำนวนเล็กน้อยสำหรับเขา เพราะเขาได้เงินมาด้วยการเก็บเล็กผสมน้อย

ข้าพเจ้าปลาบปลื้มใจเป็นอย่างยิ่ง มิใช่ปลื้มใจในเรื่องเงินแต่ปลื้มใจน้ำใจของมิตร ยังแถมบอกข้าพเจ้าว่า ขากลับจากอินเดียจะออกค่าเครื่องบินให้ ฟังดูซิท่าน จะว่าข้าพเจ้าโชคดีไหมที่มีมิตรอย่างนี้ เขาเองเคยอยู่ในอินเดียมาแล้วสองปี

การเดินทางไปต่างประเทศนั้น เรื่องยุ่งยากลำบากมากอยู่เรื่องหนึ่ง คือการทำพาสปอร์ต (Passport) หรือหนังสือเดินทาง เรื่องจะไปช้าอยู่ที่กรมตำรวจเป็นเวลาหลายวัน เขาจะนัดไปหลายเที่ยว ต้องขยันไปมา ระหว่างกรมตำรวจและบ้านเรา บางคนบอกว่าอยากได้เร็วก็เอาเงินให้เขาบ้าง แต่ข้าพเจ้าไม่ชอบทำอย่างนั้น ช้าหน่อยก็รอได้ แต่ไม่ต้องการให้เงินแก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยที่เขามิได้เรียกร้องเป็นทางการว่าเงินนั้นค่าอะไร

ต่อจากนั้นก็คือ เรื่องเตรียมของ เช่น กระเป๋าเดินทางและของใช้อย่างอื่นที่จำเป็น ซื้อตั๋วเครื่องบิน เมื่อทุกอย่างเรียบร้อยแล้วก็ถึงวาระที่ต้องเที่ยวลาผู้หลักผู้ใหญ่ และเพื่อนฝูงที่คุ้นเคย บางท่านข้าพเจ้าต้องเดินทางไปลาถึงต่างจังหวัดแต่ไม่ไกลกรุงเทพฯ มากนัก ท่านเป็นญาติผู้ใหญ่ของข้าพเจ้าที่อยู่ในสมณเพศ

"เมื่อก่อนยังไม่มีบ่วงอะไร ทำไมจึงไม่ไป ?" ท่านถามด้วยความเป็นห่วง

"เมื่อก่อนไม่ได้นึกครับ" ข้าพเจ้าตอบ

"มีเพียงบ่วงเดียวก็พอทำเนา" ท่านพูดต่อ "นี่มีถึงสองบ่วงแล้ว ทั้งเมียและลูก"

"อาจเป็นประโยชน์ในภายหน้าครับ" ข้าพเจ้าพูดอย่างนอบน้อม

"แล้วเรื่องที่ทำอยู่เดี๋ยวนี้ไม่เป็นประโยชน์ในภายหน้าหรือ ?" ท่านถาม

ข้าพเจ้านิ่งคุยเรื่องอื่นไปอีกเล็กน้อย ข้าพเจ้าจึงลากลับเพราะมีนัดอยู่ที่กรุงเทพฯ อีกหนึ่งราย ตีความตามคำพูดของท่านรู้สึกว่า ท่านไม่อยากให้ไป

เมื่อข้าพเจ้าไปถึงอินเดียแล้ว ข้าพเจ้าจึงรู้สึกว่า คำพูดของญาติผู้ใหญ่ของข้าพเจ้าผู้นั้นถูก ข้าพเจ้าได้นำเอาคำพูดของท่านขึ้นมาทบทวนเสมอ จริงของท่าน ข้าพเจ้าไม่ควรทิ้งลูกและภรรยาไว้เบื้องหลัง แม้จะเตรียมการอะไรๆ ไว้ให้แล้วก็ตาม แต่สิ่ง

เหล่านั้นเป็นที่พึ่งทางจิตใจไม่ได้

ข้าพเจ้าควรไปอินเดียสักครั้งหนึ่ง แต่ไม่ใช่ไปเรียน ควรไปดู ไปเที่ยว หรือไปอะไรก็ตามนอกจากเรียน

คืนสุดท้ายที่จะจากกันนั้น ภรรยาของข้าพเจ้าร้องไห้ เธอร้องไห้อยู่หลายพัก ลูกน้อยอายุ ๓ เดือนเศษนอนสงบนิ่งไม่ร้องไม่กวน เขาตื่นตี ๔ และเล่นกับพ่อ พอตี ๕ ครึ่งเขาก็หลับต่อไปอีก เมื่อถึงคราวจากลูก น้ำตาข้าพเจ้ามิได้ออก – มันไม่ออกมาให้ใครเห็นดอกท่าน แต่มันตกลงในภายในก่อนขึ้นรถไปสนามบิน ข้าพเจ้ากอดและจูบเขา หากเขารู้เรื่องมากกว่านี้ ข้าพเจ้าคงจากเขาไปไม่ได้ ไม่ได้อย่างแน่นอน เมื่อจำเป็นต้องจาก ข้าพเจ้าก็ต้องรีบจากเขาเสียแต่เวลานี้ เวลาที่เขายังไม่รู้เรื่องอะไรเลย

แม้เวลาที่เขียนบันทึกนี้ ใจของข้าพเจ้าก็ยังวาบหวิวมีอาการโศกอย่างลึกซึ้งอยู่ภายใน คนที่เคยมีลูกคงเห็นใจข้าพเจ้าบ้างกระมัง หลายคนพูดว่า เราต้องลิขิตชีวิตของเราเอง ท่านเชื่อหรือว่า เราจะลิขิตมันได้เสมอไป อาจมีบางครั้งเหมือนกันที่เราจะต้องปล่อยไปตามโชคชะตา ถ้าทุกคนสามารถลิขิตชีวิตของตนได้หมด ใครเล่าจะจน ใครเล่าจะเจ็บ หรือใครเล่าจะต้องพลัดพรากจากกัน บางคราวเหมือนมีอะไรมาบังคับและชักนำให้เห็นดีเห็นงามไป ทั้งๆ ที่ทางนั้นหาใช่ทางอันถูกต้องไม่ ท่านเชื่อโชคชะตาบ้างไหมท่าน ?

บทที่

๒

ภาพสลดใจ

เครื่องบินมาถึงสนามบินดัมดัม เมืองกัลกัตตาแคว้นเบงกอลตะวันตก เวลา ๑๐.๔๐ น. ใช้เวลาบินเพียงสองชั่วโมงกับ ๑๐ นาทีเท่านั้น ขณะเครื่องบินกำลังร่อนลงนั้น มองผ่านช่องหน้าต่างเห็นพืชพันธุ์เขียวสด มีแอ่งน้ำเป็นบางแห่ง แสดงว่าเป็นทุ่งนา ข้าพเจ้านึกในใจว่า อินเดียคงไม่อดอยากมากนักดอก ข้าพเจ้านึกทำนองเดียวกับที่คนจีนนึก เมื่อมาเห็นต้นไม้ในเมืองไทยเป็นครั้งแรก

ครั้งแรกที่เท้าก้าวแรกของข้าพเจ้าเหยียบย่างลงสู่อินเดีย ดินแดนแห่งพุทธภูมิ ซึ่งพี่น้องชาวไทยใฝ่ฝันกันนักหนาที่จะมาไหว้ปูชนียสถาน ข้าพเจ้ามิได้รู้สึกเปลี่ยนแปลงทางจิตใจอะไรเลย รู้สึกเหมือนเดินอยู่ที่เมืองไทย

แต่พอผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองและด่านศุลกากรออกมา เพื่อว่าจ้างแท็กซี่ไปที่พักในเมืองกัลกัตตานั่นเอง ความรู้สึกเปลี่ยนแปลงก็พลันเกิดขึ้น ขณะนั้นเองข้าพเจ้าจึงรู้สึกว่า มาถึงเมืองแขกแล้ว

สภาพของแท็กซี่ค่อนข้างคร่ำคร่า คนขับรถแต่งกายมอซอ นุ่งกางเกงบางๆ ขาสั้น ลายสีเหลืองและดำ ผมเผ้ารุงรัง หนวดเคราไม่ได้โกน พวกกุลีช่วยขนของแล้ว พวกเราบางคนได้ให้รางวัลไปแล้ว แต่ยังมายืนออกันอยู่ที่หน้าต่างรถขอเงินเพิ่ม เหล่านี้เป็นภาพที่แปลกตา หาไม่มีในเมืองไทย คนที่กล่าวถึงนี้มีทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เด็กส่วนมากนุ่งผ้าหรือกางเกงขาดและดำ เสื้อไม่มีใส่

สภาพแร้นแค้นของอินเดียนั้น ข้าพเจ้าได้เห็นเป็นปฐมทัศนาที่สนามบินดัมดัมนั่นเอง ระหว่างทางจากสนามบินไปถึงพุทธสถานเบงกอล (Bengal Buddhist Association) ได้มองเห็นภาพแห่งความยากจนไปโดยตลอด ชายแทบทั้งหมดนุ่งผ้าเตี่ยวผืนเดียว หามีเสื้อสวมไม่ เดินท่อมๆ อยู่ริมถนนบ้าง บนถนนบ้าง สภาพที่ชายไม่สวมเสื้อนี้ มีตลอดไปถึงในเมืองกัลกัตตา

อีกครั้งหนึ่งที่ข้าพเจ้าสะท้อนถอนใจ เมื่อข้าพเจ้าเดินดูตัวเมืองและสภาพของผู้คนในเย็นวันนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว่าดินแดนแห่งนี้ มีภาพชีวิตอันสลับซับซ้อนเสมือนภาพในฝัน ข้าพเจ้าไม่เคยนึกเลยว่า ชีวิตจริงจะมีได้เป็นได้ถึงขนาดนี้

ตามชายคาตึก ฟุตบาทมีคนนอนอยู่เสมอแทบทุกแห่ง ไม่มีใครใส่ใจ แม้คนเป็นโรคเรื้อนนอนขวางประตูเอาเท้ายันกรอบประตูทั้งสองอยู่ อีกห้องหนึ่งซึ่งอยู่ติดกันเป็นร้านขายของเล็กๆ น้อยๆ ไม่มีใครสนใจคนเป็นโรคเรื้อนนั้น ไม่มีใครทำอะไรเขาก็จริง แต่เขาเป็นคนที่ถูกทอดทิ้งแล้วเหมือน...เหมือนอะไรท่านนึกเอาเองเถิด

ยังไม่ทันหายสลดใจเกี่ยวกับเรื่องคนเป็นโรคเรื้อน ก็มาพบคุณยายแก่มากแล้ว เดินไม่ได้ ค่อยกระเสือกกระสนไปด้วยอาการของผู้หมดหวังในชีวิต ในกระเป๋าของข้าพเจ้าไม่มีเงินอินเดียอยู่เลยแม้แต่ไพซ่า (paisas) เดียว จึงหมดปัญญาที่จะช่วยเหลืออะไรได้

มองไปอีกด้านหนึ่ง หญิงชรากำลังยืนร้องขอทานอยู่ใกล้ๆ วัวผอมซึ่งยืนเคี้ยวอะไรแห้งๆ อยู่ อย่างหนึ่งที่วัวในเมืองไทยไม่กิน ภาพชีวิตอย่างนี้มีอยู่กลาดเกลื่อนในกัลกัตตา

เช้าวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้าไปเดินเล่นที่ตลาดจีน (Chinese Market) จุดประสงค์เพื่อซื้อขนมจีบกินตามคำบอกเล่าของเพื่อนผู้นำทาง ตลอดระยะทางที่ผ่านไป ข้าพเจ้าได้มองเห็นแต่ภาพอันชวนสังเวช ที่อยู่ของพี่น้องชาวอินเดีย (แม้ภายในตัวเมืองใหญ่เช่นกัลกัตตา) ผู้ยากจนนั้น เป็นเพียงไม้เล็กๆ ๔ ต้น มาปักเข้ากับดิน มีผ้าขาดๆ มุงอยู่เบื้องบน ที่ดีกว่านั้นหน่อยก็เป็นดินที่ก่อขึ้นไป เหมือนเตาไฟขนาดใหญ่ ลูกเมียอยู่ในนั้น เมื่อจะออกก็คลานกันออกมา ผ้านุ่งห่มเก่าและขาดกะรุ่งกะริ่ง มองสูงขึ้นไปหน่อย จะเห็นตัวตึกสูงตระหง่าน ๓ – ๖ ชั้น

แน่นอน เมื่อถึงหน้าร้อนหรือหน้าหนาว คนพวกนี้ก็จะต้องร้อนหรือหนาวจนตายได้เสมอ ที่มีข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ในเมืองไทยว่า หน้าร้อนหรือหน้าหนาวปีนี้ คนอินเดียตายเท่านั้นเท่านี้คนก็ได้แก่คนพวกนี้เอง หาใช่คนร่ำรวยไม่ คนอินเดีย

ประเภทนี้เกลื่อนกล่นอยู่ทุกบ้านทุกเมือง ความตายของชาวอินเดียเป็นเรื่องเล็กมาก ไม่มีใครเศร้าโศกเสียใจนักหนา พอตายลงก็หามกันไปเผา ความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้นนั่นเอง ทำให้พวกเขาเห็นว่าความตายเป็นความสุข สิ้นสุดความดิ้นรนทนทุกข์ต่างๆ

อนิจจาชีวิต ชีวิตของคนยากจนช่างมีค่าน้อยเสียนี่กระไร ใครเล่าทำให้ชีวิตเกิดมีขึ้น และใครเล่าเป็นผู้รับผิดชอบต่อชีวิตนั้น ความลำบากยากเข็ญที่พี่น้องชาวไทยของข้าพเจ้าได้รับอยู่นั้น มีไม่ถึง ๑ ใน ๑๐๐ ของชาวอินเดีย จิตใจของข้าพเจ้าหดหู่เหี่ยวแห้ง ข้าพเจ้าเชื่อว่าข้าพเจ้าคงอยู่ในอินเดียได้ไม่นาน

ที่ตลาดจีนก็อีกเหมือนกัน ของต่างๆ วางขายบนพื้นดินทั้งสิ้น มีขอทานแก่ๆ ตามขออยู่ตั้งแต่พวกเราเหยียบย่างลงไป แต่ไม่มีใครสนใจให้

เย็นวันนั้นข้าพเจ้าเดินทางจากพุทธสถานเบงกอลเพื่อขึ้นรถไฟไปพาราณสี เนื่องจากรถยนต์มีเพียงคันเดียว พวกเราไปมากคนด้วยกัน ข้าพเจ้าจึงต้องนั่งรถลาก หมายถึงรถคนลากเหมือนรถเจ๊กบ้านเราสมัยเมื่อ ๖๐ – ๗๐ ปีมาแล้ว

บนถนนสายจากพุทธสถานเบงกอลไปสถานีรถไฟเฮาร่าห์ ข้าพเจ้าต้องน้ำตาตก เพราะความสงสารสังเวชชีวิตต่างๆ ซึ่งดิ้นรนอยู่บนท้องถนนสายนั้น ชีวิตที่แออัดยัดเยียดเศร้าหมองทนทุกข์ทรมานนานาประการ ภาพนั้นติดตาเตือนใจข้าพเจ้าอยู่ตลอดเวลา

คนในรถเมล์อัดกันแน่นจนล้นออกมาภายนอก ห้อยโหนจนน่ากลัวว่าจะตกลงมาตาย แน่นกว่าเมืองไทย น่ากลัวกว่าเมืองไทย สภาพของรถก็ผิดกับเมืองไทยมากนัก มันมีลักษณะรูปร่างและแบบคล้ายรถบรรทุกนักโทษของเรือนจำคลองเปรม มีลวดตาข่ายกรุอยู่ด้านหลัง หากมองทางด้านท้ายรถ จะเห็นคนเหมือนไก่ที่ยัดเยียดกันอยู่ในกรง โผล่หัวสลอน ใบหน้าเศร้าหมอง ท่าทางอิดโรย แสดงถึงความทุกข์ทรมาน อันเกาะกินกัดกร่อนหัวใจของเขามาเท่ากับอายุของเขาเหล่านั้นทีเดียว

คนลากรถ ผอมเกร็ง มีแต่ผ้าเตี่ยว เสื้อไม่มี เหงื่อท่วมหน้าท่วมตัว เหนื่อยหอบ เมื่อลากรถขึ้นสะพานสูงและยาวนั้น เขาต้องออกแรงทั้งหมดเท่าที่มี เหมือนวัวซึ่งลากเกวียนอันหนัก

บนถนนมีคนเดินขวักไขว่เต็มถนนไปหมด เกือบจะเหมือนงานลอยกระทงที่สะพานพระพุทธยอดฟ้า รถยนต์ รถราง รถลาก รถม้า รถจักรยาน และคนเดินเท้าเคล้าคละปะปนกันไปบนถนนทุกสายในกัลกัตตา โดยเฉพาะสายที่ไปสถานีเฮาร่าห์นั้นมากเป็นพิเศษ

ความทุกข์ทรมานที่ได้รับมาจนเคยชินตั้งแต่เกิดนั้น ทำให้พี่น้องชาวอินเดียมีความอดทนอย่างประหลาด ข้าพเจ้าคิดว่าไม่น่าจะมีชนชาติใดในโลกอดทนต่องานหนัก และสภาพอันแร้นแค้นได้เท่าพี่น้องชาวอินเดีย

สภาพที่ข้าพเจ้ากล่าวมานี้ เป็นสภาพชีวิตปกติประจำวัน มิใช่มีงานมหกรรม หรือมหาราชาใดเสด็จมาสู่กัลกัตตา แคว้นเบงกอลตะวันตก หามิได้เลย

รถลากพาข้าพเจ้ามาถึงบริเวณสถานีเฮาร่าห์ ท่าทางอันเหนื่อยหอบของเขา ทำให้ข้าพเจ้าสงสารสังเวชยิ่งนัก เขาลากมาประมาณ ๓๐ นาที เขาได้ค่าแรงเพียง ๒ รูปี หรือหนึ่งรูปี ข้าพเจ้าจำไม่แม่น แต่แน่ใจว่าไม่เกิน ๒ รูปี เทียบเงินไทย ประมาณ ๕-๖ บาท ค่าแรงของเขาถูกเหลือเกิน เพื่อนที่อยู่อินเดียนานบอกว่า ให้มากกว่านี้ไม่ได้ จะเสียราคาหมด ต่อไปภายหน้าคนพวกนี้จะเรียกแพง

พวกกุลีขนของที่สถานีรถไฟคอแข็งมาก กระเป๋าซึ่งพวกเรายกคนเดียวไม่ไหวนั้น เขาทูนได้ถึง ๒-๓ ใบ และค่าแรงคงถูกตามเคย

เราซื้อตั๋วรถไฟชั้นที่หนึ่ง คนน้อย เพราะชาวอินเดียโดยทั่วไปจะไม่นั่งรถชั้นที่หนึ่ง คนอินเดียที่นั่งรถชั้นที่หนึ่งต้องเป็นคนมั่งคั่งมากทีเดียว

รถไฟชั้นที่หนึ่งดีพอใช้ แต่ความสะอาดยังน้อยไป รถไฟเขาวิ่งเร็วกว่ารถไฟเมืองไทย และมีรางคู่ตลอด ไม่ต้องรอหลีก อาหารในรถไฟไม่มีขาย แม้อาหารที่จำเป็นก็ไม่มี ไม่ต้องพูดถึงเหล้าเบียร์ หากใครสั่งอาหาร เจ้าหน้าที่ต้องลงเอาที่สถานีซึ่งจัดไว้เป็นแห่งๆ ไม่ใช่มีทุกสถานี

นึกถึงรถเสบียงในเมืองไทย เรามีขายทุกอย่างตั้งแต่เช้าถึง ๓-๔ ทุ่ม นอกจากอาหารแล้ว ยังมีเหล้าเบียร์โซดามีขายตลอดทาง ผู้โดยสารรถไฟไทยนั้น หากประสงค์จะเมา ก็เมาได้ตั้งแต่ต้นทางถึงปลายทาง

เราภูมิใจเสมอว่า เมืองไทยเรานั้นอุดมสมบูรณ์ ด้วยอาหาร ข้อนี้เป็นความจริง แต่ถ้าเราประมาท ไม่นานนัก เราอาจเป็นประเทศที่ขาดแคลนอาหารได้

ได้มาเห็นอินเดียแล้ว อดที่เหลียวดูประเทศไทยไม่ได้ ข้าพเจ้าอยากเห็นชาติไทยเราประหยัดกว่านี้ ใช้ชีวิตอย่างง่ายๆ ยิ่งกว่านี้ เราบ่นกันว่า ประเทศเรายากจน แต่การดำรงชีวิตของเราช่างหรูหรา ฟุ่มเฟือยเสียนี่กระไร เรามีภัตตาคารมากมายทุกหัวถนนท้ายถนนและซอกมุม เรามีบาร์ มีไนต์คลับนับไม่ถ้วน เรามีสถานโบว์ลิ่ง เริงรมย์ต่างๆ ยั่วใจเด็กหนุ่มและคนแก่ ให้เริงอยู่ด้วยสิ่งยั่วยวนเหล่านั้น

เรามีของกินของใช้อย่างดีเหมือนที่ยุโรปและอเมริกามีทั้งๆ ที่ของเหล่านั้น เราผลิตเองทำเองมิได้เลย เราเป็นคนจนที่ไม่ค่อยจะเจียมตัวนัก พยายามจะเป็นอยู่ทุกอย่างเหมือนที่คนมั่งมีเขาเป็นอยู่ และเราก็เป็นหนี้ต่างประเทศมากมาย

ในอินเดียนั้น เครื่องอุปโภคบริโภคแทบทุกอย่างทำในอินเดีย โดยคนอินเดียเอง ตัวอย่าง รถไฟ รถยนต์ รถจักรยานสามล้อ เครื่องไฟฟ้า เช่น พัดลม เตารีด และอื่นๆ ตลอดจนผ้านุ่ง ผ้าห่ม แม้จะไม่ดีเท่าญี่ปุ่น ยุโรป อเมริกา แต่ก็พอใช้ไปได้

ข้าพเจ้ามิได้ชมว่า อินเดียดีไปหมดทุกอย่างหรอกท่าน ความไม่ดีก็มีอยู่ เมืองเราก็เหมือนกันที่ดีก็มีมากที่ควรสังวรตรวจดู และควรจะแก้ไขก็มีไม่น้อย ข้าพเจ้าพูดเพียงเพื่อเล่าสู่กันฟัง ข้าพเจ้าไม่กล้าหาญ พอที่จะแสดงตนเป็นผู้แก้ไขสังคมอย่างใดอย่างหนึ่งได้

ตัวเมืองพาราณสีตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา คนในเมืองแออัดยัดเยียดทำนองเดียวกับกัลกัตตา อาจน้อยกว่าเล็กน้อย แต่พอเข้ากำแพงมหาวิทยาลัยเข้าไปเท่านั้น ความแตกต่างปรากฏออกมาเหมือนฟ้ากับดิน เหมือนนรกกับสวรรค์

มหาวิทยาลัยบานารัส (Banaras University) นั้นสวยงาม ร่มรื่น ถนนสะอาด เชื่อมติดต่อภายในมหาวิทยาลัยโดยตลอด บริเวณกว้างถึง ๓,๕๐๐ ไร่ ล้วนแต่ร่มรื่นไปหมดทุกส่วน ทุกมุมของมหาวิทยาลัย มีต้นไม้ใหญ่เป็นแถวทิวเคียงไปทั้งสองฟากถนน สายใดปลูกต้นไม้ชนิดใดก็เป็นชนิดนั้นไปตลอดสาย บางสายกิ่งของต้นไม้ทั้งสองฟากโน้มมาประสานกัน ทำให้ถนนร่มอยู่ตลอดและเย็นสบายเมื่อได้ผ่าน

ตัวตึกปลูกสร้างเป็นแบบเดียวกันหมด มี ๒ ชั้น ๓ ชั้น รูปแบบและสีเดียวกัน ปลูกให้ระยะห่างกันพอประมาณ เว้นที่ว่างไว้เพื่อให้อากาศโปร่ง

กลางคืนจะได้ยินเสียงสัตว์เล็กๆ หริ่งร้องเสมือนนอนอยู่ในป่า เสียงกาและนกยูงนั้นได้ยินอยู่แทบทั้งวัน นกยูงร้องเหมือนแมวตัวใหญ่ๆ กระรอกโลดแล่นจากต้นไม้ลงสู่ดิน และจากดินขึ้นต้นไม้โดยมิได้เกรงกลัวคน สัตว์ในมหาวิทยาลัยนี้คุ้นกับคนเสมือนเพื่อน มันไม่เคยถูกทำร้าย เรื่องอหิงสาต่อสัตว์นั้นอินเดียรักษาไว้ได้ดีมาก ไม่เคยเห็นเด็กถือหนังสติ๊กออกยิงนก เหมือนที่เคยเห็นเสมอในเมืองเรา แม้ในวัดแกก็ถืออาวุธลอบเข้าไปยิงนกได้

หมานั้นอยู่ที่ไหนมันก็กัดกันที่นั่น หมาในมหาวิทยาลัยบานารัสนี้ก็เหมือนกัน รูปร่างและขนาดเหมือนหมาไทยไม่มีผิด และมันกัดกันเสมอ บางทีข้าพเจ้าต้องตื่นขึ้นตอนเช้ามืดเพราะหมามันกัดกัน แย่งกระดูกกันบ้าง แย่งตัวเมียกันบ้าง และเห่าหอนไปตามเรื่อง

ในมหาวิทยาลัยนี้ มีการจัดการบริการเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ดีพอควรทีเดียว มีอะไรๆ เป็นของตนเองอยู่มาก อาทิเช่น โรงพยาบาล โรงละคร การไฟฟ้า ประปา ที่ทำการไปรษณีย์ ห้องสมุดที่มีหนังสือเป็นจำนวนมาก พิพิธภัณฑ์ หอพักนักศึกษาซึ่งจุนักเรียนได้จำนวนหมื่น สนามกีฬาอันใหญ่โต สนามบิน และโบสถ์ ฯลฯ

โบสถ์เป็นโบสถ์ฮินดู เรียกว่าวิศวนาถ ทำด้วยหินอ่อน ขนาดใหญ่กว่าโบสถ์วัดเบญจมบพิตรเล็กน้อย เวลาประมาณ ๕ โมงเย็น จะเห็นคนเดินกันไปเป็นทิวแถวเพื่อไหว้พระ ที่โบสถ์นี้เป็นโบสถ์ของมหาวิทยาลัยเหมือนกัน สิ่งสำคัญในโบสถ์นี้คือศิวลึงค์ ซึ่งประดิษฐานอยู่บนอุมาโยนีใหญ่โตพอใช้ ในวันที่มีงานมนัสการคนจะไปกันมากเป็นพิเศษ เอาน้ำรดลงไปบนแท่นนั้น น้ำจะไหลลงทางรางอุมาโยนี เขาจะเอามือรองน้ำแล้วเอามาลูบหน้าลูบศีรษะ บางคนที่เข้าไม่ถึง ก็เอาน้ำที่กระเซ็นอยู่ตามพื้นที่คนย่ำไปเหยียบมาอยู่นั่นเองมาลูบหน้าผาก แล้วพึมพำอะไรเล็กน้อย แล้วถอยออกไป ดูทำให้เขามีความสุขขึ้น คนที่ทำเช่นนี้มิใช่เพียงแต่คนที่ไร้การศึกษาเท่านั้น แม้คนที่

มีการศึกษาดีก็ทำเหมือนกัน

มนุษย์เราต้องการที่พึ่งทางใจ โดยเฉพาะเวลามีทุกข์ จิตใจช่างมืดมนไปเสียหมด มีอะไรที่เข้าใจว่าพอจะเป็นที่พึ่งได้ก็กระโดดเข้าหา ข้าพเจ้าสงสารเพื่อนมนุษย์เสียจริงๆ การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าจึงเป็นประโยชน์แก่โลกสุดที่จะคณานับได้ แม้คนฮินดูเองก็ยอมรับในเรื่องนี้ – ยอมรับว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอันยิ่งใหญ่ประจำโลก เขากล่าวว่า ศาสนาพราหมณ์นั้นเป็นศาสนาอันยิ่งใหญ่ประจำชาติอินเดีย แต่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ยิ่งใหญ่ประจำโลก ([๒]A great national Religion Brahminism and a great world religion Buddhism)

เสรีภาพในอินเดียนั้นมีเหลือหลาย ทั้งส่วนตัวและความคิดเห็นทางการเมือง ในด้านส่วนตัวนั้นใครจะอยู่อย่างไร กินอย่างไร จะนั่งจะนอนตรงไหนก็ตามใจ จะแต่งกายอย่างไรก็ไม่ว่า ถ้าเราออกไปภายนอกมหาวิทยาลัยประมาณสัก ๓ ทุ่มจะเห็นคนนอนกับแพะเรียงรายอยู่ตามฟุตบาท ยิ่งหน้าร้อนยิ่งเห็นมาก คนที่พอมีอันจะกินของอินเดียเมื่อปลูกบ้านจะต้องมีดาดฟ้าเสมอ ตึกในมหาวิทยาลัยมีดาดฟ้าทุกหลัง ทั้งนี้เพื่อไว้นอนในหน้าร้อน แม้หน้าฝนเวลาฝนไม่ตกก็รับอากาศสบายมาก

---

[๒] The outline of Indian philosophy by M.Hiriyanna/Introduction page ๑๓

นักศึกษาในมหาวิทยาลัยก็มีเสรีภาพมาก ตามความรู้สึกของเรา – คนไทย รู้สึกว่าจะมากเกินไปเสียด้วยซ้ำ เพราะพวกเราถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบมานาน แม้แต่จะคิดและพูดออกมาก็ต้องอยู่ในขอบเขตที่ผู้ใหญ่ท่านวางไว้ให้ เช่นว่า นักศึกษามีหน้าที่เรียนอย่างเดียว ไม่ควรไปวุ่นวายกับอย่างอื่น เช่น ความคิดเห็นทางการเมืองและการปกครองรัฐ ใครไปเอะอะวุ่นวายเข้าก็ถูกเพ่งเล็งว่าเป็นเด็กดื้อ ไม่อยู่ในขอบในกรอบ สมองของคนหนุ่มไทยถูกกดให้หยุดอยู่กับที่ เมื่อถึงคราวเป็นใหญ่เป็นโตขึ้นมา จึงมักเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่มีความคิดเห็นลงท้ายก็แล้วแต่ ฯพณฯ ท่านจะเห็นสมควร อยู่อย่างนี้แทบจะทุกกระทรวง ทบวง กรม

ข้าพเจ้ารักประเทศไทยเหมือนคนไทยธรรมดาสามัญทั้งหลาย จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ข้าพเจ้าอยากเห็นประเทศไทยมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การศึกษาและสังคม เพราะได้ยึดถือเข้าไปแล้วว่า ประเทศไทย พระมหากษัตริย์ไทยและพระพุทธศาสนาเป็นของข้าพเจ้า แม้มิใช่เป็นของข้าพเจ้าผู้เดียวก็ตาม ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นคนไทยคนหนึ่ง ข้าพเจ้าย่อมมีส่วนได้ส่วนเสียอยู่เสมอในความเสื่อมหรือความเจริญของสังคมไทย

บทที่

๓

เครื่องผูกใจ

เมื่ออยู่ในมหาวิทยาลัยบานารัสหลายวันเข้า และยังไม่มีอะไรทำเป็นชิ้นเป็นอัน เพราะมหาวิทยาลัยยังไม่เปิดเรียน จิตใจจึงล่องลอยกลับบ้านอยู่เสมอ แทบทั้งวันข้าพเจ้าคิดถึงลูกและภรรยา ข้าพเจ้าไม่ละอายใครหรอกท่านที่จะพูดอย่างนี้ เพราะข้าพเจ้ารู้สึกว่า ข้าพเจ้าได้พูดความจริง

เมื่อข้าพเจ้าจากไปนั้น บุตรน้อยของข้าพเจ้าเพิ่งจะมีอายุได้ ๓ เดือนกับ ๑๕ วันเท่านั้น ใบหน้าของเขา กิริยาอาการของเขาติดตาเตือนใจของข้าพเจ้าอยู่เสมอ นอกจากนี้ความดีแห่งมารดาของเขาอันมากล้นที่มีต่อข้าพเจ้านั้น ทำให้ข้าพเจ้าต้องระลึกถึงอยู่มิเว้นวาย ใบหน้าของมารดาและบุตรทั้งคู่นี้ ได้ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาในสนามดวงใจของข้าพเจ้า เขาทั้งสองได้ดึงเอาดวงใจ

ของข้าพเจ้ากลับมาเมืองไทยวันละหลายๆ ครั้ง ศึกในใจของข้าพเจ้าครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก ข้าพเจ้าเกิดความลังเลว่า ข้าพเจ้าควรจะอยู่เรียนหนังสือต่อไป หรือจะกลับบ้าน? ข้าพเจ้าสงสัยว่า การที่ข้าพเจ้าจากบุตรและภรรยามานั้น จะเป็นบาปหรือไม่ ถ้าเป็นบาป บัดนี้บาปนั้นกำลังสนองข้าพเจ้าอยู่แล้ว ข้าพเจ้ากำลังมีความทุกข์ ทุกข์เพราะการพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก ที่พระพุทธเจ้า พระบรมศาสดาของข้าพเจ้าตรัสว่า "เครื่องพันธนาการที่ทำด้วยเชือกด้วยเหล็กไม่ใช่เครื่องพันธนาการที่แท้จริง เป็นเครื่องผูกที่ผูกหย่อนๆ แต่แก้ได้ยาก" นั้นเป็นความจริงที่ข้าพเจ้าได้ประจักษ์ด้วยตนเองแล้วในครั้งนี้ ทรัพย์สมบัติก็เป็นเครื่องผูกมัดอย่างหนึ่งแต่ข้าพเจ้าไม่เดือดร้อนในเรื่องนี้ เพราะไม่มีสมบัติจนถึงกับต้องเป็นห่วงหรือเดือดร้อน

แม้จะเป็นครอบครัวเล็กๆ แต่ข้าพเจ้าเป็นหัวหน้าครอบครัว ข้าพเจ้าต้องรับผิดชอบต่อชีวิตเหล่านั้น ความรับผิดชอบนั้นไม่น่าจะตีความเพียงว่า ให้เงินใช้ ให้บ้านอยู่เท่านั้น แต่น่าจะครอบคลุมไปถึงการปกป้องคุ้มครองให้มีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ ให้มีความอบอุ่นใจ มีความหวังในอนาคต ข้าพเจ้ารู้สึกว่าข้าพเจ้าได้ทอดทิ้งเธอไป ความรู้สึกอันนี้ได้กลายเป็นสิ่งทรมานข้าพเจ้า แม้จะพยายามนำเอาพุทธจริยามาข่มว่า แม้พระพุทธองค์เองก็เคยจากครอบครัวไปก็เพื่อครอบครัวนั่นเอง ก็ไม่อาจข่มให้หายสนิทได้ ถึงจะช่วยได้บ้างก็ตาม เพราะประโยชน์ของพระองค์นั้น

ยิ่งใหญ่ยิ่งนัก พระองค์ทรงจากไปเพื่อประโยชน์แก่โลก แต่ข้าพเจ้าเล่าจากไปเพื่อประโยชน์อะไร? ถึงจะมองเห็นทางดีอยู่บ้างก็ดูเหมือนจะไม่คุ้ม ข้าพเจ้าคงไม่สามารถแม้เพียงจะทำประโยชน์ให้แก่สังคมเล็กๆ เช่นสังคมในหมู่บ้านของข้าพเจ้าได้ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการตัดสินใจครั้งนี้อาจผิดพลาดอีกก็ได้ แต่มันเป็นความคิด จะถูกหรือผิดกาลเวลาข้างหน้าจะเป็นสิ่งตัดสิน เวลาอีก ๔-๕ ปี ข้างหน้าจะพิสูจน์การตัดสินใจและการกระทำของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเชื่อในโชคชะตาอยู่บ้างเหมือนกัน และเห็นว่าโชคชะตาเป็นของประหลาด สามารถเบนวิถีชีวิตคนให้เป็นไปนานาประการ ศาสนาพราหมณ์และฮินดูว่าเป็นพรหมโองการ แต่พระพุทธศาสนาว่าเป็นกรรมโองการ

เพื่อนฝูงผู้หวังดีช่วยปลอบใจข้าพเจ้าเป็นการใหญ่ เขามองเห็นข้าพเจ้าสำคัญเกินกว่าที่ข้าพเจ้าเป็นจริง เขาคาดหมายกันว่าข้าพเจ้าจะกลับไปทำประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยและพี่น้องชาวไทยได้มาก ความคาดหมายของเขาอาจถูกหรือผิดได้เท่ากัน แต่ตัวข้าพเจ้าเองไม่ได้หวังว่าจะทำประโยชน์อะไรได้มาก นอกจากทำมาหากินเลี้ยงตัวและครอบครัวไปเยี่ยงสามัญชนทั้งหลายเป็นประโยชน์แคบๆ ซึ่งแม้พวกนกและกาก็ทำได้ ข้าพเจ้าได้เห็นได้ฟังนักเรียนไทยในต่างประเทศมามากต่อมากแล้ว เมื่อกลับไปเมืองไทยก็คิดวางโครงการจัดนั่นทำนี่ในที่สุดก็ท้อใจ ทำอะไรไม่ได้ ที่เป็นฆราวาสก็ถูกกลืนไปกับคนทั้งหลาย ที่เป็นพระก็สึก

พร้อมด้วยบอกว่า ทำอะไรไม่ได้ การจะทำอะไร หรือเปลี่ยนแปลงอะไรในเมืองไทยนั่นไม่ใช่ของที่จะทำได้ง่ายเหมือนที่คิด มันมีอุปสรรค มีปัญหาร้อยแปดพันประการ แล้วคนขนาดข้าพเจ้าจะทำอะไรได้ ข้าพเจ้ามีอะไรพิเศษกว่าผู้อื่นอย่างไร อย่าพูดถึงว่าจะช่วยสังคมทำประโยชน์แก่ประเทศชาติให้ยิ่งใหญ่กว้างขวางเลย แม้เพียงแต่จะช่วยเหลือตนเองให้พ้นจากความลำบากยากจน ข้าพเจ้าจะทำได้สำเร็จหรือไม่ ข้าพเจ้าเกรงแต่ว่า ข้าพเจ้าจะเป็นคนเหลวไหล จับอะไรเป็นหลักเป็นฐานไม่ได้ และลงท้ายด้วยการที่สังคมไม่พึงประสงค์

จริงอยู่การมาอินเดียครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้รับความพอใจในบางสิ่งบางอย่าง และเชื่อว่าจะเป็นประโยชน์ไปตลอดชีวิต ข้าพเจ้าได้รู้บางสิ่งบางอย่างขึ้นในตน ข้าพเจ้าได้ประจักษ์สิ่งซึ่งไม่เคยได้รู้ บางสิ่งบางอย่างขึ้นในตน ข้าพเจ้าได้ประจักษ์สิ่งซึ่งไม่เคยประจักษ์มาด้วยตนเอง รวมความว่าข้าพเจ้าได้รู้แต่เมื่อตั้งปัญหาว่า "เรามีชีวิตอยู่เพื่อจะรู้หรือเรารู้เพื่อจะมีชีวิตอยู่ (Live to Know or Know to Live)" ข้าพเจ้าก็ตอบปัญหานี้ให้แก่ตนเองไม่ได้ ท่านเล่าตอบได้ไหม ? หรือจะตอบว่าเพื่อทั้งสองอย่าง บางคราวเรามีชีวิตอยู่เพื่อจะรู้ บางคราวเรารู้เพื่อจะดำรงชีพอยู่ ถ้ากระนั้นหากมีปัญหาซอยลงไปอีกว่าเพื่อรู้อะไร ? และอยู่ทำไม ? ก็คงเป็นปัญหาที่ตอบยากอยู่นั่นเอง ปัญหาทางปรัชญานั้นตอบยากเสมอ

การปล่อยวางนั้นเป็นหัวใจสำคัญของศาสนาและปรัชญาตะวันออก รวมทั้งของนักปราชญ์ตะวันออกด้วย มหากวีกาลิทาส-ปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ของอินเดียได้กล่าวไว้ว่า "คนที่จะเป็นเจ้าโลกได้นั้น ต้องเป็นคนปลดเปลื้องความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนได้แล้ว-Owning the whole world while disowning oneself"

แน่นอนคำพูดของเขาถูก พระพุทธเจ้าก็ทรงย้ำเรื่องนี้เหมือนกัน "ผู้ชนะตนเองได้ชื่อว่าเป็นยอดนักรบในสงคราม ชนะตนย่อมประเสริฐกว่าชนะผู้อื่นทั้งหมด" วิธีชนะตนเองของพระพุทธเจ้าก็คือการไม่ยึดมั่น ถือมั่นในตัวตน มองเห็นตนโดยมิใช่ตน และไม่เป็นตน

มีคนอยู่ไม่น้อยในเมืองไทย และในโลกที่เข้าถึงพุทธธรรมข้อนี้หมายความว่าเข้าใจ แต่ที่ทำใจตามที่เข้าใจนั้นน้อยนัก ความยึดถือต่างๆ ที่ติดตามจับเกาะมาแต่กำเนิดนั้น ยากที่จะทำลายลงได้ ผู้ใดทำได้อย่างเช่นพระพุทธองค์ โลกทั้งโลกก็ค้อมเศียรให้แก่เขาผู้นั้น เพราะธรรมดามีอยู่ว่า ในที่สุดโลกจะต้องบูชาผู้ที่ไม่ติดโลก

อาหารการกินในมหาวิทยาลัย คงเส้นคงวาเหมือนการโคจรของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์

เช้ามีไข่ดาว ๒ ฟอง ขนมปังปิ้ง ๔ ชิ้น นมสดต้มจนเดือด น้ำตาล และน้ำชาชงแบบชาจีน มีเนยทาขนมปังด้วย

กลางวันเป็นข้าวและกับข้าวแขก อาจเป็นผัดผักหรือผัดเนื้อวัว เนื้อแพะ หรือเนื้อหมู ถ้าเนื้อก็ผัดล้วน ผักก็ผัดล้วน แขกไม่นิยมปนเนื้อลงในผัก แกงคาน คือ แกงน้ำเหลวๆ มีกลิ่นแขกชัดเจน

๑๗.๐๐ น. เวลาน้ำชา มีขนมปังเล็กน้อยกับน้ำชา น้ำตาล และนมสด

๒๒.๓๐ น. เป็นอาหารมื้อสุดท้าย รายการอาหารทำนองเดียวกับกลางวัน

ทั้งเดือนทั้งปี อาหารจะวนเวียนอยู่อย่างนี้ไม่มีเปลี่ยนแปลง นักศึกษาไทยคือคุณบุญยง ต้องถือกระปุกกะปิลงไปด้วยเป็นประจำเฉพาะมื้อเย็น บางทีก็เป็นมื้อกลางวันด้วย

เรื่องการกินน้อยและอยู่ง่ายนั้น ต้องยกให้แขกเป็นเลิศ มีความอดทนเรื่องการอยู่การกินอย่างน่าสรรเสริญ นึกถึงคนอินเดียในเมืองไทยมาทำมาหากินในเมืองไทยจนร่ำรวย แล้วตั้งรกรากอยู่ในเมืองไทย ไม่มีใครอยากกลับอินเดีย ในเมืองเรามีอาหารกินตลอด ๒๔ ชั่วโมง เหมือนบริการปั๊มน้ำมันไม่มีผิด ขอให้มีเงินอย่างเดียว จะกินอาหาร ไทย จีน ฝรั่ง แขก หรืออิสลามได้ทั้งนั้น แต่พาราณสีแม้จะมีเงินก็กินไม่ได้ เพราะไม่มีให้ซื้อ

มีร้านอาหารจีนอยู่แห่งหนึ่งชื่อ La-be-la ก็ขายเป็นเวลาเหมือนกัน เช้า ๑๐.๓๐ – ๑๓.๓๐ น. เย็น ๑๗.๓๐ – ๒๓.๐๐ น.

ถามเขาว่าทำไมไม่เปิดทั้งวัน เขาบอกว่าคนอินเดียไม่ยอมให้ทำอย่างนั้น

ข้าพเจ้านึกว่าจะหาเมืองใดมีอาหารอุดมเสมอเมืองไทยนั้นค่อนข้างจะยาก ข้าพเจ้าได้สดับตรับฟังมาอย่างนี้ด้วยเหมือนกัน

คนในเมืองพาราณสีส่วนใหญ่ใช้จักรยานหรือสามล้อ คนถีบสามล้อมีตั้งแต่เด็กอายุ ๑๕-๑๖ ถึงคนชรา คนพวกนี้ส่วนมากเป็นศูทร สกปรก เหม็นสาบ เสื้อผ้าเหมือนไม่ได้ซักมาเป็นเดือนเป็นปี ส่วนใหญ่เราพอทนได้ คือพอนั่งรถของเขาได้ แต่มีบางคนที่เหม็นเหลือเกิน จนบางคราวข้าพเจ้าต้องลงกลางทาง นั่งต่อไปอีกไม่ไหว จะอาเจียน

สงสารเขาที่ค่าแรงต่ำมาก ถีบรถระยะทาง ๓-๔ ก.ม. ใช้เวลา ๓๐ นาที จะได้ค่าแรงเพียง ๑ รูปี บางทีก็ได้ไม่ถึง ถีบไปเรื่อยๆ โดยรถไม่ติดเลย รถเขานั่งสองคนพอดี ถ้าเบียดกันหน่อย จะนั่งได้ถึง ๓ คน ถ้าโดนเข้าคนตัวใหญ่เช่นคุณบุญยงนั่งสองคนก็เกือบไม่พอ

คนพวกนี้หากินยาก ค่าแรงต่ำ จึงต้องมีความเป็นอยู่อย่างต่ำ สกปรกและเหม็น ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าใครจะสมัครใจอยู่อย่างนั้นนอกจากความจำเป็นบังคับ จึงต้องจำยอม

มีความรำคาญอยู่อย่างหนึ่งในการนั่งสามล้อแขก คือแม้จะตกลงราคากันแล้ว แต่พอถึงที่หมาย แกต้องขอเพิ่มเสมอ ต้องเถียงกันแทบจะทุกครั้งไป นักเรียนไทยไปถึงใหม่ๆ ก็ใจอ่อน

สงสาร แต่ที่อยู่นานถึง ๖ – ๗ ปี ใจก็แข็งขึ้นตามลำดับ และไม่ยอมให้โดยง่าย อย่างนี้เองแขกเก็บดอกเบี้ยในเมืองไทยจึงไม่ยอมลดราวาศอกแม้แต่บาทเดียว เพราะแกใจแข็งไปจากเมืองแกแล้ว

เคยได้ยินคนพูดเสมอตั้งแต่อยู่เมืองไทยว่า ถ้าเจองูกับแขกให้ตีแขกก่อน คำพูดนี้ดูเหมือนจะมีต้นตอมาจากชาวอังกฤษเป็นทำนองตำหนิว่า แขกนั้นร้ายกว่างู รู้สึกว่าข้าพเจ้ายังรู้จักแขกน้อยไป จึงไม่กล้าวิจารณ์เรื่องนี้ เรื่องหนึ่งที่เห็นคือ เงินนั้นถ้าติดมือแขกเข้าแล้วเอาคืนยากมาก ตัวอย่างสามล้อ สมมติว่าตกลงราคากัน ๕๐ สตางค์ (ไปซ่า) พอถึงปลายทางเราไม่มีสตางค์ ๕๐ แต่มีใบละบาท (รูปี) แกจะทอนให้เราเพียง ๑๐ หรือ ๒๐ สตางค์เท่านั้นโดยแกล้งบอกว่าไม่มีเงินทอน อาจมีบางคราวที่ไม่มีเงินทอนจริงๆ แต่ส่วนมากแกต้องการได้มากกว่าที่ตกลงกันไว้

สามล้อหรือแท็กซี่ในเมืองไทยจะไม่ยอมทำอย่างนั้น ถือเป็นการเสียเกียรติยศของกรรมกร บุรุษไปรษณีย์เมืองแขก หากนำจดหมายลงทะเบียน หรือเอกสารสำคัญบางอย่างมาให้ เมื่อเราเซ็นรับแล้ว เขาจะออกปากขอรางวัลเสมอ หากเราไม่ให้ เขาก็ไม่ว่าอะไร แต่เมื่อ “เขาหน้าด้านขอ เราก็หน้าด้านไม่พอที่จะไม่ให้” ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อนๆ เตือนเสมอว่า ใครมาทำใจดีในเมืองแขก

จะอดตาย แต่นิสัยนี้ได้ติดตัวเสียแล้ว แก้ยาก

อย่างไรก็ตาม คนอินเดียชั้นผู้ดีย่อมจะผิดแผกแตกต่างกับคนชั้นต่ำ ทั้งความประพฤติ และนิสัย จิตใจ ตลอดจนท่าทีที่แสดงต่อสังคม คนเชื้อชาติเดียวกัน ใช่ว่าจะเลวหรือดีเหมือนกันไปหมดทุกคน พี่น้องชาวไทยของข้าพเจ้าก็เหมือนกัน ที่เลวก็มี ที่ดีก็มาก เผื่อแผ่บริจาคช่วยเหลือคนยากจน เลื่อมใสศรัทธาทำบุญในศาสนาอย่างไม่กลัวหมดเปลืองก็มีมาก ที่เห็นแก่ตัวจัดฉกชิงวิ่งราว ก่อเรื่องกวนสังคม ฉวยโอกาสกอบโกยประโยชน์จากคนต่างชาติ ทั้งโดยตรงโดยอ้อมก็มีมากเหมือนกัน

ขโมยในเมืองอินเดียนั้นมีน้อยกว่าเมืองเรา เขาต้องการอะไรเขามักขอเอา ไม่ได้ก็แล้วไป คนเมืองเราละอายมากเรื่องขอ แต่กลับไม่ค่อยละอายเรื่องขโมย จะละอายก็ต่อเมื่อถูกจับไปตากหน้าที่โรงพัก

อนึ่ง การทำร้ายร่างกาย ตีรันฟันแทงนั้น น้อยเหลือเกินเกือบไม่มี ความปลอดภัยในเรื่องนี้มีมาก คนอินเดียเถียงกันหน้าดำตาแดงเป็นชั่วโมงๆ ฝ่ายไหนสู้เหตุผลไม่ได้ เสียงก็จะอ่อนลงๆ แล้วเดินผละไป ไม่มีการชกต่อย ทำร้ายร่างกายกันจนเลือดตกยางออก อินเดียถือเป็นเรื่องป่าเถื่อนมาก

คนขับรถในอินเดีย ไม่ว่ารถประเภทใด เป็นคนใจเย็นอย่างประหลาด รถอื่นจะขวางหน้า คนจะเดินเกะกะ วัวควายจะยืนขวางถนน เขาพยายามหลีกอย่างหน้าตาเฉย ไม่เคยเห็นแสดง

อาการหงุดหงิดรำคาญ หรือมองอีกฝ่ายหนึ่งอย่างตัวเป็นเจ้าของถนน พร้อมพ่นผรุสวาทออกมาว่า “ไอ้ห่ะ อ้ายฉิบหาย” อย่างที่เราจะได้เห็นได้ยินเป็นประจำ ปรารถนาอย่างยิ่ง ทำอย่างไรคนในบ้านเมืองเราจึงจะลดความฉุนเฉียวเกรี้ยวกราด และการวางอำนาจลงได้บ้าง รู้สึกว่าเรายิ่งใหญ่กันเสียจริงๆ ตั้งแต่กระเป๋ารถเมล์คนโดยสารแท็กซี่ คนนั่งแท็กซี่ คนขายอาหารในร้านเล็กๆ คนเข้าไปซื้ออาหารกิน ตลอดเรื่อยขึ้นไปทุกสาขาอาชีพ ยิ่งเป็นใหญ่มาก การวางอำนาจก็มีมากขึ้น การกินการอยู่ต้องผิดจากสามัญชน พอเป็นข้าราชการชั้นโท ก็เริ่มจะนั่งรถเมล์ไม่ได้ ต้องดิ้นรนขวนขวายซื้อรถยนต์ส่วนตัวเพื่อศักดิ์ศรี เพื่อเครดิตหรืออะไรทำนองนั้น เราจะโทษปัจเจกชนก็ไม่ถนัดนัก สังคมของเราเป็นอย่างนั้น ข้าพเจ้าได้พูดไว้แต่ต้นแล้วว่าทัศนะของสังคมย่อมมีอิทธิพลต่อแนวคิดและการวางตนของปัจเจกชนเป็นอันมาก

ในอินเดียคนชั้นศาสตราจารย์ คหบดี นั่งจักรยาน ถีบจักรยานไปทำงานได้อย่างหน้าตาเฉย ทั่วๆ ไปเขาทำกันอย่างนั้น หากคณบดีอื่นๆ ทุกคนมีรถเบนซ์ขับ แต่มีคณบดีคณะใดสักคนหนึ่ง นั่งจักรยานไปทำงานก็จะเป็นของแปลกและอาจเป็นกรณีแห่งปมด้อยเกิดขึ้น รู้สึกว่าเขามักนับถือมันสมองคนมากกว่าเสื้อผ้าและบุคลิกอันวางท่าให้โก้ของคน

เมื่อรถยนต์ หรือ ๓ ล้อ ๒ ล้อชนกัน เขาจะลงไปดู แกะรถออก พูดอะไรกัน ๓ คำ แล้วต่างคนต่างไป ไม่เคยต้องเสียเวลา เพราะเรื่องนี้ เขาไม่สนใจ รู้สึกว่าเขามิได้รักรถเกินจนต้องทะเลาะกับคน แต่ถ้ารถยนต์ไปชนคนเข้า จะเป็นเรื่องใหญ่มาก คนที่เห็นเหตุการณ์จะรีบจับคนขับรถไว้ก่อน อีกพวกหนึ่งนำคนเจ็บส่งโรงพยาบาล มีคนหนึ่งขับรถยนต์ชนคน พวกที่เห็นเหตุการณ์กรูกันเข้าไปจะจับไว้ก่อน เจ้าของรถรีบปิดกระจกรถหมด ชาวบ้านช่วยกันทุบกระจกรถพังยับเยิน แล้วช่วยกันดึงเจ้าของรถลงจากรถจนได้ ที่ทำอย่างนี้เพื่อป้องกันการหนี บางแห่งหากคนขับรถหรือเจ้าของรถแสดงอาการดื้อดึงไม่ยอมรับผิด พวกคนเห็นเหตุการณ์จะช่วยกันสุมไฟเผารถเสียเลย

บทที่

๔

คำพูดของเพื่อน

ข้าพเจ้าได้รับจดหมายจากแม่ของลูก และมิตรที่รักคือสุวรรณ นิลประภาเสมอ โดยเฉพาะจากแม่ของลูกนั้น จะได้รับสัปดาห์ละ ๒ – ๓ ฉบับเป็นประจำ เธอเขียนมาด้วยความระลึกถึงและให้กำลังใจแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเองก็เขียนถึงเธอสัปดาห์ละ ๒ – ๓ ครั้งเหมือนกัน จดหมายของเราจะสวนทางกันอยู่เสมอ เมื่อได้อ่านจดหมายรู้สึกทำให้ชุ่มชื่นใจ เหมือนได้มีเธออยู่ใกล้ สิ่งทดแทนของคนเราย่อมพอหาได้เสมอ จดหมายของเธอและของสุวรรณ นิลประภา มีประโยชน์แก่ข้าพเจ้ามาก

สุวรรณในฐานะที่ได้ผ่านอินเดียมาก่อน ได้เป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำอันมีค่ายิ่ง ตอนหนึ่งในจดหมายฉบับลงวันที่ ๓๐ สิงหาคม เขาเขียนไปว่า

"ความทุกข์ยากต่างๆ ในอินเดีย ดูเหมือนจะบีบคั้นพวกเราให้จำต้องรีบเร่งด้วยไม่ประมาท ภายในสิ่งแวดล้อมอันไม่พึงใจนั้น เราจะได้สิ่งพึงใจคือความสำเร็จ ซึ่งจะมีอานุภาพในการยกชีวิตครอบครัวและลูกของเรา เหมือนดวงแก้วอยู่ท่ามกลางขวากหนาม ซึ่งต้องต่อสู้อดทน และใช้วิธีอันถูกต้องเข้าไปหยิบเอามาเป็นของเรา"

และว่า

"ขอให้ศึกษา และต่อสู้ด้วยใจสงบจนกว่าจะลงตัว แล้วต่อไปจะเห็นว่า เขาดีเหมือนกัน คำว่า **ขมนียํ** (พอทนได้) และ **ยาปนียํ** (พอให้ชีวิตเป็นไปได้) จะปรากฏชัดในชีวิต เพียงเท่านี้ดูจะหมายถึงความสุขในอินเดีย"

ข้าพเจ้าถือว่า คำพูดอย่างนี้มีค่าแก่ข้าพเจ้าอย่างล้นเหลือ ข้าพเจ้าผู้ชอบคำเตือนใจ คำคม และอุปมาอุปมัยอันเป็นสุภาษิต ย่อมมองเห็นคำพูดอย่างนี้ มีค่าควรแก่การบันทึกไว้เป็นอนุสรณ์ ยิ่งคำนั้นเจืออยู่ด้วยความรักความหวังดี เอิบอาบอยู่ด้วยน้ำใจไมตรีด้วยแล้ว ย่อมเพิ่มพูนคุณค่าในคำนั้นขึ้นอีกหลายเท่า

ประนอม – ภรรยาของข้าพเจ้านั้น เป็นคนว่าง่าย เสงี่ยมเจียมตน ไม่มีทิฏฐิมานะ ข้าพเจ้าว่าอย่างไรก็พร้อมที่จะทำตามเสมอ ข้าพเจ้าได้ชื่นชูใจด้วยจริยาอันนี้อยู่ไม่น้อย แม้จะเหน็ดเหนื่อยด้วยการศึกษา การทำงาน และการวางแผนชีวิตอยู่ตลอดเวลา แต่ก็มีสิ่งชดเชยให้ปลื้มใจ เช่นงานที่มีผลดี ลูกที่มีสุขภาพแข็งแรง ภรรยาที่ไม่เคยแข่งดี มิตรที่มีน้ำใจประเสริฐ และเพื่อนฝูง

ใกล้เคียงที่คอยเอาใจใส่ คอยช่วยเหลือปัดเป่าความทุกข์ในยามเดือดร้อน นอกจากนี้ ยังมีผู้ใหญ่อันเป็นที่เคารพนับถือ คอยอ้าแขนที่จะโอบอุ้มอยู่เสมอ เมื่อต้องการความช่วยเหลือ สิ่งเหล่านี้รวมตัวกันเป็นเกราะชีวิตของข้าพเจ้า คอยคุ้มภัยต่างๆ ให้ ลำพังตัวข้าพเจ้าคนเดียวนั้น คงจะช่วยตัวเองให้เจริญรุ่งเรืองได้ยาก เพราะมีนิสัยไม่ดีประจำตนอยู่หลายอย่าง และขี้ละอายในการขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นเป็นต้น

หน้าที่การงาน และความสำเร็จอันใดก็ตามที่เคยได้รับมา ก็ล้วนแต่สำเร็จโดยการช่วยเหลือของผู้หวังดีทั้งสิ้น ข้าพเจ้าเองไม่เคยขวนขวาย ไม่เคยวิ่งเต้น

ท่านอาจนึกว่า ข้าพเจ้าพูดเล่นลิ้น โกหกกระมัง? เปล่าเลยท่าน ข้าพเจ้าพูดความจริง ข้าพเจ้าชี้ให้ดูได้ว่าใครช่วยงานอะไรข้าพเจ้าบ้าง หากท่านเห็นว่า ข้าพเจ้าประสบผลสำเร็จในเรื่องอะไรบ้าง ก็ขอได้โปรดบอกมาเถิด แล้วข้าพเจ้าจะแจ้งให้ทราบว่าผลสำเร็จอันนั้น มีใครเป็นผู้มีส่วนช่วยเหลืออยู่ด้วยบ้าง เมื่อข้าพเจ้าพูดเรื่องนี้กับเพื่อนคนหนึ่ง เขาเปรยขึ้นว่า

"เปรม เธอทำตัวให้น่าช่วยเหลือน่ะ คนทั้งหลายจึงเต็มใจช่วยเหลือเธอ ทำนองเดียวกับคนที่คนทั้งหลายรัก ก็เพราะเขาทำตัวให้น่ารัก"

ท่านว่าจริงอย่างที่เพื่อนของข้าพเจ้าพูดไหม? ที่คนทั้งหลายรักก็เพราะน่ารัก ที่เขาช่วยเหลือก็เพราะน่าช่วยเหลือ

มนุษย์เรามีหัวจิตหัวใจด้วยกันทั้งนั้น และในหัวใจนั้นก็มักมีโลภ โกรธ หลง ชอบ ไม่ชอบ ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามายึดครองเหมือนสนามทดลองกำลังของมันอยู่เสมอ คนที่ผู้อื่นพากันนิยมชมชอบ ก็เพราะมีแรงดึงดูดสูงในตัวของเขาเอง เช่น พูดจาดีมรรยาทงาม น้ำใจสะอาด ส่วนคนที่ผู้อื่น หรือคนทั้งหลายพากันเกลียดชังก็เพราะทำตนให้เขาชัง เช่น พูดจาหยาบคาย สามหาวไร้สัมมาคารวะ มรรยาททราม น้ำใจสกปรก เห็นแต่ประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว

การไปอยู่ในอินเดียของข้าพเจ้า ได้มองเห็นเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับความรัก ความชัง ความเสียสละ และความเห็นแก่ตัวมากขึ้น และแล้วข้าพเจ้าก็คิดถึงบ้าน ข้าพเจ้าบอกท่านแล้วว่าช่วงที่ไปถึงใหม่ๆ นั้น ยังว่างอยู่ ยังจับอะไรไม่ได้ ความคิดถึงบ้านและเมืองไทยจึงมีมากเป็นพิเศษ จินตนาการของข้าพเจ้าล่องลอยไปไกลแสนไกลเท่าที่พอนึกได้และจำได้ มันถอยหลังไปเรื่อยๆ ในขณะที่เงียบสงบอยู่คนเดียวในห้องนอนของหอพักนักศึกษานานาชาติ (International House)

ข้าพเจ้ามองเห็นภาพต่างๆ สมัยเมื่อยังเป็นเด็กอยู่จังหวัดสงขลา เห็นต้นมะม่วงหิมพานต์เป็นอันมาก ยืนต้นสง่างามอยู่บนเนินเตี้ย มีลูกสีต่างๆ ย้อยระย้า เบื้องล่าง ณ ภาคพื้นดิน มีหญ้าเป็นหย่อมๆ และดินปนทราย รอบๆ หมู่ต้นมะม่วงหิมพานต์มีต้นไม้ใหญ่เรียงราย เมื่อลมรำเพยกิ่งและใบไหวน้อยๆ เมื่อลมกระหน่ำหนักก็กวัดแกว่งไปมา บางแห่งต้นไม้ใหญ่ก็ขึ้นเป็น

กลุ่ม ยัดเยียดกันขึ้นมา ที่ขึ้นอยู่บนจอมปลวกก็มีมาก หมู่ไม้แถบนั้นช่างมากพันธุ์เสียจริงจนนับไม่ไหว น้ำในลำธารใสสะอาดไหลเอื่อยอยู่ชั่วนาตาปี ได้อาศัยอาบกิน และรดสวนผลไม้ เป็นต้นว่า แตงโม ส้มเขียวหวาน และอื่นๆ นาข้าวรวงใหญ่ ต้นโตสีเหลืองอร่ามอยู่ทั่วท้องนา ซึ่งสลับกับป่าอยู่เป็นหย่อมๆ ณ ที่นี้คือแหล่งกำเนิดของข้าพเจ้า เป็นสถานที่รื่นรมย์ ให้เยือกเย็นเป็นสุขแม้เพียงระลึกถึง ภาพต่างๆ ยังติดตาเตือนใจของข้าพเจ้าอยู่ตลอดเวลา ข้าพเจ้ามองเห็นภาพตนเองนั่งอยู่ภายใต้เงาไม้ข้างจอมปลวกมองดูฝูงโคแทะเล็มหญ้าอยู่บริเวณแนวป่า เสียงกระดิ่งที่คอโคดังก๊องแก๊งกรุ๊งกริ๊งอยู่ตลอดเวลาที่มันกินหญ้า เมื่อสมทบกับเพื่อนฝูงหลายๆ คน พวกเราก็ชวนกันดักแย้มาปิ้งกิน บางทีก็ไล่มันอย่างสนุกสนาน ข้าพเจ้าอยากจะกลับไปนอนอยู่ที่นั่นอีกสถานที่นั้นมีมนต์เสน่ห์ดึงดูดหัวใจของข้าพเจ้าให้หวนระลึกถึงอยู่มิเว้นวาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อว้าเหว่และมีทุกข์ครั้งใด ก็อดที่จะนึกถึงมิได้ ภาพต่างๆ และความรู้สึกสุขทุกข์ในครั้งกระนั้นทำไมจึงผนึกในดวงจิตของข้าพเจ้าแน่นหนาล้ำลึกนัก คงประกอบด้วยบุคคลอันเป็นที่เคารพรักใคร่ เป็นญาติผู้ใหญ่ใจอารี และพี่สาวลูกของป้ามีน้ำใจเมตตาข้าพเจ้าอย่างจริงจังนั่นอีกด้วยประการหนึ่ง ที่ทำให้รู้สึกว่าที่นั่นเป็นสวรรค์ของข้าพเจ้าอยู่ตลอดเวลา

ข้าพเจ้านึกถึงน้ำในลำธารที่เย็นสนิทอาบสบาย โดยเฉพาะในหน้าแล้งน้ำใสเหมือนแก้ว ลึกเพียงแค่เหนือเข่า แต่มองเห็น

ทรายได้ทุกเม็ด ข้าพเจ้าเคยเล่นน้ำจนตาแดงปากเขียวไปหมด แต่ก็ยังไม่อยากขึ้นจากน้ำ จนลุงต้องไปตามเรียกให้ขึ้น คุณป้าเป็นคนมีน้ำใจอารีต่อลูกหลานทุกคน เป็นแม่พระของลูกหลาน เป็นญาติผู้ใหญ่ที่ข้าพเจ้าเคารพรักมากที่สุดเท่าที่ยังมีชีวิตอยู่บัดนี้

ข้าพเจ้ามองเห็นภาพตนเองที่ตามผู้ใหญ่ไปสุ่มปลาในค่ำคืน และตามเขาอยู่ได้ทั้งคืนจนรุ่งสางจึงกลับบ้าน ขณะนั้นข้าพเจ้าอายุเพียง ๖ – ๗ ขวบเท่านั้น

ต่อจากนั้น จินตนาการของข้าพเจ้าคงวนเวียนอยู่กับความทุกข์ยากต่างๆ ในสมัยเด็ก เพราะความยากจนและขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง คนไทยส่วนใหญ่ต้องพึ่งตนเองอย่างมาก ในระยะนั้น ผ้าเมืองนอกไม่มีขาย ชาวบ้านต้องทอผ้าด้ายดิบใช้กันเอง ผ้าขาดไม่มีด้ายเย็บ ต้องใช้ใยสับปะรดแทน อาหารการกินขาดแคลน ของแพงมากขึ้นกว่าปกติเพราะสงคราม ญี่ปุ่นเที่ยวเพ่นพ่านในเมืองไทยทั่วทุกตำบลอำเภอ

ความคิดคำนึงกระโดดข้าม จากนั้นมาถึงลูกน้อยที่กำลังคว่ำได้เอง หน้าของเขาเด่นขึ้นมาในห้วงนึก กำลังจะดึงรูปของเขาขึ้นมาจากกระเป๋าเอกสาร ก็พอดีได้ยินเสียงเคาะประตูเบาๆ ๓ ครั้ง ข้าพเจ้าลุกไปเปิดประตู

คุณประพันธ์ เพื่อนคนหนึ่งในหออินเตอร์ เดินเข้ามาและล้มผึงลงบนเตียงผ้าใบของข้าพเจ้า พร้อมอุทานด้วยเสียงละห้อย

“กลุ้มใจจริง ได้รับจดหมายทีไรเป็นต้องกลุ้มใจทุกที”

"เรื่องอะไร ?" ข้าพเจ้าถามอย่างเห็นใจ ในระยะนี้ข้าพเจ้าจะต้องเห็นใจคนมีความทุกข์ทุกคน

"เรื่องแฟน" เขาตอบ

"เรื่องเป็นอย่างไร ?" ข้าพเจ้าถาม

"เจ้าของบ้านจะขอขึ้นค่าเช่าห้อง แต่แฟนไม่ยอม เขาจะขอให้ออก แต่ยังไม่รู้จะไปอยู่ไหน ?"

เรานิ่งกันไปครู่หนึ่ง คุณประพันธ์พูดต่อ

"ถ้าเขาแต่งงานกับคนอื่นก็คงสบายไปแล้ว มีคนต้องการเขามาก นายทหารก็มี พ่อค้าก็มี แต่ทำไมเขาจึงไม่รัก มารักผมคอยผม ผมเองก็อายุ ๔๐ กว่าเข้ามาแล้ว อะไรๆ ก็ยังไม่มี ไม่มีหลักฐาน ไม่มีเงิน เรียนเสร็จกลับไป ก็คงยังแต่งงานไม่ได้ ทำไมจึงมารักผมก็ไม่รู้"

"แล้วคุณประพันธ์รักเขาหรือเปล่าล่ะ ?" ข้าพเจ้าถาม

"รักซิ" คุณประพันธ์ตอบ ยังคงนอนมือก่ายหน้าผากอยู่

"ก็เป็นเนื้อคู่กัน" ข้าพเจ้าว่า

"เห็นคุณพูดแต่เรื่องเนื้อคู่ ใครรักกันมาพูดให้คุณฟัง คุณก็พูดอย่างเดียวว่า ถ้าเป็นเนื้อคู่กัน ก็จะต้องได้แต่งงานกัน ถ้าไม่ใช่ก็ไม่ได้แต่ง คุณพูดอยู่เท่านั้น"

"หรือไม่จริง ?" ข้าพเจ้าถาม

"ถึงจริงก็ไม่มีใครรู้แน่นอน" คุณประพันธ์เถียง

"ถึงไม่รู้แน่นอน เราก็ควรทำใจอย่างนั้นไว้ก่อนมิใช่หรือ ?"

"พ่อแม่ ญาติพี่น้องเขาก็ไม่ชอบผม" คุณประพันธ์ พูดเสียงละห้อยอย่างน่าสงสารเห็นใจ

“เขาไม่ชอบเรื่องอะไร ?”

“ไม่รู้เหมือนกัน เขาคงชอบคนรวย ผมมันคนจน เกิดมาจน ผมก็พยายามทุกอย่างแล้วในการเรียน การสร้างเนื้อสร้างตัว แต่เวลานี้ผมทำได้แค่นี้”

นิ่งกันอีกครู่หนึ่ง ข้าพเจ้ามองคุณประพันธ์ด้วยความสงสารเห็นใจ เขายังคงนอนมองเพดานห้องของข้าพเจ้าอยู่

“อีกอย่างหนึ่ง เขาว่าผมเป็นคนบ้านนอก” คุณประพันธ์พูดต่อไป

“หมายถึงต่างจังหวัดใช่ไหม ?”

“ใช่”

“แล้วเขาคนที่ไหน ?” ข้าพเจ้าถาม

“เขาก็คนต่างจังหวัดเหมือนกัน”

“ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ?” ข้าพเจ้าถาม

“ใช่ภาคเดียวกัน”

“ถ้าอย่างนั้น เขาก็บ้านนอกเหมือนกัน”

“แต่เขาอยู่จังหวัดใกล้กรุงเทพฯ กว่าผม”

“พ่อเขาทำอะไร ?” ข้าพเจ้าถาม

“เป็นข้าราชการ”

“ข้าราชการไม่น่าจะมีความคิดอย่างนั้น ทำไมไปตัดสินคนจากที่เกิด ทำไมไม่ตัดสินตามคุณความดีของคน”

“คนไม่ได้เหมือนคุณทั้งหมดนี่” คุณประพันธ์พูดหน้าตาเฉย

ข้าพเจ้าหัวเราะชอบใจในคำพูดและท่าทางของเขา

“ถ้าคนเหมือนคุณทั้งหมด ก็ไม่มีใครต้องทะเลาะกับใคร แต่ดูโลกจะจืดชืดเหมือนแกงจืดไม่มีเกลือ”

“แกงจืดไม่มีเกลือก็คงจะดีกว่า แกงเผ็ดที่เผ็ดจนท้องเสียกระมัง ?” ข้าพเจ้าพูด คราวนี้คุณประพันธ์เป็นฝ่ายหัวเราะบ้าง และพูดต่อ

“อีกอย่างหนึ่ง ใครๆ เขาก็ว่าผมกับแฟนไม่สมกัน”

“ตรงไหน ?”

“ใครๆ เขาว่า ผมตัวสูงใหญ่ แฟนผมเตี้ยเล็ก เวลาเดินด้วยกัน ศีรษะเขาเข้าใต้รักแร้ผมได้”

“ก็เราเดินของเราสองคน ไปเกะกะใครล่ะ คนอื่นจึงต้องเดือดร้อนเรื่องตัวสูงตัวเตี้ยของเรา” ข้าพเจ้าว่า

“ไม่รู้เรอะ เขาว่ากันอย่างนั้นนี่”

“ลูกสาวของน้าผมคนหนึ่ง เตี้ยๆ เล็กๆ แต่สามีของเขาสูงโย่ง สูงกว่าคุณอีก เขาจบจากจุฬาฯ ทั้งสองคน และไปได้ปริญญาโทจากอเมริกาทั้งสองคน เดี๋ยวนี้มีลูก ๓ แล้ว เห็นเขาอยู่กันปกติสุขดี ไม่เห็นมีปัญหาอะไรเรื่องเตี้ยเรื่องสูง และเขาก็เป็นคนดีด้วยกันทั้งสองคน ทำมาหากินเจริญรุ่งเรืองดี เดี๋ยวผมจะเอารูปตอนแต่งงานให้ดู

พูดจบข้าพเจ้าหยิบรูปตอนแต่งงานลูกสาวของคุณน้าของข้าพเจ้าให้คุณประพันธ์ดู เขาเพ่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วยิ้มออกมาได้

“น่าเอ็นดูดี” เขาว่า

“นั่นซิ” ข้าพเจ้าต่อ “ก็ไม่เห็นน่าเกลียดหรือเสียหายอะไร

คนเป็นเนื้อคู่กัน ก็ต้องรักต้องชอบกัน และแต่งงานร่วมสุขร่วมทุกข์กัน”

“อีกอย่างหนึ่ง แม่เขาว่า ผมน่ะช้าไป”

“ช้าอะไรอีกล่ะ ?”

“อาจจะช้าทุกอย่าง เดินเหินก็ช้า พูดช้า ทำอะไรช้า พูดประจบผู้ใหญ่ไม่เป็น และที่สำคัญคือ อาจจะหมายถึงตั้งตัวช้า จนป่านนี้แล้วยังไม่มีอะไรเป็นโล้เป็นพาย เป็นหลักเป็นฐาน”

“ไม่มีใครเข้าใจคุณได้ดีเท่าแฟนคุณดอก” ข้าพเจ้าว่า “ถ้าแฟนคุณเข้าใจในตัวคุณทุกอย่าง ก็ไม่มีเรื่องอะไรจะต้องวิตกกังวล”

“เขาพูดเสมอ” คุณประพันธ์พูด “ว่าเสียดายที่ลูกสาวเขาไม่ได้แต่งงานกับนายทหาร จะได้เป็นคุณหญิงคุณนายกับเขาบ้าง เขาบอกว่าเสียดายเหลือเกิน แต่แฟนผมบอกว่า ไม่ต้องเสียดมเสียดายหรอกแม่ แฟนหนูไปเรียนอยู่เมืองนอกทำปริญญาโทอยู่ ปริญญาเมืองไทยเขาก็ได้ถึง ๒ ปริญญา แฟนหนูดีกว่าอีก จะไปเสียดายอะไรกับนายทหารแค่ร้อยเอก และเขามีลูกมีเมียไปแล้ว”

“แล้วคุณเป็นทุกข์เรื่องอะไรอีกล่ะ ?” ข้าพเจ้าถาม

“สงสารเขา” คุณประพันธ์ตอบ “กลัวเขาจะไม่มีความสุข”

“ผมว่าผู้ชายที่คิดอย่างนี้ เป็นผู้ชายดี ใครแต่งงานด้วยก็ไม่เห็นเคยผิดหวังสักรายเดียว ผู้ชายที่คิดเห็นแต่ความสุขของตัวเองนั่นต่างหากที่น่ารังเกียจ และผู้หญิงควรจะเว้นให้ห่างไกล”

บทที่

๕

วาทะของผู้ยิ่งใหญ่

ประพันธ์กลับห้องท่องหนังสือ วิชาที่เขาเรียนเป็นวิชาที่ต้องท่องเป็นส่วนมาก

ข้าพเจ้านั่งนิ่งอยู่กับที่ ความสงสารและเห็นใจเขามีอยู่ไม่น้อย จิตใจจึงยังระลึกถึงเรื่องที่เขาพูด

“เขารังเกียจว่าผมเป็นคนบ้านนอก ช้า จน”

“คนบ้านนอก ช้า จน” ข้าพเจ้ารำพึง “ความจนเพียงอย่างเดียว ทำให้ชีวิตขลุกขลักไปหมด ความจนเพียงอย่างเดียวทำให้สามารถรู้รายละเอียดแห่งทุกข์นานาประการ แม้จะมีคำพูดอันชวนคิดอยู่บ้างเหมือนกันว่า

“คนจะงาม งามน้ำใจใช่ใบหน้า
คนจะสวย สวยจรรยาใช่ตาหวาน
คนจะแก่ แก่ความรู้ใช่อยู่นาน
คนจะรวย รวยศีลทานใช่บ้านโต”

ก็ตาม แต่จะมีคนสักกี่คนที่เข้าถึงความจริงอันนี้ คนส่วนใหญ่ ๙๙% เมื่อพูดถึงความงาม สามัญสำนึกย่อมแล่นไปยังใบหน้าและรูปร่างทั้งหมด มีคำพูดอยู่ว่า “ใบหน้างามย่อมชนะในที่ทุกสถาน” ความมีน้ำใจนั้นโดยปกติมักจะมีอยู่ในหมู่คนจนด้วยกัน แต่มักช่วยอะไรกันไม่ค่อยได้เท่าไรนัก เพราะความจนมาถ่วงมือถ่วงเท้าเอาไว้ให้กระดิกกระเดี้ยไม่สะดวก

“เมื่อพูดถึงคนสวย ใครๆ ก็ระลึกถึงความสมส่วนแห่งรูปร่างทั้งหมด จะมองที่ไหนก็ดูเหมาะเจาะหาที่ติมิได้ ทำให้รื่นรมย์ หากมีนัยน์ตาหวาน ทำนอง “ผิวพม่า ตาแขก” เข้าด้วยแล้ว ก็มีอานุภาพรัดรึงใจของมนุษย์ยิ่งนัก เพื่อนนักเรียนไทยของข้าพเจ้าบางคนบอกว่า นัยน์ตาของสาวชาวภารตะนั้น เมื่อเธอมองด้วยดวงจิตพิศวาส ก็รู้สึกเหมือนว่าโลกนี้หยุดหมุนไปชั่วคราว สาวชาวอินเดียนั้นที่สวยก็สวยอย่างบาดตาบาดใจเสียจริงๆ ร่างของเธอระหงสง่า ผิวละเอียด นัยน์ตาคม จมูกโด่งงาม รูปหน้าเป็นรูปไข่ เมื่อเธอเยื้องกราย ช่างน่าชมเสียนี่กระไร

“ในข้อที่ ๓ ดูเหมือนจะตรงกับความนิยมของคนปัจจุบันอยู่มาก คือนิยมคนมีความรู้มากกว่าคนอยู่นาน พวกเสมียนแก่ๆ นายสิบ หรือจ่าแก่ๆ จึงต้องเคารพนบนอบต่อหัวหน้ากองหรือ

นายทหารสัญญาบัตร แม้อายุเพียงลูกเพียงหลาน

"ส่วนข้อที่ ๔ นั้น เป็นอันคนสมัยนี้พากันหันหลังให้หมดแล้ว จะมีศีลอย่างไร ใส่บาตรพระสงฆ์ทุกวันก็ตาม แต่หากอยู่กระท่อมเล็กๆ ฝาผนังปุปะ เครื่องเรือนซอมซ่อ ใครหรือจะยกย่องว่าเป็นคนรวย ใครหรือจะอยากคบหาสมาคมเอาเป็นพวก ส่วนคนที่บ้านโต มีเนื้อที่เป็นสิบๆ ไร่ พรั่งพร้อมด้วยเฟอร์นิเจอร์จากต่างประเทศ มีรถยนต์คันยาว ๔ วา พร้อมเครื่องปรับอากาศวิ่งบนถนนเสมือนแพอันลอยอยู่บนบก นี่แหละใครๆ ก็ต้องยอมรับว่า รวยจริง และมีคนพอใจนอบน้อมค้อมกาย พาตนเข้ามาเป็นบริวารคอยรับใช้

ทัศนนิยมของคนประเภท Materialist (นักวัตถุนิยม) กับ Idealist (นักอุดมคติ) ต่างกันอยู่อย่างนี้ จึงเป็นการยากที่จะเอาหลักจรรยาหรืออุดมคติทำนอง "คนจะงาม งามน้ำใจ ใช่ใบหน้า" มามอบให้แก่บุคคลประเภท Materialist ได้ เขามองเห็นสิ่งนั้นเป็นความเพ้อฝัน เป็นสิ่งไร้สาระ ปฏิบัติจริงไม่ได้ เพราะในที่สุดคนทุกคนต้องยอมแพ้แก่ความจำเป็นทางวัตถุ ทุกคนต้องใช้เงิน ต้องกินอาหาร มีเครื่องนุ่งห่ม อาศัยบ้านเรือน และยาแก้โรค เขาจึงสรุปลงว่า คนทุกคนเป็นนักวัตถุนิยม (Materialist) จะหลีกอย่างไรก็ไม่พ้น เรื่องของอุดมคติเรื่องของปรัชญานั้นเป็นความเพ้อฝัน หามีประโยชน์อะไรจริงจังแก่ชีวิตไม่

ส่วนนักอุดมคติและนักปรัชญาก็พยายามอธิบายว่า อุดมคติและปรัชญานั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิต เพราะทุกคนต้องดำเนินชีวิตตามอุดมคติ และปรัชญาของตน แม้นักวัตถุนิยมนั่นเองก็มีอุดมคติ และปรัชญาว่าจะดำเนินชีวิตในทางที่จะได้มาซึ่งวัตถุ อันใดที่ไม่มีผลเป็นวัตถุ เขาจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น เขาจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับศีลธรรมจรรยา หรือองค์กรใดๆ ก็ตาม ย่อมจะต้องเล็งผลว่า มีอะไรที่เป็นวัตถุออกมาเป็นเครื่องตอบแทน

นักปรัชญามีความเห็นว่า มนุษย์ก็เหมือนสัตว์ประเภทอื่นๆ ในแง่ที่ว่า ตัวเองกระเสือกกระสน เพื่อความเป็นอยู่แข่งกันในแง่ที่ว่า สัตว์ชั้นต่ำมันจะกระเสือกกระสนไปอย่างมืดบอด อย่างไม่มีแผนการหรือจุดประสงค์อันประกอบด้วยสติปัญญา มันกระทำอะไรลงไปด้วยสัญชาตญาณ (Instinct) อย่างเดียว แต่มนุษย์นิยมใช้สติปัญญาในการกระเสือกกระสนนั้น รู้ว่าตนมีความประสงค์อะไรเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด ใช้สติปัญญาเป็นเครื่องมือให้บรรลุผลสำเร็จ นอกจากนี้เขายังต้องการนำชีวิตไปสู่แสงสว่าง คือสติปัญญาเพื่อตัวของเขาเอง และเพื่อประโยชน์ชาวโลก ดังนั้นเขาจึงวางแผนล่วงหน้าไว้เป็นเวลานานทำนอง “โครงการระยะยาว” เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีเหตุผลเหนือสัตว์โลกชนิดอื่น จึงกระหายใคร่มีความรู้ พูดอีกทีหนึ่ง ความกระหายใคร่มีความรู้นั้น เกิดจากธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นสัตว์มีเหตุผลนั่นเอง

วิชาปรัชญาเป็นวิชาที่พยายามให้ความปรารถนาของมนุษย์ในเรื่องนี้ประสบผลสมบูรณ์อันเป็นที่พอใจ จึงเห็นได้ว่าปรัชญาไม่ใช่เรื่องเพ้อฝันไร้สาระ แต่เป็นสิ่งจำเป็นแก่ชีวิตมากทีเดียว นักเขียนชาวอังกฤษผู้มีชื่อเสียงมากคนหนึ่งได้กล่าวไว้อย่างน่าคิดว่า "บุคคลย่อมดำเนินชีวิตตามปรัชญาชีวิตของเขา และย่อมดำเนินชีวิตตามความนึกคิดที่เขามีต่อโลก เรื่องนี้เป็นความจริงไม่ยกเว้นแม้แต่คนที่ไร้ความคิดที่สุด เป็นไปไม่ได้เลยที่ใครจะดำเนินชีวิตโดยปราศจากหลักคิดของตน ปัญหาอยู่ที่ว่าเขาจะใช้หลักที่ดีหรือเลวเท่านั้น

คำว่า หลักคิด ที่ใช้ในที่นี้ แปลจากคำว่า metaphysics ซึ่งมีความหมายว่าหลักอันสูงสุด (highest principle) ของสิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ แต่ก็รับรู้ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ แต่สามารถเข้าใจได้ด้วยเหตุผล และรวมอยู่ในศาสตร์ทุกประการไม่สามารถแยกออกได้ จำเป็นเหมือนอาหาร น้ำและอากาศที่มีต่อชีวิตทุกๆ ประเภท ในเมืองไทยแปลคำ metaphysics ว่า อภิปรัชญา

นักปรัชญา คือคนที่รักความรู้และความจริง เขาพยายามจะรู้สิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เขาพยายามค้นคว้าว่า อะไรคือธรรมชาติอันแท้จริงของมนุษย์ ? อะไรคือจุดหมายปลายทางแห่งชีวิต อะไรคือธรรมดาแห่งโลกอันเขาอาศัยอยู่ ฯลฯ นักปราชญ์ที่เข้าถึงความจริงแห่งสิ่งต่างๆ ได้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีชีวิตอิสระ แต่คนที่ไม่เอาใจใส่ต่อเรื่องนี้เลย ย่อมจะถูก

มัดให้อยู่ในโลกอันค่อนข้างโสมมนี้อยู่ตลอดไป

นักปราชญ์ทั้งหลายจึงลงความเห็นว่า ปรัชญาเป็นสิ่งมีความจำเป็นแก่ชีวิต เหมือนเรือต้องมีกัปตัน ปรัชญาไม่ใช่สิ่งไร้สาระเพ้อเจ้อ ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตแต่ประการใดเลย แม้บุคคลจะยังอาศัยวัตถุอยู่ แต่วัตถุก็ต้องอาศัยบุคคลเหมือนกัน ต่างอาศัยซึ่งกันและกัน เหมือนเรือกับนายท้าย เรือเหมือนร่างกายกับจิตใจ เหมือนคนตาบอดร่างกายดี กับคนตาดีแต่ร่างกายกระปลกกระเปลี้ย เดินไม่ได้ ต่างอาศัยกันและกันเดินทางไปสู่จุดมุ่งหมาย โดยนายบอดยกนายเปลี้ยขึ้นบ่าให้นายเปลี้ยคอยชี้ทาง[๓] ข้าพเจ้ายังคงคิดถึงเรื่องของคุณประพันธ์ต่อไป ข้าพเจ้าตั้งปัญหาว่า ทำไมญาติฝ่ายหญิงจึงมิได้คำนึงถึงความดีความซื่อตรงของคุณประพันธ์ที่มีต่อบุตรีของเขา ทำไมเขาจึงมิได้สนใจว่าคุณประพันธ์มีความดีอยู่อย่างไร หรือมีข้อบกพร่องในศีลธรรมจรรยาอย่างไร แต่สนใจว่าเป็นคนบ้านนอก คือ มีกำเนิดเป็นคนบ้านนอก และจน ทำไมเขาไม่คิดว่า คนบ้านนอกและจนมาก่อนแต่สามารถทำปริญญาตรีในเมืองไทยได้ถึงสองปริญญา และยังมี

---

[๓] เรื่องนายบอดกับนายเปลี้ยนี้ เป็นคำเปรียบเทียบเรื่องนามกับรูปในทางพระพุทธศาสนา ว่านามเหมือนคนตาดีแต่เปลี้ย รูปเหมือนคนตาบอดแต่แข็งแรง ปรัชญาตะวันตกเช่นของ Immanel Kant ก็ยอมรับเรื่องนี้เป็นอย่างดี พิจารณาได้จากเรื่อง percepts และ concepts ซึ่งต้องอาศัยกันและกัน ดังคำว่า Percepts without concepts are blind, Concepts without Percepts are empty. (from A history of philosophy by Frank Thilly page ๔๑๖)

ป.ม.แถมท้ายอีก นอกจากนั้นยังกำลังทำปริญญาโทอยู่เมืองนอกอีกนั้น เป็นผู้น่าสรรเสริญในความเพียรพยายาม น่ายกย่องในความเป็นคนรักความก้าวหน้าเพียงใด เขาควรจะพอใจในเรื่องนี้มากกว่า กำเนิดเป็นคนบ้านนอก จน ทำไมเราจะต้องแบ่งชั้นคนด้วยกำเนิดเดิม หรือความมีความจนและก็ไม่ใช่จน จนต้องพึ่งพาอาศัยใครในการดำรงชีวิต

ความคำนึงของข้าพเจ้าล่องลอยต่อไปและต่อไป จนกระทั่งไปเกาะอยู่ที่ท่านมหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองของอินเดียคือ ท่านมหาตมะคานธี และเนห์รู ท่านทั้งสองนี้เป็นนักการเมืองและเป็นนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ของอินเดีย ของโลก ได้กล่าววาทะอันลึกซึ้งแหลมคมไว้สำหรับชาวอินเดีย (วาทะนั้นเกี่ยวกับเรื่องที่ข้าพเจ้ากำลังพูดถึงอยู่เดี๋ยวนี้เหมือนกัน) ว่า

"ข้าพเจ้า[๔] จะทำงานทุกอย่างเพื่อประเทศอินเดีย เพื่อให้คนที่ยากจนที่สุดมีความรู้สึกว่า ประเทศนี้เป็นของเรา ให้เขาได้มีปากมีเสียงในการปกครองประเทศ ในอินเดียจะต้องไม่มีคนชั้นสูงหรือคนชั้นต่ำ ประชาชนชาวอินเดียจะต้องอยู่ด้วยกันอย่างสนิทสนมกลมเกลียว เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในอินเดียจะต้องไม่มีคนชั้นจัณฑาล ไม่มีการดื่มน้ำเมา และยาเสพติดให้โทษใดๆ อยู่เลย สตรีจะต้องมีสิทธิต่างๆ เสมอด้วยบุรุษ นี่คืออินเดียในความฝันของข้าพเจ้า"

---

[๔] The India of my dreams ของ Gandhi

เนห์รูซึ่งเป็นที่สองรองจากคานธี ได้กล่าววาทะอันคมคายไว้มากมายเหมือนกัน เช่นว่า

"เรา[๕] (ชาวอินเดีย) จะต้องไม่เป็นคนแคบ ไม่เป็นคนใจแคบ ไม่คิดอยู่เฉพาะจังหวัดของตน ชุมนุมของตน และชนชั้นของตนเท่านั้น เพราะว่าเวลานี้เรากำลังทำงานใหญ่ ขอให้พี่น้องชาวอินเดียทั้งหลาย ได้ยืนขึ้นยืดตัวให้ตรง มองดูท้องฟ้า ยันเท้าให้มั่นบนพื้นธรณี แล้วบันดาลให้เกิดซึ่งการอยู่รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (จากชนหลายชั้น หลายวรรณะ หลายอาชีพ) ประชาชนชาวอินเดียจะต้องไม่มีการแบ่งแยก ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมืองนั้นได้ประสบผลสำเร็จบ้างแล้ว แต่ข้าพเจ้ามีความหวังที่ลึกซึ้งกว่านั้นอีก คือ ข้าพเจ้าหวังให้พี่น้องชาวอินเดียมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางอารมณ์ เพื่อเราจะได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจริงๆ และรวมลงเป็นหน่วยเดียวที่มั่นคงแข็งแรง คือชาติ แม้จะมีความแตกต่างกันอันน่าประหลาดมหัศจรรย์ในเรื่องอื่นๆ ก็ตาม (เช่น ประเพณี ศาสนา ฯลฯ)"

"ขอให้เราได้ร่วมกันสร้างประเทศอันยิ่งใหญ่ของเรานี้ให้เป็นชาติอันยิ่งใหญ่ด้วย แต่ไม่ใช่ยิ่งใหญ่มีอำนาจในความหมายธรรมดา เช่น มีกองทัพอันยิ่งใหญ่ หรืออะไรอื่นทำนองนั้น แต่ขอให้เรายิ่งใหญ่ทางความคิด ทางการกระทำ ทางวัฒนธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบในสังคมมนุษย์"

---

[๕] A message to the nation ของ Jawaharlal Nehru

มองไปทางอเมริกา ประธานาธิบดีลินคอล์น (๑๘๐๙-๑๘๖๕) ได้กล่าวสุนทรพจน์อันจับใจยิ่ง เป็นอมตวาจา มาเป็นเวลาหนึ่งร้อยปีเศษแล้ว เขากล่าวถ้อยคำต่อไปนี้ที่เกตตีสเบิร์ก (Gettysburg) หลังจากเสร็จสงครามกลางเมืองแล้วซึ่งโลกประชาธิปไตยนำไปอ้างถึงกันอยู่เสมอ ข้อความนั้นว่า

"รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนนั้นจะไม่สูญสิ้นไปจากโลก"

ข้าพเจ้ารู้สึกว่า ความใจกว้าง ยอมทำอะไรเพื่อผู้อื่นบ้าง ไม่เอาแต่ความรู้สึกของตนเป็นประมาณแต่ฝ่ายเดียว ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้ากันได้สนิทสนม การไม่ดูถูกผู้อื่นว่าเลวกว่าตน ย่อมทำให้ผู้ต่ำต้อยกว่าพอใจเคารพนับถือ

จริงอยู่พ่อแม่ย่อมหวังดีต่อลูก ย่อมทำอะไรเพื่อลูกหลายๆ อย่าง แต่ความรักความชอบและการแต่งงานนั้นเป็นเรื่องที่เริ่มมาจากจิตใจก่อน เป็นเรื่องของจิตใจ เป็นเรื่องลางเนื้อชอบลางยา และเป็นเรื่องคู่บุญคู่กรรม ใครได้สร้างบุญสร้างกรรมมากับใครก็ย่อมจะต้องไปอยู่กับคนนั้น

คนที่แต่งงานแล้ว ขออย่าได้รำพัน หรืออย่าได้เสียอกเสียใจว่า ตัวได้เลือกคู่ครองผิดเลย เพราะเป็นคู่ของตัวนั่นเองจึงได้แต่งงานกัน กรรมที่อยู่เบื้องหลังชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่เรามองเห็นไม่ได้ แต่เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง

ใจของข้าพเจ้านึกย้อนไปถึงวาทะของเนห์รู คานธี และของลินคอล์นอีก คานธีบอกว่าจะทำทุกอย่างเพื่อประเทศอินเดีย

ทั้งประเทศ และเพื่อให้คนที่จนที่สุดได้มีความรู้สึกว่าประเทศนี้เป็นของเรา ให้เขาได้มีปากมีเสียงในการปกครองประเทศ ช่างเป็นคำพูดที่จับใจเสียนี่กระไร

ทำไมจึงจับใจเรา เพราะท่านคานธีเองได้ทำอย่างนั้นจริงๆ มิใช่พูดเพียงปาก ท่านพยายามช่วยคนที่จนที่สุด และตัวท่านเองก็ทำตนเป็นคนจนที่สุด ทั้งๆ ที่มีโอกาสจะรวยได้อย่างมากมาย ข้าพเจ้าอดระลึกถึงนักการเมืองในบ้านเมืองของข้าพเจ้ามิได้บางคน และมีอยู่ไม่น้อย ช่างมั่งคั่งเสียจริง เขาเริ่มเข้ามาเล่นการเมืองโดยไม่มีอะไรเลย แล้วค่อยๆ มั่งคั่งขึ้นตามวันเวลาที่ล่วงไป ยิ่งอยู่ในตำแหน่งการเมืองนาน ก็ยิ่งรวยมาก ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นนักการเมืองในเมืองไทยคนใด ที่จนลงด้วยการเล่นการเมือง อ้อ ยกเว้นนายควง อภัยวงศ์เสียคนหนึ่ง

เนห์รูได้สร้างความหวังไว้ว่า ให้พี่น้องชาวอินเดียเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางอารมณ์ และช่วยกันสร้างประเทศชาติให้ยิ่งใหญ่ ไม่ใช่ในความหมายธรรมดา เช่น มีกองทัพอันยิ่งใหญ่ แต่ให้ยิ่งใหญ่ในทางด้านความคิด การกระทำ และอยู่ร่วมกันโดยสันติสุขในสังคมมนุษย์ นี่คือความยิ่งใหญ่ตามความหมาย และความต้องการของนักการเมืองผู้ยิ่งใหญ่แห่งโลก ข้าพเจ้าคิดว่า พี่น้องชาวไทยของข้าพเจ้าจะมีความสุขใจเป็นอย่างยิ่ง หากเมืองไทยเราจะยิ่งใหญ่ได้ในทางดังกล่าว แต่ดูเหมือนคนบางส่วนที่อยู่ในส่วนกลาง และอยู่ในฐานะเป็นผู้นำทางสังคม จะมีแนวโน้มในความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในทางอำนาจ วาสนา

ทางทรัพย์ ยศ และความฟุ่มเฟือย ซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์และบริวาร

ลินคอล์นนั้นได้ทำอะไรๆ เพื่อประชาชนไว้มาก ทั้งก่อนเป็นประธานาธิบดี และเป็นประธานาธิบดีแล้ว เขาจึงมีรัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ประชาชนจึงไม่ลืมเขา เกียรติยศอันดีงามของเขาจะไม่สูญไปตามร่างกาย

ความเป็นจริงมนุษย์เรา มีชีวิตอยู่ในโลกคนละไม่นานนัก แต่ชื่อเสียงดีและชื่อเสีย ความดีหรือความเลวที่ทำไว้ยังต้องอยู่ไปอีกนาน ทำดีก็เป็นเกียรติยศแก่ตน แก่ลูกหลานวงศ์ตระกูล ตลอดถึงสังคมและประเทศชาติ ทำชั่วก็เป็นอัปมงคลแก่ตนเอง แก่ลูกหลานวงศ์ตระกูล ตลอดถึงสังคมและประเทศชาติเช่นกัน ความดีระลึกแล้วชื่นใจ ความชั่วระลึกแล้วช้ำใจ ใครทำอย่างใดไว้จะห้ามใจมิให้นึกถึงสิ่งนั้นก็ไม่ได้ จึงน่าจะทำแต่กุศลกรรม เพื่อระลึกแล้วจะได้ชื่นใจ

บทที่

๖

เพื่อนใหม่ในอินเดีย

"อยู่อินเดียนานไปจะรู้เองว่า อินเดียเขามีอะไรดีอยู่มาก" วันหนึ่ง ประสบ นักศึกษารุ่นพี่ของข้าพเจ้าพูดขึ้น เขากำลังทำปริญญาเอกทางอินเดียนฟีโลโซฟี (Indian Philosophy) และอยู่อินเดียมา ๘ ปีแล้ว เขาเป็นคนร่าเริงแจ่มใสอยู่เสมอ เป็นคนมีจิตใจโอบอ้อมอารีต่อคนทั่วไป มีความสุขอยู่ด้วยการช่วยเหลือผู้อื่น ใครไปขอความช่วยเหลืออะไร หากพอช่วยได้ เขาไม่เคยขัดข้อง หากช่วยไม่ได้เวลานั้น ก็หาช่องทางสำหรับช่วยในโอกาสต่อไป เป็นคนไม่คิดร้ายกับใคร คนอย่างนี้ ข้าพเจ้าคิดว่าจะเป็นใหญ่เป็นโตได้ และเขาก็ได้เป็นใหญ่จริงๆ

ในอินเดีย เขาเป็นนักศึกษา แต่ในเมืองไทย เขาเป็นคนใกล้ชิดคนใหญ่คนโตที่สุดผู้หนึ่งของเมืองไทย หากพอเอ่ยชื่อใครๆ ก็ต้องรู้จัก

ด้วยลักษณะที่เป็นคนร่าเริงแจ่มใส มีใจซื่อตรง รักพวกพ้องและใจกว้างนี่เอง ประสบจึงเป็นที่ชอบพอของเพื่อนฝูง ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยเฉพาะคนอินเดีย ทั้งเพศเดียวกันและเพศตรงข้าม และก็เพราะประสบนี่เอง ที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรู้จักสุภาพสตรีชาวภารตะผู้หนึ่ง เธอกำลังเรียนอยู่ปีที่สองสาขาปรัชญาอินเดีย เธอไม่ใช่มีถิ่นกำเนิดที่บานารัส เป็นคนต่างเมือง แต่ชื่อเสียงทางปรัชญาของมหาวิทยาลัยบานารัสนั้น มีอำนาจดึงดูดคนอินเดียในแคว้นต่างๆ และคนต่างชาติทั่วโลกให้มาแสวงหาปัญญาในแหล่งนี้ เหมือนสระที่มีบัวบานสะพรั่งเรียกร้องแมลงภู่ให้มาเชยชมก็ปานกัน

เย็นวันหนึ่ง ข้าพเจ้าไปคุยกับประสบที่ห้องของเขาหลังจากได้พูดธุระอื่นๆ เสร็จแล้ว เขาได้เอ่ยขึ้นว่า

"เห็นจะต้องขอร้องเปรมอะไรสักอย่าง"

"อะไรครับ ?" ข้าพเจ้าถาม

"คือมีเพื่อนผมคนหนึ่ง" ใบหน้ายิ้มอย่างเคย "เป็นนักศึกษาอินเดียนฟิโลโซฟีที่สอง สนใจเรียนเกี่ยวกับศาสนามาก เขาถามผม ผมก็ไม่ค่อยรู้เท่าไร คุณคล่องทางนี้ดีกว่าผม และผมก็บอกเขาแล้วว่าจะแนะนำให้รู้จัก เผื่อสงสัยอะไรก็ให้ถามคุณได้"

"ผมเต็มใจช่วยหากช่วยได้ แต่เกรงจะขัดข้องทางภาษา"

ข้าพเจ้าตอบเป็นเชิงแบ่งรับแบ่งสู้ “ผมอาจพูดภาษาอังกฤษให้เขารู้เรื่องไม่ได้ หรืออาจฟังเขาไม่เข้าใจ เพราะธรรมดาชาวอินเดียพูดเร็วและรัวมาก”

“ไม่เป็นไร” ประสบออกความเห็น “ต้องรู้เรื่องแน่ ภาษาอังกฤษขนาดคุณ พูดตัวต่อตัวต้องเข้าใจกันได้”

“เข้าใจกันได้” ข้าพเจ้าทวนคำ และก็จริงของประสบเหมือนกันนะท่าน พอมีโอกาสได้คุยกันสองต่อสอง ดูเหมือนเราจะเข้าใจกันได้ดีกว่าภาษาจะบอกให้เข้าใจ มันมีภาษาอะไรอีกอย่างหนึ่งซึ่งไม่ต้องพูด แต่สามารถรู้ได้อย่างล้ำลึกถึงความรู้สึกของกันและกัน ข้าพเจ้าอาจเล่าข้ามตอนไปบ้าง แต่เป็นการเกริ่นให้ท่านทราบไว้ก่อนว่าได้มีบางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้นกับใจบ้างแล้วเหมือนกัน สตรีชาวภารตะนั้นสวยคมและสงบเสงี่ยมน่ารักนัก ดนตรีของเขาก็ไพเราะจับใจจริงๆ สตรีงาม ดนตรีไพเราะ และดอกไม้สวย เมื่อล้อมอยู่รอบชีวิตแม้ชั่วระยะหนึ่ง ก็ทำให้ดวงชีวิตนั้นชื่นบานขึ้นในทันที

ข้าพเจ้าได้รับการแนะนำให้รู้จักกับเธอในบ่ายวันรุ่งขึ้นที่ห้องสมุดของคณะ Philosophy เธอชื่อ มาริสา ในการแนะนำกันครั้งนี้ มีเพื่อนร่วมชั้นของข้าพเจ้าคนหนึ่งด้วย เขาคือคำปัน บุรุษร่างผอมบาง ผิวขาว มีอารมณ์สนุกอยู่ตลอดเวลาแม้สุขภาพเขาไม่สู้ดีนัก แต่ใจที่เข้มแข็งได้ช่วยทำให้เขาผ่านพ้นอุปสรรคในการศึกษาเรื่อยมา เขาเป็นเพื่อนแก้เหงาในต่างประเทศได้มากทีเดียว

วันนั้นได้คุยกันเพียงเล็กน้อย เธอนัดใหม่วันรุ่งขึ้นหลังจาก

เลิกเรียนแล้ว ประมาณเวลา ๑๕.๓๐ น. เราไปพบกันตามนัดในห้องสมุด เธอคอยอยู่ก่อนแล้ว มาริสามีร่างกะทัดรัดขนาดหญิงไทยทั่วไป ผิวเนื้อสองสี

เมื่อเห็นข้าพเจ้าและคำปันเข้ามา เธอลุกขึ้น พยายามจะยกเก้าอี้ให้นั่ง แต่พวกเราแย่งทำเสียก่อน อิทธิพลแห่งอารยะธรรมตะวันตก ซึ่งท่วมท้นเมืองไทยอยู่นั่น มิได้ซึมเข้าไปเลยแม้แต่เล็กน้อยในอินเดีย ทำนบแห่งอู่อารยธรรมของลุ่มน้ำสินธุนั้นแน่นหนาแข็งแรงจริงๆ อารยธรรมตะวันตกเมื่อมากระทบกับของอินเดียเข้าได้ไหลกลับไปหมด ที่ไม่ไหลกลับก็ถูกวัฒนธรรมอินเดียกลืนเสียสิ้น ฝรั่งทั้งหญิงและชายเมื่อไปถึงอินเดีย จะแต่งกายแบบอินเดียหมด น่าประหลาดมาก และฝรั่งในอินเดียนั้นไม่มีท่าทางเบ่งเหมือนฝรั่งในเมืองไทยเลย เพราะเขารู้เหมือนกันว่า อินเดียไม่ได้เห็นพวกเขาเป็นเทวดา

วันนั้น มาริสา อยู่ในชุดปัญจาบี เสื้อสีเทาอ่อนกางเกงสีขาว และผ้าห้อยคอสีเดียวกับกางเกง ผมรวบไว้เบื้องหลังอย่างง่ายๆ ดูงามเรียบ นุ่มนวล

“ทราบว่า เธอเป็นนักเขียนจากเมืองไทยด้วย เปรม” เธอเอ่ยสนทนาเป็นคำแรก เมื่อเรานั่งกันเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าประหลาดใจเล็กน้อย

“ใครบอกเธอ มาริสา ?”

“คุณประสบบอก”

“ฉันเป็นเพียงนักเขียนสมัครเล่น และไม่มีชื่อเสียงอะไร

มีคนในเมืองไทยรู้จักชื่อฉันไม่ถึงหมื่นคน”

“เธอเขียน Novel หรือ ?”

“ก็มีบ้าง และอย่างอื่นบ้าง”

“ประเภทโรแมนติก หรือ เรียลลิสติก ?”

“ทั้งสองอย่าง คละเคล้ากันไป”

“ในเล่มเดียวกัน หรือแยกเล่ม ?”

“ส่วนมากอยู่ในเล่มเดียวกัน บางตอนก็เป็น Romantic บางตอนเป็น Realistic”

“ทำไมจึงเขียนแบบโรแมนติกได้ ?” เธอถาม

“ไม่ทราบเหมือนกัน ก็คงจะนึกฝันเอา”

“ไม่มีความจริงอยู่เบื้องหลังแห่งความนึกฝันบ้างเลยหรือ ?”

“บางครั้งก็มี บางครั้งไม่มี” ข้าพเจ้าตอบและหาทางเปลี่ยนเรื่องคุยว่า “เธอสนใจจะถามฉันเรื่องเกี่ยวกับศาสนามิใช่หรือ ?”

“ใช่” เธอตอบทันที “แต่เมื่อรู้ว่าคนที่ฉันโชคดีได้รู้จักเป็นนักเขียนจากเมืองไทย ฉันก็อยากจะถามเรื่องนี้ก่อน ฉันรู้สึกภูมิใจที่ได้รู้จักนักเขียนจากเมืองไทย”

“แต่ถ้าเธอเป็นคนไทย อ่านหนังสือไทยออก เธอจะไม่ภูมิใจเลย”

“เพราะเหตุไร ?”

“เพราะข้อเขียนของฉันนั้นครึ เปิ่น”

“เธอเขียนเองพิมพ์เอง หรือมีสำนักพิมพ์รับพิมพ์”

“มีสำนักพิมพ์รับพิมพ์”

"พิมพ์มาประมาณกี่เล่มแล้ว ?"

"เกือบ ๒๐ เล่มแล้ว"

มาริสาหัวเราะ เบาๆ ก่อนพูดว่า

"ถ้าข้อเขียน บทประพันธ์ของเธอครึ เปิ่น ใครเขาจะยอมรับพิมพ์ของเธอตั้ง ๒๐ เรื่อง ศาสนาของเธออาจสอนให้เธอถ่อมตัวกระมัง เอ้อ ฉันอยากทราบว่าศาสนาพุทธมีอะไรที่แปลกจากฮินดูบ้าง ?"

"ฉันมีความรู้เรื่องศาสนาฮินดูน้อย หากพูดผิดขอให้เธอทักท้วงด้วย"

เธอพยักหน้า

"ฉันคิดว่า ฮินดูสอนเรื่องอาตมัน ปรมาตมันหรือพรหม แต่พุทธมิได้สอนให้ยึดมั่นในเรื่องนั้น กลับสอนเรื่องความไม่มีตัวตน ผู้สร้างโลกคือกรรม และธรรมชาติ แต่ในชั้นจริยธรรม (Ethics) ดูเหมือนจะตรงกัน สอนให้มีเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ งดเว้นการเบียดเบียน"

"ทำไมพุทธศาสนาจึงสูญไปจากอินเดีย ?"

"เรื่องนี้เธอน่าจะรู้ดีกว่าฉัน" ข้าพเจ้าตอบ

"ฉันจะรู้ดีกว่าเธอไม่ได้หรอก เปรม เธอศึกษาพุทธศาสนามาโดยตรง ฉันเพียงแต่รับรู้เท่านั้น"

"แต่เธอเป็นเจ้าของประเทศ ศาสนาพุทธเกิดในอินเดีย เจริญแพร่หลายในอินเดีย และดับไปในอินเดีย เธอน่าจะรู้อัธยาศัยใจคอของชาวอินเดียดีกว่าฉัน และรู้สาเหตุแห่งความเสื่อมสลาย

ของพุทธศาสนาในอินเดีย พอๆ กับที่รู้ว่า ทำไมศาสนาฮินดูจึงยั่งยืนถาวรมาในอินเดียตั้ง ๓ – ๔ พันปีแล้ว”

“ประสบบอกฉันว่าเธอเป็นคนพูดเก่ง ฉันได้ยินด้วยตนเองแล้วว่าเธอพูดเก่งจริงๆ”

“แต่คงจะน้อยกว่าที่เธอยอคนเก่ง และยอได้อย่างเหมาะเจาะ ฉันชอบคำชมของเธอทุกตอนทีเดียว มาริสา”

ขณะนั้นคำปันมิได้นั่งอยู่ด้วย เขาเที่ยวเดินดูหนังสือในห้องสมุด นานๆ จึงจะหันมามองเราเสียครั้งหนึ่งแล้วก็อมยิ้ม

เธอยิ้มเอียงอาย อาการยิ้มอย่างเหนียมอายของสตรีชาวภารตะนั้นเป็นที่ต้องตาต้องใจของข้าพเจ้ายิ่งนัก เธอทั้งหลายไม่มีการปั้นปึ่งวางท่าแม้แต่คนเดียว มีแต่ความสงบเสงี่ยม เรียบร้อย น่ารัก น่าเอ็นดู

“ฮินดูมีหลักธรรมอันเหมาะแก่คนทุกชั้น ทุกเพศ ทุกวัย ฮินดูทำให้เราเป็นอินเดียอยู่ได้ สามารถรักษาปัจจัตตลักษณ์ของเราไว้ตลอดมา ฮินดูจึงดำรงอยู่คู่กับอินเดีย ฮินดูมีหลักธรรมสำหรับดำเนินชีวิตเป็นขั้นๆ ไม่ฮวบฮาบ หรือใจเร็วด่วนได้ เช่น เรามีหลักเรื่องพรหมจรรย์ในวัยต้น เรื่องคฤหัสถ์ในวัยกลาง วานปรัสถ์ในวัยปลาย และการแสวงหาพยายามให้เข้าถึงโมกษะเป็นอันดับสุดท้าย”

“หลักอย่างนี้ศาสนาพุทธก็มีเหมือนกัน”

“แต่ชาวพุทธ คงไม่เคร่งศาสนาเหมือนชาวฮินดู”

“เรื่องนี้ฉันว่าเป็นบางคนมากกว่า ชาวฮินดูบางคนอาจเคร่ง

กว่าชาวพุทธ และชาวพุทธบางคนอาจเคร่งกว่าชาวฮินดู”

“มาริสา” ข้าพเจ้าออกชื่อเธอ “เธอจะคุยเรื่องศาสนาเปรียบเทียบ (อันไม่ถูกหลักในการเปรียบเทียบ) กับฉัน หรือเธอจะอยากรู้เรื่องพุทธศาสนาตามที่ตั้งใจไว้แต่ต้น”

มาริสายิ้มชอบใจ และพูดว่า

“เปรม ฉันชอบใจประโยคทักท้วงของเธอเสมอ เธอทักท้วงอะไรได้สวยงามจริงๆ”

ข้าพเจ้ายิ้มบ้าง และเธอพูดว่า “วันนี้ฉันหยุดสงสัยละไว้วันอื่นบ้าง”

“ถ้าอย่างนั้น ฉันขอถามเธอเรื่องปรัชญาหน่อยได้ไหม ?”

เธอมองหน้าข้าพเจ้า สายตาของเธอบอกว่า อนุญาต เล่าเรื่อง Immanuel Kant ให้ฉันฟังหน่อยซิ”

เธอทำท่าทีอึกอักอยู่หน่อยหนึ่ง ชี้ไปนอกหน้าต่างแล้วพูดว่า

“ฉันมีโน้ตเรื่องนี้อยู่ ฉันเอามาให้เธอพรุ่งนี้ได้ไหม ?”

“ได้” ข้าพเจ้าตอบ “ฉันจะพบเธอได้ที่ไหน ?”

“ที่นี่ หรือที่ห้องข้างล่างก็ได้ แต่ที่นี่ดีกว่า”

“เวลา ?”

“ฉันมาที่นี่ตอนเช้าเสมอ ฉันมาอ่านหนังสือในห้องสมุด เธอมาพบฉันตอนเช้า ๙ นาฬิกาได้ไหม ?”

“ได้ ขอบคุณมาก มาริสา”

ข้าพเจ้าและคำปันกลับมาหออินเตอร์ เรามาถกปัญหาเรื่อง

space and time ของ Kant กันอยู่ ๒ ชั่วโมงพอดิบพอดี และหัวเราะกันเสียท้องคัดท้องแข็ง เพราะความสนุกและเห็นความค่อนข้างจะไร้สาระของปรัชญาตะวันตก นาย Kant นั้นแกเป็นนักค้านสมชื่อ เที่ยวค้านปรัชญาของใครต่อใครไว้หมด แต่แกเป็นปราชญ์จริงคนหนึ่งเหมือนกัน มีความรู้ที่สามารถสอนคนอื่นได้หลายสาขา เช่น อภิปรัชญา ฟิสิกส์ ตรรกวิทยา จริยศาสตร์ เป็นต้น

คำปันได้ตั้งปัญหาขึ้นว่า "คนในกระจกเป็นคนหรือไม่ใช่คน ?"

"มองดูเหมือนเป็นคน แต่ไม่ใช่คน" ข้าพเจ้าตอบ

"ถ้าอย่างนั้นเป็นอะไร เป็นเงาหรือเป็นอะไร ?"

"ภาษาของเราเรียกว่าเงาในกระจก แต่ความจริงมันไม่ได้อยู่ในกระจก"

"ทำไมรู้ว่ามันไม่ได้อยู่ในกระจก ?"

"ลองทุบกระจกดูก็ไม่เห็นว่าอยู่ที่ไหน มันเป็นเพียงภาพสะท้อน ระหว่างคนกับกระจก ทำลายกระจกเสียเมื่อไร เงานั้นก็ไม่มี หรือหากไม่มีคนก็ไม่มีเงาอันเป็นรูปคนในกระจก เพราะประกอบด้วยคนและกระจก อีกสิ่งหนึ่งคือเงาในกระจกก็ปรากฏขึ้น"

"รูปและนามในพุทธศาสนา จะพอเหมือนคนและกระจกไหม ?" คำปันพูด

"แล้วเงาในกระจกนั่นคืออะไร ?" ข้าพเจ้าถาม

"เห็นจะเป็นโลก สัตว์โลกรอบตัวเรา และสรรพสังขารทั้งหลายกระมัง? นักปราชญ์บางคนจึงว่า โลกเหมือนเงาในกระจก ถ้าเรายิ้ม เงาในกระจกก็ยิ้มด้วย ถ้าเราร้องไห้ เงาในกระจกก็ร้องไห้ด้วย"

"แล้วมันเกี่ยวอะไรกับ space and time ของ Kant (ค้านท์) ด้วย" ข้าพเจ้าถาม

คำปันไม่ตอบกลับหัวเราะเสียยกใหญ่ ข้าพเจ้าก็พลอยหัวเราะไปด้วย เราหัวเราะในความหมายว่า ปรัชญาทั้งหลายของนักคิดทั้งหลายนั้น เมื่อนำมาเทียบกับพุทธปรัชญาแล้ว ช่างห่างไกลกันเสียจริง เสมือนคนหนึ่งอายุล่วงเข้าวัยกลางคนแล้ว อีกคนหนึ่งเพิ่งจะสอนเดินได้เตาะแตะเท่านั้นเอง ในเสียงหัวเราะนั้นไม่มีเจตนาจะเยาะใครเลย

ในวันรุ่งขึ้น เวลา ๐๙.๐๐ น. ข้าพเจ้าไปพบมาริสาตามนัด มีเพื่อนหลายคนเตือนว่าการนัดกับคนอินเดียนั้นไม่ต้องไปตรงตามนัด ช้าสัก ๓๐ นาที หรือหนึ่งชั่วโมงเป็นเรื่องธรรมดา บางทีเขาอาจลืมด้วยซ้ำไป หากเราไปตรงเวลาก็ต้องไปคอยเปล่า แต่ข้าพเจ้ามิได้เชื่อฟัง ข้าพเจ้าคิดว่าคนแขกมิใช่จะเหมือนกันไปเสียหมดทุกคน และโดยเฉพาะข้าพเจ้านัดพบกับสุภาพสตรี ข้าพเจ้าจะต้องไปถึงที่นัดหมายก่อนเธอ ข้าพเจ้าจะต้องให้เกียรติแก่สุภาพสตรีไม่ว่าเธอจะเป็นชาติใด

แต่เพื่อให้เกียรติแก่ประสบการณ์ของเพื่อนผู้มาอยู่

ในอินเดียก่อน ข้าพเจ้าจึงถือวิทยุทรานซิสเตอร์ติดมือไปด้วย เมื่อต้องคอยเธอ ก็จะได้ฟังวิทยุไปพลางก่อน

มาริสามาตามนัด ตรงเวลาเป๊ง ขณะข้าพเจ้าจวนจะถึงประตู อาร์ต คอลเลจ (Arts College) ก็เห็นเธอถีบจักรยานอยู่หน้าคอลเลจพอดี เธอโบกมือให้ข้าพเจ้าและลงจากจักรยาน พร้อมบอกว่าห้องสมุดยังไม่เปิด

"ฉันหาโน้ตไม่เจอเลย เปรม ไม่รู้หายไปไหน" เธอพูด ขณะจูงจักรยานเข้าไปทางประตูคณะโบราณคดี ซึ่งอยู่บริเวณเดียวกับ อาร์ต คอลเลจนั่นเอง

"ไม่เป็นไรหรอก ไม่เจอก็แล้วไป" ข้าพเจ้าพูด "เธอไม่ต้องกังวลกับเรื่องนี้"

เราเดินคุยกันไปจนถึงประตูหน้าห้องสมุดคณะโบราณ เธอจอดจักรยานไว้หน้าห้องสมุด ลองขึ้นไปดู ห้องสมุดยังไม่เปิด อินเดียเขาทำงานกัน ๔ โมงครึ่งเช้าและทำติดต่อกันไปจนถึง ๑๗.๐๐ น. โดยไม่มีหยุดพักกลางวัน เรายืนคุยกันหน้าห้องสมุดครู่หนึ่ง เธอจึงชวนไปนั่งคุยที่สนามหน้าห้องสมุดอันมีลักษณะเป็นสวนดอกไม้เล็กๆ เธอเดินนำ ข้าพเจ้าเดินตาม วันนี้มาริสาอยู่ในชุดปัญจาบีสีขาว เสื้อสีน้ำตาลอ่อน ผ้าพันคอสีขาวตามเดิม

เธอนั่งลงที่ม้าหินตัวหนึ่ง ข้าพเจ้านั่งลงตาม เบื้องหน้ามีกุหลาบสีแดงหลายกอบานสะพรั่งอยู่ เนื่องจากม้าหินมีความยาวไม่มากนัก เราจึงนั่งเกือบจะติดกัน

"เธอชอบพาราณสี เปรม ?" เธอถาม

“ชอบมากทีเดียว” ข้าพเจ้าตอบ

“เธอชอบอะไรมากที่สุด”

“ฉันชอบหลายอย่าง ฉันมาอยู่ในพาราณสียังไม่นาน ยังตอบไม่ได้ว่าชอบอะไรมากที่สุด”

“เฉพาะเมืองพาราณสี ฉันหมายถึงบ้านเมือง เธอชอบไหม ?”

“ฉันรู้สึกว่าสงบดี และรู้สึกว่าไกลสงคราม โดยเฉพาะเวลาอยู่ในมหาวิทยาลัย รู้สึกเหมือนอยู่ในโลกอีกโลกหนึ่งต่างหากข้ามพ้นจากความยุ่งเหยิงของโลก”

“เธอชอบอัลลาฮาบาด (Allahabad) ไหม ?”

“เมืองเนห์รู ?”

“ใช่”

“ฉันไม่เคยไปอัลลาฮาบาด แต่ทราบว่าเป็นเมืองที่สวยงามสะอาด เพียงแต่ได้ยินชื่อ ฉันก็ชอบและอยากไปเสียแล้ว อีกอย่างหนึ่ง ฉันเคารพและเลื่อมใสเนห์รูมากเป็นที่สองรองจากคานธี”

มาริสาโปรยยิ้มให้ข้าพเจ้า พร้อมกับลมโชยมาเบาๆ

“ฉันเกิดที่นั่น ฉันเป็นชาวอัลลาฮาบาด” เธอพูดอย่างภาคภูมิ

“นั่นซิ ฉันจึงรู้สึกว่า เธอสวยและสะอาดเหมือนอัลลา-ฮาบาด”

เธอก้มหน้า ข้าพเจ้าหวั่นใจ เกรงเธอจะเข้าใจว่าข้าพเจ้าพูดพล่อย ไม่สำรวมตน และเกรงเธอจะโกรธ

“ขอโทษด้วย มาริสา หากคำพูดของฉันทำให้เธอไม่พอใจ”

เธอเงยหน้าขึ้นมีรอยยิ้มชื่นบาน และพูด

"ฉันเพิ่งรู้ว่านักประพันธ์จากเมืองไทยฝีปากคมมิใช่เล่น"

"ฉันเผลอไป มาริสา ฉันไม่ได้ตั้งใจจะชมเธอเลย แต่ความรู้สึกว่า เธอสวยและสะอาดซึ่งมีอยู่ในใจฉันตลอดเวลานั้นทำให้ฉันเผลอพูดออกมาจนได้"

มาริสายิ้มอีก ดวงตาของเธอบอกว่า เธอมีอารมณ์สนุกจะต่อปากต่อคำกับข้าพเจ้าแล้ว

"เธอคงเผลอพูดอย่างนี้กับใครต่อใครในเมืองไทยมามากแล้วนะเปรม และยังมาเผลอต่อในอินเดียอีก ฉันอยากจะถามเธอว่า สวยขนาดฉัน ตามที่เธอพูดนะ นี้พอจะเป็นนางเอกในนวนิยายของเธอได้หรือไม่ ?"

"ไม่ได้ดอกมาริสา" ข้าพเจ้าตอบทันที

เธอทำท่าตกใจ ข้าพเจ้าจึงพูดต่อ โดยทำเป็นไม่สนใจกับอาการตกใจของเธอว่า

"แต่เธอเป็นนางเอกในชีวิตจริงของฉันได้"

"ปากนะ เปรม ปากเธอน่ะ เห็นจะกินน้ำตาลที่หออินเตอร์ทั้งเช้าและเย็น มันจึงได้หวานล้นออกมาจนเที่ยวหกเรี่ยราดไปหมด"

"ฉันขอค้าน มาริสา ถึงฉันจะกินน้ำตาลที่หออินเตอร์ทั้งเช้าและเย็นก็จริง แต่มันมิได้ทำให้ปากฉันหวานขึ้นเลยสักนิดเดียว เธอต่างหากที่ทำให้ฉันปากหวาน"

"อะไรกัน" มาริสาร้องเสียงดังกว่าปกติเล็กน้อย เธอไม่เข้าใจ

จริงๆ สาวแขกอายุขนาดนี้แล้วยังไม่เข้าใจว่าผู้ชายเกี้ยวตัว เพราะสังคมของอินเดียนั้นไม่ยอมให้ชายและหญิงใกล้ชิดกัน มีความสัมพันธ์กันอย่างชาติอื่น

"เธอโกหก เปรม ฉันไม่เคยทำให้เธอปากหวาน เธอเท็จใส่ฉัน ฉันไม่อยากคบเธอแล้ว ฉันจะไปหาประสบบอกเขาว่าเพื่อนคนนี้ของเขาขี้โกหก ฉันจะไม่คบด้วยอีกแล้ว"

"ฉันหมายความอย่างนี้ มาริสา" ข้าพเจ้าอธิบาย "คือฉันเป็นคนพูดจริง และพูดหวานได้กับคนที่ฉันชอบ ฉันชอบใครแล้วฉันอดพูดไม่ได้ว่า "ฉันชอบ" ตั้งแต่ฉันมาอยู่ที่นี้ ฉันพูดกับมาริสาคนเดียว จะว่าเที่ยวหกเรี่ยราดอย่างไร"

"แล้วตอนอยู่เมืองไทยล่ะ ?"

"ฉันรู้สึกประทับใจในความกรุณาของเธอมาก เธอเป็นสตรีคนแรกในอินเดีย ที่ให้ความกรุณาต่อฉัน ทำให้ฉันรู้สึกอบอุ่นและมีสุข ไม่ว้าเหว่"

"แล้วตอนอยู่เมืองไทยล่ะ ?" มาริสาถามอีก

"คนที่ให้ความเมตตาปรานีแก่ผู้พลัดเมืองนั้น" ข้าพเจ้าพูดต่อ "คนไทยถือว่าได้บุญมาก และอาคันตุกะจะไม่ลืมความกรุณานั้นไปตลอดชีวิต"

"พอๆ พอแล้วเปรม ฉันไม่อยากฟังเธอแล้ว"

มาริสาหัวเราะชอบใจ และข้าพเจ้าก็หัวเราะด้วย

เรานิ่งกันไปครู่หนึ่ง แสงแดดยามสายสาดลงต้องผิวของ

มาริสาและข้าพเจ้า มือของเราทั้งสองวางอยู่เคียงกัน มองเห็นเป็นสีเดียวกัน ลมพัดเบา กลีบกุหลาบเบื้องหน้าไหวน้อยๆ บนต้นไม้ใหญ่มีเสียงนกร้องเพลงเล่น วิทยุทรานซิสเตอร์ของข้าพเจ้าปล่อยเพลงภาษาภารตะออกมาเบาๆ

ในขณะนั้น ข้าพเจ้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมอันชื่นชูใจ สตรีงามดนตรีไพเราะ และดอกไม้สวย ข้าพเจ้ารู้สึกเหมือนนั่งอยู่ในอุทยานอันลอยอยู่เหนือพื้นดิน

"เธอพูดว่าอยู่ที่นี่ เธอรู้สึกว่าไกลสงคราม" มาริสาทำลายความเงียบขึ้น "ที่บ้านเธอใกล้สงครามหรือ ?"

"ที่เมืองไทย คนไทยรู้สึกว่าเหมือนมีคนตีรันฟันแทงกันอยู่ข้างบ้าน และไม่รู้เมื่อไรพวกนั้นจะยกกันเข้ารบกันในบ้านเรา ฉันรู้สึกว่าควันสงครามกรุ่นๆ อยู่เหมือนได้กลิ่นแกงในครัว"

"เธอหมายถึงสงครามในกัมพูชาใช่ไหม ?"

"ใช่ นอกจากนี้ เหตุการณ์ในเมืองไทยของฉันก็ไม่ค่อยเรียบร้อยนัก มีเรื่องที่น่าหนักใจอยู่มากมาย ฉันมาอยู่ในอินเดียรู้สึกเหมือนอยู่ในโลกอันกว้างใหญ่ อันหาขอบเขตมิได้ และรอบๆ ตัวฉันนั้นว่างเปล่า ไม่มีอะไรทำให้ฉันอึดอัด จึงรู้สึกปลอดโปร่ง"

"ว่างเปล่า ไม่มีแม้กระทั่งฉันหรือเปรม ?"

"ฉันว่าไม่มีอะไรทำให้ฉันอึดอัด ฉันจึงรู้สึกปลอดโปร่งแต่มิได้หมายความว่า ในความว่างเปล่านั้นจะปราศจากเธอ เหมือนเรารู้สึกปลอดโปร่งเมื่อนั่งอยู่ใกล้ต้นไม้ มิได้หมายความว่าปราศจากต้นไม้"

"ฉันเห็นจะต้องยอมแพ้เธอเสียแล้ว" มาริสาพูด ท่าทาง

บอกว่ามีความสนุกในการสนทนา “เขาว่านักประพันธ์พูดจาคมด้วย ฉันเพิ่งได้ยินเองและฉันเคยได้ยินว่านักประพันธ์ที่ดีจะต้องมี concepts ดีมาก จริงไหมเปรม ?”

เมื่อเห็นข้าพเจ้านิ่งอยู่ มาริสาจึงพูดต่อไปว่า

“A successful novelist must have great powers of conception. And an actor must have a clear conception of the part he is going to play.”

“เก่งมาก มาริสา” ข้าพเจ้าชมด้วยความจริงใจ “คนที่จะเป็นนักประพันธ์ เขาว่าต้องมี concepts ลึกซึ้งและกว้างไกล มิฉะนั้นก็จะเป็นนักประพันธ์ที่ดีไม่ได้ เพราะไม่สามารถมองเห็นอะไรพิเศษกว่าที่คนทั่วไปเห็น ไม่สามารถดูดซึมภาพไว้คอยเวลาขยายออกหรือไม่ สามารถขยายภาพที่ตนเห็นเพียงเลือนรางให้แจ่มชัดขึ้นมาได้”

บทที่

๗

สิ่งไม่ดี ๗ ประการ

ข้อคิดทางพระพุทธศาสนาที่ว่า จะรู้จักคนฉลาดด้วยการสนทนานั้น เป็นสัจจะอย่างยิ่งประการหนึ่ง ข้าพเจ้าได้สนทนากับมาริสาหลายครั้ง และรู้ได้ว่าเธอเป็นสุภาพสตรีที่ฉลาดคนหนึ่ง

แดดร้อนจัดขึ้นทุกที เธอจึงชวนข้าพเจ้าลุกจากม้าหินตัวนั้น เดินมาที่จักรยานหน้าห้องสมุดคณะโบราณคดี มีนักศึกษาชายแขก ๓ คน เดินมาจากด้านตะวันตก ทำเสียงเวิ้กว้ากในกลุ่มพวกเขาเอง ข้าพเจ้าทราบมาว่า พวกนักศึกษาชายแขกนั้นโดยปกติไม่กล้า แม้แต่จะพูดกับกุมารีในที่ทั่วไป แต่ใครไปคุยกับกุมารีเข้า เขาก็ไม่ค่อยชอบเหมือนกัน ไม่ชอบทั้งคนต่างชาตินั้นและไม่ค่อยชอบทั้งกุมารีของเขาเอง ชาตินิยมอันจัดนั้นมีอยู่ในแขกทั่วไป ดูเหมือน (ข้าพเจ้ากล่าวว่าดูเหมือนนะท่าน) จะทำนองเดียวกับที่คนไทยเห็นหญิงไทยไปเกี่ยวข้องกับฝรั่งนั่นกระมัง ? "คนไทยมีความรู้สึกเช่นใด คนอินเดียก็คงรู้สึกเช่นนั้น"

แต่ดูมาริสาไม่ได้แสดงอาการหวั่นไหวต่อเรื่องนี้ อาจเพราะเหตุสองประการคือ ประการแรกเธอมิใช่คนถิ่นพาราณสี เธอเป็นชาวอัลลาฮาบาด ประการที่สอง การศึกษาทำให้เธอมองเห็นความดีในตัวคนสำคัญกว่าเชื้อชาติ

"เธอไม่รังเกียจหรือเปรม ที่มาคบกับคนเช่นฉัน?" มาริสาถามขณะที่มือของเธอจับแฮนด์จักรยานเล่นอยู่

"ทำไมเธอพูดอย่างนั้นนะ มาริสา ฉันไม่เห็นว่าเธอมีอะไรน่ารังเกียจ ความจริงคำถามอย่างนี้ฉันควรจะถามเธอมากกว่า"

"ฉันทราบมาบ้างเหมือนกันว่า ชาวโลกไม่ค่อยให้เกียรติพวกเราเท่าไรนัก พอพูดถึงอินเดียก็มักทำหน้าแหยและดูหมิ่นว่าคนอินเดียจน สกปรก อะไรทำนองนั้น"

คำพูดของมาริสา ทำให้ข้าพเจ้าสงสารอย่างจับจิต หากไม่เกรงว่าอยู่ในที่โล่งแจ้ง ข้าพเจ้าอยากจะจับมือเธอเบาๆ และลูบเส้นเกศาอย่างนุ่มนวลเป็นเครื่องหมายแห่งกิริยาปลอบให้หายกังวล แต่ในโอกาสเช่นนี้ ข้าพเจ้าคงปลอบเธอได้แต่เพียงวาจา

สายตาของข้าพเจ้าพุ่งไปจับอยู่ที่กอกุหลาบ นิ่งเฉยอยู่

"จริงใช่ไหมเปรม เธอจึงนิ่ง ไม่ตอบฉัน"

"ไม่จริงเลย" ข้าพเจ้าหันมามองหน้าอันค่อนข้างเศร้าของเธอแล้วตอบ "ไม่จริงเลยมาริสา ฉันกำลังคิดว่าจะตอบอย่างไรจะพูดอย่างไร เธอจึงจะเข้าใจได้ ฉันจึงนิ่งอยู่ครู่หนึ่ง คนที่ดูถูกอินเดียนั้น ฉันคิดว่ามีอยู่ ๒ พวก หนึ่ง ไม่เคยมาอินเดีย และสอง เคยมาแล้ว แต่ไม่มองอินเดียให้ครบทุกแง่ทุกมุม มองแต่

เฉพาะแง่เสียของอินเดีย ซึ่งความจริงแง่เสียจะต้องมีอยู่ในทุกชาติ จะมากหรือน้อยเท่านั้น รวมความว่า เขาอาจจะไม่เข้าใจอินเดีย เขาจึงดูหมิ่น แต่ตามทัศนะของฉัน แม้แต่เรื่องอุตสาหกรรมภายในประเทศอินเดีย ก็เป็นรองเฉพาะญี่ปุ่นเท่านั้น ฉันชื่นชมที่เห็นของต่างๆ ที่วางขายในตลาดเป็นของที่ผลิตในอินเดียเกือบทั้งหมด ฉันอยากให้ประเทศของฉันเป็นอย่างนี้บ้าง"

"ของในตลาดเมืองไทย มิได้ผลิตในประเทศไทยดอกหรือเปรม ?"

"มีบ้างเหมือนกัน แต่น้อย น้อยจนเกือบไม่มี ของส่วนมากมาจากอเมริกา เยอรมัน อังกฤษ สวิตเซอร์แลนด์ ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส ที่มากที่สุดก็เห็นจะเป็นของจากอเมริกาและญี่ปุ่น"

"ทำไมไม่ผลิตใช้เองคะ ?"

"ฉันไม่ทราบเหมือนกัน ฉันมีความรู้เรื่องเศรษฐกิจน้อย จึงวิจารณ์ได้ยาก แต่มีสิ่งหนึ่งซึ่งฉันพูดได้ คือไม่ทราบเพราะเหตุไร คนไทยจึงไม่ค่อยนิยมใช้ของที่ผลิตเองภายในประเทศ แต่ชอบของต่างประเทศ บางทีของบางอย่างที่ทำในเมืองไทย ก็ต้องใส่เครื่องหมายหรือเขียนเป็นตัวอักษรว่า Made in U.S.A. หรือ Japan คนจึงจะเชื่อถือและซื้อใช้"

"เป็นได้ไหมว่า ของที่ทำในประเทศคุณภาพไม่ดีพอ ชอบต้มคนซื้อ" มาริสาออกความเห็น

"อาจเป็นได้ อาจเป็นอย่างนั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง คนไทยอาจรู้สึกว่า ใช้ของในประเทศนั้นไม่โก้ สู้ของนอกไม่ได้

แม้แต่ตัวฉันเอง เธอดูสิ มาริสา ที่ตัวฉันนี้ มีแต่ตัวฉันเองแท้ๆ เท่านั้นที่ทำในเมืองไทย”

มาริสาหัวเราะ

“นอกนั้นของต่างประเทศทั้งสิ้น นี่นาฬิกาจากสวิส เสื้อและกางเกงผ้าจากญี่ปุ่น คนจีนตัด ปากกาจากอเมริกา รองเท้าจากอังกฤษ แต่ที่ตัวเธอมีแต่ของที่ทำในอินเดียทั้งสิ้น ฉันชื่นชมในตัวเธอจริงๆ มาริสา”

“แล้วมีอะไรดีอีกคะ อินเดีย ?”

“วัฒนธรรมก็ดี ศีลธรรมก็ดี การปรับปรุงบ้านเมืองก็ทำอย่างมีรากฐาน ความสงบสุข เบากาย เบาใจก็มีอยู่มาก ฉันชื่นชมอินเดียนานาประการ”

“เธออยู่อินเดียเสียเลยมิดีกว่าหรือ เปรม ฉันอยากให้เธออยู่อินเดีย”

“ฉันตั้งใจว่าจะอยู่ให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ แต่คงไม่เกิน ๑๐ ปี หรอกนะ”

“แล้วแง่เสียของอินเดียล่ะคะ ?”

“แง่เสียหรือ ? ฉันรู้สึกว่าคนขาดความกระตือรือร้นไปหน่อย หน่อยเดียวเท่านั้นนะ หากเพิ่มขึ้นอีกหน่อยก็จะได้ส่วนที่พอเหมาะ แต่ถ้ากระตือรือร้นมากก็จะไม่ดีเหมือนกัน บ้านเมืองจะดูกระหืดกระหอบ หาความสุขไม่ได้ บ้านฉันนั้นพยายามวิ่งตามอเมริกา ดูแล้วสงสาร เหมือนเด็กตัวเล็กๆ วิ่งตามนักวิ่งทนในการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก หรือเอเชียนเกมส์

หากเด็กนั้นจะอยู่ตามประสาเด็ก แต่งตัวอย่างเด็ก กินอยู่อย่างเด็ก และวิ่งเล่นอย่างเด็กก็คงน่ารัก น่าเอ็นดูดี เมื่อเป็นผู้ใหญ่แล้วจึงค่อยๆ ทำอย่างผู้ใหญ่ก็คงจะน่านับถืออีก ประเทศของฉันชอบตามอย่างอังกฤษหรืออเมริกา ความเป็นตัวของตัวเองมีน้อย มาริสา เธอไม่ตำหนิฉันหรือ ที่เอาประเทศมานินทาให้เธอฟัง”

“ไม่ดอก เปรม” เธอตอบ ดวงตามองข้าพเจ้าอย่างปลอบโยน “เป็นเรื่องของคนที่มีใจหวังดีต่อประเทศชาติ อยากเห็นประเทศอันเป็นที่รักของตัวเจริญก้าวหน้าเท่าที่ควรและตามวิถีทางของตน”

ข้าพเจ้ามองมาริสาอย่างชื่นชม และเธอพูดต่อ

“ฉันเองก็อยากเห็นอินเดียดีกว่านี้ ฉันไม่อยากเห็นขอทานในอินเดีย เป็นเรื่องอับอายขายหน้านานาชาติ ฉันไม่อยากเห็นข้าราชการอินเดียชอบรับสินบน แม้เพียงหมากคำหนึ่ง ฉันละอายที่คนต่างชาติเขาจับเส้นข้าราชการของฉันได้ว่าพอสินบนถึง งานก็เดินอย่างรวดเร็ว หากไม่มีก็แช่เย็นเรื่องเอาไว้ ข้าราชการของฉันเห็นแก่สินบนแม้เพียงพลูใบหมากคำ ฉันไม่ได้หมายความว่าข้าราชการในเมืองของฉันจะเป็นอย่างนี้ไปหมดทุกคนหรอกนะ แต่ก็มีอยู่ไม่น้อย ฉันอยากเห็นข้าราชการทำงานเพื่อประชาชนอย่างมีหลักการ ฉันไม่อยากเห็นชนชั้นกรรมกรของอินเดียไม่มีเสื้อสวม นุ่งผ้าขาดและสกปรกจนเหม็นสาบ เธอคงเคยนั่งสามล้อบางทีคนถีบเหม็นสาบจนพวกเราทนแทบไม่ไหว ฉันไม่อยาก

เห็นคนขับรถเห็นแก่ได้ ตกลงราคากันเรียบร้อยแล้ว พอไปถึงปลายทางก็ขอเพิ่มอีก โดยอ้างนั่นอ้างนี่ เธอตำหนิฉันไหม เปรมที่นำเอาเรื่องประเทศของฉันมานินทาให้เธอฟัง" เธอพูดแล้วหัวเราะเบาๆ ตั้งแต่เหยียบย่างมาอินเดียยังไม่เคยได้ยินสุภาพสตรีชาวอินเดียหัวเราะดังเลยสักครั้งเดียว ข้าพเจ้าหัวเราะตามเธอ

"ไม่ใช่นินทาดอก ฉันเห็นอยู่เองแล้ว" ข้าพเจ้าตอบ

"ฉันอยากให้วาทะของคานธีแพร่หลายไปทั่วอินเดียและทั่วโลก" มาริสาพูด

"วาทะอะไร ?" ข้าพเจ้าถามอย่างสนใจ

"ท่านกล่าวว่า สิ่งต่อไปนี้ เป็นสิ่งที่ใช้ไม่ได้ ไม่ดี ๗ ประการ คือ

๑. การปกครองที่ไม่มีหลักการ (Politics without Principle)
๒. ความมั่งคั่งที่ไม่ต้องทำงาน (Wealth without Work)
๓. ความสุขความเพลิดเพลินที่ปราศจากมโนธรรม (Pleasure without Conscience)
๔. ความรู้ที่ปราศจากอัธยาศัยอันงาม ไม่มีความประพฤติที่ดี (Knowledge without Character)
๕. การค้าที่ไม่มีศีลธรรมควบคุม (Commerce without Morality)
๖. ศาสตร์ที่ปราศจากมนุษยธรรม (Science without Humanity)
๗. การบูชาที่ไม่มีการเสียสละ (Worship without Sacrifice"

"น่าสนใจมากทีเดียว มาริสา ฉันขอจดหน่อยเถอะ" ข้าพเจ้าพูด

"ฉันจดให้เอง" ว่าแล้วมาริสาก็เขียนข้อความที่เธอกล่าวส่งให้ข้าพเจ้า เธอจดหนังสือเร็วมาก "คานธีกล่าวไว้ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๒๑ เป็นเวลา ๔๙ ปีมาแล้ว ฉันไม่รู้เหมือนกันว่า จนบัดนี้ความชั่วร้ายเหล่านี้ยังมีอยู่ในอินเดียเท่าใด"

"ถึงอย่างไรอินเดียก็มีดีอยู่มาก คนไทยที่เคยมาอยู่อินเดียแล้ว หากมีนิสัยทางขีดเขียนอยู่บ้าง ก็อดที่จะนำเอาเรื่องของอินเดียไปเขียนไม่ได้ เอกอัครราชทูตไทยท่านหนึ่งซึ่งล่วงลับไปแล้ว คือหลวงวิจิตรวาทการได้เขียนของดีในอินเดียไว้เล่มหนึ่ง เป็นหนังสือน่าอ่านมาก หากเธออ่านภาษาไทยได้ เธอคงจะชื่นชม"

"เธอกลับไปเขียนอีกสักเล่มซิ เปรม แล้วแปลให้ฉันอ่านบ้าง"

"จะให้ฉันเขียนเรื่องอะไร ?"

"ก็เรื่องของดีในอินเดียไงคะ หลวงวิจิตรคงเขียนยังไม่หมดกระมัง ?"

"ของดีในอินเดียนั้น ฉันคิดว่าใครเขียนสักเท่าไรก็คงไม่หมด" ข้าพเจ้าว่า

"นั่นซิ เธอกลับไปเมืองไทยแล้วเขียนอีกสักเล่มนะ"

"ฉันไม่เขียนหรอก มาริสา เรื่องของดีในอินเดียน่ะ"

"แล้วเธอจะเขียนเรื่องอะไร ?"

"ฉันจะเขียนเรื่อง คนดีในอินเดีย"

"คนดีในอินเดีย" มาริสาอุทาน "เธอเห็นคนดีในอินเดียมากพอที่จะเขียนหนังสือได้ถึงเล่มเชียวหรือ"

"คนเดียวก็เขียนได้สักสองเล่ม" ข้าพเจ้าพูดส่งยิ้มให้เธอ

"ใครนะ จะเป็นคนโชคดีได้เป็นคนดีในอินเดียในหนังสือของเธอ"

"ฉันหาได้แล้ว ยืนอยู่ใกล้ๆ ฉันนี่เอง"

"ฉันหรือเปรม" มาริสาอุทาน แกมพิศวง แกมลิงโลดใจ "ฉันคิดว่าฉันยังไม่ดีพอที่จะเป็นคนดีในอินเดียของเธอได้ เธอควรจะมองหาคนอื่นที่เป็นผู้ยิ่งใหญ่ มีชื่อเสียง คนทั้งหลายจะได้เต็มใจอ่านหนังสือของเธอ"

"คนยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียง มิได้หมายความว่าจะเป็นคนดีเสมอไป ของดีนั้นดูง่าย แต่คนดีดูยาก"

"มาริสา" ข้าพเจ้าเรียกชื่อเธอ ตาของเราสบกันอย่างมีความหมาย ในแววตานั้น มีความสุขความชื่นใจ หล่อเลี้ยงอยู่ รู้สึกเสียววูบลงไปในหัวใจ

"ฉันพอใจจะชื่นชมกุหลาบสีแดงอันบานสะพรั่งอยู่ริมหน้าต่างห้องของฉันในวันนี้ ดีกว่าฝันถึงสวนกุหลาบเนรมิตนอกฟ้าป่าหิมพานต์"

มาริสายิ้มอย่างชื่นใจ ชื่นใจจริงๆ นะท่าน ท่านคงเคยชื่นใจในอะไรสักอย่างหนึ่งมาแล้ว ท่านคงเคยยิ้มอย่างชื่นใจ ดวงตาของมาริสาฉายแววแห่งความชื่นสุข ดวงตา รูปหน้า ริมฝีปากและฟันของสาวชาวภารตะนั้นสวยคมอยู่แล้ว เมื่อเธอยิ้มอย่างชื่นใจเข้าอีก จะน่าดูสักเพียงใด

"เธอเป็นคนช่างพูดจริงๆ นะ เปรม ฉันขอสารภาพว่า ฉันไม่เคยคุยกับใครแล้วมีความสุขใจเท่าคุยกับเธอเลย ฉันรู้ว่าการชมผู้ชายต่อหน้าเขานั้น ไม่สู้จะดีนักสำหรับหญิง แต่ความเอิบอิ่มที่ท่วมท้นหัวใจฉันอยู่ มันล้นหลากออกมา จนฉันไม่สามารถจะเอากำลังอะไรมาต้านทานได้ ฉันคิดว่าน่าจะมีใครสักคนหนึ่งในเมืองไทยที่โชคดีได้อยู่ใกล้ชิดเธอ ได้ฟังคำพูดอันหอมหวานของเธอ ถ้าฉันมีอำนาจจิตเปลี่ยนแปลงอะไรได้ ฉันอยากจะร่ายมนต์เปลี่ยนแปลงอะไรสักอย่างหนึ่ง"

"อะไรนะ มาริสา เธอจะเปลี่ยนแปลงอะไร ?"

"เปลี่ยนเธอให้เป็นชาวอินเดีย หรือเปลี่ยนฉันให้เป็นชาวไทย"

ข้าพเจ้าหัวเราะในความช่างคิดช่างเล่นของมาริสา ก่อนพูดว่า "Above all Nations is humanity ความเป็นมนุษย์ย่อมอยู่เหนือเชื้อชาติทั้งปวง ฉันชอบใจเธอตรงที่เธอเป็นมาริสา ฉันมิได้คิดว่าเธอเป็นฝรั่ง แขก ญวน หรือไทย"

"เธอเอาคำพูดนี้มาจากไหนนะ เปรม"

"คำพูดไหน ?"

"Above all Nations is Humanity. Above all Nations is Humanity"

"เธอเคยไปหออินเตอร์หรือไม่ ?"

"เคย" มาริสาตอบ

"ก็ที่ประตูเข้าหออินเตอร์นั่นเอง เขาเขียนเอาไว้เหนือศีรษะที่เราจะผ่านเข้าไป"

มาริสาพยักหน้า

"เธอช่างสังเกตมาก และนำมาใช้ประโยชน์ได้ด้วย"

"ใครๆ ก็เห็นทุกคนแหละมาริสา เมื่อผ่านเข้าไป เว้นแต่เขาจะสนใจหรือไม่ ฉันทราบจากปากของพระลังการูปหนึ่งซึ่งมาศึกษาอยู่ที่นี่ว่า ท่านเป็นผู้ให้นำคำนี้ไปติดไว้"

"ศาสนาพุทธคงมีเมตตาสากลมาก และเลิกการเหยียดหยามมนุษย์จากชาติกำเนิดได้"

"เธอเข้าใจถูกแล้ว พระพุทธศาสนาสอนให้มีเมตตาต่อคนและสัตว์ทั่วไป โดยให้เอาตนเองเข้าไปเปรียบว่า เรารักสุขเกลียดทุกข์อย่างไร เราเกรงกลัว หวาดสะดุ้งต่ออาชญาอย่างไร คนอื่นสัตว์อื่นก็อย่างนั้น จึงไม่ควรเบียดเบียนกัน ก่อความเดือดร้อนให้กัน อนึ่ง เกี่ยวกับเรื่องการถือความต่ำความสูงโดยวรรณะนั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เลิกเสีย แล้วให้ถือเอาความประพฤติการกระทำเป็นเครื่องหมายแทน ใครประพฤติดี ก็เป็นคนดี ประพฤติชั่ว เป็นคนชั่ว ประพฤติธรรมอันสูง ก็เป็นคนสูง ประพฤติธรรมต่ำ ก็เป็นคนต่ำ ในพุทธศาสนาจึงไม่มีชั้นวรรณะ"

"ความจริงเรื่องชั้นวรรณะในอินเดีย เดิมทีก็เป็นเพียงการแบ่งงานกันทำเท่านั้น พวกนักรบคือกษัตริย์ พวกนักบวชและครูบาอาจารย์คือพราหมณ์ พวกพ่อค้าวานิชคือไวศยะ (แพศย์) พวกกรรมกรแบกหาม ชาวไร่ชาวนาคือศูทร" มาริสากล่าว เธอหยุดหน่อยหนึ่ง มีอาการเหมือนเบื่อหน่ายต่อสิ่งเหล่านี้ แล้วกล่าวต่อไปว่า

"เมื่อนานเข้า ความยึดมั่นในอาชีพของตนว่าดี ประเสริฐกว่าอาชีพอื่นก็เกิดขึ้น และเห็นพวกของตัวดีกว่าพวกอื่น จึงมีการ

ดูหมิ่นกันขึ้น ที่แย่งความสูง ความประเสริฐกันอยู่ ก็มีเพียง ๒ พวกเท่านั้น คือพวกกษัตริย์และพราหมณ์ นอกนั้นเขาไม่ค่อยสนใจ เขามัวยุ่งกับเรื่องอาชีพ เรื่องทำมาหากินของเขา จนไม่ค่อยมีเวลามากนักที่จะมานั่งเถียงกันว่า ใครประเสริฐกว่าใคร เมื่อมีการแบ่งพวกกันขึ้นแล้ว เกิดดูหมิ่นกันบ้างแล้ว หยิ่งในเลือดของตัว (ซึ่งความจริงเป็นสีแดงด้วยกันทุกคน) แล้ว การแต่งงานหรือความรักระหว่างวรรณะจึงถูกกีดกัน ใครทำเข้าก็เป็นที่รังเกียจของพวกเดียวกัน เหยียดลูกที่เกิดแต่การเช่นนั้นว่าไร้วรรณะ เรียกกันว่าจัณฑาล ความเป็นจัณฑาลนั้นติดตัวไปตลอดชาติ ไม่อาจปลดเปลื้องได้ แต่ฉันเข้าใจว่า เวลานี้การถือชั้นวรรณะได้คลายความเข้มข้นลงบ้างแล้ว เรื่องวรรณะนี่อีกประการหนึ่งนะเปรม ที่ฉันอยากให้หมดไปจากอินเดีย ในเมืองไทยของเธอไม่มีมิใช่หรือ ? แต่เธอมี King เหมือนกันมิใช่หรือ ?”

“ฉันมี King เหมือนกัน พระองค์ทรงอยู่ในฐานะเป็นประมุขของรัฐ ของชาติ และทรงเป็นกษัตริย์ตามระบอบการปกครองบ้านเมืองแบบประชาธิปไตย ที่มีกษัตริย์ ไม่มีประธานาธิบดี ทำนองเดียวกับอังกฤษ ทรงอยู่เหนือการเมือง พระบรมราชโองการต่างๆ นั้น ต้องมีนายกรัฐมนตรีรับสนองพระบรมราชโองการ จึงจะประกาศใช้ได้”

“กษัตริย์และพระราชินีของเธอดีมากมิใช่หรือ ?”

ข้าพเจ้ารู้สึกปลาบปลื้มที่ได้ยินมาริสา ซึ่งเป็นคนต่างชาติพูดถึงพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จฯ ของข้าพเจ้าเช่นนั้น

"ทรงเป็นประดุจฉัตรแก้ว กั้นเกศของปวงชนชาวไทย ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมครบถ้วนทุกประการ ทรงเสียสละพละกำลังทุกๆ ด้านเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของปวงชนชาวไทย ชาวไทยได้ถือล้นเกล้าล้นกระหม่อมทั้งสองพระองค์ เป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของเขา ประชาชนชาวไทยได้อุ่นใจอยู่กับล้นเกล้าทั้งสองพระองค์เป็นอันมาก

"พวกเราคนไทยโชคดีอยู่ อย่างน้อยที่สุดก็อย่างหนึ่งคือได้กษัตริย์ดีมาเป็นประมุขของรัฐเสมอ โดยเฉพาะกษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ ในราชวงศ์จักรีนั้น ไม่มีพระมหากษัตริย์องค์ใดเลยที่ราษฎรเกลียดชัง ทั้งนี้เพราะทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงหวังประโยชน์สุขแก่ราษฎรเป็นที่ตั้ง ฉันรักและจงรักภักดีต่อกษัตริย์และพระบรมราชินีนาถของฉันมาก

"เรามีกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เพียงเล็กน้อย เราไม่มีวรรณะ พราหมณ์ ไวศยะ หรือ ศูทร จัณฑาล นั้น เราไม่มีอย่างเด็ดขาด พระมหากษัตริย์ก็มิได้ทรงเป็นวรรณะหนึ่งต่างหากอย่างในอินเดีย ทรงเป็นเพียงพระประมุขของชาติตามที่ฉันกล่าวแล้ว พระมหากษัตริย์ของฉันมิได้ทรงถือพระองค์แล้วเหยียดหยามผู้อื่น แต่ทรงมีพระมหากรุณาต่อพสกนิกรของพระองค์ทั่วหน้า ยิ่งคนจนชาวไร่ชาวนา ยิ่งทรงสนพระทัยและทรงมีพระมหากรุณาต่อเขาเหล่านั้นเป็นพิเศษ เสด็จออกเยี่ยมราษฎรที่อยู่ห่างไกลพระนครและในถิ่นทุรกันดารเสมอ พระราชินีของฉันนั้น ทรงสอนหนังสือเด็กที่ยากจนในจังหวัดที่ห่างไกลจากเมืองหลวงก็เคยทรงกระทำ ในขณะที่ประทับแรมอยู่ในจังหวัดนั้น

“ฉันเคยดูภาพทางทีวี และได้เห็นพระราชจริยาวัตรของพระราชาและพระราชินีของฉันแล้ว ฉันปลาบปลื้มใจเป็นอย่างยิ่ง และมีความสุขใจไปหลายวัน แม้ขณะที่คุยกับเธออยู่นี้ ฉันก็รู้สึกมีความสุขใจเหลือเกินที่ได้พูดถึงพระองค์ท่าน” ข้าพเจ้าพูดแล้วหยุดคอยฟังว่ามาริสาจะพูดอะไรบ้าง

เธอวกไปถามเกี่ยวกับเรื่องศาสนาอีก รู้สึกเธอสนใจเรื่องศาสนามาก

“สัญลักษณ์ของชาวพุทธมีอะไรบ้างนะ เปรม ?”

“มีหลายอย่าง แต่เห็นจะพอสรุปลงได้ ๓ ประการ คือ มีความกรุณา มีความบริสุทธิ์ และมีปัญญา” ข้าพเจ้าตอบ

“เธอช่วยขยายความหน่อยได้ไหม ?”

ข้าพเจ้าอธิบายว่า

“ความกรุณา คือความทนไม่ได้ต่อความทุกข์ยากลำบากของผู้อื่น เมื่อเห็นแล้วก็อยากช่วยเหลือ มีความหวั่นใจต่อความทุกข์ของผู้อื่นเสมอด้วยความทุกข์ของตัว มีความเอ็นดูต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทั่วไป

“ความบริสุทธิ์นั้นมีหลายชั้น หลายระดับ สังเกตได้ที่ กาย วาจา ใจ คนมีความบริสุทธิ์ทางกาย วาจา เพราะมีศีลเป็นเครื่องชำระ มีความบริสุทธิ์ทางใจเพราะมีสมาธิเป็นเครื่องชำระ และมีความบริสุทธิ์ทางความคิดเห็น เพราะมีปัญญาเป็นเครื่องชำระ คนมีกาย วาจา ใจบริสุทธิ์ไม่มีการกระทำอันน่ารังเกียจ ย่อมเป็นคนน่าเคารพนับถือและไม่เป็นภัยในสังคม

"ปัญญานั้น ในเบื้องต่ำ หมายถึงความรู้จักผิดชอบชั่วดี รู้ว่าอะไรควรเว้น อะไรควรทำ อะไรเป็นเหตุแห่งความสุข อะไรเป็นเหตุแห่งความทุกข์ แล้วหลีกเลี่ยงเหตุแห่งความทุกข์ ดำเนินไปตามทางเหตุแห่งของความสุข

"สัญลักษณ์ (symbol) ของชาวพุทธมีอย่างนี้แหละ มาริสา คือมีความกรุณา มีความบริสุทธิ์ และมีปัญญา"

"ชาวพุทธในเมืองไทย ปฏิบัติได้อย่างนี้เป็นส่วนมากหรือ ?" มาริสาถาม

ข้าพเจ้าอึกอักอยู่ครู่หนึ่งจึงตอบ

"ก็ได้บ้าง ไม่ได้บ้าง แต่รู้สึกว่าไม่ได้เสียเป็นส่วนมาก"

"ในเมืองไทยยังมีการฆ่าสัตว์อยู่มากมิใช่หรือ ?"

"ทำไมเธอรู้ ?"

"คนไทยส่วนมาก รวมทั้งพระด้วย กินเนื้อสัตว์มิใช่หรือ ?"

"ใช่" ข้าพเจ้ายอมรับ

"หากไม่มีการฆ่าสัตว์มาก จะเอาเนื้อสัตว์ที่ไหนมากิน ?"

"นั่นน่ะซี" ข้าพเจ้ารับอีก

"และฉันทราบว่า ที่เมืองไทยมีเนื้อสัตว์ขายทุกร้าน มีกินกันตลอด ๒๔ ชั่วโมง นอกจากเนื้อสัตว์แล้ว ยังมีสุราขายแทบทุกร้านอีกด้วย ฉันหมายถึงร้านอาหาร มีทั้งสุราภายในประเทศและสุรานอกประเทศ และมักจะมีคนนั่งดื่มกันเต็มตั้งแต่เย็นไปจนถึงดึก และบางคนก็ดื่มได้จนรุ่ง"

"เธอรู้ได้อย่างไรนะ มาริสา ?"

"ก่อนเธอมาอินเดีย เธอรู้เหมือนกันมิใช่หรือว่าอินเดียยากจน"

"รู้บ้างเหมือนกัน" ข้าพเจ้าตอบ

"เธอรู้ได้อย่างไรล่ะคะ ?"

"จริงของเธอ มาริสา เวลานี้โลกของเราแคบเข้า เกือบจะไม่มีอะไรในชาติหนึ่งที่คนชาติอื่นประเทศอื่นจะไม่รู้ การสื่อสารการคมนาคมสะดวกมาก ข่าวความเคลื่อนไหวในมุมโลกหนึ่งอีกมุมโลกหนึ่งอาจรู้ได้ภายในหนึ่งวันหรือครึ่งวัน คนร้อนตายหนาวตายในอินเดียปีหนึ่งๆ เท่าไร ฉันรู้ทุกครั้งไป การลงอาบน้ำในแม่น้ำคงคาในวันสำคัญและคนเหยียบกันตายเป็นสิบเป็นร้อยฉันก็รู้อีกเหมือนกัน"

"คนอินเดียข้องใจมากเรื่องพระฉันเนื้อและปลา ตามทัศนคติของคนอินเดีย พระควรเป็นเวจจิแทเรียน (vegetarian) งดเว้นการฉันเนื้อสัตว์ ฉันเฉพาะผักผลไม้หรือนมเนยก็พออนุโลม" มาริสาเปลี่ยนเรื่องมาพูดเรื่องของพระ "ชาวฮินดูเชื่อกันว่า องค์พระพุทธเจ้าเองน่าจะทรงเป็นเวจจิแทเรียนแต่อาจทรงพระอนุญาตสำหรับพระสาวก"

"ฉันก็ไม่รู้เหมือนกัน มาริสา ว่าพระพุทธเจ้าของฉันทรงเป็นเวจจิแทเรียนหรือไม่ แต่ตามหลักฐานทางพระบาลีไตรปิฎกและอรรถกถา ปรากฏว่า ทรงรับอาหารที่ทายกถวายทุกอย่างเพราะทรงเห็นว่ามีชีวิตอยู่ด้วยการอาศัยผู้อื่น การเลือกอาหารจะทำให้ลำบาก ทั้งแก่พระองค์เองและผู้ถวาย พระเทวทัตก็เคยขอให้พระงดฉันเนื้อสัตว์เหมือนกัน แต่พระพุทธเจ้า

ไม่ทรงอนุมัติให้เป็นพุทธบัญญัติ แต่ทรงเปิดโอกาสไว้ว่า ใครจะสมัครใจงดเว้นการฉันเนื้อสัตว์เป็นส่วนตัวก็ไม่ทรงขัดข้อง ให้ถือเป็นเรื่องส่วนบุคคลไป”

“โดยปกติ พระผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ถือเป็นมรรยาทงาม ที่จะไม่แสดงความจำนงว่าอยากฉันเนื้อหรือปลา แต่จะฉันตามที่ทายกนำมาถวาย และฉันพอประมาณ ไม่แสดงอาการพอใจหรือไม่พอใจให้ปรากฏ เพียงเท่านี้ก็น่าเคารพนับถือพอแล้ว”

“อนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงห้ามการฉันเนื้อหรือปลาที่ได้เห็น ได้ยิน หรือรังเกียจ สงสัยว่า เนื้อนั้นเขาทำอุทิศเจาะจงถวายพระโดยเฉพาะ แต่ไม่ทรงห้ามเนื้อที่เขาทำขายแก่คนทั่วไป”

“มันเป็นทำนองส่งเสริมการฆ่าเหมือนกัน” มาริสาออกความเห็น “จะแก้ตัวอย่างไรก็ดูจะหลุดยาก เพราะถ้าไม่มีคนกินก็ย่อมจะไม่มีการฆ่า หากคนกินน้อยลง การฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารก็ต้องน้อยลงด้วย ฉันยกตัวอย่างเรื่องสุราอีกอย่างก็ได้ หากไม่มีคนดื่ม ใครจะผลิตสุราอยู่ได้ แต่เพราะมีคนดื่มมาก การผลิตสุรามีกำไรดี โรงงานสุราหรือโรงงานเบียร์จึงตั้งอยู่ได้และมั่งคั่งด้วย เธอรู้ไหมว่า ในพาราณสีนี้มีที่ดื่มสุราและเบียร์ได้อยู่เพียง ๒ – ๓ แห่งเท่านั้น”

ข้าพเจ้านิ่ง ไม่ทราบจะโต้ตอบกับมาริสาอย่างไร แม้พูดภาษาไทยก็ยากที่จะอธิบายอยู่แล้ว ยิ่งต้องใช้ภาษาอังกฤษเข้าอีก ก็ยิ่งเพิ่มความยากมากขึ้นเป็น ๒ – ๓ เท่าตัว

เมื่อเห็นข้าพเจ้านิ่งอยู่ มาริสาจึงพูดต่อไปว่า

“มีสุภาษิตฮินดูอยู่ข้อหนึ่งว่า คนยังกินเนื้อสัตว์ จะมีเมตตากรุณาไม่ได้ เธอว่าจริงไหม ?”

“ฉันยังสงสัยอยู่” ข้าพเจ้าตอบ “แต่ในลัทธิฮินดูยังมีการเชือดคอแพะบูชายัญอยู่มิใช่หรือ ? นั่นเป็นการแสดงเมตตากรุณาหรืออย่างไร ?”

มาริสายิ้มก่อนพูดว่า

“เปรม เธออย่าใช้นิสัยเด็กที่ย้อนผู้ใหญ่เมื่อเขาเตือนด้วยความหวังดี ส่วนไหนที่ตัวผิดบกพร่องอยู่ ก็ยอมรับเสียบ้าง อย่างน้อยเพียงบอกว่ายังทำให้สมบูรณ์ไม่ได้ เพราะอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ยังน่ารักน่าเอ็นดู และจะพยายามแก้ไขต่อไป ไม่ใช่พอเขาเตือนถึงข้อบกพร่องของตัวเข้า ก็มองหาข้อบกพร่องของผู้เตือนแล้วย้อนเอา”

“ฉันเองยอมรับว่า การตัดคอแพะบูชายัญนั้นเป็นจุดอ่อนอันสำคัญในศาสนาฮินดู ที่ทำให้ศาสนิกของศาสนาอื่นถือเป็นจุดโจมตีและเย้ยหยัน ชาวฮินดูสมัยใหม่พยายามขจัดเรื่องนี้ให้หมดไปทีละน้อย เวลานี้ก็เบาบางลงมากแล้ว ฉันคิดว่ามีแต่จะหมดสิ้นไปตามกาลเวลา แต่การกินเนื้อกินปลาของชาวพุทธจะหมดสิ้นไปไม่ได้ โดยเฉพาะผู้ที่เป็นพระ หากยังถือมั่นอยู่ว่าการกระทำของตนเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว”

ตอนสายวันนั้น ข้าพเจ้าแยกกับมาริสาด้วยสมองที่หนักอึ้ง

บทที่

๓

สายตาของฮินดู

ข้าพเจ้าเดินออกประตูคณะโบราณคดี ผ่านหน้าพิพิธภัณฑ์ และตรงมาหออินเตอร์ ตรองมาตลอดทางว่าเรื่องนี้จะโต้วาทะกับมาริสาอย่างไรต่อไป

เมื่อมาถึงห้อง เปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเรียบร้อยแล้ว ครึ่งนั่งครึ่งเอนอยู่บนเก้าอี้สำหรับนั่งเอนเล่นตัวละ ๑๐ รูปี ทำด้วยไม้ไผ่ง่ายๆ ใจก็ยังคำนึงถึงเรื่องที่คุยกับมาริสาอยู่ ก็พอดีได้ยินเสียงเคาะประตูเบาๆ เป็นเสียงเคาะที่แสดงถึงความสุภาพและรู้จักเกรงใจของผู้เคารพ ข้าพเจ้าลุกออกไปเปิดประตู เมื่อเห็นว่าเป็นใครก็รู้สึกว่าอาจได้แง่คิดอะไรจากอาคันตุกะผู้นั้นบ้าง

เขาคือสุจิตต์ เพื่อนคนหนึ่งของข้าพเจ้า มีความพอใจในเรื่องพระพุทธศาสนา ชอบเล่าถึงเรื่องการทำสมาธิ รู้สึกว่าเขามีความสุขในการได้เล่าถึงเรื่องการทำสมาธิ

"คุณเปรมกำลังทำอะไรอยู่หรือ ?" เขาถาม ขณะข้าพเจ้าเอาช้อนกวนกาแฟเพื่อให้เขานั่นเอง

"กำลังคิดปัญหาบางอย่างอยู่" ข้าพเจ้าตอบ

"เกี่ยวกับศาสนาหรือเปล่า ?"

"เกี่ยวเหมือนกัน"

"เรื่องอะไร ? เล่าได้ไหม ?"

"ได้" ข้าพเจ้าตอบ และส่งกาแฟให้เขา "มาพอดีเลย ผมกำลังอยากได้ที่ปรึกษาอยู่ คือเมื่อสักครู่นี่เอง ผมคุยกับเพื่อนชาวฮินดูคนหนึ่ง เขาโจมตีเราเรื่องพระฉันเนื้อสัตว์ เขาว่าพระควรเป็นเวจจิแทเรียน"

"แล้วคุณเปรมตอบเขาไปอย่างไร ?"

ข้าพเจ้าเล่าเรื่องที่คุยกับมาริสาให้สุจิตต์ฟังโดยตลอดเฉพาะเรื่องพระฉันเนื้อสัตว์

"ก็ตอบดีแล้วนี่น่ะ" เขาว่า

"แต่สู้เหตุผลเขาไม่ค่อยได้นะ สุจิตต์"

สุจิตต์นั่งนิ่งอยู่ครู่หนึ่ง จึงกล่าวว่า

"ผมเองก็ถูกถามปัญหานี้บ่อยเหมือนกัน การฉันเนื้อของพระ โดยเฉพาะเนื้อวัวนั้น ตามความรู้สึกของชาวฮินดูนั้น เห็นเป็นเรื่องเสียหายร้ายแรง เหมือนพุทธศาสนิกในเมืองไทยเห็น

พระกอดผู้หญิงอย่างนั้นแหละ หรือเห็นการฉันเนื้อเป็นปาราชิกของพระไปเลยทีเดียว”

คุณสุพรรณเข้ามาร่วมสนทนาด้วยคนหนึ่ง

“ที่นี่ยังถือน้อยกว่าบอมเบย์หรือปูนามาก ที่บอมเบย์หรือปูนา ถือเคร่งกว่าที่นี่มาก เวลาซื้อเนื้อต้องซ่อนกัน พวกที่เป็นฮินดูจัดนั่นเกลียดคนกินเนื้อมาก โดยเฉพาะเนื้อวัว ใครกินถือเป็นความเสียหายร้ายแรง พระที่บอมเบย์ปูนานั้น แม้จะสูบบุหรี่ก็ต้องแอบสูบ จะสูบอย่างเมืองไทยไม่ได้ และแขกนั้นเมื่อจะทักท้วงอะไรขึ้นมาแล้วรู้จักเกรงใจใครเสียเมื่อไหร่ แกไม่เลือกเวลาและสถานที่ แกนึกจะเอะอะขึ้นมาแกก็เอะอะ”

“แล้วเราจะแก้เรื่องนี้อย่างไร ?” ข้าพเจ้าพูด “คือให้เขาเลิกรังเกียจพระของเราในเรื่องนี้ ให้เขามีความรู้สึกเหมือนที่คนไทยรู้สึก”

“ยากมากครับ” คุณสุพรรณพูด “เขาอ้างอยู่เสมอว่า พระในนิกายฝ่ายมหายานยังฉันเจได้ ทำไมพระฝ่ายเถรวาทจึงไม่ทำอย่างพระฝ่ายมหายานในเรื่องนี้ เราบอกว่า แต่พระมหายานฉันอาหารเย็นได้ด้วย เขาบอกว่าก็ยังดีกว่าฉันเนื้อ เราก็เลยไม่รู้จะพูดอย่างไร”

“ผมเคยอธิบายมามาก” สุจิตต์พูดว่า “พระพุทธศาสนาของเราถือมัชฌิมาปฏิปทา เดินทางสายกลาง ไม่ตึงเกิน ไม่หย่อนเกิน ไม่ทำตนให้ลำบากโดยไม่จำเป็น เมื่อพระไม่ต้องถูกจำกัดให้ลำบากเกินไปในความเป็นอยู่ การจะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ก็ย่อมจะทำได้ง่ายขึ้น ไม่เป็นที่ลำบากใจของชาวบ้านผู้อุปถัมภ์บำรุง ชาวบ้านเขากินอะไรกัน ถวายสิ่งนั้นก็ฉันได้ โดยเขาไม่ต้องจัดแจงเป็นพิเศษสำหรับพระ เขาถวายผัก ก็ฉันผัก ถวายเนื้อ ปลา ก็ฉันตามที่เขาถวาย ก็ดูเป็นเรื่องไม่ยุ่งยากดี ผมอธิบายให้เขาฟังว่า ในขณะที่ฉันนั้น มิได้มีจิตใจโหดร้ายแต่ประการใด คนฆ่ากับคนกินย่อมมีสภาพจิตใจที่ต่างกัน อย่างคนใช้กระเป๋าหนังสัตว์ สวมรองเท้าหนังสัตว์หรือเครื่องใช้อื่นๆ อันทำด้วยหนังสัตว์ ก็ไม่เห็นมีจิตใจโหดร้ายตรงไหน แต่คนที่ใช้นั้น หากให้ไปฆ่าจระเข้ หรืองูเหลือมเองก็คงทำไม่ได้"

"เขาว่า ถ้าห้ามการกินเนื้อสัตว์ก็จะมีส่วนช่วยให้คนรักษาศีลข้อปาณาติบาตได้มากขึ้น อย่างน้อยคนย่อมไม่ฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหาร และสัตว์ที่ถูกฆ่ามากอยู่เวลานี้ ก็คือสัตว์ที่เป็นอาหารได้"

"ผมก็ไม่รู้จะพูดอย่างไรเหมือนกัน พูดได้เท่าที่พูดมาแล้ว ที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามฆ่าสัตว์นั้น เป็นการเหมาะสมที่สุดแล้วในด้านหนึ่ง และที่มิได้ทรงห้ามกินเนื้อสัตว์โดยเด็ดขาด ก็น่าจะเหมาะสมอีกด้านหนึ่ง เช่นในด้านให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่เป็นภาระกังวลแก่ผู้อุปถัมภ์บำรุงเป็นต้น เพราะชีวิตพระเนื่องอยู่ด้วยผู้อื่น"

"เวลานี้ในเมืองเรา การที่ใครจะเลี้ยงพระสัก ๕ รูป ๑๐ รูป รู้สึกเป็นเรื่องลำบากมาก ต้องมีการเตรียมการกันหลายวัน ต้องทำอาหารมาก ต้องเตรียมเครื่องใช้หลายอย่าง เช่น พรมหมอนอิง ขันน้ำ พานรอง หรือหากนิมนต์พระผู้ใหญ่ไปด้วย ผู้ใหญ่ถึงชั้นสมเด็จพระราชาคณะก็ต้องมี**กี๋** (ชุดน้ำชาพิเศษ

เครื่องรองทำด้วยไม้ประดับมุก) ดอกไม้ธูปเทียน ของถวายเป็นถาด รู้สึกว่ามีเรื่องมากอยู่" ข้าพเจ้าปรารภ

"ความจริงพระท่านไม่ได้คิดอะไร" สุจิตต์พูด "ทำอย่างไรก็ได้ จะมากจะน้อยอย่างไรก็ไม่เป็นไร ชาวบ้านผู้ทำบุญคิดมากไปเอง"

"เป็นเรื่องที่เขาต้องคิด" ข้าพเจ้าขัดแย้ง "เพราะสังคมในเมืองเรานิยมกันอย่างนั้น ใครจะกล้านิมนต์พระไปฉันข้าวราดแกงที่บ้าน นั่งบนเสื่อเก่าๆ เสร็จแล้วถวายกล้วยหอมรูปละใบ และน้ำจากก๊อกประปา ถ้าทำอย่างนั้น เขาไม่นิมนต์เสียดีกว่า สังคมที่นิยมปฏิบัติกันทำให้คนต้องคล้อยตาม จะเลี้ยงพระสัก ๕ รูปก็ต้องเป็นเรื่องใหญ่ วุ่นวายอยู่หลายวัน"

"ก็น่าคิดอยู่" สุจิตต์ว่า "เราอยู่ในเมืองแขก นุ่งกางเกงขาสั้น สวมรองเท้าแตะ ไปได้ทั่วบ้านทั่วเมือง แต่ในเมืองไทยจะทำอย่างนั้นไม่ได้ ร้อนจะตายก็ต้องผูกเนคไทไปทำงาน ตั้งแต่มาอยู่เมืองแขกยังไม่เคยเห็นใครผูกเนคไทเลยแม้แต่คนเดียว ไม่ว่างานอะไร ขนาดงานใหญ่โต เชิญนักศึกษานานาชาติไป และกล่าวคำปราศรัยในที่ชุมนุมสโมสรเช่นนั้น ก็ใส่เสื้อฮาวายกันไปทั้งนั้น แต่พอถึงหน้าหนาว แขกใส่ชุดสากลกันเกร่อไปหมด เขาไปเรียนหนังสือที่ College ก็ใส่ชุดสากลไป

"ผมว่าเขาทำถูก" ข้าพเจ้าสนับสนุน "ชุดที่เราเรียกว่า "ชุดสากล" นั้นเป็นของคนเมืองหนาว เขาใส่อย่างนั้นเพราะเขาหนาวอยู่ในบ้านเรายังต้องสวมใส่ แต่เราเมื่อเห็นเข้าท่าดี ก็เอามาใส่เป็น

เกียรติยศเสียนี่ ฝรั่งเห็นคงหัวเราะ แต่พวกฝรั่งเป็นมนุษย์ที่จะต้องครองโลกไปอีกนาน เพราะปรับตัวดีเหลือเกิน ไปอยู่ที่ไหนปรับตัวเข้ากับเขาได้หมด ไปอยู่เมืองแขก พวกฝรั่งเป็นแขกหมดทั้งหญิงทั้งชาย นุ่งผ้าเสื้ออย่างแขก กินอยู่อย่างแขก และก็ทำท่าจะสกปรกอย่างแขกก็เป็นด้วย ฝรั่งบางคน พอเราเข้าใกล้ จะได้กลิ่นสาบเหมือนกลิ่นควาย รู้สึกจะมากเกินไป"

"เมืองไทยเรานั้น มีสิ่งที่น่าห่วงอยู่มากมายหลายอย่าง ทั้งสถาบันศาสนา และสถาบันการปกครอง ลัทธิเอาอย่างโดยมิได้เลือกสรรเสียก่อนว่า เหมาะสมกับตนแค่ไหนนั้น เป็นสิ่งหนักหนาอย่างยิ่งที่ครอบคลุมคนไทยอยู่ โดยเฉพาะคนไทยในพระนครธนบุรี และจังหวัดที่เป็นชุมนุมชน คนเหล่านั้นต้องดิ้นรนอย่างน่าสงสาร เพื่อครองชีพอยู่ให้เสมอหน้าเสมอตากับเพื่อนบ้านซึ่งมีรถยนต์ มีตู้เย็น มีโทรทัศน์สี มีบ้านหลังใหญ่ ประกอบเครื่องทำความเย็น มีเหล้าอย่างดีทั้งในประเทศและต่างประเทศวางล่อตาล่อใจอยู่เต็มตู้ ในขณะเดียวกันกับที่บ้านซึ่งอยู่ติดกันเป็นบ้านเช่าเล็กๆ เดือนละ ๓๐๐ บาท ยังไม่มีอะไรเลยสักอย่างทำงานได้เงินเดือนๆ ละ ๘๕๐ บาท ทั้งสองคนเป็นข้าราชการชั้นตรีด้วยกัน คนหนึ่งเป็นครู อีกคนหนึ่งทำงานกองอะไรก็ได้ที่มีโอกาสโกงได้"

"สภาพที่คนโกง คนทุจริตร่ำรวยให้เห็น ครองชีวิตอย่างหรูหราฟุ่มเฟือย ลอยไปลอยมา และปรากฏตัวในสังคม อันมีหน้ามีตาให้เห็นนั้น เป็นความขมขื่นใจ เป็นความปวดร้าวทรมานใจ

ของพี่น้องชาวไทยเป็นอันมากที่ยังยึดมั่นอยู่ในสุจริต”

“แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า คนมั่งคั่งจะเป็นคนทุจริตคดโกงไปเสียทั้งหมด ที่เขาร่ำรวยขึ้นมาด้วยสัมมาชีพก็มีอยู่ ผมอยากเห็นพี่น้องชาวไทยเรา ช่วยกันประณาม ช่วยกันหันหลังให้ไม่สนับสนุน ไม่ยกย่องคนทุจริต แม้จะร่ำรวยหรือมีอำนาจวาสนาเพียงใดก็ตาม”

“ผมคนหนึ่ง เปรม ที่จะขอร่วมด้วย” สุพรรณพูด “ในเมืองเราเวลานี้ มีเรื่องน่าสังเวชอย่างยิ่งก็คือ คนจะทำงานอะไรจะเรียนอะไร ก็คิดแต่ว่ามีทางร่ำรวยหรือไม่ มีช่องทางพอโกงได้หรือไม่ จะมีอำนาจวาสนาต่อไปได้หรือไม่ คนที่จะคิดว่า ทำงานอะไร เรียนอะไร จึงจะมีโอกาสช่วยชาติ ทำประโยชน์แก่สังคมของเราได้บ้างนั้นมีน้อย และดูท่าทีจะน้อยลงไปทุกวัน เรื่องนี้น่าสังเวชจริงๆ”

“มันเป็นไปตามพื้นเพของจิตใจ ระดับจิตใจของคนในชาติเป็นเครื่องวัดเป็นเข็มชี้ว่า ชาติของเราจะไปได้รอด หรือไปได้ไกลเพียงใดแค่ไหน” ข้าพเจ้าพูด “คนใจแคบ ใจต่ำ จะคิดถึงแต่ตัวคิดเห็นแต่ประโยชน์ของตัว คนใจกว้าง จะคิดถึงประโยชน์ของสังคมและสถาบัน คนใจสูงเท่านั้นจึงจะคิดถึงประโยชน์ของชาติและกระทำสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่โลก คนใจแคบ และคนใจต่ำเมื่อจะทำอะไร ก็คิดอยู่แต่ว่าตนจะได้ประโยชน์อะไร จะเสียประโยชน์อะไร คนใจกว้าง เมื่อจะทำอะไร ก็คิดถึงผลประโยชน์และการเสียประโยชน์ของเพื่อนบ้าน แต่คนใจสูงจะคิดสูงกว่านั้น

คือคิดถึงความต้องการของชาติ คิดถึงความเจริญหรือความเสื่อมของชาติ เกียรติยศชื่อเสียงของชาติ ไม่ให้ใครดูหมิ่นชาติของตนได้ว่า ชาติไทย คนไทย ไม่ดี”

“โดยธรรมดา คนเรายิ่งจิตใจสูงขึ้น ก็จะมองเห็นอะไรดีขึ้น เข้าทำนอง The higher you go, the better the view. ยิ่งขึ้นสูง ยิ่งเห็นวิวงาม บุคคลจะมีความสุขส่วนตนอยู่ได้เพียงใด หากสังคมของตนเดือดร้อนวุ่นวาย เมื่อสังคมเดือดร้อนวุ่นวาย ชาติก็สั่นสะเทือน”

เมื่อทุกคนนิ่งอยู่ ข้าพเจ้าจึงพูดต่อไปว่า

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของพวกเราได้ทรงเหน็ดเหนื่อยและทรงเสียสละเป็นอันมาก เพื่อชาติไทยและประชาชนคนไทย ทรงเป็นห่วงเยาวชนว่า จะได้เห็นตัวอย่างอันไม่ดี และประพฤติไม่ดี หนังสือบางเล่มที่ทรงเห็นว่าไม่สมควร ก็รับสั่งให้ฉีกเสีย แม้เป็นหนังสือระดับสารานุกรม ซึ่งพวกเราถือกันว่าสูงมาก”

“สารานุกรมอะไร ?” สุจิตต์ถามขึ้น

เพื่อให้ได้หลักฐานอันแท้จริง ข้าพเจ้าจึงหยิบวารสารฉบับหนึ่ง ซึ่งได้อัญเชิญกระแสพระราชดำรัสมาเอง กระแสพระราชดำรัสนี้ได้พระราชทานแก่สมาชิกสโมสรไลออนส์แห่งประเทศไทย ในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในพิธีฉลองการสถาปนาสโมสรครบรอบ ๑๐ ปี ณ โรงแรมนารายณ์กรุงเทพฯ วันจันทร์ที่ ๕ มกราคม ๒๕๑๓ มี ความตอนหนึ่งว่า

"...[๖]เราต้องให้ความรู้กับเด็กและคนรุ่นต่อไปอย่างที่เราจะสามารถทำได้ จึงพูดถึงสารานุกรม สารานุกรมนี้จะเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะให้ความรู้แก่เด็ก และสารานุกรมนี้จะทำให้เราแก้ปัญหาของเราได้ในส่วนหนึ่ง ที่จริงมีวิธีแก้ปัญหาอย่างอื่นด้วย แต่ว่าเราต้องเลือกทำสารานุกรม สารานุกรมนี้ไม่ใช่ครู แต่ว่าจะทำให้ช่วยคนอื่นที่ไม่ได้เป็นครู ทำหน้าที่ครูได้ เช่น พ่อแม่ ถ้าลูกถามปัญหาต่างๆ ก็อาศัยสารานุกรมนี้มาตอบได้ คนที่อ่านรู้เรื่องมากกว่า จะสอนน้องได้ แล้วก็การที่ดูสารานุกรมด้วยกันในครอบครัว จะช่วยให้เกิดความใกล้ชิดในครอบครัว จะช่วยให้ลูกไว้ใจพ่อแม่ ซึ่งก็จะเป็นผลพลอยได้อีกอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ ระหว่างเด็กด้วยกัน หรือคนที่อ่านสารานุกรมด้วยกัน ก็จะคุยกันในวิชาการได้ จะเกิดความรู้และจะเกิดความสามารถที่จะแลกเปลี่ยนความคิดกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและแลกเปลี่ยนทรรศนะกันนี้ เป็นทางที่จะให้มีความรู้กว้างขวางและจะทำให้อยากที่จะมีความรู้มากขึ้น ซึ่งเป็นจุดประสงค์ของการศึกษาแม้สำหรับผู้ที่ทรงวุฒิแล้ว หมายความว่าท่านผู้ใหญ่ที่มีความรู้มาก ได้ผ่านมหาวิทยาลัยแล้ว สารานุกรมนี้ก็อาจเป็นเครื่องเตือนใจได้ และให้ความรู้ที่กว้างขวางได้"

---

[๖] จากหนังสือนิตยสาร*แม่บ้านการเรือน*ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๕๐๐ ทศปลายกรกฎาคม ๒๕๑๓ หน้า ๑๓๕ ซึ่งนิตยสารฉบับดังกล่าว อ้างวารสารสโมสรไลออนส์ ภาค ๓๑๐ แจกงานฉัตรมงคลรำลึก ๒๕๑๓

"พูดถึงสารานุกรม บอกได้ว่าข้าพเจ้าไม่ได้เพิ่งดำริมาเมื่อปีที่แล้วเท่านั้นเอง ดำริมานานแล้วตั้งแต่ปี ๒๕๐๖ เจ้าคุณศัลวิธานนิเทศ ซึ่งเป็นประธานกรรมการสารานุกรมปัจจุบันนี้ ได้นำตัวอย่างงานของสภาวิจัยแห่งชาติ เป็นหนังสือสำหรับให้ความรู้กับเด็กมาให้ดู แต่ว่ามีเล่มหนึ่ง ที่ดูแล้วก็เลยขออนุญาตฉีกทิ้ง ท่านก็ไม่โกรธ ท่านมองแล้วก็ยิ้ม เพราะว่าท่านเจ้าคุณก็เข้าใจเรื่องนั้น เป็นเรื่องการปกครอง พูดถึงเรื่องการปกครอง ก็ว่ามีสถาบันยุติธรรม สถาบันนี้มีหลักอย่างนั้นๆ อยู่ในหนังสือเล่มนั้นพร้อม เราก็ทราบแล้ว ท่านผู้พิพากษาทั้งหลายที่อยู่ในที่นี้ก็ทราบดีแล้วว่าหลักของกฎหมาย หรือกระบวนการยุติธรรมนั้นถือว่าผู้ที่กระทำผิด ยังไม่ผิด จนกว่าจะได้พิสูจน์ว่าผิด ข้อนี้ก็เป็นธรรมดา และเป็นหลักใหญ่ของท่านผู้พิพากษา แต่ขอโทษท่านตุลาการต่างๆ และผู้ที่มีอาชีพในทางราชการว่า ถ้าไปสอนว่าทุกคนบริสุทธิ์ถ้ายังพิสูจน์ไม่ได้ว่าผิด จะทำให้เกิดมีอันธพาลมากยิ่งขึ้น เพราะการถือว่าคนที่เป็นอันธพาลเป็นขโมย คนที่เป็นผู้ร้ายที่จับไม่ได้ยังเป็นคนบริสุทธิ์นั้น เป็นการส่งเสริมการทำไม่ดีการขี้ปด ส่งเสริมการทำที่ผิดกฎหมาย ถ้าถือว่าจับคนไหนไม่ได้คนนั้นเป็นฮีโร่ ก็รู้สึกว่าจะทำให้ปัญหาเยาวชนมีมากยิ่งขึ้น เพราะคนไทยทำผิดแล้วจับไม่ได้ก็จะเก๋ ตำรวจก็จะปวดหัว ถ้าเล่มตั้งแต่ ๒๕๐๖ นั้นออกมา ป่านนี้เหตุการณ์คงร้ายยิ่งกว่านี้"

บทที่

๙

บาทแห่งความสำเร็จ

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งหนึ่งในเมืองไทย มีศิษย์ของสถาบันนี้กระจายกันไปอยู่ทั่วประเทศไทย ในรูปแบบต่างๆ คือออกไปทำงานในหน้าที่ต่างๆ ทั้งพระและฆราวาส โดยเฉพาะฆราวาส ซึ่งเคยเป็นศิษย์ของสถาบันนี้นั้น มีอาชีพต่างๆ กันมากมายเหลือที่จะกล่าวได้ เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยบ้าง ทำงานโรงแรมบ้าง บริษัทห้างร้าน ธนาคาร ประกันภัย ประกันชีวิต มีแทบทุกอาชีพ รวมทั้งทหารบก เรือ อากาศ และตำรวจ

บัดนี้ศิษย์ของสถาบันดังกล่าว ได้กระจัดกระจายออกไปอยู่ต่างประเทศก็มากแล้ว ทั้งในยุโรป อเมริกาและอินเดีย ในอินเดียนั้น มีอยู่จำนวนไม่น้อย ในรัฐต่างๆ

ในมหาวิทยาลัยบานารัส มีพระมาศึกษาต่อระดับปริญญาโทอยู่ประมาณ ๒๕ รูป หากรวมทั้งที่มาจากมหาจุฬาลงกรณ์ด้วยก็ประมาณ ๕๐ รูป ในจำนวนนี้กำลังทำปริญญาเอกอยู่ ๒ รูป จากมหามกุฏฯ หนึ่งรูป และจากมหาจุฬาลงกรณ์หนึ่งรูป

เมื่ออยู่ในเมืองไทย ถึงวันคล้ายวันเกิด (เขาเรียกกันอย่างนั้น) ของสภาการศึกษามหามกุฏฯ นักศึกษาและผู้สำเร็จการศึกษาแล้ว รวมความว่า ศิษย์ของสถาบันนี้และครูอาจารย์ ก็จะมาชุมนุมกันบำเพ็ญกุศลอุทิศแก่บุพการี ผู้เคยมีอุปการะต่อสถาบันมาแต่อดีต

เมื่อไปอยู่ต่างประเทศ ถึงวันเช่นนั้น ศิษย์ของมหามกุฏฯ ก็ร่วมใจกันทำบุญเหมือนอยู่เมืองไทย โดยนิมนต์พระที่อยู่ด้วยกันมาสวดมนต์และฉันเพล ที่หอเซงกุปตา (Sengupta) ซึ่งทางมหาวิทยาลัยได้กรุณามอบให้เป็นที่อยู่ของพระไทยโดยไม่มีคนต่างชาติมาปะปน

วันเกิดของสภาการศึกษามหามกุฏฯ คือวันที่ ๑๖ กันยายน บังเอิญปีนี้วันที่ ๑๖ ตรงกับวันพุธ ไม่สะดวกในการทำบุญเลี้ยงพระ เพราะต้องเรียนหนังสือกันทั้งนั้น จึงมีเพียงแต่สวดมนต์เย็น กำหนดเลี้ยงพระเพลในวันอาทิตย์ที่ ๒๐ กันยายน ทั้งนี้เพื่อสะดวกด้วยกันทุกฝ่าย

ผู้เป็นประธานในการจัดงาน ได้นิมนต์พระไทยพระลาวไปทั้งหมด และนักเรียนไทยในพาราณสี โดยเฉพาะที่เรียนอยู่ใน B.H.U. ทุกคนไปร่วมรับประทานอาหารและสังสรรค์กัน นักศึกษาหญิงในมหาวิทยาลัยบานารัส เวลานั้นมีอยู่เพียง ๖ คน เรียนคอมเมิร์ซ (commerce) และฟาร์มาซี (pharmacy) ได้ช่วยทำอาหารเลี้ยงพระและเลี้ยงฆราวาส ซึ่งมีทั้งหมด ๙๙ คน (รวมทั้งพระและฆราวาส) อาหารมีเพียง ๒ อย่างคือ

แกงไก่และผัดเปรี้ยวหวาน ราดลงไปบนเนื้อทอด รสชาติดีทั้งสองอย่าง เนื่องจากอาหารมีน้อยอย่าง จึงทำเอาปริมาณมากเข้าสู้ และปรากฏว่ากินไปได้ถึงวันรุ่งขึ้น

การเลี้ยงอย่างเบาะๆ ของพวกเรานั้น ถ้าคนต่างชาติมาเห็นเช่นคนอินเดียมาเห็นเข้า รสชาติก็ต้องถือเป็นการเลี้ยงใหญ่มากเพราะของทุกอย่างมากและเหลือ เรื่องเลี้ยงแล้วของไม่พอนั้นไทยถือเป็นการเสียเกียรติยศ อับอายขายหน้าไปนาน

เสร็จจากการเลี้ยงอาหารแล้ว ก็มีการถ่ายรูปร่วมกัน ต่อจากนั้นมีการสังสรรค์ เปิดรายการโดยผู้แทนสภาการศึกษามหามกุฏฯ ซึ่งเป็นประธานจัดงาน ได้กล่าวปราศรัยใจความสำคัญว่า คนไทยที่มาอยู่รวมกันในต่างประเทศนั้น ขอให้รักกันฉันพี่น้อง มีอะไรดีก็แบ่งปันกัน อะไรไม่ดีก็ให้อภัยกัน ขอให้รักษาชื่อเสียงของชาติ หากใครทำไม่ดี คนอื่นเขาก็จะว่าเหมาทั้งชาติ ว่าคนไทยไม่ดี คำว่าไทย จะต้องติดกับเราไปทุกหนทุกแห่ง อนึ่ง มาอยู่ในเมืองแขกนั้น หากใครจะไม่พอใจแขก ก็ขอให้มองความดีของแขกบ้าง ของดีในเมืองแขกนั้นมีอยู่มาก หากรู้จักมอง รู้จักเลือกเฟ้น ขอให้มีความอดทนและนำเอาความสำเร็จกลับไปให้ได้

ต่อจากนั้น ผู้แทนของมหาจุฬาฯ ก็กล่าวแทนนักเรียนไทยทุกคน ขอบคุณที่ประธานจัดงานได้เอื้อเฟื้อเชิญมาร่วมงาน และขอร้องให้นักเรียนไทยทุกคนสำนึกถึงความเป็นชาวพุทธของตน ชาวพุทธควรจะมีคุณลักษณะ คือมีความกรุณา มีความบริสุทธิ์

และมีปัญญา รู้จักบาปบุญคุณโทษ อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์

รายการต่อไปคือการพากย์มวยและเล่านิทานตลก เขาเป็นนักศึกษาปริญญาโททางประวัติศาสตร์ เป็นผู้มีศิลปะพิเศษในการเล่านิทานตลก หน้าตาท่าทาง ศัพท์เสียงสำเนียงไปพร้อมหมด เรียกว่ามีคุณลักษณะพร้อมในการเล่านิทานชนิดนี้ เรียกเสียงหัวเราะได้ตลอดเวลา คนเราจะทำสิ่งใดให้ได้ดีนั้น ต้องมีพรพิเศษในทางนั้น ไม่ฝืนบุคลิกและจิตใจ เสมือนเอาปลาลงว่ายน้ำ

ที่น่าแปลกยิ่งไปกว่านั้น ก็คือรายการพากย์มวยของนักศึกษาปริญญาโท ทางสังคมวิทยาคนหนึ่ง เขาเพิ่งมาถึงอินเดียก่อนหน้ามีงานนี้ไม่ถึงเดือน เขาพากย์มวยได้อย่างคล่องแคล่วเหมือนกำลังเห็นมวยชกอยู่ ทั้งๆ ที่ว่างเปล่า มวยที่เขาเคยดูมาเขาพากย์ได้หมด แม้จะดูมานานแล้วก็ตาม และพากย์ได้อย่างคล่องแคล่วเหมือนกำลังเห็นอยู่กับตาเวลานั้น เขาบอกว่ามันติดตาอยู่ ยังมองเห็น นี่ก็เป็นพรพิเศษ ข้าพเจ้าไม่เคยนึกว่าจะมีคนอย่างนี้อยู่ในโลก แต่ก็มีเหมือนกัน เมื่อจบแล้ว ข้าพเจ้าได้ขอสัมภาษณ์ เขาบอกว่าเป็นเพราะสนใจมานาน นัดไหนมวยดีชกวันนั้นเป็นอันไม่ต้องทำอะไรไปทั้งวัน เมื่อดูแล้วก็ติดตาติดใจอยู่

ข้าพเจ้าระลึกถึงหลักธรรมของพระพุทธเจ้า เรื่อง**บาทแห่งความสำเร็จ** (อิทธิบาท) ๔ ประการคือ มีความพอใจในสิ่งนั้น มีความเพียรในสิ่งนั้น มีความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น และมีปัญญาใน

สิ่งนั้น หากประกอบพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้แล้ว ย่อมประสบผลสำเร็จในสิ่งนั้นได้ ไม่ช้าก็เร็ว

ในวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้าคุยเรื่องนี้กับคำปันเพื่อนของข้าพเจ้า เขาเล่าให้ฟังว่า เพื่อนของเขาคนหนึ่งชอบการพากย์หนัง สนใจมาตั้งแต่เล็กๆ เพื่อนๆ เรียนหนังสือกัน เขาไม่ค่อยเอาใจใส่ในการเรียน ต่อมาได้รับยาจากบริษัทและเอาหนังไปฉายต่างจังหวัด พากย์เอง ได้กำไรบ้าง ขาดทุนบ้าง ลำบากตรากตรำระหกระเหินอยู่พักหนึ่ง แต่ด้วยใจรักในทางนี้ จึงไม่ยอมทอดทิ้ง

วันหนึ่งเอายาไปขาย เอาหนังไปพากย์ ตั้งจิตอธิษฐานว่า คืนนี้หากได้น้อยกว่า ๑,๕๐๐ บาท ก็จะเลิกอาชีพนี้ ปรากฏว่า คืนนั้นได้ถึง ๓,๐๐๐ บาท จึงทำต่อไป และบัดนี้ร่ำรวย ตั้งตัวได้ดีแล้ว

ความพยายาม ความตั้งใจจริง การทำติดต่อโดยไม่ยอมถอยหลังนั้น เป็นคุณสมบัติหลักของผู้ประสงค์ความสำเร็จ และจะสำเร็จได้จริงๆ หากทำอย่างนั้นโดยสม่ำเสมอ เกี่ยวกับการตั้งตัวนั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ค่อยทำ ค่อยไป ค่อยสะสมทรัพย์ทีละน้อย นานวันเข้าก็จะมากเอง วันคืนมิใช่จะหมดสิ้นในพรุ่งนี้ ปัญหาสำคัญอยู่ที่การรู้จักเอาชนะตนเองได้ เอาชนะความต้องการอันไม่จำเป็นของตนได้ ในชีวิตมนุษย์เรานั้นมีความต้องการอันไม่จำเป็นอยู่มากมาย นี่เองคือต้นเหตุของความหมดเปลือง ชักนำไปสู่ความหมดเปลือง

บทที่

๑๐

ข่าวจากเมืองไทย

แม่ของลูกเขียนจดหมายถึงข้าพเจ้าเสมอ เล่าเรื่องต่างๆ ให้ทราบ เช่นเรื่องของลูก เรื่องเหตุการณ์บ้านเมือง โดยเฉพาะเรื่องลูกนั้น เธอได้เขียนไปทุกฉบับ เธอบอกว่า บัดนี้เธอมีสิ่งยึดเหนี่ยวอยู่เพียงสองประการ คือ ลูกและข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเองก็มีความรู้สึกทำนองเดียวกัน คือรู้สึกว่า ลูกและแม่ของลูกมีความสำคัญที่สุดในชีวิตเวลานี้ และคงจะตลอดไป ความสัมพันธ์ทางครอบครัวนั้นเป็นความสัมพันธ์ที่ล้ำลึก ยากที่จะอธิบายได้

ข้าพเจ้าเคยอ่านสุภาษิตฝรั่งความว่า “การแต่งงานเป็นหลุมฝังศพของความรัก” หมายความว่า เมื่อแต่งงานแล้ว ความรักก็จะจืดจางหายไป ความรักก็จะตาย เพราะฉะนั้นผู้ที่ต้องการจะรักษาความรักให้ยั่งยืน จึงไม่ควรรักษาความรักนั้นด้วยการแต่งงาน

เมื่อข้าพเจ้ายังเป็นโสดอยู่ ข้าพเจ้าเคยเชื่อสุภาษิตนี้บ้างสัก ๒๕% แต่เมื่อข้าพเจ้าแต่งงานแล้ว จึงเลิกเชื่อ ข้าพเจ้าได้พบ

ความจริงว่า การแต่งงานจะเป็นหลุมฝังศพของความรัก หรือจะเป็นอุทยานดอกไม้ ก็ขึ้นอยู่กับคู่สมรสนั่นเอง หากคู่สมรสเข้าใจกันดี รู้จักให้อภัยกัน ปรองดองกัน ปรึกษาหารือกันด้วยความรอบคอบเห็นอกเห็นใจ และมีฐานะทางเศรษฐกิจพอควร การแต่งงานนั้นจะไม่เป็นหลุมฝังศพของความรัก แต่ตรงกันข้ามคือจะเป็นอุทยานดอกไม้

หนุ่มสาวมักนึกว่า ความรักของตนนั้นขึ้นถึงขีดสูงสุดแล้วจึงแต่งงาน แต่ความจริงหลังแต่งแล้ว หากไม่มีเรื่องระหองระแหงกันบ่อยๆ ความรักก็ยังเพิ่มขึ้นได้อีก และเป็นความรักที่ละเอียดอ่อนกว่า เมื่อมีลูกด้วยกัน ความรักก็เพิ่มขึ้นได้อีก และละเมียดละไมขึ้นไปอีก เป็นความรักที่แน่นหนามั่นคง มีสิ่งยึดเหนี่ยว มีจุดรวมของหัวใจ นั่นคือลูก ที่โบราณว่า ลูกเป็นสายโซ่ทองของความรักนั้นจริง หากจะไม่จริงก็สำหรับคนที่ไม่รักลูก ซึ่งโบราณท่านว่า คนเช่นนั้นใจต่ำกว่าสัตว์ตัวเมีย

พูดถึงเรื่องความรักนี้ ข้าพเจ้าระลึกถึงพระดำรัสของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งประทานแก่พระธิดาข้อความว่าดังนี้

"รักมันมี ๒ หน หนแรกมันตื่นเต้น เรียกว่า passion คือหลง อยู่ด้วยกันไปมันค่อยๆ หายตื่น จางลงไปทุกที ตอนนี้แหละจะอยู่กันยืดหรือไม่ยืด ถ้ากลับรู้ใจกัน เป็นเพื่อนสนิทกันได้แล้ว ความรักจึงจะเกิด และไม่มีแตกกันจนตาย

"พ่อบอกให้อย่างใจผู้ชาย เธอจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม พ่อไม่ต้องทุกข์สุขกับเธอ เธอรักของเธอคนเดียว ยิ่งกว่าใครๆ หมั้น

แล้วก็แต่งเลย พ่อไม่ชอบให้เอาลูกสาวพ่อไปเที่ยวนัดไปนัดมา ผู้ชายนั้นไม่เหมือนกันทุกคน เพราะฉะนั้น จะสอนอย่างไรก็ไม่ได้ ต้องไปเรียนรู้จักเขาเอาเอง ทำอย่างไรก็ตามต้องให้เขารู้สึกว่า ได้เธอมาอยู่ด้วยนั้น ดีกว่าเขาอยู่คนเดียว”

เป็นพระโอวาทที่จับใจข้าพเจ้าจริงๆ และเป็นความจริงที่ตรงเผงในชีวิตแต่งงาน คือความรักจริงจะเกิดเมื่อรู้ใจกัน เป็นเพื่อนสนิทกันได้แล้ว และค่าของแม่บ้านนั้นอยู่ตรงที่ว่า สามารถทำให้ผู้ชายรู้สึกว่า ได้เธอมาอยู่ด้วยกันดีกว่าเขาอยู่คนเดียว เพราะเหตุนี้เขาจะรู้สึกว่า เขาต้องการเธอ เขาขาดเธอไม่ได้

แต่ผู้หญิงที่พยายามจะเอาชนะผู้ชายนั้น ไม่เคยครองใจผู้ชายได้เลย ถึงอย่างไรผู้ชายก็เป็นสัตว์ตัวผู้ที่มีความทรนง หากจะยอม ก็ยอมเพราะไม่รู้จะทำอย่างไร เหมือนคนยอมติดตะราง แต่จะให้ยอมด้วยความจริงใจ เสมือนยอมเดินเข้าร้านสุรานั้นอย่าหวัง

เพราะฉะนั้น สตรีที่ฉลาดจึงพยายามผูกมัดหัวใจผู้ชายคู่รักหรือสามีด้วยความอ่อนน้อม ความเข้าใจเขา การให้อภัย และการมอบความรักให้อย่างมั่นคง การทำให้เขารู้สึกว่า เราเป็นตัวการก่อความรำคาญนั้น ไม่เป็นทางที่ดีเลย

โดยเฉพาะในยามทุกข์ยากนั้น ยิ่งต้องการความเห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น ความนุ่มนวลอ่อนหวานจะช่วยได้มากในยามนี้ (sweet are the uses of adversity) ภรรยาหรือสามีที่ตีตนออกห่างในยามทุกข์ยาก มิตรที่จืดจางเมื่อยามจนนั้นควรเลิกคบเสียโดยเร็ว

ข้าพเจ้าคุยเรื่องอื่นเสียจนเกือบลืมข่าวจากเมืองไทยอันทำให้ข้าพเจ้าเศร้าสลดใจยิ่งนัก เมื่อได้ทราบจากแม่ของลูก มีหลายเรื่องด้วยกัน

เรื่องที่หนึ่ง เกี่ยวกับความไม่ปลอดภัยของคนเมืองหลวง เช่น มีการปล้นจี้และทำร้ายร่างกายกันมากขึ้น แท็กซี่ไม่ไว้ใจคนโดยสาร คนโดยสารไม่ไว้ใจแท็กซี่ เพราะมีตัวอย่างให้กลัวทั้งสองประการ คนโดยสารว่าจ้างแท็กซี่ไปในที่เปลี่ยวแล้วช่วยกันทุบหัวลอกคราบเอาหมด บางทีแท็กซี่ก็ทำกับคนโดยสารอย่างนั้นเหมือนกัน และยังมีข่าวว่าแท็กซี่ใช้ยาสลบแก่คนโดยสาร แล้วปลดทรัพย์ไป และทำอนาจารแก่สตรี (ข่าวเรื่องยาสลบนี้ยังไม่เป็นการยืนยันแน่นอน) ทำให้สตรีหวาดระแวงสะดุ้งไปทั้งเมือง จะพึ่งพาอาศัยรถเมล์ ก็มีการปล้นกันบนรถเมล์กลางกรุงแล้วและมีบ่อยๆ เดี๋ยวสายนั้นโดนปล้น สายนี้โดนปล้น เป็นที่หวาดหวั่นพรั่นพรึงของประชาชนทั่วไป จนแทบไม่กล้าออกจากบ้าน อยู่ในบ้านมันก็มาเคาะประตูปล้นเอาได้อีก ร้านขายของใจกลางเมืองเช่นย่านถนนเจริญกรุงยังถูกปล้นได้กลางวันแสกๆ

ในชนบทก็หาความปลอดภัยไม่ได้ พอตกหน้าแล้งคนเลิกทำนา ก็มีแต่การปล้น การฆ่ากันไม่เว้นแต่ละวัน วันละหลายๆ ราย คนดีมีอาชีพสุจริต ขายข้าว ขายหมู ได้เงินมาสัก ๓ – ๔ ร้อยบาท ยังไม่ทันข้ามคืน เพื่อนมาบีบคอเอาเสียแล้ว ผิดใจกันหน่อยก็ฆ่ากันเหมือนผักปลา เขาบอกว่าลูกปืนมันถูกจึงเอามาแลกกับชีวิตคนได้ง่าย

ความลามกทางเพศในพระนครหลวงก็เพิ่มพูนขึ้นทุกวัน เป็นการส่งเสริมกันทั้งสองฝ่าย คือทั้งเพศหญิงและเพศชาย จะไปโทษใครแต่ฝ่ายเดียวก็ไม่ได้ นิสัยผู้หญิงนั้นโดยทั่วไปก็ชอบให้ผู้ชายมอง เมื่ออย่างหนึ่งจืดตาเข้า ก็เปลี่ยนเป็นอย่างใหม่ต่อไป เวียนไปมาอยู่ในเนื้อที่อันเป็นร่างกายของเธอไม่เท่าไรนัก ผู้ชายก็ชอบสนุก เห็นอะไรแปลกหูแปลกตา ก็อดสนใจไม่ได้ เมื่อไม่มีทางระงับ ก็ประกอบอาชญากรรมทางเพศ ซึ่งน่าบัดสีอยู่บ่อยๆ

เรื่องที่สอง หนังสือพิมพ์กำลังงัดข้อต่อสู้กับรัฐบาลเรื่องกฎหมายการพิมพ์ ซึ่งพวกหนังสือพิมพ์เห็นว่าเป็นการริดรอนสิทธิเสรีภาพ และปิดปากหนังสือพิมพ์ คณะหนังสือพิมพ์จึงรวมหัวกันไม่ยอมเสนอข่าวเกี่ยวกับรัฐบาลเลย

เรื่องที่สาม ภาษีขึ้นมาก รัฐบาลแถลงว่า ขึ้นภาษีเฉพาะสิ่งจำเป็นประมาณ ๒๐๐ ชนิด แต่ของต่างๆ ทุกชนิดฉวยโอกาสขึ้นราคาหมด เพราะไม่รู้ว่า ๒๐๐ ชนิด คืออะไรบ้าง การขึ้นภาษีสินค้า แล้วจะไม่ให้สินค้าขึ้นราคาเอากับคนซื้อนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ จึงมีความวุ่นวายเป็นอันมาก ระหว่างผู้บริโภค ผู้ผลิต คนกลาง รัฐบาล และผู้บริโภคที่เป็นนักหนังสือพิมพ์

เรื่องที่สี่ นักศึกษาในมหาวิทยาลัยบางแห่งประท้วง ไม่ยอมเรียน เพราะไม่พอใจ และเข้าใจว่ามีคนเบียดบังเอาผลประโยชน์เกี่ยวกับที่ดินทรัพย์สินของมหาวิทยาลัย ไปเป็นผลประโยชน์ส่วนตน รวมความว่า เกี่ยวกับการคอรัปชั่น น่าสังเวชใจที่คอรัปชั่น

ระบาดเข้าไป แม้ในสถาบันอันมีเกียรติของชาติเช่นนี้

ฯลฯ

ความจริงเรื่องในเมืองไทยมีมากกว่านี้เหลือหลาย แต่นำมาเพียงบางเรื่อง ข้าพเจ้าทราบแล้ว นั่งซึมไปทั้งวัน มองเห็นเมืองไทยอันเป็นที่รักเสมือนไฟกำลังลุกโหมอยู่ทั่ว หาความสงบสุขและความร่มเย็นไม่ได้

ข้าพเจ้าสงสารคนยากจน และสงสารพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถของข้าพเจ้าเป็นที่สุด ที่ทรงพยายามจะดับไฟในเมืองไทยด้วยพละกำลังทั้งหมดเท่าที่ทรงมี แต่เนื่องจากผู้จุดไฟมีมากเหลือเกิน บางคราวจึงต้องทรงถอนพระทัย และตรัสออกมาทำนองว่า หากต้องการให้พระองค์ทรงมีพระชนม์ยืนนานแล้ว ก็ขอให้ทุกคนทำหน้าที่ของตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มิฉะนั้นแล้ว ความทุกข์เป็นผู้อุปถัมภ์ มีความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักที่พอใจเป็นบริวาร มีความเจ็บป่วยเป็นแขกประจำไม่เคยขาด ต่างแต่เพียงเปลี่ยนหน้ากันมาเยือน บางทีก็มาซ้อนๆ กัน พร้อมกันตั้งหลายอย่าง ข้าพเจ้าได้ประจักษ์ด้วยตนเองในอริยสัจข้อแรกของพระศาสดาว่าชีวิตนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ แม้พระองค์จะทรงแสดงสาเหตุแห่งทุกข์และทางแห่งความดับทุกข์ไว้แล้ว แต่ข้าพเจ้าก็หาสามารถดับทุกข์ได้ไม่ ยังมีพี่น้องร่วมชาติและร่วมโลกของข้าพเจ้าอีกมากมายที่กำลังกระเสือกกระสนต่อสู้กับความทุกข์ทรมานต่างๆ ทั้งทางกายและทางใจ

ยิ่งดูโลก ยิ่งมอง และยิ่งเห็นโลก ข้าพเจ้ายิ่งรู้สึกหวาดเสียวต่อโลก หลับตามองจากภายในทีไร ก็เห็นแต่เพื่อนมนุษย์ผู้กำลังแหวกว่ายอยู่ในสายธารแห่งความทุกข์ยาก ชูมือขวักไขว่ ต้องการความช่วยเหลือ เสียงครวญครางระงมอยู่ทุกหลังคาเรือน เพราะบาดแผลอันรักษาไม่รู้จักหายคือความหิวโหย ซึ่งจะต้องใส่ยาวันละหลายๆ ครั้ง และก็เพราะบาดเจ็บ แผลฉกรรจ์อันนี้ด้วยเหมือนกันที่ทำให้เพื่อนร่วมชาติ ร่วมโลกของข้าพเจ้า ต้องวิ่งพล่านเหมือนมดแตกรัง ประกอบอาชีพต่างๆ ซึ่งบางอย่างก็เป็นมิจฉาชีพ ต้องหักล้างผลประโยชน์ของกันและกัน เบียดเบียนกันประหัตประหารกัน และใส่ร้ายป้ายสีกัน ยื้อแย่งแบ่งประโยชน์กัน

มองทะลุไปถึงสัตว์ในป่า ปลาในน้ำ ก็ล้วนแต่ต้องกระเสือกกระสนเพื่อรักษาชีวิตรอด สัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็ก สัตว์มีเขี้ยวเล็บรังแกสัตว์ที่ไม่มีเขี้ยวเล็บ เพื่ออวดความยิ่งใหญ่ของมัน

เมื่อหนังเรื่องชีวิตสัตว์ในทะเลทรายไปฉายในเมืองไทย ข้าพเจ้าเข้าดูสองครั้ง ดูด้วยความพินิจพิเคราะห์แล้วเกิดความเศร้าสลดใจอย่างลึกซึ้ง สังเวชในความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้งหลายที่ขาดระเบียบในการดำรงชีวิต มีแต่ความหวาดระแวงภัยอันมีอยู่รอบด้าน

อนิจจาชีวิต เกิดมาในกองทุกข์ หมกอยู่ในกองทุกข์ เพราะมีกองกรรมอันได้ทำไว้เป็นประถมเหตุ มีกิเลสเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง เป็นเชื้อให้กรรมนั้นดำเนินต่อไป เหมือนน้ำมันรถช่วยให้รถวิ่งไปได้ฉะนั้น

บ ท ที่

๑๑

ความสุขและเรื่องเศร้า

ถ้าที่ใดทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกรื่นรมย์อยู่บ้าง ที่นั่นก็น่าจะได้แก่ ห้องเบอร์ ๓๗ ของอินเตอร์เนชั่นแนลเฮาส์ และดาดฟ้าของหออินเตอร์นั่นเอง

มีอยู่เสมอที่ข้าพเจ้าอยู่ดึกจนห้องใกล้เคียงหลับกันหมดแล้ว หรือบางทีก็ตื่นขึ้นตอนเช้า ขณะที่ใครอื่นยังไม่ตื่น ข้าพเจ้านั่งอยู่คนเดียวในห้องเบอร์ ๓๗ ความเงียบในกาลเช่นนั้น ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกมีความสุขสงบเยือกเย็น เบาสบาย ได้มีโอกาสอยู่กับตัวเอง ได้พิจารณากรรมต่างๆ ทั้งของตน ของสังคม และของโลก

เวลาห้านาฬิกาของวันใหม่ทุกวัน จะได้ยินเสียงนกหลายชนิดร้อง เช่น กา นกกางเขน เป็นต้น ข้าพเจ้าชอบมองดูต้นไม้ตรงหน้าต่าง กิ่งมันอ่อนช้อย ใบมันเขียวสด ลำต้นมันตั้งตรงแสดงถึงความสมบูรณ์ การมองธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติ ทำให้จิตใจสงบเยือกเย็น มีความสุขอย่างประหลาด

ประมาณ ๖ นาฬิกาครึ่งเช้า และ ๑๘ นาฬิกาเวลาเย็น ข้าพเจ้าจะขึ้นไปอยู่บนดาดฟ้าของตึกแทบทุกวัน จะเว้นบ้างก็เมื่อมีธุระจำเป็น ข้าพเจ้าชอบดูดวงอาทิตย์ขึ้นในเวลาเช้าและสูดอากาศบริสุทธิ์ คนที่ไหว้ดวงอาทิตย์ในโบราณคงเป็นเพราะเห็นคุณค่าของดวงอาทิตย์อันมีอยู่นานาประการนั่นเอง

บรรยากาศในยามเย็นบนดาดฟ้านั้นโรแมนติกเหลือเกิน ข้าพเจ้าเป็นคนชอบคิดชอบฝัน อากาศและสิ่งแวดล้อมในยามนั้นจึงช่วยนำจินตนาการไปได้ไกลแสนไกล

ดวงตะวันกำลังยอแสง เตรียมลาโลกส่วนที่ข้าพเจ้าอยู่ไปชั่วคราวราว ๑๒ ชั่วโมง แล้วจะมาเยือนใหม่ในวันรุ่งขึ้น ลมเย็นโชยเฉื่อยฉิวกระทบกายประสาทพอสบาย เสียงวิหคนกกาเริงร้องและพากันบินกลับสู่รวงรังโดยมิต้องระแวงภัย ท้องฟ้าสีขาวครามไล้ด้วยปุยเมฆ ซึ่งลอยเลื่อนอย่างอ้อยอิ่ง ข้าพเจ้ายืนอยู่ท่ามกลางหมู่ไม้สีเขียวสด มองไปทางใดก็เห็นพันธุ์ไม้หลายหลาก กิ่งใบไหวน้อยๆ เสมือนจะยิ้มรับและกวักมือเรียกให้เดินเข้าไปหา

ทั้งหมดนี้รวมกันทำให้ข้าพเจ้าได้พบกับความชื่นสุขอันมิได้มีบ่อยนักในชีวิตของข้าพเจ้า

และก็ในขณะเช่นนั้นด้วยเหมือนกัน ที่ทำให้ข้าพเจ้าระลึกถึงประสบมิตรที่ดีของข้าพเจ้า ผู้ซึ่งจะจากอินเดีย จากหออินเตอร์ไปในไม่ช้านี้ หออินเตอร์ซึ่งได้ให้ความสุขแก่เขามาถึง ๘ ปี เมื่อกำหนดวันจะกลับเข้าจริง เขากลับอาลัยสร้อยเศร้าจนแทบกลืนอาหารไม่ค่อยลง และไม่อยากจัดของ เพราะเกรงว่าใจจะเศร้าเกินไป

อินเดียโดยเฉพาะพาราณสี จะกลายเป็นนครแห่งความหลังสำหรับเขา เขามีความหลังอะไรในอินเดียหรือท่าน? อย่างน้อยที่สุด ๘ ปีนั่นเองจะกลายเป็นความหลัง ๘ ปีที่สามารถเปลี่ยนแปลงเขาจากดีกรีธรรมดาสามัญให้เป็นผู้มีปริญญาเอก ซึ่งในเมืองไทยมีไม่มากนัก และในระหว่าง ๘ ปีนั้น เขาคงจะต้องผ่านความสุขความทุกข์ ความดีใจ เสียใจ ความสมหวัง ผิดหวังมาไม่น้อย นอกจากนี้ เขายังต้องเคยผ่าน เคยพบคนที่ดีที่ให้กำลังใจและคนที่ตั้งตนเป็นศัตรู คอยบั่นทอนกำลังใจ ข้าพเจ้าเชื่อว่าในโลกนี้ ใครจะประพฤติตัวดีอย่างไรก็ไม่อาจหลีกให้พ้นศัตรูได้ เพราะคนใจทรามไม่ชอบคนดีนั้นยังมีอยู่ในโลก พระสัมมา-สัมพุทธเจ้าของเราทรงบริสุทธิ์โดยประการทั้งปวง ก็ไม่พ้นมีผู้จองเวร

ข้าพเจ้าระลึกถึง "ปักกิ่ง นครแห่งความหลัง" ของสด กูรมะโรหิต แล้ว บอกให้ประสบเขียนเรื่อง "พาราณสี นครแห่งความหลัง" บ้าง เมื่อกลับถึงเมืองไทย เขาทำท่าเฉยเหมือนจะตรึกตรอง แต่ความจริงเขาไม่ได้ตรอง เขาไม่เขียนแน่ๆ

ข้าพเจ้าเชื่อเช่นนั้น

ข้าพเจ้าระลึกถึงสุพรรณ ผู้มีร่างกายบอบบาง แต่วาทะของเขาแข็งกร้าวห้าวหาญ ใจของเขาเข้มแข็ง กล้าเสี่ยงต่อความอดอยาก เพื่อเดินไปให้ถึงจุดหมาย คือปริญญาเอกจากเยอรมัน เขามุ่งมั่นที่จะไปเยอรมันให้ได้

สุพรรณเป็นคนหัวรุนแรงและจริงใจ มีความรู้สึกอย่างไรก็พูดอย่างนั้น ชอบเขียนหนังสือไปลงวารสารของพรรคการเมือง ข้อเขียนของเขาแข็งกร้าวห้าวหาญ โจมตีทั้งรัฐบาลและคนอื่นๆ รวมทั้งขนบประเพณี และอารยธรรมตะวันตกที่ไหลบ่าพังทำนบอารยธรรมไทยเข้ามา คนอ่านบทความของเขาแล้ว ชอบบ้างไม่ชอบบ้าง คนอื่นก็โจมตีสุพรรณต่อไปอีก แต่สุพรรณก็ใจสปอร์ตพอ เมื่อโจมตีคนอื่นได้ เมื่อคนอื่นเขาโจมตีเอาบ้างก็ต้องทนได้เหมือนกัน อย่างนี้จึงจะเป็นนักการเมืองได้ ข้าพเจ้าเชื่อว่า เขาเป็นคนหนึ่งที่มีความหวังดีต่อประเทศชาติ แต่ความที่เป็นผู้มีหัวรุนแรง และพูดจาไม่เกรงใครนั้น อาจทำให้เขาต้องพบกับอุปสรรคบ้าง ซึ่งก็ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา หลวงวิจิตรกล่าวว่า “ว่าวที่จะขึ้นสูงได้ต้องมีแรงลมต้าน คนที่จะขึ้นสูงได้ต้องมีอุปสรรค ปลาที่จะหากินได้ ต้องว่ายทวนน้ำ (ที่ลอยตามน้ำนั้นส่วนมากเป็นปลาตาย) คนที่จะพบกับความสำเร็จ ต้องมีความพยายามต่อสู้กับความยากลำบาก” ที่ข้าพเจ้านำมากล่าวนี้ อาจไม่ตรงทุกตัวอักษร แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่า ข้อความจะไม่คลาดเคลื่อนความหมายจะไม่เปลี่ยนแปลง

ตัวข้าพเจ้าเองก็นิยมคนกล้าตัดสินใจ กล้าพูด กล้าทำ แต่ไม่ใช่กล้าในทางเกะกะระราน ชกต่อย ตีรันฟันแทง อันเป็นความป่าเถื่อน ข้าพเจ้าเชื่อในคำกล่าวที่ว่า "การตัดสินใจผิดเป็นความล้มเหลว แต่การไม่กล้าตัดสินใจนั้น เป็นความล้มละลายของชีวิตทีเดียว"

ข้าพเจ้าบอกท่านแล้วว่า เวลาเย็นขณะที่อยู่บนชั้นดาดฟ้าของหออินเตอร์ ซึ่งพันธุ์ไม้สีเขียวสดล้อมโดยรอบนั้น เป็นเวลาที่ข้าพเจ้ามีความสุขและชื่นชมต่อชีวิต แต่คราวใดที่ข้าพเจ้าหวนรำลึกไปถึงเมืองไทย คราวนั้นหัวใจของข้าพเจ้าก็ห่อเหี่ยวเหนื่อยหน่าย มองไม่เห็นว่าเมืองไทยของข้าพเจ้าจะไปรอดได้อย่างไร

เรื่องที่ข้าพเจ้านึกแล้วต้องเหนื่อยหน่ายอีกอย่างหนึ่งก็คือการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันในระหว่างเพื่อนบ้าน และแม้ในครอบครัวพี่น้องกันเอง ทำไมจึงไม่สร้างมุทิตาต่อกันแทนการแข่งดี

สมมติว่ามีครอบครัวอยู่สองครอบครัว คือครอบครัวของพี่สาวและของน้องสาว และมีลูกอยู่ครอบครัวละ ๒ คน พอคนใดคนหนึ่งได้ไปอเมริกาขึ้นมา คนอื่นๆ ก็เป็นต้องเดือดร้อนจะต้องร่ำร้องหาทางไปด้วย มิฉะนั้นจะน้อยหน้ากัน ครอบครัวหนึ่งมีอะไรขึ้นมาใหม่ เช่น รถยนต์คันใหม่ บ้านหลังใหม่ อีกครอบครัวหนึ่งก็ต้องดิ้นรนให้ได้มาเหมือนกัน เรียกว่าต้องกระเสือกกระสนกันทีเดียว ไม่พักต้องคำนึงถึงกำลังของตัว พระศาสดาของเราทรงสอนเรื่องยถาพลสันโดษ (พอใจตามกำลัง)

ก็เพื่อป้องกันความทุกข์อันรุนแรงในเรื่องดังกล่าว

นอกจากนี้ยังมีเรื่องป่าเถื่อนอีกหลายประการ เช่นการประหารกันอย่างไร้ปรานี ผิดใจกันเพียงเล็กน้อยก็ชักมีดออกมาแทงกัน ดึงปืนออกมายิงกัน เมาสุราอาละวาด ขับรถเฉี่ยวคนข่มเหงน้ำใจสตรี ปล้นสะดมตามทางมืดและเปลี่ยว ยกพวกตีกันมากมายหลายประการ พรรณนาไม่รู้สิ้น

แม้โลกเราจะเรียกตัวเองว่าเข้าสู่ยุคศิวิไลซ์มานานแล้ว แต่ความป่าเถื่อนในหัวใจมนุษย์ยังไม่หมดไปได้ แม้ศาสนาทุกศาสนาจะสอนเรื่องเมตตาปรานี แต่ยังมีคนไม่น้อยที่ต้องการแต่จะรับเมตตาปรานีจากผู้อื่น ส่วนตนเองหามีเมตตาปรานีให้ใครไม่

ขงจื้อ พระเยซู และพระพุทธเจ้าล้วนสอนเหมือนกันในเรื่องการเอาใจเขามาใส่ใจเรา อย่าทำสิ่งที่ท่านไม่ต้องการให้คนอื่นทำแก่ท่าน จงทำแต่สิ่งที่ท่านต้องการให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อท่าน

พระพุทธเจ้าทรงย้ำเรื่องเมตตากรุณาเป็นพิเศษอยู่เสมอ เช่น

"สัตว์ทั้งหลายย่อมหวั่นกลัวต่ออาชญา กลัวต่อความทุกข์เราอย่างไร สัตว์อื่นก็อย่างนั้น จึงไม่ควรฆ่าเองและใช้ให้คนอื่นฆ่า"

"มองไปทั่วทิศแล้ว ไม่เห็นใครอื่นใดที่ไหนอันจะเป็นที่รักยิ่งกว่าตน บุคคลอื่นก็ย่อมรักตนของเขามากเหมือนกัน ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น"

ข้าพเจ้าเดินไปทางมุมด้านเหนือของดาดฟ้าหออินเตอร์และยืนหันหน้าไปทางตะวันตก ทอดสายตาไปจับอยู่ที่ต้นสะเดาที่ขึ้นเรียงรายอยู่เบื้องหน้า ทันใดนั้นดวงจิตก็ประหวัดไปถึงพระจริยา

แห่งพระบรมศาสดาที่ทรงโต้ตอบเวรัญชพราหมณ์ ทรงเปลี่ยนเรื่องร้ายให้เป็นดี

สมัยหนึ่ง พระบรมศาสดาประทับ ณ ควงไม้สะเดา ใกล้เมืองเวรัญชา เวรัญชพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธองค์และทูลถามว่า ได้ยินว่าพระสมณโคดมไม่ยอมลุกรับ ไม่ยอมกราบไหว้ใครๆ แม้ที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่มิใช่หรือ ? ข้อนั้นไม่สมควรแก่พระสมณโคดมเลย

พระศาสดาตรัสตอบว่า

"ดูก่อนพราหมณ์ เราไม่เห็นใครในโลกทั้งปวง ที่เราควรจะลุกรับกราบไหว้ หากเรากระทำเช่นนั้นแก่ใคร ศีรษะของผู้นั้นย่อมแตกเป็น ๗ เสี่ยง หรือตกไป"

"ข้าแต่พระโคดม พระองค์ไม่มีรสเลย ไม่ได้เรื่องเลย" พราหมณ์กล่าวพ้อ

"จริงทีเดียวพราหมณ์" พระศาสดาตรัสตอบ "เราไม่มีรสเลย เพราะรส (ความติดใจ) ในรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะนั้น เราตถาคตละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกแล้ว ที่ว่าเราไม่มีรสนั้นท่านกล่าวชอบแล้ว แต่มิใช่เหตุที่ท่านมุ่งหมายจะว่าเรา"

"พระโคดมไม่มีโภคะเลย" พราหมณ์กล่าวข้อที่สอง

"จริงทีเดียวพราหมณ์ เราไม่มีโภคะ เพราะโภคะ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เราละได้แล้ว"

"พระโคดม เป็นผู้กล่าวการไม่ทำ"

"ถูกเหมือนกันพราหมณ์ เพราะเราตถาคตกล่าวการไม่ทำทุจริตทางกาย วาจา ใจ กล่าวการไม่ทำอกุศลต่างๆ ว่าเป็นสิ่งดีงาม แต่คงมิใช่เหตุที่ท่านมุ่งหมายจะว่าเรา"

"พระโคดมกล่าวความขาดสูญ"

"ถูกแล้วพราหมณ์ เพราะเรากล่าวสรรเสริญความสิ้นสูญแห่ง ราคะ โทสะ และโมหะ"

"พระโคดมเป็นคนช่างรังเกียจ"

"แน่นอน เรารังเกียจบาป ทุจริตทั้งปวง"

"พระโคดมเป็นคนกำจัด"

"ถูกเหมือนกัน เพราะเรากล่าวธรรมเพื่อกำจัด ราคะ โทสะ และโมหะ"

"พระโคดมเป็นคนเผาผลาญ"

"ใช่แล้วพราหมณ์ เรากล่าวธรรมอันเป็นเครื่องเผาผลาญบาป อกุศล"

"พระโคดมเป็นคนไม่ผุดไม่เกิด"

"ถูกแล้ว เพราะการเกิดในครรภ์ การเกิดในภพใหม่อันเราละได้แล้ว ไม่ต้องเกิดอีกแล้ว แต่คงไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งหมายกล่าว"

"ดูก่อนพราหมณ์" พระศาสดาตรัสต่อไป เมื่อพราหมณ์นิ่งอยู่ "ลูกไก่ตัวใด เจาะกะเปาะฟองไข่ออกมาก่อน คนทั้งหลายเรียกลูกไก่ตัวนั้นว่า พี่หรือน้อง ?"

"เรียกว่าพี่ชิ พระโคดม เพราะมันแก่กว่าเขา" พราหมณ์ทูลตอบ

"ดูก่อนพราหมณ์ ทำนองเดียวกันนั่นเอง ในบรรดาหมู่สัตว์ผู้ตกอยู่ภายใต้อวิชชา เกิดในฟองคืออวิชชา อันกะเปาะฟองคืออวิชชาห่อหุ้มแล้ว เราผู้เดียวเท่านั้นที่ทำลายกะเปาะฟอง คืออวิชชาออกมาได้เป็นคนแรก ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เราแลเป็นผู้ประเสริฐที่สุดของโลก เราทำความเพียรไม่ย่อหย่อน เราสงัดจากกาม จากอกุศลธรรม"

ต่อจากนั้นได้ทรงเล่าถึงการได้ฌานตามลำดับ และญาณ ๓ จบลงที่อาสวักขยญาณ และว่าในปัจฉิมยามแห่งราตรี ได้ทรงกำจัดอวิชชา วิชชาเกิดขึ้น

ทรงสรุปว่า "ดูก่อนพราหมณ์ การชำแรกกิเลสครั้งที่สาม (อาสวักขยญาณ) ของเรา นี่แหละเป็นเหมือนการทำลายกะเปาะแล้วออกจากฟองไข่ของลูกไก่นั้น"

เวรัญชพราหมณ์ทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนา และประกาศตนเป็นอุบาสก เคารพนับถือพระรัตนตรัยตลอดชีพ

ข้าพเจ้าเหลียวกลับมาทางทิศตะวันออก รำพึงกับตนเองว่า "เมื่อไรหนอ เราจักเป็นผู้ทำลายกะเปาะฟองคืออวิชชาออกไปได้บ้าง"

บทที่

๑๒

ความหลงตัว

หันกลับไปทางตะวันตก จ้องมองสะเดา ที่มีใบสีสวย อีกครั้งหนึ่ง พลันดวงใจก็ระลึกถึงเรื่องสะเดาและมะม่วงที่ขึ้นเคียงกัน กิ่งพันกิ่ง รากพันราก ทำให้มะม่วงที่เคยหวานกลับขม ท่านเปรียบการคบคนพาลว่า ทำให้คนดีเสียไปได้ เหมือนมะม่วงอยู่ใกล้สะเดา กิ่งพันกิ่ง รากพันราก เรื่องนี้ปรากฏอยู่ใน **คัมภีร์มงคลทีป** นี้ ตอน พาลปัณฑิตกถา ว่าด้วย การไม่คบคนพาลและให้คบบัณฑิต

เมื่อเรียนหนังสืออยู่ ข้าพเจ้าเคยตั้งปัญหาถามครูและเพื่อนนักเรียนด้วยกันว่า เหตุใดมะม่วงจึงกลับเป็นฝ่ายขมเสียฝ่ายเดียว ทำไมมะม่วงจึงไม่ทำให้สะเดาหวานเสียบ้าง ?

ในชีวิตจริงของมนุษย์นั้น เมื่อคนดีคบกับคนชั่ว บางทีคนดีก็กลายเป็นคนชั่ว แต่บางทีคนชั่วก็กลับเป็นคนดีได้ เพราะการได้อาศัยคนดี ซึ่งเปรียบเหมือนมะม่วงทำให้สะเดาหวาน

พระพุทธเจ้าทรงห้ามการคบคนชั่ว คือมิให้เอาอย่างเขา แต่ไม่ทรงห้ามการเข้าใกล้คนชั่วด้วยจุดมุ่งหมายว่า จะอนุเคราะห์เขาให้กลับเป็นคนดี

พูดถึงคนชั่ว คือคนพูดชั่ว ทำชั่ว และคิดชั่ว แล้วข้าพเจ้าสงสารคนพวกนี้ ที่จิตใจของเขามืดมน แม้จะรู้บ้างเหมือนกันว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นความชั่ว แต่แรงผลักดันอันเกิดจากกิเลสที่มีกำลังมากกว่าปัญญานั้น ไม่อาจทำให้เขายับยั้งกรรมชั่วได้ และในที่สุดเขาก็ต้องปรากฏด้วยกรรมของตนเอง (พระวาจาที่พระพุทธเจ้าทรงชอบใช้เมื่อห้ามใครไม่ฟังแล้ว) ข้าพเจ้าระลึกถึงถ้อยคำที่ท่องแล้วทำให้สบายใจในหนังสือจิตวิทยาบางเล่มว่า "ขอบคุณสวรรค์ที่เรามิได้เป็นคนเช่นนั้น"

คนเช่นใด? คือคนที่พูดก้าวร้าว เสียดสี วางท่าใหญ่ ชอบขัดคอคนด้วยใจริษยา ชอบพูดเสียงดัง เมื่อมีคำข้าวอยู่ในปากเป็นเหตุให้เมล็ดข้าวกระเด็นออกมาถูกหน้าคนอื่นที่นั่งอยู่ใกล้เคียง (ซึ่งข้าพเจ้าถือว่า เป็นมรรยาทที่แย่ที่สุด) คนอย่างนี้นานเข้าก็ปรากฏด้วยกรรมของตนเอง คือคนทั้งหลายพากันเกลียดชัง ไม่ปรารถนาคบหาสมาคม ข้าพเจ้าได้พบเห็นมาเอง ข้าพเจ้าต้องขอบคุณสวรรค์ที่มิได้เป็นคนเช่นนั้น คนเลวเพราะการกระทำ คำพูด และจิตใจเลวโดยแท้ มิใช่ชาติ ชั้น วรรณะ แต่ประการใด

พูดถึงเรื่องวรรณะ ข้าพเจ้านึกอยู่เสมอว่า สักวันหนึ่งข้าพเจ้าจะต้องถูกถามเรื่องนี้ และก็เป็นความจริง

วันหนึ่งที่ห้องสมุดของคณะปรัชญา ข้าพเจ้าได้มีโอกาสสนทนากับสุภาพสตรีกลุ่มหนึ่ง ซึ่งอยู่คณะเดียวกัน เมื่อสนทนาเรื่องอื่นๆ ไปเล็กน้อยแล้ว เขาจึงถามชื่อข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าบอกแล้ว ก็ถามชื่อของเธอบ้าง หมายถึงเธอที่เป็นหัวหน้าในการสนทนา

"ประกาศินี" เธอบอก "เป็นราชปุตตะ"

"หมายความอย่างไรครับ ราชปุตตะ ?" ข้าพเจ้าถาม

"ท่านไม่เคยได้ยินคำนี้หรือ ?" เธอถามข้าพเจ้า หลังจากได้หันไปมองเพื่อนหญิงด้วยกันและยิ้ม

"ไม่เคยเลย" ข้าพเจ้าตอบตามจริง "เป็นนามสกุลของท่านหรือ ?"

เธอหันไปยิ้มกับเพื่อนอีก และพูดว่า

"ราชปุตตะ ไม่ใช่นามสกุล นามสกุลของฉันคือซิงห์ ราช-ปุตตะเป็น...เป็นอะไรก็ไม่รู้ ฉันบอกไม่ถูก"

"อ๋อ ฉันเข้าใจแล้ว ท่านเป็นวรรณะกษัตริย์หรือ ?"

เธอยิ้มอย่างชื่นบาน โล่งอกที่ข้าพเจ้าสามารถเข้าใจได้โดยเธอมิต้องบอก ความจริงเธอบอกไม่ถูก เพราะภาษาอังกฤษของเธอไม่ค่อยดี เธอจึงเลือกเรียนแผนกฮินดูแทน Section อังกฤษ และบังเอิญมาคุยกับคนที่เพิ่งหัดพูดภาษาอังกฤษมาได้เพียงไม่ถึงเดือนเข้าอีก ก็ยิ่งสนุกกันใหญ่

"แล้วท่านล่ะ วรรณะอะไร ?" เพื่อนหญิงคนหนึ่งของเธอถาม

ข้าพเจ้าอึกอักอยู่ครู่หนึ่ง อยากจะตอบว่าเป็นราชปุตตะเหมือนกัน แต่ละอาย เพราะคำนี้ในภาษาไทยมีความหมายสูงมาก คือหมายถึงพระราชโอรส ราชธิดา ท่านอาจแปลกใจว่าเหตุใดเธอจึงใช้คำ ราชปุตตะ เมื่อพูดภาษาอังกฤษกัน ข้าพเจ้าขอบอกว่า ในอินเดียนั้นนิยมพูดภาษาอังกฤษผสมบาลี สันสกฤตและฮินดู เช่นข้าวยังไม่สุก แกบอกว่า Rice no pakka สองคำหลังคือโน ปักกะ นั้นเป็นบาลี แปลว่ายังไม่สุก

ในที่สุดข้าพเจ้าก็ตัดสินใจตอบว่า

"ฉันไม่มีวรรณะ"

"ทำไมท่านจึงไม่มีวรรณะ ?"

"ในเมืองไทยของฉันไม่มีใครมีวรรณะเลย"

"แปลก" เธออุทาน "แล้วท่านอยู่กันอย่างไรคะ ?"

"ก็อยู่กันอย่างไม่มีวรรณะ" ข้าพเจ้าตอบ "ใครจะคบกับใครก็ได้ ไม่มีข้อกีดกัน"

"บ้านเมืองท่านเจริญดีหรือ ?"

"เมืองไทยเจริญมาก เมื่อไม่กี่วันมานี้ ชาวอินเดียคนหนึ่งซึ่งเคยไปอยู่กรุงเทพฯ มา ๕ สัปดาห์ ได้กล่าวชมเมืองไทยของฉัน ที่สโมสรโรตารีที่เมืองพาราณสีนี่เองว่า เป็นเมืองที่สวยงามทันสมัย มั่งคั่งสมบูรณ์ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เขาติดอกติดใจเมืองไทยเป็นนักหนา"

"หมายถึงความเจริญทางด้านวัตถุใช่ไหม ?"

"ใช่" ข้าพเจ้าตอบ รู้สึกละอายใจขึ้นมาบ้างเหมือนกัน

"ความเจริญทางด้านวัตถุที่ว่านั้น ทั่วถึงไปทั่วประเทศหรือเฉพาะที่ Bangkok ซึ่งเป็นเมืองหลวง ?"

คราวนี้ข้าพเจ้าต้องละอายหนักขึ้นไปอีก แต่จำใจต้องตอบตามความเป็นจริงว่า

"ส่วนใหญ่ก็อยู่ที่บางกอกและหัวเมืองบางเมืองเท่านั้น โดยทั่วไป ความเจริญทางด้านวัตถุก็ยังไปไม่ถึง"

เธอยิ้มและนิ่ง ข้าพเจ้าก็พลอยนิ่งด้วย เธอจะคิดอะไรข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่ข้าพเจ้าคิดถึงเมืองไทย พวกเราส่วนมากที่ไปอยู่ต่างประเทศ พอพูดถึงเมืองไทย กระแสจิตก็พุ่งไปที่กรุงเทพฯ เมืองไทยหมายถึงกรุงเทพฯ กรุงเทพฯ คือเมืองไทย หากเราพูดว่าที่นี่สู้เมืองไทยไม่ได้ ก็หมายความว่าที่นี่สู้กรุงเทพฯ ไม่ได้ ความจริงถ้าเรามองเมืองไทยให้ทั่วถึง เราก็จะเห็นว่า เมืองไทยเรายังไม่มีอะไรเลย คนส่วนใหญ่ของประเทศอันเป็นกระดูกสันหลังของชาติยังไม่เคยมีน้ำประปา ไม่มีไฟฟ้า ไม่มีถนนจะลำเลียงของที่พอจะขายได้ แม้ในกรุงเทพฯ เองก็มีคนร่ำรวยน้อย ที่มั่งคั่งส่วนมากเป็นคนจีนแทบทั้งสิ้น เบื้องหลังของตึกอันโอ่อ่า มักเป็นแหล่งสลัมที่มีคนหาเช้ากินค่ำซุกหัวนอน เลี้ยงลูก เลี้ยงเมีย บนแผ่นกระดานอันวางอยู่เหนือน้ำครำเพียง ๒ คืบ หาความเพลิดเพลินด้วยการสูบยาเส้น และนัดยานัตถุ์ ดูหนังตามงานวัด ชมต้นไม้ที่สนามหลวงในวันเสาร์อาทิตย์ โดยไม่มีหวังจะซื้อได้เลย มีเวลา

ไปชมได้ก็ดีแล้ว ส่วนมากไม่มีเวลาเช่นนั้น เพราะงานของพวกเขาไม่มีเสาร์อาทิตย์ คนอินเดียที่ไปเมืองไทยมา ๕ สัปดาห์นั้น ก็ท่องเที่ยวอยู่ที่บางกอกเท่านั้น

ช่างเป็นบุคคลที่น่าสงสารที่สุดในเมืองไทยของเรา

"ที่เมืองไทยมีโจรผู้ร้ายมากไหม ?" เธอถามหลังจากนิ่งกันไปครู่หนึ่ง

"มาก" ข้าพเจ้าตอบ "มีการปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์อยู่เสมอๆ"

"ยุงมากไหม ?"

"มาก" ข้าพเจ้าตอบอีก "ยุงมีทั่วประเทศ และมีตลอดปี"

"มีตลอดทั้งคืนหรือ ?"

"มีทั้งคืน กลางวันก็มี แต่ไม่มากนัก บ้านไทยที่ปลูกใหม่เวลานี้จึงนิยมใช้มุ้งลวดแทบทั้งนั้น"

"สินค้าที่ผลิตในเมืองไทยมีมากหรือ ?" เธอถาม

"มาอีกแล้ว" ข้าพเจ้าคิด "เมื่อคุยกับมาริสาก็ต้องขายหน้าเรื่องนี้ทีหนึ่งแล้ว จะต้องมาเสียท่าประกาศินีอีก แต่ก็ต้องตอบตามเป็นจริง เราก็เป็นคนจริงคนหนึ่งเหมือนกัน"

"เกือบไม่มีเลย ส่วนมากเป็นของต่างประเทศ ของที่คนในเมืองหลวงใช้อยู่ในบ้าน เป็นของจากต่างประเทศแทบทั้งสิ้น"

"โรงงานอุตสาหกรรมมีมากไหม ?"

"มีน้อย ที่มีก็เป็นของชาวต่างประเทศมาลงทุนในเมืองไทย ที่เป็นของคนไทยซึ่งขึ้นหน้าขึ้นตาอยู่ก็เห็นมีโรงงานเบียร์ ของบริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ และโรงงานสุราแม่โขงที่บางยี่ขัน"

พอข้าพเจ้าพูดจบ ประกาศินีก็หัวเราะ ข้าพเจ้าเย็นชาไปทั้งตัว โดยเฉพาะที่หน้ารู้สึกชามากเป็นพิเศษ

"ที่เมืองไทยมีภัตตาคารหรูๆ มากมิใช่หรือ ?"

"โอ มากทีเดียว มีแทบทุกถนน บางสายก็มีหลายภัตตาคาร

"ใครเป็นเจ้าของ ?" เธอถาม

"ส่วนมากคนจีน" ข้าพเจ้าตอบอ้อมแอ้ม

"อือ" เธอทำเสียงอยู่ในลำคอ

"การแพทย์เจริญดีหรือ ?"

"พอใช้" ข้าพเจ้าชักไม่ค่อยกล้าคุยโตเรื่องเมืองไทย จึงถ่อมตัวลงมาหน่อยหนึ่ง มิฉะนั้นคงบอกว่า "ดีเลิศ"

"ร้านขายยามีมากไหม ?"

"มาก มากจนแทบจะกล่าวได้ว่าเดินอย่างธรรมดาๆ เพียง ๕ - ๑๐ นาที ก็จะพบร้านขายยาหนึ่งร้านเสมอ"

"ส่วนมากใครเป็นเจ้าของ ?"

"ไม่ต้องส่วนมากหรอก ทั้งหมดเลย คนจีนทั้งนั้นเป็นเจ้าของ" ข้าพเจ้าชักโมโหหน่อยๆ

"โรงแรมมีมากไหม ?"

"มากพอๆ กับร้านขายยา" ข้าพเจ้าตอบ

"จีนเป็นเจ้าของตามเคย" เธอต่อให้

"ท่านพูดถูกแล้วประกาศินี" ข้าพเจ้าเสียงอ่อนลงทันที เพราะรู้สึกว่าไม่ควรจะโกรธเขา เราเป็นฝ่ายคุยโตเรื่องเมืองไทยเองก่อน เมื่อเขาอยากรู้เขาก็ต้องซักถาม

"ร้านขายหนังสือล่ะ เปรม มีมากเหมือนในพาราณสีนี้ไหม? พาราณสีเป็นเมืองบ้านนอก มีร้านรวงน้อย ไม่ Modern เหมือนบอมเบย์ เดลลี"

"ถ้าเทียบกับบางกอกซึ่งเป็นเมืองหลวงแล้ว ร้านขายหนังสือเห็นจะมีพอๆ กัน แต่ที่พาราณสีมีหนังสือหลักหนังสือวิชาการมาก ส่วนที่บางกอกของฉันมีหนังสืออ่านเล่นมาก ฉันชอบการจัดหนังสือที่พาราณสีมากนะ ประกาศินี และเสน่ห์ของหนังสือในพาราณสีนั้น ยั่วยวนใจฉันให้อยากรู้อยากเรียน ได้เข้าไปจุดไฟคือความปรารถนาใคร่แทงตลอดให้ลุกโพลงขึ้นในดวงใจของฉันจนไม่อาจดับได้"

"ท่านใช้ภาษาได้ไพเราะมาก ขอชม" เธอพูด

เรานิ่งกันไปอีกครู่หนึ่ง

"เอ้อ ร้านขายหนังสือส่วนมากใครเป็นเจ้าของคะ?"

"เอาอีกแล้ว" ข้าพเจ้านึกและตอบ

"คนจีนจ้ะเธอ"

"อินเดียเป็นเมืองยากจน" เธอเปรย "พวกเราจึงต้องทำกันเองทุกอย่าง ท่านจะเห็นว่า ไม่ว่าการค้าเล็กหรือใหญ่ โรงงานอุตสาหกรรม ตลอดถึงการปกครอง พวกเราทำกันเองทั้งสิ้น คนต่างชาติไม่มีบทบาทอะไรในอินเดียเลย อินเดียพยายามพึ่งตัวเองทุกอย่าง เราเชื่อว่า หากสงครามโลกเกิดขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๓ ในอนาคตอันใกล้นี้ เราจะไม่ลำบากเท่าไรนัก เพราะเครื่องอุปโภคทุกอย่าง คนอินเดียทำและคนอินเดียใช้ เราถือเป็นการมีเกียรติ

ที่ใช้ของในประเทศเรา เราถือเป็นความสุขในการปรุงอาหารรับประทานเอง แม้จะเป็นในหม้อดินก็ตาม

เรานิ่งกันไปอีกครู่หนึ่ง

ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับคำพูดของประกาศินี ชาวอินเดียโดยทั่วไปยอมรับว่า ประเทศของเขายากจน เขาจึงครองชีวิตด้วยความเสงี่ยมเจียมตัว พยายามพึ่งตัวเอง ยืนบนขาของตนเอง ข้าพเจ้าหวนระลึกถึงเมืองไทยและพี่น้องชาวไทยของข้าพเจ้า พวกเราส่วนมากชอบคุยว่าประเทศของเราสวยงามมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ แต่พอถูกซักถามเข้าจริง เราเกือบจะไม่มีอะไรเป็นของตนเองเลย นอกจากประเทศ เราได้ชื่อว่าเป็นเจ้าของประเทศ แต่เรื่องต่างๆ อันเป็นหัวใจของความเจริญของประเทศชาติ ตกไปอยู่ในมือของต่างด้าวแทบหมดสิ้น

"ที่เมืองไทยมีวัดมากมิใช่หรือ ?" ประกาศินีถามทำลายความเงียบขึ้น

"มีสองหมื่นกว่า" ข้าพเจ้าตอบ

"พระล่ะ ประมาณเท่าไร ?"

"สองแสนเศษ ประมาณสองแสนครึ่ง" ข้าพเจ้าตอบอย่างภาคภูมิใจ นึกว่าคราวนี้คงเป็นทีของข้าพเจ้าบ้างที่จะคุยเขื่องให้เต็มที่

"พระของท่านได้ทำประโยชน์อะไรแก่สังคมบ้าง ?"

"มากทีเดียว ประกาศินี สังคมในเมืองไทยของฉันขาดพระไม่ได้ สถาบันสงฆ์ไทยเปรียบเหมือนร่มคันใหญ่ ที่แผ่ปกคลุมประเทศไทยทั้งประเทศ"

"ท่านเล่าให้ฉันฟังหน่อยไม่ได้หรือ ?"

"ภาษาฉันยังไม่ดีพอ ฉันเล่าละเอียดไม่ได้ ไว้อีกสักปีกว่าๆ เมื่อภาษาอังกฤษของฉันดีกว่านี้แล้ว ฉันจะเล่าให้ท่านฟังว่า สถาบันทางศาสนาพุทธนั้นมีค่าแก่สังคมไทยอย่างไร"

"พระที่เป็น Scholar มีมากไหม ? ในจำนวนสองแสนครึ่ง มีสัก ๒ พันได้ไหม ?"

ท่าทีที่ข้าพเจ้าตกใจต่อคำถามของเธอนั้น ประกาศินีได้สังเกตเห็นอย่างชัดแจ้ง

"ไม่เป็นไรหรอก เปรม ถ้าลำบาก ท่านไม่ต้องตอบก็ได้" ประกาศินีพูดอย่างเห็นใจ

แต่เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าต้องตอบ

"ไม่ถึงสองพันหรอก ฉันไม่แน่ใจว่า จะมีถึงสิบรูปหรือไม่ พระสงฆ์ที่คงแก่เรียนมีความรู้กว้างขวางในเมืองของฉันมีอยู่น้อย แต่ฉันภูมิใจอยู่ว่า ท่านปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามเสียงทั่วไปว่า ดีกว่าประเทศใดๆ ทั้งหมดที่มีพระอยู่เวลานี้ แม้พุทธศาสนิกชนคนไทยที่ไปประเทศต่างๆ มาแล้วก็ กลับไปพูดอย่างนั้น"

"เมื่อพระสงฆ์ที่คงแก่เรียนมีอยู่น้อยขนาดไม่ถึง ๑๐ รูป ในสองแสนครึ่ง แล้วท่านจะประกาศเผยแพร่ศาสนากันอย่างไร ?" เธอถามต่อไป

"ไม่ยากหรอก" ข้าพเจ้าตอบ "ในเมืองไทยไม่มีใครเซ้าซี้ซอกแซกถามเรื่องพระธรรม หรือหลักทางพระพุทธศาสนามากมายอะไร พระพูดอย่างไรส่วนมากคนก็เชื่อ หากยังไม่ค่อย

เชื่อ ก็อ้างเอาพระดำรัสของพระพุทธเจ้ามา คนก็ไม่กล้าเถียง ในเมืองไทยของฉันนั้น คนเคารพเลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้ามาก พอรู้ว่าเป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้า เขาก็เชื่อโดยไม่มีข้อแม้หรือเงื่อนไข ทหารในเมืองไทยก็เหมือนกัน คือเชื่อฟังผู้บังคับบัญชาโดยไม่มีข้อโต้แย้ง เพราะอบรมกันมาตั้งแต่เริ่มต้นเข้าสู่ชีวิตทหารว่า คำสั่งของผู้บังคับบัญชานั้นคือเสียงสวรรค์ ต้องปฏิบัติตามโดยไม่มีข้อแม้ ไม่มีข้อโต้แย้ง"

"เรื่องของทหารก็ต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของทหาร" เธอแย้ง "ทหารในประเทศไหนๆ ก็อย่างนั้นทั้งนั้น แต่เรื่องทางศาสนาเป็นเรื่องที่ต้องวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อปัญญาอันลึกซึ้ง และพัฒนาการทางปัญญาต่อไป พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนมิให้เชื่อง่ายมิใช่หรือ ทรงย้ำให้ไตร่ตรองเสียก่อน"

"ทำไมท่านจึงรู้ ท่านมิได้นับถือพระพุทธศาสนา"

"เปรม ท่านลืมเสียแล้วหรือว่า ฉันเรียนปรัชญาเหมือนกัน และในปรัชญาตะวันออกนั้นมีพุทธปรัชญาอยู่สายหนึ่งด้วย ซึ่งพวกเราต้องเรียน เราภูมิใจที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นคนอินเดียประสูติ ตรัสรู้ เผยแผ่ศาสนธรรม และปรินิพพานที่อินเดีย พระองค์ทรงเป็นบุคคลสำคัญที่อินเดียไม่เคยลืม

"อนึ่ง ข้อที่ท่านกล่าวว่า ฉันมิได้นับถือพระพุทธศาสนานั้นไม่เป็นความจริง พวกเราชาวอินเดียนับถือพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ผู้หนึ่งของอินเดีย และได้นำชื่อเสียงเกียรติคุณอันใหญ่หลวงมาสู่อินเดียตั้งแต่สมัยของพระองค์มา

จนถึงบัดนี้ พวกเราเคารพเลื่อมใสในคำสอนของพระองค์ในฐานะเป็นสัจธรรมอันล้ำเลิศ พวกเราให้เกียรติพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าว่าเป็นบุคคลพิเศษกว่าสามัญชน เพียงเท่านี้ก็เป็นเกียรติอันยิ่งใหญ่ที่ชาวอินเดียไม่ค่อยได้ให้ใครบ่อยนัก”

คำพูดของประกาศินีเป็นความจริงทุกประการ บัดนี้แม้ในสำนึกของชาวไทยและชาวโลกว่า พระพุทธศาสนาได้หายไปแล้วจากอินเดียก็ตาม แต่ความเป็นจริงชนชั้นปัญญาชนของอินเดียยังรู้จักพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี แต่มาในรูปของปรัชญา และพระพุทธเจ้าทรงเป็นนักปรัชญา อาจารย์ผู้บรรยายปรัชญาอินเดีย เมื่อบรรยายถึงปรัชญาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเขาอธิบายอย่างไม่มีอคติเลย ตรงเป๋งไม่มีคลาดเคลื่อน แม้ในเรื่องที่เกี่ยวกับกฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่ รวมทั้งเรื่องปฏิจจสมุปบาทและนิพพาน ซึ่งล้วนเป็นเรื่องใหญ่เรื่องสำคัญทั้งนั้น

บ ท ที่

๑๓

ข้อโต้แย้งของประกาศินี

"ฉันอยากรู้ว่า เมื่อพระที่เป็น Scholar มีน้อย ไม่ถึง ๑๐ รูป ในจำนวนสองแสนครึ่งแล้ว ท่านจะเผยแพร่พุทธศาสนากันอย่างไร ท่านยังไม่ได้ตอบฉันเลย เปรม คำที่ท่านพูดมาสักครู่นั้น ไม่ใช่คำตอบ เป็นเพียงคำแก้ตัว" ประกาศินีพูดต่อ

"บางที การเผยแพร่พระพุทธศาสนา ด้วยการทำตัวอย่างที่ดีให้ดูนั้น จะสำคัญกว่าการสอนเสียอีก ท่านเชื่อไหม ?" ข้าพเจ้าพูด

"ฉันเชื่อ แต่ไม่ได้ผลเสมอไป หากให้ได้ผลเต็มที่ ต้องทั้งพูดสอน และทำตัวอย่างที่ดีให้ดูด้วย"

"ข้อนี้ฉันรับรอง" ข้าพเจ้าว่า

"ฉันอยากทราบว่า มีชาวต่างประเทศที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยการชักนำ พร่ำสอน และการทำตัวอย่างที่ดีให้ดู ของพระสงฆ์ของท่านมีบ้างหรือไม่ ?"

"คงจะมีอยู่บ้าง แต่น้อย ฉันไม่รู้แน่นอนนักในเรื่องนี้" ข้าพเจ้าตอบอ้อมแอ้ม

"การเผยแพร่พุทธศาสนาในอินเดีย ดูจะไม่ค่อยได้ผลนัก มิใช่หรือ ?" ประกาศินีถาม

"ฉันทราบมาอย่างนั้นเหมือนกัน คงจะทำนองเดียวกับการพยายามเผยแพร่ศาสนาฮินดูในประเทศไทย" ข้าพเจ้าตอบ

"ฮินดูในเมืองไทยนั้นไม่ต้องเผยแพร่ เพราะฮินดูเกาะติดอยู่กับพิธีกรรมของพุทธศาสนาแทบทุกอย่างอยู่แล้วแม้หลักธรรมจะเป็นพุทธ แต่พิธีกรรมส่วนมากไปจากฮินดู ท่านทราบไหมว่าเพราะเหตุไร ?" ประกาศินีพูด

"ไม่ทราบ"

เธอยิ้มหน่อยหนึ่งก่อนพูดว่า

"เพราะพระที่เผยแพร่ศาสนาพุทธแต่โบราณนั้น เป็นฮินดูมาก่อน อดที่จะนำเอาของเก่าไปรวมกับของใหม่ไม่ได้ เข้าทำนองผู้ชนะย่อมรับเอาอารยธรรมของผู้แพ้ด้วย ทุกประเทศที่เป็นผู้แพ้สงคราม ย่อมชนะทางอารยธรรมและวัฒนธรรม"

"ท่านเข้าใจอะไรได้ดีมากทีเดียว ประกาศินี ฉันขอชมเชยท่าน"

เธอยิ้มและไม่พูดอะไรอีก เรานิ่งกันไปอีกครู่หนึ่ง เสียงพัดลมเพดานดังอู้ พัดลมเพดานในอินเดียนั้นมีมากจริงๆ ในห้องเรียนมีทุกห้องๆ ละ ๑ – ๒ เครื่อง ในห้องสมุดของคณะ Philosophy อันไม่สู้กว้างเท่าไรนักนี้ก็มี ๑๐ กว่าเครื่อง ทั้งนี้

เพราะอินเดียสามารถผลิตพัดลมได้เอง สามารถหาซื้อได้ในราคาถูก คุณภาพดีมาก และทนทานเป็นเลิศ ที่ใดมีห้อง ที่นั่นจะต้องมีพัดลมเพดานทุกแห่งไป เรื่องนี้น่าชมอินเดียจริงๆ

"ฉันอยากรู้วัฒนธรรมทางครอบครัวของท่านบ้าง หมายถึงในเมืองไทย" ประกาศินีทำลายความเงียบขึ้น

"วัฒนธรรมทางครอบครัวมีหลายจุด ท่านอยากทราบจุดไหนล่ะ ?" ข้าพเจ้าถาม

"ในเมืองไทย ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคนไหม ?"

"ตามกฎหมายอนุญาตให้มีได้คนเดียว หมายความว่า ผู้ชายมีสิทธิจดทะเบียนสมรสกับผู้หญิงได้เพียงคนเดียว"

"แล้วการปฏิบัติจริงล่ะคะ ?"

"ที่ปฏิบัติได้ตามนั้นก็มี ที่มีภรรยาหลายคนก็มี"

"ผู้ชายประเภทไหนที่มักมีเมียมาก ?"

"ประเภทที่รูปหล่อ เงินมาก ฐานะดี ตำแหน่งการงานดี"

"แล้วลูกจากภรรยารองๆ ลงมาล่ะคะ ?"

"ก็เป็นลูกนอกสมรส ไม่มีสิทธิ์รับมรดกตามกฎหมาย จะให้ทรัพย์สินอะไรแก่ลูกประเภทนี้ ก็ต้องรีบให้เสียตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ แต่ก็มีสิทธิ์รับทรัพย์มรดกได้ตามพินัยกรรม"

"การมีเมียหลายคนนั้น เป็นการผิดหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไหมคะ ?"

"เอ้ ข้อนี้ฉันไม่รู้แน่เหมือนกัน แล้วแต่จะตีความหมายกาเมสุมิจฉาจารว่ากระไร เรื่องนี้เป็นเรื่องยากที่สุดเรื่องหนึ่งทีเดียว"

“แต่ประเพณีฮินดู ต้องผัวเดียว เมียเดียว เรานิยมกันอย่างนั้น เราไม่ชอบผู้ชายที่มีหลายรัก เที่ยวมีภรรยาไว้มาก เพราะผู้หญิงของเราบูชาสามีเสมือนเทพเจ้า เทพเจ้าของเราต้องเป็นคนดี ผู้หญิงจะไม่แต่งงาน หรือมีสามีเป็นคนที่สองในชีวิตหนึ่ง หากสามีตายลง ผู้หญิงก็ต้องอยู่เป็นหม้ายไปตลอดชีวิต”

“หากภรรยาตายลงล่ะ ฝ่ายชายจะยอมอยู่เป็นหม้ายไปตลอดชีวิตไหม ?”

“ส่วนมากแต่งงานใหม่” ประกาศินีตอบ “แต่เรายอมยกให้เป็นเรื่องของผู้ชาย พวกเราผู้หญิงยึดคลองธรรมของผู้หญิงไว้ ฐานะทางสังคมไม่เหมือนกัน”

“ฉันอยากทราบว่า อินเดียเห็นดีเห็นงามอย่างไร จึงพลิกประเพณีเรื่องผู้ชายสู่ขอผู้หญิงมาเป็นผู้หญิงต้องสู่ขอผู้ชาย ?”

ประกาศินีทำท่าอายเล็กน้อยก่อนตอบว่า

“ท่านเห็นมิใช่หรือว่า ผู้ชายในเมืองนี้เลี้ยงผู้หญิง เขาเป็นคนต้องทำงานเลี้ยงพวกเรา เมื่อแต่งงานแล้ว เขาต้องเลี้ยงครอบครัว พวกเราผู้หญิงเมื่อแต่งงานแล้วก็ไม่ค่อยได้ทำอะไร ส่วนมากอยู่บ้านไม่มีรายได้อะไร เราต้องเสียเงินเป็นจำนวนมากในการสู่ขอผู้ชายคนหนึ่ง ยิ่งผู้ชายที่มีความรู้ดี มีความสามารถดีก็ยิ่งแพง เราต้องสู่ขอเขา เพราะเมื่อได้มาแล้ว เขาเป็นฝ่ายเลี้ยงเราตลอดชีวิต รวมทั้งลูกของเราด้วย”

“ถ้าอย่างนั้นที่เมืองไทยของฉัน ผู้ชายก็เสียเปรียบมาก” ข้าพเจ้าพูด “เพราะผู้ชายต้องเป็นฝ่ายสู่ขอ เป็นฝ่ายออกเงินใน

การแต่งงาน เมื่อแต่งงานแล้ว ก็ต้องรับภาระเลี้ยงดูทั้งลูกและเมีย ต้องทำงานหนักเพิ่มขึ้นอีกหลายเท่าตัว จะหาความสนุกเพลิดเพลินอย่างก่อนแต่งงานก็ไม่อาจทำได้”

“แต่ผู้หญิงในเมืองไทยก็ทำงานเหมือนกันมิใช่หรือ ทั้งในบ้านและนอกบ้าน ?” ประกาศินีถาม

“ทำเหมือนกัน แล้วแต่ความรู้ความสามารถ ผู้หญิงบางคนทำงานได้เงินเดือนมากกว่าสามี ส่วนมากช่วยกันทำ แต่ที่สามีทำงานคนเดียวก็มีไม่น้อย”

“แต่ผู้ชายก็ได้รับความสุข เพราะการปรนนิบัติของผู้หญิงเป็นสิ่งตอบแทนอยู่เหมือนกันมิใช่หรือ ?”

“ข้อนี้จริงของท่าน ครอบครัวที่สามีภรรยาเข้าใจกันดี ไม่ทะเลาะ ไม่กินแหนงแคลงใจกัน ย่อมมีความสุขในครอบครัว เป็นความสุขที่ร่มเย็นละเอียดอ่อนละเมียดละไม ผู้ชายที่หาความสุขในครอบครัวไม่ได้ มักออกไปหาความสุขนอกบ้าน ซึ่งส่วนมากก็เจือด้วยอบายมุข

“ท่านพูดเหมือนเคยมีครอบครัวมาแล้ว” ประกาศินีพูด น้ำเสียงบอกว่าล้อเลียน

ข้าพเจ้านิ่ง และเธอก็มรรยาทดีพอที่จะไม่พูดต่อไปอีก

ในขณะที่เรานั่งคุยกันอยู่นั้น มีนักศึกษาชายแขกมาจ้องดูอยู่หลายคน แต่ไม่กล้ามาร่วมวง คงนั่งฟังอยู่ที่โต๊ะใกล้ๆ บ้างเดินเกร่ไปมาด้วยอยากฟังว่าเราคุยอะไรกันบ้าง ความอยากรู้อยากเห็นโดยไม่ต้องคำนึงถึงมรรยาทนั้นเป็นนิสัยของแขกทั่วไป

และความตรงกันข้ามอย่างมาก ระหว่างชายแขกและหญิงแขกนั้นคือ ผู้ชายกระโดกกระเดก กิริยาท่าทาง คำพูดคำจาหยาบหาความสุภาพเรียบร้อยไม่ได้ ถ้าเป็นเมืองไทยก็เรียกว่าทะลึ่งตึงตัง แต่ฝ่ายหญิงสุภาพเรียบร้อย อ่อนหวานอ่อนโยน กิริยาวาจาละมุนละไม เสียอยู่อย่างหนึ่งว่า ชุดส่าหรีของเธอนั้นค่อนข้างจะโป๊ไปหน่อย เพราะโชว์ส่วนเอวโดยรอบถึงประมาณหนึ่งคืบโดยเฉพาะส่วนด้านหลัง บางคนก็นุ่งผ้าต่ำเหลือเกิน พูดมาถึงตอนนี้ใครคงด่าข้าพเจ้าสักคนหนึ่งว่า แล้วเสือกไปมองเขาทำไม ข้าพเจ้าขอตอบว่า ถ้าไม่เห็นก็คงไม่มอง แต่เมื่อเห็นอยู่ทุกวันจะให้ทำอย่างไร แต่อย่างไรก็ตามข้าพเจ้าอยากให้ชุดส่าหรีปิดส่วนเอวของเธอทั้งหลายเหล่านั้น จะได้มองสวย ดูงามเรียบร้อยไปหมดทั้งกาย งามเหมือนนกยูงรำแพน การปกปิดร่างกายด้วยดีของสตรีสาวนั้น มีค่าควรนิยมยิ่งกว่าการเปิดเผยส่วนที่ควรปกปิด สตรีชาวอินเดียนั้นสวยสง่า ร่างงามเป็นส่วนมาก ใบหน้าคมเก๋ นัยน์ตาชวนฝัน ท่าเดินก็งามน่าดู

"ผู้หญิงในเมืองไทยมีอิสระที่จะไปไหนมาไหนคนเดียวได้ไหม ?"

"ได้ทั้งวัน" ข้าพเจ้าตอบ

"แต่ในอินเดียไม่ได้ ยิ่งกลางคืนด้วยแล้ว ไม่ได้เลย ประเพณีของเราเข้มงวดมาก ไม่อิสระเลย" ประกาศินีบ่น

"ท่านอยากอิสระหรือ ?" ข้าพเจ้าถาม

"เสรีภาพใครๆ ก็ชอบ" เธอตอบ

"จริงซิ" ข้าพเจ้ารับ "เสรีภาพ ใครๆ ก็ชอบและเราจะรู้คุณค่าของมันมากที่สุด เมื่อเสียมันไป"

"ดูท่านพูดอะไรจะเป็นปรัชญามากทีเดียว เปรม ท่านสนใจปรัชญามาก่อนหรือ ?"

"ถ้าฉันไม่สนใจปรัชญา ฉันจะมาเรียนปรัชญาทำไมและได้อย่างไร"

"อือ จริงนะ ฉันลืมนึกไป" ประกาศินีว่า

"ฉันยังสนใจเรื่องสตรีไทยอยู่ เมื่อแต่งงานแล้ว นอกจากทำงานนอกบ้านแล้ว เธอทำอะไรบ้างในบ้าน หรือหากไม่ทำงานนอกบ้าน เธอทำอะไรบ้างวันหนึ่งๆ"

"ก็ดูแลความเรียบร้อยทั่วไปให้บ้านน่าอยู่น่าอาศัย ทำอาหารและปฏิบัติสามีให้มีความสุข"

"คุณสมบัติที่ดีของกุลสตรีที่นิยมกันในเมืองไทยมีอะไรบ้าง ?"

"มีหลายอย่างเหมือนกัน ส่วนมากก็ทำตามหลักที่พระพุทธศาสนาได้วางไว้ นอกนั้นก็เป็นข้อปลีกย่อยซึ่งเป็นไปตามประเพณีนิยม"

"ฉันอยากทราบคุณสมบัติที่พระพุทธศาสนาวางไว้ก่อนว่ามีอะไรบ้าง"

"มีหลายอย่าง ฉันจะยกกล่าวเพียงบางประการ เช่น

๑. เกี่ยวกับสามี เธอต้องเป็นผู้ตื่นก่อน นอนทีหลัง คอยฟัง รับใช้ ประพฤติตนให้ถูกใจสามี กล่าวถ้อยคำเป็นที่รัก

๒. เกี่ยวกับคนอันเป็นที่เคารพนับถือของสามี เช่น มารดาบิดา หรือสมณพราหมณาจารย์ เธอต้องแสดงความเคารพนับถือ
๓. เป็นคนขยันไม่เกียจคร้านในการงานทั้งปวง
๔. เมื่อคนภายในอันเรียกว่าอันโตชน (คนในตระกูล) เจ็บไข้ได้ป่วย เธอสามารถรู้ได้ว่าดีขึ้นหรือทรุดลง
๕. จัดการงานให้คนใช้หรือทาสทำอย่างถูกต้องเหมาะสม
๖. แบ่งของกินของใช้ให้แก่คนภายในตามสมควร
๗. คุ้มครองรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้ไว้ด้วยดี ไม่เป็นนักเลงการพนัน ไม่เป็นขโมย ไม่เป็นนักดื่ม ไม่ผลาญทรัพย์ให้พินาศ
๘. เป็นอุบาสิกา นับถือพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง มีศีล ๕ มีอัธยาศัยในการบริจาค มีใจปราศจากความตระหนี่”

“นี่คือคุณสมบัติ ๘ ประการของกุลสตรี ที่ทางพระพุทธศาสนาสอนไว้ และกล่าวไว้ว่า สตรีเช่นนี้เมื่อสิ้นชีพแล้ว ย่อมไปบังเกิดในหมู่เทพฯ”

“คราวนี้ที่นิยมกันโดยทั่วไปล่ะคะ? มิได้หมายถึงคุณสมบัติที่ทางศาสนากำหนดไว้”

“เรื่องนี้ไม่แน่ เพราะบางคนชอบบางอย่าง กำหนดแน่นอนลงไปได้ยาก บางคนอาจชอบที่รวย บางคนอาจชอบที่สวย บางคนอาจชอบที่มีวิชาความรู้ดี และบางคนอาจชอบที่ความน่ารัก

น่าเอ็นดู และบางคนอาจชอบที่คุณงามความดีของสตรีนั้น”

“ตามที่ท่านว่ามาทั้งหมดนั้น อย่างไหนสำคัญที่สุดคะ ?”

“ถ้าตามความเห็นของฉัน ฉันก็เห็นว่า คุณความดีสำคัญที่สุด ต่อมาความน่ารักน่าเอ็นดู ต่อมาก็วิชาความรู้ ต่อมาความสวยและความร่ำรวยเป็นอันดับสุดท้าย”

“ทำไมท่านไปจัดสิ่งสำคัญที่สุดไว้อันดับสุดท้าย ?”

“สำคัญอย่างไร ?” ข้าพเจ้าถาม

“ฉันคิดว่า ตราบใดที่มนุษย์ยังอาศัยปัจจัย ๔ อยู่ ความร่ำรวยมีความหมายแก่ชีวิตมาก ท่านจนเสียอย่างเดียว ความหวังต่างๆ ของท่านจะดับวูบลงทันที สตรีที่ร่ำรวยย่อมมีศักดิ์ศรีกว่าสตรีที่ยากจน ความร่ำรวยทำให้เป็นคนดีได้ง่าย เพราะมีเครื่องมือช่วยในการกระทำที่จะให้คนทั้งหลายเห็นว่าเป็นคนดี การกระทำอะไรของคนร่ำรวยก็ดูน่ารักน่าเอ็นดูกว่าคนยากจน ความมั่งคั่งทำให้แสวงหาวิชาความรู้ได้ง่าย และความสวยก็แต่งเอาได้เมื่อมีเงิน”

“เกิดมาขี้เหร่เสียอย่างเดียว แต่งเท่าไรก็ไม่สวย” ข้าพเจ้าแย้ง

“ฉันไม่ได้หมายความว่าขี้เหร่มาก” ประกาศินีย้ำ “สมมติว่าคนสวยเท่ากัน คนรวยย่อมมีโอกาสดีกว่าทุกๆ ด้าน และมีโอกาสทำให้ท่านรักได้มากกว่าด้วย หากท่านนึกอยากกลับเมืองไทยเมื่อไร หล่อนซื้อตั๋วเครื่องบินส่งมาให้ทันที ท่านก็ต้องเห็นเป็นความรักน่าเอ็นดู จริงไหมเปรม ?”

"แต่ฉันยังยกย่องความดีของคนเหนือสิ่งอื่นใดอยู่ ฉันเห็นว่า การอยู่ร่วมกับคนดีนั้นเป็นความสุขใจ ไม่มีเรื่องเดือดร้อน และยังเป็นเหตุให้ดูดซึมความดีเข้าสู่ตัวเองได้ด้วย" ข้าพเจ้าว่า

"นั่นต่อเมื่อท่านมีกินมีใช้ มีเงิน มีปัจจัย ๔ พร้อมบริบูรณ์แล้ว ท่านเชื่อไหมว่า สามีภรรยาที่รักกันเข้าใจกันดีและเป็นคนดีด้วยกัน แต่พอขาดเงินก็ต้องทะเลาะกัน เพราะทุกคนต้องกินต้องใช้ ต้องอยู่ในสังคมและต้องรักษาเกียรติในสังคม สิ่งที่มนุษย์เราต้องพึ่งพาอาศัยกันมากที่สุดในสังคมก็คือเงิน" ประกาศินีพูด มองข้าพเจ้าอย่างผู้มีความเชื่อมั่นในความเห็นของตน

"แต่ฉันว่า เงินที่ขาดความดีนั้น เป็นมารร้าย เป็นอสรพิษ เป็นอะไรๆ ทุกอย่างที่เกี่ยวกับความชั่วร้าย" ข้าพเจ้าเถียง

"แล้วความดีที่ขาดเงินล่ะคะ? มันช่วยอะไรได้บ้าง มันจะเป็นมารร้ายยิ่งกว่าเสียอีกนะเปรม จนเสียอย่างเดียว จะรู้รายละเอียดแห่งทุกข์นานาประการ"

"แต่ฉันว่า หากเรามีความดีมาก เราย่อมจะอยู่ในโลกได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน เรื่องเงินเป็นเรื่องเล็กน้อย โลกที่เดือดร้อนอยู่เวลานี้เพราะขาดความดี มากกว่าขาดเงิน"

"ฉันมีความเห็นตรงกันข้ามกับท่าน" ประกาศินีพูด "ฉันเห็นว่าเพราะขาดเงิน ขาดปัจจัย ๔ โลกจึงเดือดร้อน ทุกๆ วัน ทุกๆ แห่ง และทุกๆ ครอบครัว ดิ้นรน หาเงินหาปัจจัย ๔ บริบูรณ์แล้ว และต้องรวมทั้งปัจจัยที่ ๕ คือความรักด้วย"

"ประกาศินี หากท่านได้สมาคมกับคนชั่วเข้าเมื่อไร ท่านจะเห็นคุณค่าของความดีและของดีมากขึ้นว่า มีความจำเป็นต่อชีวิตและต่อความสงบสุขของชีวิตเพียงใด ถ้าจะเปรียบไป เงินทองนั้นเหมือนอาหาร แต่ความดีเป็นลมหายใจ ท่านจะตายภายใน ๕ - ๑๐ นาทีหรือนานกว่านั้นก็ไม่มากนัก แต่เนื่องจากลมหายใจมันเป็นของหาได้ง่าย คนจึงไม่ค่อยเห็นคุณค่าของมัน"

"เปรม ท่านขาดเงินเมื่อไร ท่านก็จะรู้เหมือนกันว่า ท่านจะมีชีวิตอยู่ไม่ได้"

"ฉันอาจมีชีวิตอยู่ได้ อย่างพระของฉันในเมืองไทย ท่านไม่ต้องมีเงินเลยก็อยู่ได้ และอยู่เป็น ๖๐ - ๗๐ ปี"

"แต่ท่านก็ต้องอาศัยเงินของคนอื่นใช่ไหม ? พระของท่านในเมืองไทยจะเป็นอย่างไรก็ตาม แต่พระของท่านที่อยู่พาราณสีต้องอาศัยเงินมากทีเดียว ไม่มีเงินท่านก็อยู่ไม่ได้ ปัญญาก็หาไม่ได้ เพื่อนฝูงก็รังเกียจ เพราะต้องพึ่งพาอาศัยเขา"

"เราเห็นจะคุยกันไม่ได้เสียแล้ว" ข้าพเจ้าพูดเสียงแข็งนิดๆ "เลิกดีกว่า"

"คุยกันได้ซิ เปรม" เสียงของประกาศินีอ่อนหวาน "เราสรุปเสียง่ายๆ ว่า ทั้งเงินและความดีนั้นต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เหมือนร่างกายกับจิตใจ เหมือน concepts และ percepts ในทฤษฎีของ Kant"

พูดแล้วหัวเราะ ทำให้ข้าพเจ้าพลอยหัวเราะไปด้วย

บทที่

๑๔

กำลังใจ

เรา หมายถึงประกาศินี ข้าพเจ้า และเพื่อนของเธอ จึงคุยกันต่อไป แต่เพื่อนของเธอนั้น เพียงแต่นั่งฟังมิได้พูดอะไรเลย ประกาศินีพูดต่อไปว่า

"คุณสมบัติของกุลสตรีตามที่พระพุทธศาสนากำหนดไว้ สตรีไทยปฏิบัติได้เป็นส่วนมากหรือ ? ฉันขอถามเพียงข้อเดียว คือข้อที่หนึ่ง เธอสามารถปฏิบัติได้สม่ำเสมอหรือ ตื่นก่อนนอนทีหลัง คอยฟัง รับใช้ ประพฤติตนให้ถูกใจสามี และอะไรอีกอย่างหนึ่งนะ ?"

"กล่าวถ้อยคำเป็นที่รัก" ข้าพเจ้าเพิ่มให้

"นั่นซิ สตรีที่มีสามีแล้วในเมืองไทย ทำได้ตามนี้ไหม ?"

"บางคนก็ทำได้ แต่ส่วนมากไม่ได้ ฉันเข้าใจว่าอย่างนั้นนะ คือบางคนประพฤติตนกลับกันเสียกับคุณสมบัตินี้ คือนอนก่อนตื่นทีหลัง คอยใช้สามี ประพฤติการณ์ทุกอย่างตามใจตัว ให้ถูกใจตัว และกล่าวถ้อยคำซึ่งทำให้สามีฟังแล้วหมดรัก หมดความสุข

"ดีจังเลย เปรม ท่านเป็นคนสู้หน้ากับความจริง ฉันคิดว่าไม่ว่าสตรีเมืองไหน เรื่องจะให้ปฏิบัติตนให้ครบถ้วนบริบูรณ์ตามหลักที่วางไว้นั้นยากมาก พระพุทธศาสนาของท่านมิได้วางหลักเรื่องคุณสมบัติของผู้ชายที่ดีไว้บ้างหรือ ฉันหมายถึงผู้ชายที่มีภรรยาแล้ว

"วางไว้เหมือนกัน" ข้าพเจ้าตอบ

"มีอะไรบ้างคะ ?"

"เท่าที่ฉันจำได้ก็มี

๑. ยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา

๒. ไม่ประพฤตินอกใจ

๓. มอบความเป็นใหญ่ให้

๔. ให้เครื่องแต่งตัว เสื้อผ้าอาภรณ์

๕. ไม่ดูหมิ่นภรรยาของตน"

"ข้อไหนสำคัญที่สุดคะ ซึ่งถ้าบกพร่องแล้ว ถือว่าอย่างอื่นอาจพลอยบกพร่องไปด้วย"

"เรื่องนี้ ฉันควรจะถามท่าน ในฐานะท่านเป็นหญิง เห็นว่าข้อไหนสำคัญที่สุด ซึ่งผู้ชายควรถือให้มั่น"

"ข้อไม่ประพฤตินอกใจซิคะ"

"อือ" ข้าพเจ้าคราง "หญิงร้อยทั้งร้อยต้องตอบตรงกันหมด"

"แสดงว่าเที่ยวถามใครต่อใครมามากแล้วใช่ไหมคะ ?"

ข้าพเจ้าหัวเราะ ทำให้เพื่อนของประกาศินีพลอยหัวเราะด้วย

"ทำไมจึงถือข้อนี้สำคัญนัก ?" ข้าพเจ้าถามอีก

"ก็เพราะว่า เป็นความปรารถนาอันสูงสุดของสตรีทุกคน ที่ขอให้สามีเป็นของตนแต่เพียงผู้เดียว ไม่แบ่งกายใจไปให้ใครอื่น"

"แบ่งไปก็ไม่เห็นหมด ไม่เหมือนสิ่งของ"

"ไม่จริงหรอก เปรม เอาอย่างนี้ดีกว่า หากภรรยาของท่านไปรักชายอื่นด้วย ท่านจะรู้สึกอย่างไร"

"จริงของท่าน ประกาศินี ฉันไม่ต้องการให้เป็นอย่างนั้นแน่นอน และฉันจะมีความทุกข์มาก"

"ขอให้ท่านทราบไว้เถิดว่า ในเรื่องอย่างนี้ ท่านทุกข์ ๑๐ หญิงต้องทุกข์ ๒๐ ท่านทุกข์ ๔๐ หญิงต้องทุกข์ ๘๐ มากกว่าท่านเท่าตัวเสมอ แต่เนื่องจากหญิงมีความอดทนในเรื่องนี้ได้ดีกว่าชาย เมื่อประสบเข้าจึงต้องทนไปจนชาชินไปเอง ความอดทนนั้นมิได้เป็นกำลังของนักพรตอย่างเดียว ยังเป็นกำลังของสตรีอีกด้วย"

"น่าเห็นใจมาก"

"ไม่ต้องทำเสียงล้อเลียน เปรม ที่ฉันพูดนี้ ฉันเชื่อว่าเป็นความจริง"

"ฉันไม่ได้เถียงว่าไม่จริง" ข้าพเจ้าพูดกลั้วหัวเราะ

“เปรม ในครอบครัวไทย ลูกให้ความเคารพยำเกรงมารดาบิดาดีหรือ ?”

“ส่วนมากยังดีอยู่ ที่ขาดความเคารพยำเกรงไปบ้าง ก็เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ความหนุ่ม ความเยาว์ต่อโลกและชีวิต”

“แล้วมารดาบิดาล่ะคะ เลี้ยงลูก ให้ความรักแก่ลูกอย่างไร ?”

“ปัญหาของท่านกว้างเหลือเกิน แต่ฉันจะตอบเท่าที่พอตอบได้ พ่อแม่ส่วนมากก็เลี้ยงลูกตามแนวทางที่ตนเห็นว่าดีที่สุด บางคนอาจบังคับลูกทุกอย่าง ต้องกินเป็นเวลา นอนเป็นเวลา เรียนและเล่นเป็นเวลา แต่บางคนอาจเลี้ยงด้วยการปล่อยลูกตามสบาย ไม่บังคับ พ่อแม่เพียงให้เงินและที่อยู่อาศัย ลูกต้องการสิ่งใดก็บอก แล้วเบิกเงินเอาไปซื้อเอาเอง ต่างคนต่างอยู่ไป อย่างไรก็ตาม การให้การศึกษาเล่าเรียนนั้น พ่อแม่ทุกคนถือเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง แต่จะให้ได้แค่ไหนนั้น แล้วแต่กำลังทรัพย์จะอำนวย”

“ต้องแล้วแต่กำลังกาย กำลังสติปัญญาของลูกด้วย ใช่ไหมคะ ?”

“นั่นเป็นเรื่องแน่นอน ถึงพ่อแม่จะมีเงินล้นห้อง แต่สมองลูกไม่มี ก็เรียนไม่ได้ คนจะเรียนได้ต้องมีเงิน มีสุขภาพ สมองดี และกำลังใจดีและมีความเพียร ทั้ง ๕ อย่างนี้ ขาดอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ได้หมายถึงขาดไปเลย หากบกพร่องไปบ้าง หรือมีน้อยในบางอย่าง ก็พอประคับประคองไปได้”

“ใน ๕ อย่างนี้ เปรมว่าอย่างไหนสำคัญที่สุดคะ ?”

"ฉันนึกแล้วเชียวว่า ท่านจะต้องถามปัญหานี้อีก พอพูดอะไรเป็นข้อๆ ท่านจะต้องถามทุกทีไป ว่าอย่างไหนสำคัญที่สุด ถ้าฉันตอบว่าสำคัญพอๆ กัน ท่านจะว่าอย่างไร ?"

ประกาศินียิ้ม ก่อนพูด "ไม่ว่าอย่างไรค่ะ แต่ต้องการรู้ มันต้องมีข้อสำคัญที่สุดอยู่อย่างหนึ่ง เหมือนอวัยวะในร่างกายเรา สำคัญทุกอย่างใช่ไหมคะ แต่ต้องมีส่วนที่สำคัญที่สุดอยู่ ซึ่งเมื่อส่วนนั้นเสียไปแล้ว อย่างอื่นจะต้องพลอยดับไปด้วย"

"จริงของท่าน ประกาศินี ท่านฉลาดกว่าฉันมากทีเดียว"

"อย่าพูดอย่างนั้นซิคะ เปรม ฉันแน่ใจว่า ฉันมิได้ฉลาดกว่าท่านหรือกว่าใคร ท่านตอบคำถามของฉันดีกว่า ว่าใน ๕ อย่างนั้นอย่างไหนสำคัญที่สุด เงิน สุขภาพทางกาย สมอง กำลังใจ และความเพียร"

"ท่านตอบก่อนมิดีกว่าหรือ ?" ข้าพเจ้าเสนอ

"ไม่หรอกค่ะ ฉันต้องการฟังความเห็นของท่าน"

"เพื่อจะได้แย้งเมื่อมีช่องทางใช่ไหม ?"

"เปรมเห็นฉันเป็นคนชอบขัดคอคนเสียแล้วหรือ ? ฉันเกลียดผู้ที่ชอบขัดคอคนโดยไร้เหตุผลมานานแล้ว"

"ตามความเห็นของฉัน เห็นว่า กำลังใจสำคัญที่สุดในบรรดาสิ่งสำคัญ ๕ ประการ ท่านมีข้อขัดแย้งไหม ?"

"ก่อนขัดแย้ง อยากถามเหตุผลก่อนว่าทำไมจึงเห็นเช่นนั้น"

"ก็เพราะกำลังใจเป็นสิ่งสำคัญที่สุดนะซิ ขาดกำลังใจเสียแล้ว ถึงอย่างอื่นจะมีก็ไร้ความหมาย กำลังกาย กำลังสมอง กำลัง

เงินก็ใช้ไม่ได้ ยิ่งความเพียรยิ่งหมดเลย ฉันเคยเห็นเคยทราบว่า คนที่มีกำลังกายแข็งแรง เงินดี สติปัญญาเลิศ แต่พอกำลังใจเสีย ทุกอย่างก็เสียไปหมด ฉันเคยเห็นเด็กหนุ่มที่มีเงิน ฉลาด ร่างกายแข็งแรง และมีความรัก แต่พอหญิงซึ่งเขารักตีตนออกห่างไปมีรักใหม่ กำลังใจของเขาหมด เงิน ความฉลาด และร่างกายอันแข็งแรงนั้น ก็ไร้ความหมายไปโดยสิ้นเชิง ขุมพลังอันสำคัญที่สุดในชีวิตคนนั้น คือกำลังใจเป็นอาวุธอันสำคัญที่สุด ในการต่อสู้สงครามชีวิต แต่สงครามชีวิตซึ่งยืดเยื้อเท่ากับชีวิตของเรานั้นต้องต่อสู้ด้วยกำลังใจ ถึงอย่างอื่นจะขาดไป แต่เมื่อกำลังใจยังมีอยู่ ก็ยังไม่แพ้ แต่เมื่อกำลังใจหมดสิ้น เมื่อนั้นผู้นั้นจะต้องพ่ายแพ้ในสงครามชีวิตอย่างแน่นอน เพราะฉะนั้น ฉันจึงกล่าวว่ากำลังใจสำคัญที่สุด คนที่เป็นอาชาไนย จะต้องมีกำลังใจเข้มแข็งอยู่ตลอด กำลังใจไม่ลด”

“คนอาชาไนย หมายความอย่างไรคะ ?”

“หมายถึงคนที่ได้รับการฝึกแล้ว อย่างเช่นสัตว์ก็เหมือนกันที่ได้รับการฝึกฝนดีแล้ว ท่านเรียกว่าอาชาไนย เช่น ม้าอาชาไนย โคอาชาไนย ช้างอาชาไนย เป็นต้น”

“ฉันสนใจเรื่องนี้มากค่ะ อาชาไนยเป็นภาษาของฉัน แต่ฉันไม่มีความรู้เรื่องนี้เลย”

“ในคัมภีร์พุทธศาสนา ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของสัตว์อาชาไนยไว้มากอย่าง คนอาชาไนย หรือพระอาชาไนยก็เหมือนกัน”

“พอยกตัวอย่างได้ไหมคะ”

“แต่ห้ามถามว่าอย่างไหนสำคัญที่สุดนะ”

“ตกลงค่ะ”

“ในพระธรรมหมวด ๘ พระพุทธเจ้าของฉันได้ทรงแสดงคุณสมบัติ ๘ ประการของม้าอาชาไนย ซึ่งเมื่อมีแล้วจัดว่าเป็นม้าประเสริฐควรเป็นราชพาหนะ ๘ ประการคือ

๑. กำเนิดดีทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ คือพ่อดี แม่ดี เกิดในทิศที่ม้าอาชาไนยตัวอื่นๆ เกิด
๒. บริโภคของสดหรือแห้งก็ตาม เรียบร้อย ไม่เรี่ยราด
๓. รังเกียจที่จะยืนหรือนอนทับอุจจาระปัสสาวะ
๔. ม้าตัวอื่นอยู่ร่วมก็เป็นสุข ไม่รบกวนม้าเหล่าอื่น
๕. เผยความโอ้อวด ความพยศ แก่นายสารถีอย่างเปิดเผย
๖. นายสารถีปราบพยศของมันได้
๗. ลากสัมภาระไปได้ ม้าอื่นจะลากได้หรือไม่ก็ตาม
๘. เป็นสัตว์ที่มีกำลังวังชาดี ทรงกำลังไว้ได้จนวาระสุดท้ายของชีวิต

พระพุทธเจ้าของฉันทรงแสดงต่อไปว่า พระของพระองค์ที่จะเป็นพระดี ควรเคารพกราบไหว้ก็ต้องมีคุณสมบัติ ๘ ประการเหมือนกัน คือ

๑. เป็นผู้มีศีล
๒. ฉันอาหารโดยเรียบร้อย ไม่รังเกียจว่าประณีตหรือเศร้าหมอง
๓. รังเกียจทุจริตทั้งปวง

๔. ไม่รบกวนพระอื่นให้เดือดร้อน ใครอยู่ร่วมก็เป็นสุข
๕. เปิดเผยความพยศ ความโอ้อวดของตนตามเป็นจริง ในพระศาสดา หรือในเพื่อนพระด้วยกัน เพื่อจะได้ช่วยกันกำจัดความพยศ และความโอ้อวดนั้นเสีย
๖. ใครอื่นจะศึกษาหรือไม่ศึกษาก็ตาม มีความตั้งใจอยู่เสมอว่า เราจะต้องศึกษา
๗. เมื่อปฏิบัติก็ปฏิบัติทางตรง เช่นมีความเห็นชอบเป็นต้น
๘. เป็นผู้มีความเพียรเสมอต้นเสมอปลาย มีความเพียรแบบเอาชีวิตเข้าแลก”

“ท่านลองคิดดูเถิดว่า คนที่มีคุณสมบัติ แม้เพียงเหมือนม้าอาชาไนยเท่านั้น จะประเสริฐสักเพียงใด” ข้าพเจ้าพูดต่อ

“น่าสนใจมากทีเดียว” เพื่อนคนหนึ่งของประกาศินีพูดขึ้น เธอชื่อสราญา ผิวดำกว่าประกาศินีมาก แต่ร่างงามและใบหน้าเก๋ “เราไม่ต้องพูดถึงคุณสมบัติของพระหรอกนะ อาจสูงเกินไปสำหรับพวกเรา แต่เราอาจนำเอาคุณสมบัติของม้าอาชาไนย มาพิจารณาใช้ในชีวิตประจำวันได้ แม้แต่สัตว์ หากพ่อดีแม่ดี ลูกคงต้องดี”

“พ่อแม่มีส่วนสำคัญต่อความดีความชั่วของลูกมากเหมือนกัน หากพ่อดี แม่ดีแล้ว น้อยเหลือเกินที่ลูกจะชั่ว หากมีบ้างก็อยู่ในข้อยกเว้น ทำนองเดียวกับที่โบราณกล่าวว่า ลูกของโจรอาจเป็นปราชญ์ได้ ช้างเผือก พ่อและแม่มิได้เผือกด้วย”

“เมื่อบริโภคอาหารก็เรียบร้อยไม่มูมมาม ไม่แสดงกิริยาไพร่ ขาดการอบรมศึกษาในมรรยาท ไม่พูดมากเมื่อมีอาหารอยู่ในปาก และไม่พูดสิ่งลามกที่โต๊ะอาหาร ต้องสำรวมกายวาจาด้วยดี”

“เมื่อถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะแล้ว ก็ดูแลให้สะอาดเรียบร้อย คนอยู่กันมากๆ ใครไม่ระวังเรื่องนี้ก็เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น และส่อนิสัยเป็นคนทราม”

“ใครอยู่ด้วยก็มีความสุข ไม่รบกวนคนอื่นให้เดือดร้อน เช่น เอะอะตึงตัง พูดเสียงดังอย่างไม่เกรงใจใคร เหมือนโลกนี้เป็นของตนเพียงผู้เดียว”

“เปิดเผยนิสัยไม่ดีของตนแก่มิตรสหาย เพื่อผู้อื่นจะได้ช่วยหาทางแก้ไข และต้องทำตนให้เป็นคนที่เขาเตือนได้ แก้ไขได้”

“เป็นคนเอาใจใส่ต่อหน้าที่ ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ ใครจะทำหรือไม่ทำเป็นเรื่องของเขา แต่ส่วนตนต้องทำเพราะถือเป็นภาระหน้าที่ และทำอย่างดีไม่ใช่พอให้พ้นตัว”

“มีความเพียรพยายามเสมอต้นเสมอปลาย มีกำลังใจดี รักษากำลังใจไว้ได้ตลอด ไม่ให้กำลังใจตก”

“คนอย่างนี้ เราต้องรับว่าเป็นคนดีใช่หรือไม่ ?” ข้าพเจ้ากล่าวในที่สุด

“ใช่แน่นอน” ทั้งประกาศินีและสราญาพูดพร้อมกัน

“ฉันเทศนาเสียกัณฑ์ยาว ท่านไม่รำคาญหรือ ?”

“ฉันชอบฟังอะไรที่เป็นประโยชน์มากกว่าคุยเล่นกัน”

“เรื่องนี้ ท่านเป็นที่ถูกใจฉันมาก ประกาศินี”

"เรื่องนี้เรื่องเดียวเท่านี้หรือ อันเป็นที่ถูกใจท่าน ?"

ข้าพเจ้ารู้เหมือนกันว่า ประกาศินีต้องการให้ข้าพเจ้าพูดอย่างไร เธอต้องการฟังอะไร แต่ข้าพเจ้าทำเป็นไม่รู้เท่า ทำเป็นไม่เข้าใจเสีย การที่ผู้ชายทำเป็นโง่เสียบ้างนั้น บางทีก็เป็นความน่ารักน่าไว้ใจสำหรับผู้หญิงเหมือนกัน

"ฉันตอบคำถามของท่านไม่ได้ดอก ประกาศินี ฉันไม่ค่อยเข้าใจคำถามของท่าน" ข้าพเจ้าพูด

"ฉันหมายความว่า สิ่งที่ท่านชอบในตัวฉันมีเพียงอย่างเดียวคือการชอบฟังสิ่งที่มีประโยชน์เท่านั้นหรือ ? อย่างอื่นท่านมิได้สนใจเลยหรือ ?"

"อย่างอื่นที่ท่านพูดน่ะ หมายถึงอะไรบ้าง ?"

"ก็ไม่รู้ละ อย่างอื่นๆ นอกจากสนใจฟังเรื่องที่เป็นประโยชน์น่ะ"

"ฉันพูดไม่ได้หรอก ประกาศินี"

"ทำไมท่านจึงพูดไม่ได้ ?"

"ไม่รู้เหมือนกัน แต่ฉันรู้สึกว่า ฉันพูดไม่ได้"

"ท่านเป็นสุภาพบุรุษเหลือเกิน เปรม ความเป็นสุภาพบุรุษของท่าน ทำให้ท่านไม่กล้าพูดในสิ่งที่ท่านไม่แน่ใจ ฉันสบายใจที่จะคบกับท่าน ฉันเชื่อว่าฉันจะปลอดภัย และไม่ต้องลำบากใจอะไรเลยในการคบหาสมาคมกับท่าน" ประกาศินีพูด

"ท่านเข้าใจตั้งชื่อหมาให้ไพเราะ" ข้าพเจ้าพูดแล้วหัวเราะ

แต่ประกาศินีทำท่าตกใจ

"ฉันไม่เข้าใจความหมายที่ท่านพูดเลยเปรม ฉันหมายความอย่างนั้นจริงๆ ฉันมิได้มองท่านในแง่ต่ำหรือเห็นท่านเป็นคนคร่ำครึล้าสมัยแต่ประการใด ฉันเห็นท่านเป็นสุภาพบุรุษจริงๆ"

"ฉันก็ไม่ได้เถียงอะไร ?" ข้าพเจ้าว่า

"แล้วอะไรของท่านล่ะคะที่ว่า ฉันเข้าใจตั้งชื่อหมาให้ไพเราะ ?"

"ฉันจำคำพูดของเดล คาร์เนกี (Dale Carnegie) ก็ในเรื่อง How to win friends and influence people มาพูดต่างหาก"

"แล้วเขาหมายความอย่างไรคะ ?"

"เขาหมายความว่า ถ้าต้องการจะให้ใครรักษาหรือมีคุณสมบัติอย่างใด ก็จงยกย่องว่าเขามีคุณสมบัติอย่างนั้นอยู่แล้ว เรายกย่องเขา เพื่อเขาจะได้รักษาไว้ให้มั่นคง เพราะความภูมิใจในตน" เชกสเปียร์ยังกล่าวว่า "จงสมมติว่า ท่านมีคุณความดีหากว่าท่านไม่มีมันอยู่เลย" นี่ก็หมายความว่า เพื่อให้ระมัดระวังรักษาความดีที่เราสมมติให้มีขึ้นในตน ถ้าเรารู้สึกว่า เราเป็นสุภาพชน เราก็ต้องทำตนเป็นสุภาพชน และรักษาคุณสมบัติแห่งสุภาพชน ท่านต้องการให้ข้าพเจ้าเป็นสุภาพบุรุษ และไว้ใจได้ จึงชมข้าพเจ้าว่ามีคุณสมบัติเช่นนั้น เพื่อข้าพเจ้าจะได้รักษาไว้"

ประกาศินีและเพื่อนมิได้พูดตอบ แต่อาการของเธอดีกว่าพูดเสียอีก เธอยิ้มอย่างพอใจ

บทที่

๑๕

ชีวิตที่ล้อมอยู่รอบตัว

ชีวิตที่ล้อมรอบตัวข้าพเจ้าอยู่ในขณะนั้น มีทั้งเรื่องชวนเศร้าและชวนรื่นรมย์ บางครั้งข้าพเจ้าจะยิ้มอย่างชื่นบาน แต่บางคราวก็มีเรื่องชวนให้เศร้าสลดเป็นอย่างยิ่ง ได้มองเห็นชีวิตอันเต็มไปด้วยความดิ้นรน ความสมหวัง ผิดหวัง ความวิปโยคโศกศัลย์

สมโภชน์ เพื่อนคนหนึ่งของข้าพเจ้า เป็นคนสงบเสงี่ยมเรียบร้อย พูดน้อย มีความเจียมตนเป็นนิสัย จากเมืองไทยไปอินเดีย ในขณะที่ภรรยามีครรภ์แก่จะครบกำหนดคลอด ใจของเขาแข็งเหลือเกินนะท่าน ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวเรื่องนี้แล้ว มีความสลดหดหู่เหลือประมาณ เขาจากไปเพื่อการศึกษา การศึกษาของเขาก็เพื่อภรรยาและลูกน้อยซึ่งอยู่ในครรภ์ของมารดา คนที่เริ่มมีลูกก็มักเริ่มมีความคิดอะไรใหม่ๆ ตามขึ้นมาด้วย นั่นเพราะอานุภาพความรักที่มีต่อลูก

พูดถึงลูกในครรภ์ของมารดาและภรรยาทีไร สมโภชน์เป็นต้องมีแววแห่งความเศร้าหมองปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน แม้จะพยายามฝืนยิ้ม และฝืนหัวเราะสักเพียงไรก็ตาม ก็ใครเล่าจะไม่เศร้าหมองในเหตุการณ์ทำนองนี้ ความรักลูกตามสัญชาตญาณบิดา ๑ ความเป็นห่วงภรรยาผู้กำลังมีครรภ์แก่ ๑ ย่อมมีตามธรรมดาแห่งสามัญมนุษย์

มาถึงวันที่หมอบอกไว้ตอนฝากท้องว่าครบกำหนดคลอด คือในต้นเดือนตุลาคม สมโภชน์ยิ่งทำอะไรไม่ได้ ผุดลุกผุดนั่งอยู่ตลอดเวลา ใจนั้นไปอยู่เมืองไทย พยายามเรียกใจ เรียกสติกลับเท่าไร ก็ไม่อาจให้สำเร็จได้ เขียนหนังสือไม่ได้ อ่านหนังสือไม่รู้เรื่อง ปากก็พึมพำ

"ไม่มีใครส่งข่าวให้ทราบเลย ตั้ง ๑๕ วันแล้ว ไม่มีข่าวอะไรจากเมืองไทยเลย น้องๆ น่าจะส่งข่าวให้รู้บ้าง จะปลอดภัยหรือเปล่าก็ไม่รู้"

ข้าพเจ้าเคยปลอบใจคนมานักหนา แต่มารายนี้ไม่ทราบจะปลอบอย่างไร ใจของข้าพเจ้าเต็มตื้นไปด้วยความสงสารเห็นอกเห็นใจ นึกว่าหากเป็นตัวข้าพเจ้าเองก็คงจากไปไม่ได้ ภาพของภรรยาที่กำลังมีครรภ์แก่ และต้องพาร่างอันแสนอุ้ยอ้ายไปทำงานนั้น มักเป็นภาพที่ผู้เป็นสามีที่ดีไม่อาจลืมได้ เป็นภาพที่ฝังอยู่ในจิตใจ ซึ่งระลึกขึ้นทีไร ก็ชวนให้สงสารภรรยาเป็นที่สุด ความสัมพันธ์ของชายหญิงและลูกซึ่งรวมกันแล้วเป็นครอบครัวนั้น เป็นสภาพลึกซึ้ง ยากที่ผู้ไม่เคยมี ไม่เคยเป็นจะหยั่งให้ถึงได้

ข้าพเจ้าและสมโภชน์นั้นหัวอกเดียวกัน ข้าพเจ้าระลึกถึงภรรยาและลูกของข้าพเจ้าเหมือนกัน จดหมายของเธอทุกฉบับรำพันถึงความว้าเหว่ ขาดที่พึ่ง ขาดที่ปรึกษา และเล่าเรื่องความเจริญเติบโตของลูก ความน่ารักน่าเอ็นดู ซุกซน ช่างยิ้ม ช่างเล่น รวมความแล้วทำให้ข้าพเจ้าคิดถึงบ้าน คิดถึงความอบอุ่นสงบสุขในครอบครัวน้อยๆ ของข้าพเจ้า

แม่ของลูกนั้น ไม่เคยจู้จี้ขี้บ่นให้ข้าพเจ้ารำคาญ ไม่เคยล่วงเกินข้าพเจ้าไม่ว่าทางกาย วาจา หรือใจ แม้เราจะไม่มั่งคั่ง มิได้มีเกียรติในสังคม แต่เราก็มีสุข เพราะความเข้าใจกัน รู้จักถนอมน้ำใจกัน

บางทีความมั่งคั่ง ความมีเกียรติหรูหราในสังคม และความสวยอย่างเลอเลิศของผู้หญิงนั้น มิได้ช่วยให้ชีวิตครอบครัวราบรื่น มีความสุขเลย หากขาดความเข้าใจกัน หรือคนใดคนหนึ่งจู้จี้ขี้บ่น ไม่รู้จักสิ้นสุด

ข้าพเจ้าเคยทราบเรื่องของพระเจ้านโปเลียนที่สาม (หลานชายของนโปเลียน โบนาปาร์ต) ผู้ซึ่งทรงมีพระราชินีที่สวยเลิศเดิมทีเธอคือมารี ญเญนี อิกเนซ ออกัสติน เดอมองติโจเคาน์ติสแห่งตีบา หญิงซึ่งกล่าวขวัญกันว่างามที่สุดในโลก พระเจ้านโปเลียนที่สามได้ทรงอภิเษกสมรสกับสตรีผู้นี้ เป็นชีวิตสมรสที่เกษมสุขอยู่ท่ามกลางความมั่งคั่งอำนาจวาสนา ชื่อเสียงความสวยงาม มีพร้อมทุกอย่างที่จะให้ความรักดำเนินไปได้อย่างสุขสำราญ

แต่พระเจ้านโปเลียนที่สามมีความสุขอยู่ได้ไม่นานเลย เพราะพระราชินีของพระองค์ชอบจู้จี้เอาเรื่องและขี้หึงอย่างจะหาใครเสมอเหมือนได้ยาก เธอหัวเราะเยาะคำสั่งของนโปเลียน ขัดจังหวะเวลานโปเลียนปรึกษาราชการที่มีความสำคัญสูงสุด ไม่ยอมให้นโปเลียนอยู่ห่างสายตา เพราะหวาดระแวงอยู่เสมอว่าพระองค์จะไปยุ่งกับหญิงอื่น

นโปเลียนที่สาม มหาจักรพรรดิแห่งฝรั่งเศส ผู้มีพระราชวังอันโอ่อ่ามากมาย แต่ไม่สามารถหาที่สงบพระสติอารมณ์ของพระองค์แม้แต่ตารางวาเดียวในพระราชวังเหล่านั้น

พระเจ้านโปเลียนที่สามไม่มีความสุขเลย ไม่น่าเชื่อว่าคนขนาดนั้นจะหาความสุขไม่ได้ แต่เป็นเรื่องจริง มีบ่อยครั้งที่พระองค์ต้องเล็ดลอดออกจากพระราชวังทางประตูบ้างเวลากลางคืน มีราชองครักษ์เพียงคนเดียว เสด็จไปหาหญิงสาวบางคนที่คอยพระองค์อยู่ บางคราวก็เสด็จทอดน่องไปบนถนนแห่งกรุงปารีส ทรงรู้สึกปลอดโปร่งพระทัย ที่ทรงได้พบกับเสรีภาพในที่เช่นนั้น

ไม่น่าเป็นไปได้เลยที่ชีวิตของพระราชาแห่งฝรั่งเศสจะเป็นชีวิตสมรสที่ไร้ความสุข แต่ก็เป็นไปแล้ว เพราะเหตุไร? ท่านตอบได้เองแล้ว

ตอลสตอย (Leo Tolstoy) นักประพันธ์นามอุโฆษของรัสเซีย ประสบความสำเร็จอย่างสูงในการประพันธ์ คำพูดของเขาทุกคำมีคนจดเชาวเลขและนำไปพิมพ์หมดสิ้น แม้เขาจะพูดว่าฉันควรไปนอนได้แล้ว ก็ยังมีคนจด เขารุ่งโรจน์

ใหญ่หลวง แต่ชีวิตสมรสของเขาล้มเหลวโดยสิ้นเชิง ภรรยาของเขาคอยแต่จับผิด คอยด่าว่าเสียดสี ตอลสตอยไม่มีความสุขในชีวิตสมรสเลย ตอลสตอยชอบชีวิตธรรมดาๆ แต่ภรรยาของเขาชอบชีวิตที่แวดล้อมอยู่ด้วยความมั่งคั่ง มีหน้ามีตาในสังคม มีคนเคารพนับถือ ชีวิตสมรสของเขาอัปปางและชวนเศร้า เมื่อตอลสตอยตายแล้ว ภรรยาของเขาจึงพูดกับลูกๆ ว่า "พ่อของเจ้าตายเพราะแม่แท้ๆ"

ตอลสตอยพูดเป็นคำสุดท้ายก่อนตายว่า "ขออย่าให้ภรรยามาให้เห็นหน้า"

ข้าพเจ้าพูดเรื่องเหล่านี้ก็เพื่อให้ท่านทั้งหลายได้เห็นว่าความมั่งคั่งพรั่งพร้อมด้วยธนสารสมบัตินั้น มิได้เป็นเครื่องหมายแห่งความสุขเสมอไป และเพื่อให้เห็นว่าการไม่เข้าใจกัน การไม่รู้จักถนอมน้ำใจกันของสามีภรรยานั้นเป็นทางนำชีวิตสมรสไปสู่ห้วงเหวอย่างแน่นอน

ข้าพเจ้าระลึกถึงดิสราเอลี่ นายกรัฐมนตรีคนสำคัญของอังกฤษในสมัยพระนางเจ้าวิกตอเรีย ชีวิตทางการเมืองของเขารุ่งโรจน์มาก ความรุ่งโรจน์นั้น สิ่งที่มีส่วนช่วยมากที่สุดก็คือชีวิตสมรสอันราบรื่น มีความสุขในครอบครัว ภรรยาของเขาเป็นหญิงที่ดีมาก แม้ใครๆ จะลงความเห็นว่าเธอค่อนข้างโง่ ไม่เฉลียวฉลาดพอ เธออาจไม่รู้ว่ากรีกและโรมันสมัยไหนก่อนสมัยไหนหลัง แต่เธอมีความรู้อันสูงยิ่งในเรื่องที่ว่า ทำอย่างไรเบนจามีน ดิสราเอลี (Benjamin Disraeli) จึงจะมีความสุข

ข้าพเจ้าหวนกลับมาระลึกถึงแม่ของลูก เธอผู้มีดวงหน้าและแววตาที่แสดงความซื่อ และความเคารพยำเกรงเมื่อข้าพเจ้าไม่พูดกับเธอในบางครั้งบางคราว เธอมีอาการเศร้าหมองอย่างเห็นได้ชัด และเมื่อไม่อาจทนอัดอั้นได้ต่อไป สิ่งที่ระเบิดออกมาคือน้ำตา พร้อมวาจาอันชวนให้สงสารว่า

"น้องเป็นคนโง่ น้องมีความผิดอะไร หากพี่ไม่บอก น้องก็ไม่อาจรู้ได้ บอกน้องซิพี่ น้องจะได้แก้ไข"

"ความสุขของน้องนั้นอยู่ที่ความสุขของพี่ เมื่อใดพี่มีความสุขน้องก็มีความสุขด้วย เมื่อเห็นพี่มีความทุกข์ ความสุขของน้องก็ดับลงทันที"

เธอไม่เคยอาละวาด ไม่เคยขึ้นเสียงเถียงข้าพเจ้า สิ่งที่ข้าพเจ้าได้รับจากเธอนั้นคือความรัก ความเคารพนับถือ ความเข้าใจและความเชื่อมั่นในตัวข้าพเจ้า ข้าพเจ้าสามารถระลึกถึงเธอได้ด้วยความสุขใจ

เมื่อเด็กหนุ่มมาปรึกษาข้าพเจ้าเรื่องการมีครอบครัว ข้าพเจ้าแนะนำให้เลือกสตรีที่มีความดีเป็นอันดับแรก ส่วนความสวยความรวยและความรู้นั้น เอาไว้ในอันดับรองๆ ลงมา หากได้พร้อมทุกอย่างก็ถือเป็นโชคดี ถ้าบกพร่องไปบ้างใน ๓ ประการหลังก็ไม่เป็นไร แต่ความดีอัธยาศัยอันงามนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้ามไปเป็นอันขาด

ถึงเวลาที่ประสบเพื่อนรุ่นพี่อันเป็นที่รักของข้าพเจ้าจะกลับเมืองไทย เขาอาลัยอาวรณ์อยู่ไม่น้อย พวกเราก็เสียดายที่เขาต้อง

จากไป เขาอยู่เพราะมีหน้าที่ เมื่อหมดหน้าที่แล้วก็ต้องกลับไปรับหน้าที่ใหม่ซึ่งรออยู่ที่เมืองไทย

พวกเรานักเรียนไทยในมหาวิทยาลัยบานารัส ไปส่งเขาที่สถานีรถไฟกันแทบทุกคนซึ่งมีอยู่เกือบร้อย เป็นภาพที่มองดูแล้วอบอุ่นใจอยู่ไม่น้อย รถไฟจากพาราณสี – กัลกัตตา

เราถึงสถานีก่อนรถไฟจะออกประมาณ ๑ ชั่วโมงครึ่ง เพราะรถเสียเวลาเกือบชั่วโมง ในระหว่างที่รอรถออกนั้น ข้าพเจ้าและสุจิตต์ได้ออกเดินดูสิ่งต่างๆ บริเวณสถานีพาราณสี

ท่านเอ๋ย ภาพต่างๆ ที่เกลื่อนกล่นอยู่ และปรากฏแก่จักษุนั้น ทำให้ข้าพเจ้าเศร้าสลดเหลือประมาณ

เริ่มตั้งแต่สะพานข้ามจากท่ารถแท็กซี่ไปยังชานชาลาสถานีรถไฟ ข้าพเจ้าได้เห็นภาพคนยากจน นอนเกลื่อนกล่น บ้างหลับบ้างลืมตาอันอิดโรย ไร้ความหวัง บางคนขาขาดมือขาด นอนแอบราวสะพานอยู่เป็นช่วงๆ เสื้อผ้านั้นมีสักแต่ว่าพอพันกาย

กุลีใส่เสื้อสีแดง ทูนของหนักซึ่งพวกเรา ๕ คนก็ไม่อาจยกได้ เมื่อถึงที่แล้ว เขาขอค่าแรงเพียงคนละ ๓ รูปีก็ยังต้องเถียงกันอยู่อีกตั้งนาน โดยมีชาวอินเดียผู้หนึ่งเถียงแทนให้พวกเรา คนพวกนี้ไม่มีสิทธิ์แม้แต่จะตั้งราคาค่าแรงของตน เมื่อพวกเขาได้รับเพียงคนละสองรูปี สีหน้าและท่าทางของเขาบ่งบอกความผิดหวังและขมขื่น ข้าพเจ้าขอร้องให้เพิ่มให้เขาอีกคนละรูปี ผู้จ่ายเงินของพวกเรามีใจอ่อนโยนอยู่ จึงส่งให้อีกคนละรูปีด้วยความเต็มใจ พวกเขายิ้มอย่างชื่นบาน ยกมือไหว้แล้วจากไป

ข้าพเจ้าชอบดูคนยิ้มอย่างชื่นบาน ข้าพเจ้ามีความสุขเมื่อเห็นคนอื่นยิ้มอย่างพอใจ โดยเฉพาะอาการยิ้มของกรรมกรผู้หาเช้ากินค่ำ อาการยิ้มซึ่งปราศจากเลศนัยใดๆ ทั้งสิ้น

ข้าพเจ้าและสุจิตต์เดินออกไปนอกชานชลาสถานี เห็นชีวิตคนยากจนซึ่งไร้ที่อยู่อาศัยต้องอยู่กลางดิน กินกลางทราย ร่างกายผ่ายผอม ดำเกรียมด้วยถูกแดดแผดเผา สีหน้าเศร้าหมองครองทุกข์ เพราะความอดอยากหิวโหย สตรีคนหนึ่งกำลังคุ้ยเขี่ยจอมดิน พลิกแล้วพลิกอีก หาเศษถ่านเพื่อนำไปหุงต้ม

เย็นแล้ว คนพวกนี้กำลังปรุงอาหารชนิดต่างๆ อันมีเพียงเล็กน้อย บางคนกำลังต้มใบไม้เดือดพล่านอยู่ในกระทะ เป็นใบไม้เพียงหยิบมือเดียวจริงๆ ข้าพเจ้าเห็นลูกของเธอสองคนกำลังนอนหลับอยู่ใกล้ตัก เนื้อตัวเปรอะเปื้อนมอมแมม แมลงวันตอมอยู่เป็นกลุ่มๆ ในจำนวนพวกเขาประมาณ ๑๕๐ คนบริเวณนั้น มีสตรีหลายคนที่มีลูกเล็กๆ ประมาณ ๒ เดือน ตัวเล็กลีบเพราะขาดอาหาร บางนางนุ่งผ้าอันยากจะพรรณนาได้ถูกอีกแล้ว ข้าพเจ้าก็สะอื้นอยู่ในอก น้ำตากำลังจะร่วงลงมา จึงรีบเบือนหน้าไปทางอื่นเสีย อุทานออกมาเบาๆ ว่า

"คนพวกนี้ โดยเฉพาะเด็ก มีชีวิตรอดมาได้อย่างไรหนอ?"

สุจิตต์ยิ้มก่อนตอบว่า "กรรมหล่อเลี้ยงเอาไว้ ทำนองเดียวกับสัตว์นรก ซึ่งสามารถทนไฟและน้ำกรดได้โดยไม่ตาย จนกว่าจะหมดกรรม"

แต่ข้าพเจ้ายิ้มไม่ออกเลย อนิจจา เด็กชาวศูทร ในขณะ

ที่เขียนตอนนี้ ใจของข้าพเจ้าเต็มตื้นด้วยความรันทด ทุกคนที่ข้าพเจ้าเดินเข้าไปมองใกล้ๆ เขาจะแบมือขอเงิน และทุกครั้งข้าพเจ้าจะมองมาทางสุจิตต์เป็นเชิงปรึกษา ในฐานะเขาอยู่อินเดียนานกว่าข้าพเจ้า เขาบอกว่าถ้าไม่กลัวรำคาญก็ให้ไป เพราะถ้าให้คนหนึ่งแล้ว คนอื่นก็จะกรูกันเข้ามาล้อมหน้าล้อมหลัง ข้าพเจ้าได้ทราบเรื่องนี้มาบ้างแล้วเหมือนกัน ถึงจะเต็มไปด้วยความสงสารสักเพียงใดก็ไม่กล้าให้ ข้าพเจ้ากลายเป็นคนขลาดในการให้ทานในครั้งนี้

เมื่อใดข้าพเจ้ารู้สึกเบื่ออาหารที่เจ้าหน้าที่โรงครัวของหออินเตอร์จัดให้ เมื่อนั้นข้าพเจ้าก็ระลึกถึงอาหารของคนยากจนที่สถานีรถไฟพาราณสี อาหารของข้าพเจ้าก็เสมือนโภชนะแห่งพระราชา

ข้าพเจ้าระลึกถึงพระพุทธดำรัสเรื่องบุคคล ๔ จำพวกคือ

ตโม ตมปรายโน หมายถึงบุคคลซึ่งเกิดมาในตระกูลอันยากจน ขัดสน มีชีวิตอยู่โดยยาก แร้นแค้นฝืดเคือง หากินได้ยาก มีผิวพรรณไม่งาม (เพราะอกุศลกรรมแต่ปางหลัง) เมื่อมีชีวิตอยู่ในชาตินี้ ก็ประกอบด้วยทุจริตทาง กาย วาจา ใจ เข้าอีกย่อมมีนรกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า เรียกว่า ผู้มืดมาและมืดไป

ตโม โชติปรายโน หมายถึงบุคคลเกิดในตระกูลอย่างนั้นแร้นแค้นขัดสนอย่างนั้น มีชีวิตอยู่โดยยากเช่นนั้นแต่เว้นทุจริตทางกาย วาจา ใจ ประกอบแต่สุจริต เมื่อตายแล้วก็มีสุคติโลกสวรรค์เป็นเบื้องหน้า เรียกว่าผู้มืดมาแล้วสว่างไป

โชติ ตมปรายโน หมายถึงบุคคลผู้เกิดในตระกูลอันมั่งคั่ง ตระกูลสูง มีชีวิตอยู่โดยง่าย สุขสำราญ มีทรัพย์มาก โภคะมาก มีผิวพรรณงาม (เพราะกุศลกรรมแต่ปางหลัง) เกิดมาแล้วประมาท สั่งสม ประกอบแต่อกุศลกรรม ทำทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อตายแล้ว ย่อมมีนรกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า เรียกว่า ผู้สว่างมาแต่มืดไป

โชติ โชติปรายโน หมายถึงบุคคลผู้เกิดในตระกูลอย่างนั้น และประกอบสุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อตายแล้ว ย่อมมีสุคติโลกสวรรค์เป็นเบื้องหน้า เรียกว่า ผู้สว่างมาและสว่างไป

คำว่า "ผู้มีชีวิตอยู่โดยยาก และมีชีวิตอยู่โดยง่ายสะดวกสบายก็ดี ผู้มีผิวพรรณทราม และมีผิวพรรณดีเป็นที่ตั้งแห่งทัศนาก็ดี" นั้นปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในอินเดีย

บางคนนั้นจนที่สุดแห่งที่สุด บางคนรวยที่สุดแห่งที่สุด บางคนผิวพรรณ หน้าตา น่าเกลียด น่าขยะแขยงเป็นที่สุด บางคนงามอย่างเลอเลิศ งามอย่างที่สุด ทั้งรูปร่างและผิวพรรณ สภาพอันตรงกันข้ามอย่างนี้หาดูได้ไม่ยากเลยในอินเดีย ไม่ว่าจะเหยียบย่างไปที่ใด มีสิ่งเปรียบเทียบเหล่านี้ให้เห็นอยู่โดยตลอด

พระธรรมคำสอนของพระศาสดาที่เคยเล่าเรียนมาแจ่มแจ้งขึ้นอีก

เดินมาอีกมุมหนึ่งใกล้ๆ สถานีนั่นเอง เห็นพวกเรายืนล้อมกันอยู่ประมาณ ๖ – ๗ คน จึงเดินเข้าไปดูด้วย

ฤาษีผู้หนึ่ง เปลือยกาย ครึ่งนั่งครึ่งนอนพิงต้นไม้อยู่ใกล้ๆ

เขามีบริขารเล็กน้อย เช่น ชามใส่อาหาร หม้อใส่น้ำและภาชนะสำหรับดื่มน้ำ ทั้งหมดทำด้วยสังกะสี ทราบว่าเขาอยู่ตรงนั้นมาเป็นสิบๆ ปีแล้ว ฝนตกแดดออกอย่างไรก็มิได้ย้ายที่ เขาใช้ขาหนีบอวัยวะอันพึงละอายไว้ มิได้ปรากฏแก่สายตาของผู้มาดูท่าเขาเฉยๆ ต่อการล้อมดูของพวกเรา

พระพุทธดำรัสแว่วมาอีก

"**น นคฺคจริยา น ชฏา น ปงฺกา ฯลฯ** บุคคลจะบริสุทธิ์เพราะประพฤติเปลือยก็หามิได้ เพราะสวมชฏาทาเปือกตมคลุกฝุ่น หรือนั่งกระหย่งอยู่ตลอดเวลาก็หามิได้"

ในวันรุ่งขึ้น พอแดดร่มลมตก ข้าพเจ้าซึ่งอยากเห็นสภาพสังคมในพาราณสีให้มากขึ้น ก็ออกจากบานารัสเข้าตัวเมืองอีก ชีวิตในเมืองเต็มไปด้วยความเคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่งสงบเหมือนในมหาวิทยาลัย

นั่นคนโรคเรื้อนสองคน คนหนึ่งนั่งบนแผ่นกระดานซึ่งมีล้อเลื่อน อีกคนหนึ่งลากจูงโดยใช้ปลายเชือกข้างหนึ่งผูกที่แผ่นกระดานล้อเลื่อน อีกข้างหนึ่งคล้องคอเขา ทั้งสองปากร้องอะไรไปตลอดทาง ทำนองร้องรับกัน ข้าพเจ้าฟังไม่ออกไม่อาจเข้าใจได้ สันนิษฐานว่าร้องขอความเห็นใจขอความช่วยเหลือ แต่ไม่มีใครสนใจ ไม่มีใครมองสองคนนั้นเลยนอกจากข้าพเจ้า

นั่นลาตัวน้อยเดินหลังแอ่นเพราะอิฐอันหนักอึ้งบนหลังของมัน เจ้าของใช้ลาอย่างขาดปรานีเสียจริง แต่มันก็ต้องขนไปเพราะจำยอม เมื่อเสร็จจากขนอิฐแล้ว เจ้าของจะนำมันมามัดขา

ข้างหนึ่งไว้ ให้ยืนอยู่ใกล้บ้านด้วยเชือกที่ยาวประมาณ ๑-๒ วา ลามีอิสระอยู่เพียงเท่านั้น พอออกเดินได้ ก็ต้องมีของบนหลังอันแสนหนัก

นั่นโคผู้สองตัว ตัวหนึ่งเจ็บขาเดินเขยกๆ กำลังลากเกวียนขนาดใหญ่เท่ารถบรรทุกโตๆ ในเมืองไทย บนเกวียนนั้น บรรจุด้วยกระสอบป่านขนาดใหญ่วางอยู่เต็ม แสดงว่าเป็นของหนัก สังเกตมันต้องใช้แรงอย่างมาก จึงสามารถให้ล้อเกวียนเคลื่อนไหวไปได้ นั่นก็อีกเกวียนหนึ่ง แต่เทียมวัวเพียงตัวเดียว ในอินเดียไม่เคยเห็นวัวตัวเมียต้องทำงานเลย ผู้หญิงอินเดียก็เหมือนกันไม่ค่อยต้องทำงาน ธุรกิจต่างๆ ผู้ชายทำหมด ในร้านรวงต่างๆ เข้าไปเห็นแต่ผู้ชาย อย่างนี้นี่เล่า พลเมืองอินเดียจึงมากนัก

สัตว์ที่สบายที่สุดในอินเดียก็เห็นจะเป็นพวกนกและกา สัตว์เหล่านี้อยู่ได้อย่างสบายปลอดภัย ไม่ต้องหวาดระแวง ไม่มีใครทำร้ายมัน กาในมหาวิทยาลัยบานารัสนั้นมีมาก ได้ยินเสียงมันร้องตลอดวัน

ทุกๆ เช้าหลังอาหารเช้าแล้ว ข้าพเจ้าจะแบ่งขนมปังซึ่งเป็นสิทธิของข้าพเจ้าออกเป็นสองส่วน ข้าพเจ้ารับประทานสองชิ้น และอีกสองชิ้นนำมาฉีกให้เป็นคำๆ วางไว้บนดาดฟ้าของหออินเตอร์ พวกกาจะบินจากต้นไม้ซึ่งอยู่ใกล้ๆ มาเป็นฝูง คาบเอาไปตัวละชิ้น มันไม่เคยตีกันเลย มันไม่เคยแย่งกัน ตัวไหนมาก่อนก็ได้ มาทีหลังก็อด ข้าพเจ้าดูอย่างชื่นชม และยิ้มอยู่ในหน้าอย่างสุขใจ

บทที่

๑๖

วาทะของนักปราชญ์

เมื่อ ๕๐ ปีมาแล้ว มหาตมะ คานธี ได้กล่าวไว้ว่า “ฉันเชื่อว่าเมื่อมีทางเลือกอยู่ ๒ ทาง ระหว่างความขี้ขลาดตาขาวและการประทุษร้าย ฉันปรารถนาให้อินเดียสะสมกำลังไว้ป้องกันเกียรติของประเทศมากกว่าจะอยู่อย่างขี้ขลาดและไร้เกียรติ แต่ฉันเชื่อว่าการไม่ประทุษร้ายนั้นสูงส่งกว่าการประทุษร้ายโดยประการทั้งปวง การให้อภัยแสดงถึงความเป็นผู้เข้มแข็งมากกว่าการลงโทษ

“I do believe that, there is only a choice between cowardice and violence, I would advise violence. I would rather have India resort to arms in order to defend her honour than that

she should in a cowardly manner become or witness remain a helpless to her own dishonour. But I believe that nonviolence is infinitely superior to violence, forgiveness is more manly than punishment, –Mahatma Gandhi, –1920”

คำสอนเรื่องอหิงสา หรือ nonviolence ของ มหาตมะคานธี ซึ่งเป็นที่เคารพรักของคนทั้งประเทศนั้น ยังแผ่ปกคลุมอินเดียอยู่ ประกอบด้วยศาสนาฮินดูก็ส่งเสริมอหิงสาด้วยเหมือนกัน การประทุษร้ายคนและสัตว์จนเลือดตกยางออกจึงมีอยู่น้อยในอินเดีย พวกวิหคนกกาและสัตว์จตุบททวิบาทจึงสามารถอยู่รวมกับคนได้ โดยปราศจากอาการลนลานเพราะความกลัว ดูท่าทางมันสงบเยือกเย็นกว่าสัตว์ในประเทศที่คนชอบประทุษร้ายมัน รถสามล้อหรือรถยนต์ชนกัน เขาพูดกัน ๒ – ๓ คำ แล้วต่างคนต่างไป ไม่เคยต้องเดือดร้อนถึงตำรวจ ไปอยู่อินเดีย ได้เห็นแขกตีงูเพียงครั้งเดียว ทำให้นึกถึงคำพูดที่ว่า หากเจองูและแขก ให้ตีแขกก่อนอีกครั้งหนึ่ง เลยมีปัญหาขึ้นในใจว่า ถ้าแขกเจองูจะทำอย่างไร? เมื่อเห็นแขกตีงู ครั้งนั้นก็เป็นอันตอบปัญหาได้ว่า “แขกตีงูก่อน”

ข้าพเจ้าได้เป็นศิษย์ของเรอเน เดคาร์ต (René Decartes) เจ้าของทฤษฎีแห่งความสงสัยในทุกสิ่งทุกอย่าง (Skepticism) ข้าพเจ้าจึงมิได้สงสัยในวาทะของคานธี ว่าท่านพูดเช่นนั้นด้วยความสุจริตใจเพียงใดหรือไม่ ข้าพเจ้าเชื่ออย่างสนิทว่า ท่านพูด

ด้วยความสุจริตใจและใคร่เสริมว่า ท่านสามารถปฏิบัติได้เองด้วย "ระหว่างความขี้ขลาดกับการประทุษร้าย ให้เลือกเอาการประทุษร้าย ระหว่างการประทุษร้ายกับการไม่ประทุษร้าย ให้เลือกเอาการไม่ประทุษร้าย เพราะการไม่ประทุษร้ายเป็นสิ่งสูงส่ง และการให้อภัยเป็นเครื่องหมายของผู้เข้มแข็ง" เป็นคำพูดที่คมคาย ไม่มีทางที่ใครจะเถียงได้เลยแน่นอนที่เดียว ท่านคานธีเป็นคนจิตใจสูงส่งกว่ามนุษย์ธรรมดาสามัญเป็นอันมาก แม้ท่านจะพูดว่า ระหว่างความขี้ขลาดกับการประทุษร้าย ให้เลือกเอาการประทุษร้าย แต่ตลอดชีวิตของท่าน ไม่เคยปรากฏว่า ท่านได้ประทุษร้ายใครหรือสิ่งใด เพราะท่านได้เห็นอย่างแจ่มแจ้งแล้วว่าการไม่ประทุษร้ายสูงส่งกว่า และการให้อภัยเป็นสิ่งที่ดีกว่าเพราะเป็นสัญลักษณ์ของผู้เข้มแข็ง

ท่านคานธีจึงเป็นตัวอย่างในทางดีเป็นอันมาก คำพูดและวิธีการดำเนินชีวิตของท่านล้วนเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคมและประเทศชาติ สมตามที่พระพุทธเจ้า มหาบุรุษองค์แรกของอินเดียตรัสว่า "มหาบุรุษเกิดขึ้นในโลก เพื่อประโยชน์สุขแก่โลกแก่คนหมู่มาก" พิจารณาตามทฤษฎีของโสเครตีส (Socrates) ก็ว่าคนเหล่านั้นมีความรู้ จึงทำความดีได้ถูกต้อง คนทำชั่วเพราะไม่มีความรู้

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า ข้าพเจ้ามิได้เป็นศิษย์ของเดคาทส์ผู้สงสัยในทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ข้าพเจ้าก็อดสงสัยในวาทะของท่านโสเครตีสมิได้ จริงอยู่ คนอย่างข้าพเจ้าไม่มีวันที่จะมีความรู้

มากกว่า หรือดีวิเศษกว่าท่านโสเครตีสไปได้เลย แต่ข้าพเจ้าก็มีสิทธิ์ที่จะสงสัยได้มิใช่หรือท่าน ?

โสเครตีสกล่าวว่า

"ถ้าคน[๗] มีความรู้ เขาก็จะไม่ทำผิด การกระทำผิดทั้งปวงเกิดจากความเขลา ถ้าบุคคลเพียงแต่รู้ว่า อะไรเป็นความถูกต้องเท่านั้น เขาก็จะต้องทำสิ่งที่ถูกต้องนั้น คนทุกคนต่างก็แสวงหาความดี แต่แตกต่างกันในความคิดเห็นว่าอะไรคือความดี ไม่มีใครเลยที่จะตั้งใจทำความผิด ที่เขาต้องทำความผิดก็เพราะเขาไม่รู้ว่าอะไรคือความถูกต้องแท้จริง และเพราะความเขลาเป็นเหตุเขาจึงคิดว่าสิ่งที่เขาทำนั้นเป็นความดี ถ้าคนตั้งใจทำความผิดก็ยังดีกว่าคนที่ทำความผิดอย่างไม่ตั้งใจ หรือไม่เจตนา เพราะคนแรกยังมีโอกาสรู้ว่าอะไรดี ส่วนคนหลังไม่มีความรู้อย่างนั้นเลยจึงหมดหวัง (ที่จะกลับตัว ?)

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า คนที่ทำผิดทั้งๆ ที่รู้ว่าผิดนั้นก็มีอยู่ไม่น้อยและคนที่รู้ว่าอะไรดีแล้ว มิได้ทำความดีตามที่รู้นั้น ก็มีอยู่มากคนส่วนใหญ่ยังทำอะไรตามอารมณ์ และตามอำนาจยั่วยวนของกิเลสอยู่ ข้าพเจ้าสงสัยว่า คนทำความผิดอย่างตั้งใจ จะดีกว่าคนทำความผิดโดยไม่เจตนาได้อย่างไร จะกล่าวได้หรือไม่ว่า คนที่ตั้งใจทำความผิดนั้นเป็นคนดื้อด้าน ไม่สนใจต่อศีลธรรมจรรยาส่วนคนที่ยังทำความผิด เพราะไม่รู้ หรือไม่ตั้งใจนั้น เมื่อใดรู้ขึ้น

---

[๗] จาก A critical History of Greek Philosophy หน้า ๑๔๗ โดย W.T. Stace

ก็อาจเลิกการทำความผิดเช่นนั้นได้

อริสโตเติล (Aristottle) ได้หาเหตุผลให้โสเครตีสว่า "การที่โสเครตีสพูดเช่นนั้นก็เพราะเอาความรู้สึกของคนทั่วไปมาเทียบกับความรู้สึกของตน สิ่งใดตนไม่ทำ ก็นึกว่าคนอื่นคงจะไม่ทำด้วย โสเครตีสปรากฏตนอยู่เหนือความอ่อนแอของมนุษย์ ไม่ถูกกิเลสชักจูง อำนาจฝ่ายต่ำนำท่านไม่ได้ สิ่งชักจูงท่านคือเหตุผล ท่านทำเฉพาะสิ่งที่ท่านรู้ว่าถูกต้อง ท่านสามารถเข้าใจได้เลยว่า มนุษย์เรา เมื่อรู้ชอบแล้ว จะทำความผิดได้อย่างไร"

ยังมีปัญหาที่จะต้องพิจารณากันอีกว่า บุคคลเชื่อไปอย่างหนึ่ง แต่ทำไปอีกอย่างหนึ่งได้หรือไม่? ถ้าตอบว่าได้ เราก็มีปัญหาต้องพิจารณาอีกว่า อะไรคือความเชื่อที่แท้จริงของเขา อะไรจะเป็นเครื่องทดสอบความเชื่อของเขา เราควรจะเชื่อตามที่เขาพูดหรือตามที่เขาทำ ย้ำอีกครั้งหนึ่งก็การพูดหรือการกระทำของเขาเล่าที่แสดงถึงความเชื่ออันแท้จริงที่มีอยู่ในจิตใจของเขา

ความดีความชั่วนั้นเป็นสิ่งที่สอนกันยาก ยากกว่าการสอนให้รู้ว่าสามัญอื่นๆ เช่น คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ เพราะคนจะเข้าถึงความดีอันแท้จริงจะต้องมีองค์ประกอบมากมาย เช่น สิ่งที่ติดตัวของเขามาช้านาน พันธุกรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษา การปฏิบัติตน และนิสัย

โดยปกติ อัธยาศัยของบุคคลไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก เชื้อเดิมอันเขาเคยสั่งสมมาช้านาน (ในชาติก่อนๆ) นั้น ยังมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของเขาอยู่เสมอ จริงอยู่การศึกษา

การอบรมติดต่อกัน และการควบคุมตนให้อยู่ในทำนองคลองธรรมติดต่อกันมาเป็นเวลานานนั้น ย่อมมีส่วนช่วยให้บุคคลดีขึ้นบ้าง แต่ในส่วนใหญ่แล้ว อัธยาศัยดั้งเดิมยังคงยึดครองจิตใจของเขาอยู่อย่างมั่นคง ตัวอย่างที่เห็นได้ก็คือคนที่มีการศึกษาเหมือนกัน อยู่ในสิ่งแวดล้อมเหมือนกัน แต่พฤติกรรมทางกายและวาจาใจไม่เหมือนกันเลย ทั้งนี้เพราะอัธยาศัยต่างกัน เชื้อเดิมไม่เหมือนกัน อย่างที่กล่าวกันว่า "เราไม่อาจลบจุดของเสือดาวได้ฉันใด"

เราเอาต้นไม้สองพันธุ์เป็นต้นว่า มะม่วงกับมะปรางมาปลูกในบริเวณที่เดียวกัน รดน้ำ พรวนดินเท่ากัน พอเจริญเติบโตขึ้นก็มีผลเหมือนกัน แต่มะม่วงก็ออกผลเป็นมะม่วง มะปรางก็ออกผลเป็นมะปราง ใบก็เป็นมะปรางฉันใด

คนสองคนที่ได้รับการศึกษาเหมือนกัน อยู่ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันก็ฉันนั้น คนหนึ่งอาจเลวที่สุด คนหนึ่งอาจดีที่สุด คนหนึ่งเสียสละที่สุด อีกคนหนึ่งเห็นแก่ตัวที่สุด คนหนึ่งซื่อสัตย์ที่สุด อีกคนหนึ่งอาจคดโกงที่สุด

คุณความดี ศีลธรรมจรรยานั้น แม้จะสอนกันยากก็จริงอยู่ แต่ก็พอสอนกันได้ สิ่งที่ยากกว่าการสอนก็คือ การหาครูสอนศีลธรรมจรรยานั่นเอง เพราะผู้ที่จะสอนศีลธรรมจรรยาได้นั้นจะต้องเป็นผู้มีความรู้ลึกซึ้ง และมีความประทับใจในศีลธรรมจรรยาจริงๆ จะต้องเป็นผู้มี concept ในเรื่องคุณความดีอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง เช่นเดียวกับที่นักประพันธ์มีต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ หากได้ผู้สอนศีลธรรมที่มีคุณสมบัติเช่นนั้น ศีลธรรมจรรยาก็

จะพลุ่งโพล่งขึ้นทันที เช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาแล้วในสมัยของพระพุทธเจ้า

ด้วยประการดังกล่าวมานี้ ผู้สอนศีลธรรมจรรยาหรือหลักอันทำให้คนประพฤติดีนั้น จึงต้องเสี่ยงตนเองกับการถูกวิพากษ์วิจารณ์ของคนทั้งหลาย ศาสดาเป็นจำนวนมากที่เคยมีมาแล้วจึงถูกเบียดเบียน ถูกปองร้าย ถูกกล่าวหาในทางเสียหาย แต่เนื่องจากมีกรุณาเป็นวิหารธรรม ท่านเหล่านั้นจึงไม่หยุดการเผยแพร่หลักศีลธรรมจรรยา เพราะการสอนธรรมนั้น เป็นหน้าที่อันประเสริฐของผู้มีความกรุณา

พวกโซฟิสต์ (Sophists) ชาวกรีกโบราณก่อนสมัยโซเครตีส และมีอยู่แม้ในสมัยโสเครตีส คนพวกนี้มีแนวโน้มในทางทำลายและแอนตี้สังคม ได้มีความเห็นว่าความจริงอันแท้จริงนั้นไม่มี อย่าไปค้นหาเลยว่าอะไรผิดอะไรถูก อะไรดีอะไรชั่ว ความจริงก็คือสิ่งที่เราคิดว่าจริง ความดีก็คือสิ่งที่เราเลือกทำ คนสามารถเข้าถึงความจริงและความดีได้เฉพาะตัวเท่านั้น ไม่สามารถจะหาความจริงสากล ความจริงขั้นเด็ดขาดได้ ความจริงในตัวของมันเอง (objective truth) นั้นไม่มี มันจะจริงก็ต่อเมื่อคนไปยอมรับเข้าว่าจริง อะไรดีก็เพราะคนไปยอมรับว่าดี เมื่อฉันว่าดี สิ่งนั้นก็ดีสำหรับฉัน เมื่อฉันว่าชั่ว สิ่งนั้นก็ชั่วสำหรับฉัน

ความคิดเห็นอย่างนี้ จะถูกหรือผิดก็ตาม แต่มีส่วนทำให้ศีลธรรมจรรยาเสื่อมเป็นอันมาก เพราะคนจะถือตนเป็นจุด

ศูนย์กลางแห่งความถูก – ผิด หาได้ถือเอาความถูกความชอบหรือความผิดเป็นเครื่องวัดมาตรฐานแห่งตนไม่ ฝ่ายพุทธปรัชญาถือว่าความจริงในตัวของมันเองนั้นมีอยู่ คนจะเข้าถึงหรือไม่เท่านั้น คนที่เข้าถึงแล้วย่อมมีความเห็นเหมือนกัน

ท่านคงเบื่ออ่านตอนนี้เต็มทีแล้ว

บทที่

๑๗

พล เพื่อนรัก

เมื่อไปอยู่ต่างประเทศ มีบ่อยครั้งที่ข้าพเจ้าหวนกลับไปคิดถึงเรื่องเมืองไทย ข้าพเจ้ามีความใฝ่ฝันมากมายเกี่ยวกับเรื่องเมืองไทย ทั้งสถาบันการปกครองราชอาณาจักร และสถาบันทางศาสนา

เกี่ยวกับอาณาจักรนั้น จริงอยู่ข้าพเจ้าคงไม่มีความสามารถที่จะแก้ไขอะไรได้ แต่ข้าพเจ้าก็อดใฝ่ฝันอยากเห็นไม่ได้ ข้าพเจ้าอยากเห็นนักการเมืองของไทยมีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมจริงๆ โดยทั่วหน้ากัน ข้าพเจ้าอยากเห็นนักการเมืองต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคม เพื่อช่วยเหลือคนยากจนและเป็นตัวแทนในผลประโยชน์ของคนยากจน ข้าพเจ้ารู้สึกว่าทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในเมืองไทยนั้น หากคนไทยเราช่วยกันทำให้ดีขึ้น และประกอบการต่างๆ เพื่อชนส่วนรวมจริงๆ แล้วพี่น้องชาวไทยจะมีความสุขมากกว่านี้ ในการนี้ต้องร่วมมือกัน

ทุกฝ่ายคือทั้งฝ่ายรัฐบาลและประชาชน รัฐบาลที่ดี ย่อมได้รับความร่วมมือจากประชาชนเสมอ

ข้าพเจ้าอยากเห็นข้าราชการ มีความเป็นกันเองกับประชาชน มองเห็นความต้องการและผลประโยชน์ของประชาชนมากกว่าธุรกิจเล็กๆ น้อยๆ ของตน เช่นการคุยกับเพื่อนโต๊ะใกล้ๆ อย่างหน้าตาเฉย ในขณะที่ประชาชนบางคนถ่อร่างมาจากที่ไกล เพื่อติดต่อขอทราบเรื่องบางประการ ยืนคอยอยู่ด้วยความกระวนกระวาย ข้าพเจ้าไม่อยากเห็นราษฎรเกลียดชังข้าราชการ ซึ่งความจริงแล้วข้าราชการก็คือประชาชนธรรมดานั่นเอง ข้าพเจ้าเคยเป็นข้าราชการมาแล้ว ข้าพเจ้ารู้เรื่องนี้ดีพอใช้ ข้าพเจ้าอยากเห็นประชาชนที่เป็นข้าราชการและมิได้เป็นข้าราชการมีความเข้าใจกัน และเห็นอกเห็นใจกัน ถ้าข้าราชการทำงานเพื่อประชาชนสัก ๕๐% เมื่อใดเมื่อนั้นประชาชนก็จะรักเขาทันที

ข้าพเจ้ามีสิทธิที่จะใฝ่ฝันแม้ในศาสนจักรเช่นกัน ข้าพเจ้าใช้ชีวิตอยู่ในวงการทางศาสนาเป็นเวลามิใช่น้อย ข้าพเจ้าอยากเห็นการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยก้าวหน้าไปไกลกว่านี้ โดยการร่วมมือร่วมคิดอย่างจริงจังของพระเถระทั้งหลาย ข้าพเจ้าใฝ่ฝันอยากเห็น ท่านผู้ดำเนินตามรอยพระบาทแห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ทรงวางรากฐานการศึกษาแห่งคณะสงฆ์ไทยไว้ด้วยพระประสงค์ว่าอนุชนรุ่นหลังจักได้สานต่อ ก่อตั้งให้สูงขึ้นไปจากรากฐานนั้นและปรับปรุงระเบียบวิธีการศึกษาให้เหมาะแก่สมัยตามสมควร

ข้าพเจ้าอยากเห็นพระสงฆ์ที่สำรวมอยู่ในศีลาจารวัตรอันควร แม้จะไม่เคร่งจนถึงไม่ยอมมองใคร ไม่ยอมพูดกับใคร ก็ขอให้อย่าพูดมากเกินไป จนไม่รู้ว่าควรพูดหรือไม่ควรพูด เอาแต่คำพูดตลกคะนองมุ่งให้ผู้ฟังหัวเราะเป็นที่ตั้ง

ข้าพเจ้าอยากเห็นพระเถระ ผู้ทรงวิทยาคุณเป็น Scholar และปฏิบัติชอบ เช่นท่านพุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกข์ ไชยา เกิดขึ้นอีกสัก ๓ - ๔ รูปในสังฆมณฑลแห่งราชอาณาจักรไทย หรืออย่างน้อย มีผู้สามารถขึ้นมาแทนท่านได้ในภายหน้า

ข้าพเจ้าอยากเห็น สำนักงานกลางแห่งคณะสงฆ์ ซึ่งพระเถระและเจ้าหน้าที่ทั้งหลาย ต้องไปชุมนุมทำงานที่นั่นตั้งแต่ ๑๓.๐๐ - ๑๘.๐๐ น. เป็นต้นไปทุกวันเว้นวันพระ ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่การเซ็นหนังสือ และการไปติดต่อของพระผู้น้อย หรือประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ข้าพเจ้าอยากเห็นพระเถระทั้งหลายทำงานเป็นเวลา รับนิมนต์เป็นเวลา รับแขกเป็นเวลา ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของพระพุทธศาสนาและของคณะสงฆ์ไทยเอง เพื่อธำรงไว้ซึ่งคุณค่าแห่งพระสงฆ์ เพื่อความเลื่อมใสของประชาชนรุ่นต่อไป

ท่านอ่านแล้วอาจหมั่นไส้ข้าพเจ้า เกลียดข้าพเจ้าว่า เจ้านี้เป็นใครมาจากไหน อวดดีอย่างไร จึงเที่ยวแสดงความเห็นก้าวร้าวทั้งทางอาณาจักรและศาสนจักร คำว่า “ข้าพเจ้า” ในที่นี้ยิ่งใหญ่อย่างไรจึงเที่ยวแสดงความประสงค์อยากเห็นนั่น อยากเห็นนี่ตามใจตน เก่งจริงทำไมไม่เป็นรัฐมนตรีเสียเอง ทำไมไม่บวชจนได้เป็นสมเด็จเสียเอง

ท่านที่รัก อย่าเพิ่งด่วนลงโทษข้าพเจ้าถึงขนาดนั้นเลย ข้าพเจ้า เปรม สุจินดา เด็กไทยธรรมดาสามัญคนหนึ่ง ซึ่งมีกำเนิดเป็นเด็กบ้านนอก ยากจน กำพร้ามารดาบิดามาแต่เยาว์ กระเสือกกระสนดิ้นรนต่อสู้มาจนเป็นอยู่ได้อย่างเดี๋ยวนี้ ก็ด้วยบารมีแห่งพระศาสนา และพระเมตตาธรรมของพี่น้องชาวไทย ข้าพเจ้าระลึกถึงเรื่องนี้อยู่เสมอ ข้าพเจ้าจึงมีความตั้งใจมั่นในการจะช่วยชาติบำรุงพระศาสนาเท่าที่สติปัญญาอย่างข้าพเจ้าจะพึงทำได้ ที่ข้าพเจ้าแสดงความประสงค์อยากเห็นนั่นอยากเห็นนี่ก็เพราะเจตนาอันดี ซึ่งมีอยู่ต่อชาติและพระศาสนาเป็นอันมาก ข้าพเจ้าจะปวดร้าวใจเป็นที่สุด ในขณะอยู่ต่างประเทศ หากได้ยินใครพูดว่าคนไทยเลว (ยกเว้นคนไทยจะพูดเสียเอง) พระสงฆ์ไทยก็คือคนธรรมดาที่ห่มผ้าเหลือง (ข้อหลังนี้ไม่ยกเว้นว่าใครจะพูด)

เมื่อข้าพเจ้ามีความรู้สึกอยู่เช่นนี้ ข้าพเจ้าจะไม่มีสิทธิอะไรบ้างเชียวหรือท่าน ที่จะแสดงความคิดเห็นในสิ่งที่ข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับข้าพเจ้าอย่างไม่สามารถจะแยกกันได้

เพื่อนคนหนึ่งของข้าพเจ้าพูดว่า

“อย่าคิดอะไรมากเลยเปรม เราเอาตัวรอดก็พอแล้ว คิดไปก็เท่านั้น”

“คิดไปก็เท่านั้น” บางทีข้าพเจ้าก็คิดเช่นนั้นเหมือนกัน แต่ก็คิดไปได้ไม่ตลอด ในที่สุดก็ต้องหวนมาคิดอย่างเดิมอีก

“ไม่ได้หรอก พล” ข้าพเจ้าพูดกับเพื่อน “เธอมีสิ่งแวดล้อมและ Background ของชีวิตไม่เหมือนกัน เธอเติบโตมาด้วยการพึ่งพ่อแม่ ตระกูลของเธอมั่งคั่ง ไม่เคยพึ่งใคร แต่ชีวิตฉันเจริญเติบโตมา ได้วิชาความรู้มาภายใต้การโอบอุ้มช่วยเหลือของสังคม ของพระพุทธศาสนา ฉันจะต้องทำอะไรๆ เพื่อสังคมและเพื่อพระศาสนาเป็นการตอบแทน ชีวิตฉันทั้งชีวิตจะต้องอุทิศเพื่อสองสิ่งนี้ และเนื่องจากฉันมีลูกและภรรยา ฉันจะต้องทำเพื่อลูกและภรรยาด้วย มันเป็นหน้าที่ทั้งนั้นเลย มนุษย์เราต้องทำหน้าที่เธอเห็นด้วยไหม ?”

“เปรม ฉันไม่อาจเถียงเธอได้ เธอมีเหตุผลเสมอ ในฐานะที่ฉันเป็นเพื่อนเธอ ฉันรักเธอ มีอะไรที่ฉันพอช่วยเหลือเธอได้ ขออย่าได้ปิดบังฉัน ฉันจะสนับสนุนทุกอย่างเพื่อให้เธอบรรลุถึงอุดมคติที่เธอตั้งใจ และได้ตัดสินใจแล้ว” พลพูดในที่สุด

ข้าพเจ้าปลาบปลื้มในคำพูดของพลจนรู้สึกตัวเบาหวิว เรายืนคุยกันที่ดาดฟ้าของหออินเตอร์ในคืนเดือนหงาย มองไปทิศใดก็เห็นแต่ใบไม้อันเขียวสด แสงจันทร์สีนวลสาดลงมาผสมด้วยลมเย็น ประกอบด้วยคำพูดอันชวนชื่นใจของพล ทำให้ข้าพเจ้าลืมความทุกข์ทั้งปวง รู้สึกชุ่มอยู่ด้วยความสุขชั่วระยะหนึ่ง ข้าพเจ้าขอบใจพลและกล่าวว่า

“พล ตั้งแต่เหยียบย่างมาอยู่พาราณสี ฉันเพิ่งได้ยินคำพูดอันชื่นใจจริงๆ ในครั้งนี้เป็นครั้งแรก”

เราแยกย้ายกันเข้านอนในเวลา ๒๓ นาฬิกา ๓๐ นาที แต่ข้าพเจ้ามิได้หลับลงโดยง่าย คนดีใจมาก หรือเสียใจมากก็หลับยากเท่าๆ กัน คำพูดของพลจับใจข้าพเจ้าจริงๆ

"ฉันจะสนับสนุนทุกอย่างเพื่อให้เธอบรรลุถึงอุดมคติที่เธอตั้งใจ และได้ตัดสินใจแล้ว" คำนี้ยังแว่วอยู่ในโสตประสาทของข้าพเจ้าเสมอ พลกล้าพูดอย่างนั้นก็ด้วยเชื่อแน่ว่าคนอย่างข้าพเจ้าจะต้องไม่ตั้งอุดมคติไว้ผิดอย่างแน่นอน ส่วนการตัดสินใจนั้นจะผิดหรือถูก เราต้องเอาเวลาเป็นเครื่องตัดสิน กาลเวลาเท่านั้นเป็นเครื่องพิสูจน์

พลช่างเข้าใจความหมายของคำว่า "เพื่อน" ดีเสียจริงๆ เพื่อนจะต้องสนับสนุนให้กำลังใจเพื่อนในสิ่งที่เพื่อนได้ตัดสินใจทำแล้วและสิ่งนั้นไม่ใช่ความชั่ว ไม่ใช่ความเสียหายทางศีลธรรม คนที่เป็นเพื่อนเพียงสักแต่ว่าเป็นนั้นไม่ได้ประโยชน์อะไร มีแต่เที่ยวอวดดีออกความเห็นให้เป็นที่รำคาญใจเล่น เพื่อนได้ดีก็ชักริษยา เพื่อนเพลี่ยงพล้ำลงก็ซ้ำเติมให้เจ็บใจ "ผมว่าแล้ว ผมว่าแล้ว"

ข้าพเจ้า เปรม สุจินดา ชอบมีการตัดสินใจอะไรครั้งใหญ่ๆ เสี่ยงต่อความสุข ความทุกข์ และข้าพเจ้าก็ได้เลือกเฟ้นเพื่อนทุกครั้งไป

บทที่

๑๘

พร พ่อของพล

ท่านอาจประหลาดใจว่า มาริสาได้หายไปไหนเสียแล้วอยู่ๆ ก็เงียบหายไปเฉยๆ เริ่มต้นเหมือนมาริสาจะมีส่วนเกี่ยวข้องพัวพันและมีบทบาทต่อชีวิตของข้าพเจ้ามากอยู่ ใครๆ จะต้องทำนายว่ามาริสาจะต้องมาเป็นผู้ทำให้ข้าพเจ้าไขว้เขว และจะต้องเดือดร้อนถึงแม่ของลูกไม่เร็วก็ช้า แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้นเลยท่าน มาริสาและข้าพเจ้ามีประโยชน์เกื้อกูลต่อกันแต่ก็เป็นไปอย่างฉันท์เพื่อนจริงๆ มิได้มีอะไรอื่นเคลือบแฝงแม้ข้าพเจ้าจะพูดอะไรเกินเลยไปบ้าง ก็เป็นไปในฐานเย้าแหย่ตามประสาชายหญิงที่เมื่อใกล้ชิดกันก็มักอดไม่ค่อยได้ ส่วนประกาศินีนั้นเป็นเพื่อนอย่างธรรมดา และธรรมดาจริงๆ เธอตั้งใจคบข้าพเจ้าและข้าพเจ้าก็ไม่รังเกียจที่จะคบเธอ เราต่างก็รู้แก่ใจว่า เรื่องความรักฉันท์หญิงชายนั้นน่าจะไม่เกิดขึ้น

อีกประการหนึ่ง พล เพื่อนรักได้เตือนสติข้าพเจ้าในวันหนึ่งว่า

"เปรม ฉันสังเกตดู รู้สึกเธอจะสนใจมาริสามากอยู่ ฉันรู้ว่าเธอคบไว้เป็นเพื่อนคุยแก้เหงา มิได้มีความหมายจริงจังอะไร แต่ฉันเกรงว่าหากสนิทมากเข้า ใจของมาริสาอาจรักเธอได้ เพราะหญิงอินเดียโดยทั่วไปไม่ค่อยมีโอกาสได้ใกล้ชิดผู้ชายนั่นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งตัวเธอนั้นใครคบสนิทเข้าก็ต้องรัก ถ้าเรื่องเกิดขึ้นทำนองนั้นจริง เธอจะต้องพบปัญหาที่แก้ยากและประนอมจะเสียใจ"

"ประนอมจะเสียใจ" คำนี้ของพลสะกิดใจข้าพเจ้ามาก ข้าพเจ้าทำให้แม่ของลูกเสียใจในเรื่องนี้ไม่ได้ ข้าพเจ้าคิดว่า หากทำให้เธอต้องเสียใจในเรื่องอื่นสัก ๑๐ เรื่อง ก็ไม่ก่อความชอกช้ำแก่เธอเท่าเรื่องนี้เพียงเรื่องเดียว สตรีจะรู้สึกว่าถูกหยามเกียรติและกระทบกระเทือนใจอย่างแรงเกี่ยวกับความผิดเรื่องนี้ของสามี และเป็นข้อบกพร่องที่สตรีทุกคนให้อภัยได้ยาก นึกถึงใจเขาใจเราบ้าง ก็จะสำรวมระวังในเรื่องอย่างนี้ได้มาก

"ฉันต้องขอบใจเธอพล" ข้าพเจ้าตอบสนองความหวังดีของเพื่อน "ฉันจะไม่ทำให้ประนอมต้องเสียใจ"

"เธอเคยประทับใจในเรื่องธรรมบาลกุมารมิใช่หรือ?" พลถาม

"ใช่ ฉันประทับใจมาก"

"นั่น บิดาของธรรมบาลกุมารยืนยันว่า ตระกูลของเขาไม่เคยมีใครตายตั้งแต่ยังหนุ่ม ก็เพราะพวกเขาได้ประพฤติธรรมข้อ

สทารสันโดษ คือสามีภรรยาไม่นอกใจกัน ต่างมีความซื่อตรงต่อกัน”

“ฉันจะพยายามทำอย่างนั้น พล ฉันขอรับรองกับเธอได้ว่าฉันจะประพฤติธรรมข้อนี้”

“ดีมากเพื่อนรัก” พลตบไหล่ข้าพเจ้าเบาๆ ด้วยความพอใจและเปรยออกมาว่า

“เธอจะเป็นเพื่อนฉันในความฝัน ซึ่งดีพร้อมทุกอย่าง หรือจะเป็นเพื่อนฉันในความจริง ซึ่งมีข้อบกพร่องบ้าง และช่วยกันตักเตือนแก้ไขได้ ก็ให้เลือกเอา”

“ฉันขอเลือกเป็นเพื่อนเธอในความจริง พล ฉันมีข้อบกพร่องเสมอ ขอให้เธอช่วยตักเตือนฉันด้วย ฉันยินดีมากเพื่อนอย่างเธอฉันไม่คิดว่าจะหาได้อีกในชีวิตนี้”

“ฉันเองก็มีข้อบกพร่อง ฉันอนุญาตให้เธอตักเตือนได้เหมือนกัน”

“เรื่องนี้ ฉันต้องทำแน่ ขอให้รู้เท่านั้น” ข้าพเจ้ายืนยัน

“เธอเคยรู้ไหมว่า แขกที่ไม่เคยออกนอกประเทศเลยนั้นมักดูถูกคนชาติอื่น (นอกจากอังกฤษ อเมริกา ญี่ปุ่น) ว่าเป็นคนต่ำต้อย ไม่เจริญเท่าตนในทุกๆ ด้าน”

“ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น?” ข้าพเจ้าถาม

“ก็เพราะเห็นอยู่ แต่ในบ้านเมืองของตัว และบังเอิญประเทศอินเดียเป็นประเทศใหญ่เสียอีกด้วย”

“คงเหมือนคนไทยดูถูกแขก” ข้าพเจ้าว่า

"คงจะเป็นอย่างนั้น" พลรับ "แต่คนไทยที่เคยเที่ยวเมืองแขกจนทั่วแล้ว ไม่มีใครกล้าดูถูกแขกสักคนเดียว อนึ่ง เมืองแขกนั้นหากคนใดเพียงแต่ผ่านก็จะเกลียด แต่ถ้าได้อยู่ก็จะชอบ เพราะอยู่สบาย หากไม่เห็นแก่กิน ไม่เห็นแก่ความเพลิดเพลินทางสุรานารีเสียอย่างเดียว การอยู่เมืองแขกก็สบายพอสมควร ประสบอยู่ตั้ง ๘ ปี และไม่อยากกลับ สีทนบอกว่าเหมือนปลงภาระทั้งหลายลงได้สิ้น ทำให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าที่ตรัสว่า การปลงภาระเสียได้นั้นเป็นความสุข"

ข้าพเจ้ามาได้เพื่อนที่ถูกใจที่สุดคนหนึ่ง ที่พาราณสี เขาคือพล กำแหงหาญ บุตรของคหบดีผู้มั่งคั่งคนหนึ่งของเมืองไทย

ข้าพเจ้าขอเล่าชีวิตครอบครัวของพลให้ท่านทราบไว้บ้าง

แม้คุณพ่อของพลจะเป็นคนมั่งคั่งคนหนึ่งในเวลานี้ แต่ในอดีตคุณพ่อของเขาเป็นคนยากจนมาก หลังจากมารดาบิดาได้สิ้นชีวิตเมื่อพร (พ่อของพล) มีอายุเพียง ๑๐ ขวบเท่านั้น เขาต่อสู้ดิ้นรนอย่างอดมื้อกินมื้อ ถูกตบถูกตีจากนายจ้างร้านขายอาหารในกรุงเทพฯ หน้าที่ของพร คือตักน้ำล้างส้วม ล้างชามและเสิร์ฟอาหาร เขาถูกด่าทุกวัน ทั้งจากนายจ้างและลูกค้าที่มากินอาหาร เมื่อพวกเขาเรียกใช้ได้ไม่ทันใจ ค่าจ้างหรือ? ค่าแรงงานหรือ? ๕ บาทเท่านั้น ๕ บาทต่อเดือนในสมัยเมื่อประมาณ ๓๕ ปี มาแล้ว ค่าแรงงานของเด็กยากจนช่างต่ำอะไรอย่างนั้น เขากินอยู่ในร้านอาหาร นอนในร้านอาหาร ที่นอนก็ตรงที่คนกินอาหารนั่นเอง เมื่อร้านปิดก็จัดแจงปัดกวาดพื้น เก็บโต๊ะ เก้าอี้

แล้วปูผ้าลงนอน

ตอนเช้าไม่ค่อยมีอะไรทำนักสำหรับพร เขาจึงมีโอกาสได้อ่านหนังสือบ้าง เขาเรียนได้แค่ประถมปีที่ ๓ แล้วต้องออกจากโรงเรียนเพราะพ่อแม่ตาย เมื่อมาอยู่ที่ร้านอาหาร พรจึงต้องแอบเรียนด้วยตนเอง เงินเดือนที่ได้ ๕ บาทนั้น เอาไปซื้อหนังสือภาษาอังกฤษง่ายๆ มาอ่าน ส่วนภาษาไทยนั้นพรได้อาศัยหนังสือพิมพ์ซึ่งทางร้านซื้อไว้สำหรับลูกค้า เขาหาความรู้จากทางเดียวคือ ทางหนังสือพิมพ์ สิ่งใดควรจำพรก็จำไว้ ภาษาอังกฤษนั้น เขาซื้อได้เดือนละเล่ม และพยายามอ่านจนจบ หากจบแล้วยังไม่สิ้นเดือน ไม่มีเงินที่จะซื้อหนังสือใหม่เขาก็อ่านแล้วอ่านอีกอยู่ในเล่มนั้น ท่องจนจำขึ้นใจ

เขาเห็นลูกหญิง ลูกชายของเจ้าของร้านซึ่งรุ่นราวคราวเดียวกับเขาแต่งตัวสวย หิ้วกระเป๋าไปโรงเรียนตอนเช้า เขาอดคิดถึงตนเองมิได้ บางวัน พรน้ำตาซึมมองเด็กเหล่านั้น “เขาช่างโชคดีเหลือเกิน ได้เรียนหนังสือ ได้อยู่ดีกินดี เราโชคร้าย หนังสือก็ไม่ได้เรียน กินอยู่ก็ลำบาก” พรพึมพำกับตนเองเสมอ

เสาร์ – อาทิตย์ เพื่อนรุ่นๆ เดียวกันได้ไปดูหนัง ไปเที่ยวเตร่ไปกับพ่อกับแม่ กลางคืนบางคืนเขาไปเที่ยวงานนั่น งานนี่ แต่พรต้องนอนเฝ้าร้าน นอนร้องไห้อยู่คนเดียว เขาไม่มีสิทธิ์จะไปไหนกับใครได้ น้ำข้าว น้ำแกง และเงิน ๕ บาทของเจ้าของร้านมีค่าเหลือเกิน ราคามันสูง สูงจนสามารถซื้อความสุขสำราญของเขาได้ทั้งหมด เขาเคยถูกแขกตบหน้าเพราะยกแกงไปเปรอะ

เสื้อเขาหน่อยหนึ่ง แต่เจ้าของร้านก็ไม่ว่าอะไร กลับด่าซ้ำเสียอีกว่าเซ่อซ่า ไม่รู้จักระวัง คืนนั้นเขานอนร้องไห้แทบทั้งคืน ร้องไห้ด้วยความขมขื่น ปวดร้าว และเจ็บใจในโชคชะตาของตนเอง

วันหนึ่งร้านมีงานทำบุญครบรอบ ๑๐ ปี นิมนต์พระ ๙ รูปมาเจริญพระพุทธมนต์และฉันภัตตาหารเพล พรต้องเหนื่อยเป็นพิเศษ เพราะต้องมีการเตรียมการล่วงหน้าหลายวัน เมื่อพระฉันเสร็จอนุโมทนาแล้วกลับวัดแล้ว พรและเพื่อนลูกจ้างอีกคนหนึ่งเก็บพรมและหมอน เขาเห็นกล่องบุหรี่กล่องหนึ่งวางอยู่ข้างหมอน จึงนำมาให้เจ้าของร้านดู สงสัยว่าจะเป็นของพระรูปใดรูปหนึ่ง บังเอิญเจ้าของร้านจำได้ว่าเป็นของท่านมหาศรี ซึ่งคุ้นเคยกับที่ร้าน เมื่อผ่านร้านทีไรท่านมักแวะสนทนาปราศรัยเสมอ เป็นพระที่มีอัธยาศัยดี ใครเจ็บไข้ได้ป่วยก็มาเยี่ยมเยียน ถามข่าวคราวและไม่เคยออกปากขออะไร ถ้าถามท่านก่อนว่า ท่านมีนั่นไหม? มีนี่ไหม? ท่านจะบอกว่ามีแล้วโยม ถ้ายังไม่มี ท่านก็บอกว่าเห็นจะไม่จำเป็นหรอกโยม เป็นพระที่ช่างโอภาปราศรัย แต่ไม่เห็นแก่ได้

เจ้าของร้านจึงให้พรวิ่งไปที่วัด นำกล่องบุหรี่ไปถวายท่าน บอกชื่อพระ บอกคณะให้เสร็จ พรก็รีบวิ่งไป เจอพระรูปหนึ่งท่านแปรงฟันเสร็จพอดี กำลังล้างหน้าอยู่ พรรอจนท่านทำธุระเสร็จ เขาจำได้ว่าพระรูปนี้เหมือนที่ไปฉันที่ร้าน แต่ไม่รู้ว่าเป็นท่านมหาศรีหรือไม่ เพราะพระที่คุ้นเคยอยู่ที่ร้านนั้นมีอยู่หลายรูป เขาไม่รู้ว่ารูปไหนชื่ออะไร

"ท่านรู้จักท่านมหาศรีไหมครับ ?" พรถาม

พระรูปนั้น มองพรอย่างพอใจ ยิ้มน้อยๆ ก่อนถามว่า

"เธอมีธุระอะไรกับท่านมหาศรีหรือ ?"

พรชูกล่องบุหรี่ให้ดูพลางพูด "ท่านลืมกล่องบุหรี่ไว้ที่ร้านครับ คุณป้าเลื่อนให้ผมเอามาถวายคืนท่าน"

"เธอขึ้นมาข้างบนก่อน" พระว่า "ฉันลองไปค้นดูในย่ามก่อน ถ้าไม่มีก็แสดงว่าของฉัน กล่องบุหรี่เหมือนกันมีถมเถไป"

พรนั่งคอยอยู่ที่ประตูห้องของท่าน – ท่านค้นกุกกักอยู่ในย่ามครู่หนึ่งจึงพูด "เห็นจะใช่ ในย่ามไม่มี"

พรถวายกล่องบุหรี่ท่านแล้วยกมือไหว้ทำท่าลา

"เดี๋ยวก่อน" ท่านพูด "เราชื่ออะไร ?"

"ใครครับ ?"

"เธอนั่นแหละ"

"ผมชื่อพรครับ"

"อยู่ที่ร้านมานานเท่าไรแล้ว ?"

"๒ ปีครับ"

"เรียนหนังสือหรือเปล่า อายุเท่าไรแล้ว ?"

"อายุ ๑๒ ครับ เรียนหนังสือหรือเปล่า กระผมตอบไม่ได้"

"อ้าว ทำไมไม่ได้ล่ะ ?"

"ไม่ทราบจะตอบอย่างไรครับ"

"เอ ตัวเท่านี้เล่นสำนวนเป็นเหมือนกัน" พระเปรย

"ไม่ครับ" พรรีบตอบ "ไม่ได้เล่นสำนวนครับ"

“อ้าวถามใหม่ เธอเรียนอยู่โรงเรียนไหน ?”

“เมื่อก่อนเคยเรียนโรงเรียนเทศบาลวัด..... ครับ แต่ออกมาสองปีแล้ว”

“ทำไมออกเสียล่ะ ?”

“ไม่มีเงินเรียนครับ”

“ทำไม ?”

“พ่อแม่ตายหมดครับ”

“เออ น่าสงสาร” พระมหาศรีอุทาน “แล้วเวลานี้เรียนอะไรอยู่บ้างล่ะ ?”

“กระผมซื้อหนังสือภาษาอังกฤษอ่านเองครับ เวลาว่างจากงาน”

“ที่ร้านให้เงินเดือนเท่าไร”

“๕ บาทครับ”

“๕ บาท ?” พระมหาศรีทำท่าเหมือนไม่เชื่อหูตนเองและพูดต่อ

“ฉันไปฉันเพลมาสักครู่นี้เขาถวายมา ๙๐ บาท ฉันสวดมนต์ ๓๐ นาที นอกจาก ๙๐ บาทแล้ว ยังมีของอื่นๆ อีกมาก นั่นเธอดูซิของในถาดนั่น” ท่านพูดพลางชี้มือไปที่ถาดไทยธรรมที่เจ้าของร้านถวายมาซึ่งรวมของทุกอย่างแล้ว ตกราคาประมาณ ๕๐ – ๖๐ บาท “ฉันยังได้ฉันอาหารอย่างดีอีก รวมแล้ววันนี้เจ้าของร้านต้องเสียเงินคิดเฉพาะฉันคนเดียวก็ตกประมาณเกือบ ๒๐๐ บาท เธอทำงานทั้งเดือน และทำแทบทั้งวันได้เดือนละ ๕ บาท ค่าแรงของเธอถูกเกินไป และค่าแรงของฉัน

แพงเกินไป เธอจะต้องทำงานถึง ๑๘ เดือนเกือบ ๒ ปี จึงจะได้เงินเท่าที่ฉันไปสวดมนต์เพียง ๓๐ นาที เอาอย่างนี้ดีกว่า ฉันแบ่งให้เธอ ๔๕ บาทเอาไหม ?”

พรรีบยกมือไหว้ท่าน และปฏิเสธ

“อย่าเลยครับท่าน ขอบคุณท่าน แต่ผมรับไม่ได้”

“ทำไม ?”

“เดี๋ยวเจ้าของร้านรู้เข้าจะโกรธผม จะไล่ผมออก จะตบตีผม”

“เธอโดนตบตีเสมอหรือ ?”

“ประจำเลยครับท่าน”

“อุวะ” ท่านมหาศรีอุทาน “โยมเลื่อนนี่แปลก ทำบุญก็ทำบุญไป ทำบาปก็ทำบาปไป”

“เอาอย่างนี้ดีกว่าพร” ท่านพูด “เธออยากเรียนหนังสือที่โรงเรียนไหม ?”

“อยากมากครับท่าน” พรพูด ยกมือประนมแต้

“เธอมาอยู่กับฉันเสีย ฉันจะส่งให้เธอเรียนเอง ตอนนี้อายุ ๑๒ ยังไม่สายเกินไป ตกลงไหม ?”

“นึกว่าช่วยลูกนกลูกกา” ท่านพึมพำกับตนเอง

“ตกลงครับ แต่ท่านต้องพูดกับเจ้าของร้านเองนะครับ กระผมไม่กล้าพูด” พรขอร้อง

“ตกลงฉันจะพูดเอง”

เมื่อพรกลับแล้ว พระมหาศรีคำนึงอยู่คนเดียวว่า “เด็กคนนี้หน่วยก้านไม่เลว ท่าทางดี อาจได้ดีต่อไปภายหน้าก็ได้”

เย็นวันนั้น พระมหาศรีไปที่ร้านเลื่อนโภชนา เป็นร้านอาหารใหญ่ร้านหนึ่งในกรุงเทพฯ เจ้าของร้านนิมนต์ท่านเข้าห้องรับแขกซึ่งต่างหากจากห้องอาหาร

เมื่อคุยกันไปได้สักครู่หนึ่ง คุณเลื่อนก็ถามอย่างคุ้นเคยว่า

"ท่านมหามีธุระอะไรด้วยหรือเปล่าคะ นอกจากมาเยี่ยมธรรมดาแล้ว"

"ก็มีบ้างเหมือนกันโยม" ท่านมหาศรีพูด "คืออยากจะขอเจ้าพรไปเลี้ยง ตอนนี้อาตมาไม่มีไวยาวัจกรช่วยทำนั่นทำนี่เลย อยากได้เจ้าพรที่วิ่งเอากล่องบุหรี่ไปให้เมื่อกลางวันไว้ใช้สอยสักคนหนึ่ง เห็นท่าทางมันคล่องดี นึกว่าจะให้เรียนหนังสือด้วย โยมจะขัดข้องไหม ?"

คุณเลื่อนนิ่งไปครู่หนึ่ง จึงพูด

"ความจริงเด็กนั่นมันทำอะไรไม่ค่อยเป็นนะคะ ท่านเอาไปไว้จะรำคาญ และเป็นภาระมากกว่าจะช่วยให้ท่านเบาแรง"

"ช่างเถอะโยม อาตมาค่อยฝึกค่อยฝนไป อะไรที่ยังไม่เป็นก็ค่อยหัดไปทีละน้อย สงสารแก เห็นพ่อแม่ก็ไม่มี คนเราเกิดมามีบุญมีกรรมไม่เหมือนกันนะโยม อย่างโยมนี่แสดงว่ามีปุพเพ-กตปุญญตามาดี ชาตินี้จึงได้มั่งมีศรีสุข จิตใจมีธรรมะธัมโมเป็นบุญเป็นกุศล มีเมตตากรุณา ชาติหน้าก็คงมั่งคั่ง มีอัตภาพดีอีก"

โดนเข้าไม้นี้ คุณเลื่อนพูดไม่ออก จึงยินยอมให้พรไปอยู่กับท่านมหาศรีแต่โดยดี และพรก็ย้ายเข้าวัดตั้งแต่เย็นวันนั้น

บทที่

๑๙

ตั้งตนไว้ชอบ

พรได้เข้าเรียนต่อในชั้นประถม ๔ ที่โรงเรียนวัดซึ่งเขาเคยเรียนมา เขามีความสุขความปลอดโปร่งมากขึ้น เพราะสิ่งแวดล้อมต่างจากที่เคยอยู่หน้ามือเป็นหลังมือ

เขาได้ฟังเสียงพูดอันนุ่มนวลอ่อนหวานจากพระ แทนเสียงกระโชกโฮกฮาก เสียงด่าว่าจากร้านอาหาร เขาได้ฟังเสียงพระสวดมนต์แทนเสียงพวกขี้เมาทะเลาะกันในร้าน เขาได้ฟังการอบรมพร่ำสอนจากพระมหาศรี ให้รักดีหนีชั่ว เสียสละ และใจสูงแทนเสียงร้องรำทำเพลง อันมีแต่โน้มไปในเรื่องลามกอนาจาร

เมื่อสิ่งแวดล้อมดีขึ้น และเมล็ดพืชในตัวของพรมีเชื้อดีอยู่แล้ว การที่จะเป็นคนดีก็ง่ายขึ้น เขาได้รับการปลูกฝังให้มีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย คุณธรรมนี้ปลูกให้เจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็วในจิตใจของพรเพราะได้เห็นตัวอย่างเมตตากรุณาอันท่านมหาศรีมีต่อคน และได้เกลียดชังการขาดเมตตากรุณาซึ่งตนเคยได้รับมาแล้ว

พรตั้งใจเรียน ตั้งใจปฏิบัติอาจารย์คือท่านมหาศรี และพอใจรับใช้พระภิกษุทุกรูปในคณะนั้น ขอให้เรียกใช้เถิด พรไม่เคยขัด ทำอย่างเต็มใจ เมื่อถูกดุ ถูกว่าบ้างเวลาทำผิดพลาด คำน้อยพรก็ไม่เคยเถียง หากเสียใจมากในการทำผิดพลาดของตน ก็ยืนน้ำตาไหลต่อหน้าอาจารย์ ทำให้ท่านมหาศรีรักใคร่สงสารยิ่งนัก

การได้อยู่วัดนั้นเป็นโชคดีอย่างหนึ่งของเด็กกำพร้าที่ไม่มีใครเลี้ยงเป็นล่ำเป็นสัน วัดและพระสงฆ์มีคุณค่าแก่เด็กไทยอย่างไม่สามารถจะพรรณนาได้หมด ทั้งในอดีตและปัจจุบัน หากพระสงฆ์ยังปฏิบัติตนดี มีศีลาจารวัตรงาม มีเมตตากรุณาอยู่ สถาบันวัดก็ยังมีคุณค่าแก่สังคมไทย แม้ในอนาคตอันยาวนาน

ท่านมหาศรีส่งให้พรเรียนจนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ด้วยปัจจัยที่ท่านได้มาคราวละน้อยบ้างมากบ้าง ที่มีผู้นิมนต์ไปสวดมนต์ฉันเพลหรือบังสุกุล เทศน์ ที่มีผู้ศรัทธาในองค์ท่านนำมาถวายเฉยๆ ก็มี

เมื่อพรจบมัธยมปีที่ ๖ นั้น ท่านมหาศรีต้องการจะส่งให้เรียนต่อ ม.๗ – ๘ และต้องการส่งให้เรียนจนถึงมหาวิทยาลัย

แต่บังเอิญที่ท่านต้องย้ายไปอยู่ต่างจังหวัดเสียก่อน เจ้าคณะจังหวัดเรียกตัวท่านไปเป็นเจ้าอาวาสวัดหนึ่งซึ่งว่างเจ้าอาวาสลง ท่านมหาศรีเป็นพระที่เห็นแก่ประโยชน์ของพระศาสนา จึงรีบไปด้วยดี มิได้นึกว่าเคยอยู่กรุงเทพฯ แล้วไปอยู่ต่างจังหวัด ต่างตำบลไม่ได้ ครั้นจะพาพรไปด้วยก็เกรงจะตัดอนาคตเด็ก ท่านจึงฝากให้พรทำงานอยู่ในร้านขายยาแห่งหนึ่งแถวเสาชิงช้า ซึ่งเจ้าของรู้จักและเลื่อมใสท่าน

"เห็นว่าเด็กมันดี อยากจะสงเคราะห์ให้ตลอดรอดฝั่ง โยมช่วยสงเคราะห์ต่อจากอาตมาหน่อยเถิด" ท่านมหาศรีพูดกับเจ้าของร้านขายยา หลังจากได้เล่าประวัติของพรแต่โดยย่อให้คุณกิมเฮง – เจ้าของร้านขายยาฟังจบแล้ว

"ไม่เป็นไรครับท่าน" คุณกิมเฮง – ลูกจีนเกิดในเมืองไทย พูดไทยชัด "อยู่กับผมก็เหมือนอยู่กับท่าน – ท่านบอกว่าเรียนจบ ม. ๖ ใช่ไหมครับ ?"

"ใช่โยม"

"ดีครับ พออ่านชื่อยาได้ ชื่อยาส่วนมากเป็นภาษาอังกฤษ เด็กไม่รู้อังกฤษลำบากหน่อย"

"นี่เขาสนใจภาษาอังกฤษมากโยม ตั้งแต่เล็กๆ ยังอุตส่าห์เอาเงินเดือน ๕ บาทไปซื้อหนังสืออังกฤษมาอ่าน"

"ดีครับ เด็กที่รักความก้าวหน้าก็ต้องก้าวหน้า คนรักความรู้ก็ต้องมีความรู้" กิมเฮงพูดเป็นคติ

พรอยู่ที่ร้านขายยากับเสี่ยกิมเฮงอย่างมีความสุข เพราะพรเป็นคนดี เอาใจคนเป็น ความที่เคยลำบากมา ทำให้พรรู้จักอดทน ประหยัดคำพูด ตั้งใจทำงานในหน้าที่ และช่วยเหลืองานเล็กๆ น้อยๆ ของนายจ้าง พรได้เงินเดือน ๑๐๐ บาท กินอยู่กับเขาเสร็จ ก็นับว่าพอสบายในสมัยนั้น

ด้วยความสนใจในวิชาความรู้ พรมีความรู้เพิ่มขึ้นมาก ทั้งเรื่องเกี่ยวกับยาและความรู้รอบตัว พรเคยอดอยากยากจนมา เขาจึงมีความอดทน และรู้จักเก็บออม เดือนหนึ่งๆ เขาเก็บเงินได้เสมอ ๒๐ บาทบ้าง ๒๕ บาทบ้าง นายจ้างก็รักและเพิ่มเงินเดือนให้ทุกปี ลูกสาวของนายจ้างชื่อเพ็ญ ก็ทำท่าทอดสะพานมาหาเขาด้วยเหมือนกัน เพราะรักในอัธยาศัย ผู้หญิงวัยรุ่นนั้น ไม่คิดดอกเรื่องรวยเรื่องจน ขอให้รูปร่างเป็นที่พอใจ อัธยาศัยงามและได้อยู่ใกล้ชิดก็พอแล้วสำหรับเธอ พรเป็นคนชอบตามใจ และเอาใจคนเก่งอยู่แล้ว จึงทำให้เพ็ญรู้สึกว่ามีความสุข เมื่อมีพรอยู่ใกล้ ได้คุยกับเขา แต่พรเจียมตัวอยู่เสมอว่าเป็นลูกจ้างกินเงินเดือน กินข้าวเขา อาศัยเขาอยู่ แม้บางคราวจะมีใจเอนเอียงมาทางเพ็ญบ้างก็พยายามระงับเสีย เกรงว่าจะไม่คู่เคียงกัน อีกอย่างหนึ่งกลัวอาเสี่ยกิมเฮงจะว่า "กินบนเรือนขี้บนหลังคา" ซึ่งเป็นคำที่พรกลัว และคนไทยทุกคนไม่ปรารถนาฟัง มันแสลงใจ อนึ่งเล่าท่านอาจารย์ – ท่านมหาศรีสั่งนักสั่งหนา ก่อนไปอยู่ต่างจังหวัดว่า "อยู่ที่ใดอย่าทำความเดือดร้อนให้เจ้าของบ้าน หรือผู้อุปการะเลี้ยงดู ทำแต่ความดีให้เขารักเขาไว้ใจ" เป็นต้น

พรรู้เหมือนกันว่า อาเสี่ยกิมเฮงนั้น รักตนอยู่ แต่ความรักนั้นมีหลายอย่าง อาเสี่ยกิมเฮงคงไม่รักตนแบบต้องการเป็นลูกเขยเป็นแน่ เพราะคนอย่างคุณกิมเฮงนั้นจะหาลูกเขยที่มีเงินล้านก็พอหาได้อยู่ เรื่องอะไรจะมายกลูกสาวให้ลูกจ้างขายยาในร้านตน แม้จะดีก็ดีอย่างลูกจ้างเท่านั้น เหมือนอย่างว่าเศรษฐีเห็นหมาดีก็ซื้อมาไว้ดูเล่น แต่จะยกย่องหมาเสมอเมียตนก็ผิดวิสัยอยู่

หลายปีต่อมา พรเก็บหอมรอมริบเงินได้มากขึ้นตามลำดับ เขาไปเช่าห้องแถวเล็กๆ แห่งหนึ่ง วิ่งเต้นเปิดร้านขายยาของตนเอง ซึ่งคุณกิมเฮงก็สนับสนุน เป็นที่ปรึกษาอย่างดี เวลานั้นพรอายุได้ ๒๔ ปีพอดี เขาขายยาเล็กๆ น้อยๆ ก่อน เมื่อมีกำไรก็เก็บออมไว้ ร้านของเขาค่อยๆ มียามากขึ้น

อาศัยที่พรเป็นคนโอภาปราศรัยดี ลูกค้าจึงนิยมมาซื้อยาที่ร้านของเขามากขึ้น และเขาก็ไม่เคยเห็นแก่ประโยชน์เล็กๆ น้อยๆ แล้วโกงลูกค้า หรือมุ่งแต่จะขายให้ได้กำไรอย่างเดียว โดยไม่นึกถึงสุขภาพ และความปลอดภัยของลูกค้า

เขาได้อาศัยธรรมะที่ท่านมหาศรีเคยพร่ำสอนมา เอามาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เขาระลึกถึงคุณของพระสงฆ์และใส่บาตรหน้าร้านประจำทุกเช้า วันละ ๒ รูปบ้าง ๓ รูปบ้าง

เพราะความขยันหมั่นเพียร และตั้งตนไว้ชอบ ฐานะของพรดีขึ้นตามลำดับ การค้าก็เจริญขึ้นตามลำดับ เขาได้เช้งตึกแถวคูหาหนึ่ง เปิดร้านขายยาขึ้นใหม่ ลูกค้าที่นิยมเขาอยู่ก็ตามไปซื้อที่ร้านใหม่ของเขาอย่างคับคั่ง

เป็นอันว่าพรได้เป็นคนมั่งคั่งผู้หนึ่งในเวลาไม่นานนัก นับจากเวลาที่แยกตนออกมาจากคุณกิมเฮง พรได้แต่งงานอย่างคนอื่นเขา เพ็ญก็มีความสุข เขามีลูกชายด้วยกันในปีแรก คือ พล กำแหงหาญ พลเจริญเติบโตมาในครอบครัวที่มั่งคั่ง ไม่เคยเดือดร้อนเรื่องการอยู่การกิน และการศึกษาเล่าเรียน พลได้รับการอบรมจากพ่อให้เป็นคนสุจริตในการงาน ซื่อตรงต่อมิตร ภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาและเคารพพระสงฆ์

เมื่อจบ ม.ศ.๕ แล้ว พลสอบเข้ามหาวิทยาลัยในเมืองไทยไม่ได้ พยายามอยู่ถึง ๒ ปีก็ไม่ได้ พอดีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ย่างขึ้นปีที่ ๒๑ พรจึงให้ลูกชายบวช ตั้งใจไว้ทีแรกว่าจะบวชเพียงพรรษาเดียว แต่เมื่อบวชแล้ว พลผู้ซึ่งมีนิสัยชอบอยู่บ้างแล้วก็เพลิดเพลินในศาสนา ออกพรรษาแล้วก็ไม่ยอมสึก บวชต่อไปอีกถึง ๓ พรรษารวมเป็น ๔ พรรษา เมื่อสึกแล้วพ่อจึงส่งมาเรียน B.A. แล้วจึงทำปริญญาโทต่อ และพลก็ได้พบกับข้าพเจ้าเป็นเพื่อนรักเพื่อนสนิทกัน

พลอายุน้อยว่าข้าพเจ้าไม่มากนัก เขาเป็นชายไทยที่มีความสามารถคนหนึ่ง ผิวค่อนข้างขาวตามแบบลูกผสมระหว่างไทย – จีน ใบหน้ารูปไข่ ผมดำปนแดงเล็กน้อย ร่างสูงประมาณ ๑๖๕ ซม. ไม่อ้วน ไม่ผอม เป็นคนพูดน้อย ใบหน้าเฉยเรียบ ท่าทางบอกความเชื่อมั่นในตัวเอง เห็นใจคนอื่น

พลมีความสุขอยู่ด้วยงานอดิเรก คืออ่านหนังสือ เล่นกีฬาบ้างเล็กน้อย ชอบอ่านมากคือประวัติบุคคลสำคัญ และชอบเอามาคุยให้ข้าพเจ้าฟังเสมอ ข้าพเจ้าพลอยได้ความรู้เพิ่มเติมกับเขาด้วยไม่น้อย

บทที่

๒๐

ความรู้ที่ต่างกัน

๐๘.๓๐ นาฬิกาวันหนึ่ง ประมาณกลางเดือนตุลาคม ขณะข้าพเจ้าเพลินอยู่กับเรื่อง “don’t touch me!” ซึ่งมีไตเติลอันน่าสนใจว่า The pill turned me bride into a hate-filled stranger! ในห้องส่วนตัวของข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าได้ยินเสียงเคาะประตูเบาๆ อย่างผู้มีมรรยาทดี

ข้าพเจ้าลุกไปเปิดประตูด้วยความเสียดายเรื่องที่กำลังอ่าน แต่เมื่อเห็นเป็นพล ความดีใจก็เข้ามาแทนที่

เขาส่งหนังสือพิมพ์ซึ่งมาจากเมืองไทยให้ข้าพเจ้า

“ตายอีกหนึ่งแล้ว” เขาพูดในขณะยื่นหนังสือพิมพ์

ข้าพเจ้าไม่ได้ถามเขาว่าใครตาย แต่คลี่หนังสือพิมพ์ออกอ่าน จึงรู้ว่า มิตร ชัยบัญชา หรือชื่อจริงว่า พันจ่าอากาศโทพิเชษฐ์ ชัยบัญชา พระเอกหนังยอดนิยม (ตามที่คนหนังสือพิมพ์เรียกกัน) ของไทยได้ตายเสียแล้ว เพราะตกจากเครื่องบินเฮลิคอปเตอร์ขณะแสดงหนังเรื่อง *อินทรีย์ทอง* ที่พัทยา

ปรากฏตามข่าวว่า เขาหลุดมือจากบันไดเชือกร่วงลงมาจากที่สูงประมาณ ๕๐ ฟุต และตายทันที เหตุการณ์เกิดขึ้นเมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๓๑

ข่าวการตายของมิตร ชัยบัญชา ได้แพร่ไปอย่างรวดเร็ว เมื่อศพของเขามาถึงวัดสุนทรธรรมทาน (วัดแคนางเลิ้ง) นั้น คนไปรดน้ำศพกันมากเป็นจำนวนหมื่น ร้องไห้จนสลบไม่แจ้งชัด

หนังสือพิมพ์ได้ลงข่าวเกี่ยวกับเรื่องมรดกของมิตรเหมือนกันว่ามีคนเกี่ยวข้องอยู่ ๔-๕ คน คือ ภรรยาเก่า ลูกชาย ภรรยาใหม่ พ่อจริง พ่อเลี้ยง และแม่ ปัญหาเรื่องมรดกและตกลงกันอย่างไรไม่ทราบ

"อายุ ๓๖ เท่านั้น ยังไม่น่าตาย" ข้าพเจ้าพูดหลังจากอ่านรายละเอียดในหนังสือพิมพ์จบแล้ว

"ปีเดียวกับเธอพอดี" พลว่า "ใครจะรู้วันตาย"

"นั่นซิ" ข้าพเจ้าคล้อยตาม "ชักนึกถึงตัวขึ้นมาบ้างเหมือนกัน ถ้าฉันตายที่อินเดีย เธอจะทำอย่างไร ?"

"ก็เผา" เขาพูดยิ้มๆ "ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ได้ขึ้นสวรรค์มิใช่หรือ ?"

"พูดเป็นเล่น" ข้าพเจ้าว่าแล้วหัวเราะ เขาหัวเราะด้วย

"ฉันว่าคนเรานี่ มีที่ตายเป็นของตัวอยู่ทุกคนนะ เว้นแต่เราไม่รู้เท่านั้น" พลว่า

"ไม่มีใครเถียง" ข้าพเจ้าพูด "พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้มิใช่หรือ "ที่ตาย วันตาย เวลาตาย และตายแล้วไปไหน เป็นเรื่องที่รู้ยากหรือรู้ไม่ได้ แต่ก็ต้องเป็นไปตามเส้นชีวิตของแต่ละคน"

"กัมมัสสะโกมหิ กัมมะทายาโท กัมมโยนิ กัมมะพันธุ กัมมะปะฏิสะระโณ" พลท่องเร็วปรื๋อ ข้าพเจ้าต้องหัวเราะ

"พูดเรื่องกรรมแล้วสบายใจดี" ข้าพเจ้าว่า

"ใช่" พลรับ "ไม่มีเรื่องใดจะทำให้คนหายวิตกกังวลได้เท่าเรื่องกรรม หลักกรรมของพุทธศาสนานั้นควรได้รับการเผยแพร่ให้เข้าถึงจิตใจประชาชนจริงๆ จะมีประโยชน์ในชีวิตประจำวันอย่างล้นเหลือ"

"โดยทั่วไป คนไทยก็เชื่อเรื่องนี้อยู่แล้ว" ข้าพเจ้าพูด

"เชื่อเรื่องนี้อยู่แล้ว" พลทวนคำ "แต่ดูเหมือนจะเชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง ที่เชื่อแน่นแฟ้นจริงๆ มีน้อย บางคนก็ไม่เชื่อเอาเลย ที่เชื่อเป็นส่วนมากก็เป็นคนบ้านนอก ชาวไร่ชาวนา"

"เรื่องกรรมเป็นเรื่องสลับซับซ้อน มีหลุมพรางมาก คนจึงมักงงเสมอ" ข้าพเจ้าพูด "เพราะมีกรรมซ้อนกรรมอยู่เป็นอันมาก เป็นทำนองเดียวกับอารมณ์คน วันหนึ่งๆ มีอารมณ์สลับซับซ้อนมากมายในจิตใจ ประเดี๋ยวก็ดี ประเดี๋ยวก็ร้าย เนื่องจากการกระทำของคนสืบเนื่องมาจากจิตใจ และความรู้สึกในขณะนั้นๆ เพราะ

วิบากแห่งกรรมอย่างนี้ คือดีบ้างชั่วบ้าง คนจึงสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ได้รับนินทาบ้าง สรรเสริญบ้าง ได้ลาภบ้าง เสื่อมลาภบ้าง ได้ยศบ้าง เสื่อมยศบ้าง ล้วนแต่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมทั้งสิ้น กรรมย่อมหนุนเนื่องกันเข้ามาเหมือนลูกคลื่นในทะเลไม่ขาดสายได้ กรรมคอยโอกาสให้ผลอยู่มากมาย เพราะคนเราทำกรรมใหม่อยู่ทุกวัน กรรมจึงไม่อาจหมดสิ้นไปได้ ผู้ที่กรรมดีสนับสนุนแล้วใครกีดกันก็ไม่ได้ ผู้ที่กรรมชั่วลงโทษแล้ว ใครจะห้ามปรามอย่างไรก็ไม่ฟัง อำนาจของกรรมเป็นอำนาจที่มหึมาและลึกลับทำนองเดียวกับอำนาจธรรมชาติ เช่น หน้าร้อน หน้าหนาว หน้าฝน แต่ฤดูทั้ง ๓ ที่เวียนมานั้น พวกเราพอรู้ล่วงหน้าได้ พอมีโอกาสเตรียมตัว เตรียมใจต่อสู้กับมันแต่อำนาจแห่งกรรมนั้น มาโดยที่คนไม่รู้ จู่ๆ ก็มาถึงตัวเลย”

“เทศนาได้ไพเราะมาก” พลยั่วข้าพเจ้าและหัวเราะชอบใจ “มีคนพูดว่า ถ้าคุณมิตรไม่ไปโหนบันไดเชือกเครื่องบิน ก็คงไม่ตาย มีผู้ต้องการใช้คนอื่นแทน หรือใช้หุ่นแทนเพื่อมิให้คุณมิตรเสี่ยง แต่คุณมิตรไม่ยอม จึงเกิดเหตุพลาดพลั้งลง”

“แน่นอน” ข้าพเจ้าพูด “เรื่องอะไรที่เกิดขึ้นแล้ว คนก็พูดได้เสมอว่า ถ้าไม่อย่างนั้น เรื่องอย่างนั้นก็คงไม่เกิดขึ้น การเห็นผลชัดเจนแล้วสาวไปหาเหตุนั้น ง่ายกว่าการเห็นเหตุแล้วคำนวณถึงผล เพราะผลเป็นสิ่งลี้ลับกว่าเหตุ มีองค์ประกอบ (factor) มากมาย อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงคราวที่กรรมจะให้ผล กรรมย่อมมีการเตรียมการพร้อม เพื่อจะให้ผลอย่างนั้นเกิดขึ้น

จริงๆ ย่อมสร้างองค์ประกอบให้พร้อมให้เหมาะเจาะกับการบันดาลผล เช่น เด็กสาวคนหนึ่งมีรถยนต์คันใหม่ ตนเองมีความกระหายใคร่ขับอยู่แล้ว บังเอิญมีเพื่อนมาชวนไปเที่ยวต่างจังหวัด จึงตกลงไปโดยง่าย ขับรถไปในระหว่างทางก็สนุกกันไปตามประสาเพื่อนสนิท บังเอิญมีรถบรรทุกคันหนึ่งวิ่งสวนมา และบังเอิญคนขับเมาเหล้า หรือหลับใน รถบรรทุกก็พุ่งเข้าชนรถเก๋งของเด็กสาว บังเอิญให้คนขับรถบรรทุกเมา ผล็อยหลับเอาตอนที่รถสวนกับรถของเด็กสาวคนนั้นพอดี เด็กสาวคนขับตายคาที่ เพื่อนของเธอบางคนก็ตาย บางคนก็บาดเจ็บไม่ถึงตาย”

“ฟังดูเป็นเรื่องบังเอิญทั้งนั้น แต่ความจริงแล้วไม่มีอะไรเกิดขึ้นโดยบังเอิญ ทุกอย่างเกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัยพอที่จะให้เกิดและมีองค์ประกอบพร้อมโดยอัตโนมัติ กรรมเป็นเจ้าหน้าที่จัดสรรเหตุการณ์ต่างๆ ให้เป็นไปพร้อมเสร็จ พ่อแม่ของเด็กสาวอาจคร่ำครวญว่า “ซื้อรถมาฆ่าลูกแท้ๆ” แต่ความจริงคนที่จะถึงตายเพราะถูกรถชน แม้พ่อแม่ไม่ซื้อรถให้ขับเอง ก็ต้องให้ตายเพราะรถคนอื่นจนได้ มีตัวอย่างอยู่ถมเถไป จริงไหม ?”

“เธอนี่ น่าเป็นพระจัง” พลพูด “คงเทศนาเพราะพิลึกเสียงของเธอทุ้ม เหมาะที่จะพูดธรรมะจริงๆ”

“เสียงอย่างไรก็พูดธรรมะได้ ขอให้พูดถูกเท่านั้น”

“แต่ความน่าฟังผิดกัน เสียงที่นุ่มนวลย่อมน่าฟังกว่า เธอลองฟังเพลงซิ เพลงเดียวกัน เนื้อเดียวกัน ทำนองเดียวกัน แต่คนละเสียง ความน่าฟังจะผิดกันมาก” พลพูด

"มนุษย์เราก็มียุ่งอยู่กับเรื่อง ๔ – ๕ เรื่องนี้เท่านั้น" ข้าพเจ้าว่า

"เรื่องอะไร ?

"ก็ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ"

พลหัวเราะก่อนพูด "ไหนลองขยายความหน่อยซิ ?"

"ก็มิใช่เพราะแสวงหา ทะยานอยากในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะดอกหรือ คนเราจึงวุ่นวายกันอยู่ทุกวันนี้ – รูปสวย เสียงไพเราะ รสอร่อย กลิ่นหอม โผฏฐัพพะนุ่มนวลพอใจ ใครตัดพวกนี้ได้ก็สบายไป"

"ฉันว่าเป็นเพราะ แรงขับดันภายในตามธรรมชาติด้วย หากไม่มีแรงดังกล่าวนี้ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะจะดีอย่างไร ก็ไม่มีความหมาย ทำให้เราหัวปั่นไม่ได้ แขกมา ไม่มีใครออกมารับ แขกก็เก้อไปเอง"

"ข้อนี้จริง" ข้าพเจ้ายอมรับ "มาอยู่อินเดีย ได้เข้าใจธรรมของพระพุทธเจ้าขึ้นอีกหลายข้อ"

"เช่นอะไรบ้าง ?" พลถาม

"เช่นเรื่องรส ได้รู้ความคิดมันเป็นอย่างไร อยู่ในเมืองไทยได้กินอาหารไทยทุกมื้อ ไม่รู้ว่าการถูกพรากจากรสที่เคยลิ้มเคยชอบใจนั้นมีพิษสงอย่างไร พอมากินอาหารแขกทุกมื้อเข้า จึงรู้ลิ้นเราเคยกับอาหารไทย เมื่อถูกพรากไม่ได้ลิ้มเสียนาน ใจก็กระวนกระวายอยากได้กินอาหารไทย น้ำพริกเผานั้นอยู่เมืองไทยไม่เคยกินเลย ใครเอามาให้บอกว่าอร่อยมาก อย่างดีก็ลองชิม

เพียงนิดเดียว ไม่ให้เสียความตั้งใจของผู้ให้ แต่พอมาอยู่เมืองแขก น้ำพริกเผาที่ทางเมืองไทยส่งมาให้ กลับกลายเป็นอาหารอันโอชะ ความติดในรสมันเป็นอย่างนี้”

“แล้วมีเรื่องอะไรอีก ?” พลถามยิ้ม

“ไม่ตอบไม่ได้หรือ ?”

“ไม่ได้” พลยืนยัน

ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า

“ได้รู้ว่า การมาอยู่ต่างประเทศนั้นว้าเหว่เพียงใด คิดถึงบ้านเพียงใด นี่ดีหน่อยหนึ่งว่า ในพาราณสีมีคนไทยนักเรียนไทยอยู่เกือบร้อย หากไปอยู่ในดินแดนที่ไม่มีคนไทยเลยจะเป็นอย่างไร พอตะวันยอแสงก็คงไปนั่งกันแสงต่อหน้าตะวันทุกวันไป อนึ่ง การต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า ปิยวิปปโยคนั้น เป็นทุกข์เพียงใด ก็ได้ประจักษ์แล้ว การต้องพบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก (อาหารแขก) เป็นประจำ อย่างน้อยวันละ ๓ ครั้งนั้นอึดอัดเพียงใด ก็ได้รู้”

“เมื่อมาเรียนต่างประเทศและต้องใช้ทุนของตนเองจึงรู้ว่าเงินมีค่าเพียงใด ทำไมเด็กจึงเสียใจกันนักเมื่อสอบตกเพราะการสอบตกนั้นเป็นการเสียเวลา เสียเงินเป็นอย่างมาก บางทีอาจทำให้เสียโอกาสของชีวิตอีกด้วย ผลดีของการไปอยู่ต่างประเทศนั้นมีมากอยู่”

“ฉันอยากรู้ว่าอะไรเป็นเครื่องปลอบใจ เมื่อเธอมีทุกข์ ?” พลถาม

"หลักกรรมอย่างที่พูดมาแล้ว หลักเหตุผลที่ว่า 'ทุกอย่างเกิดขึ้นย่อมมีเหตุ' หลักปรัชญาชีวิตที่ว่า ชีวิตคือละครและหลักความไม่ยึดมั่นถือมั่น" ข้าพเจ้าตอบ

"ล้วนแต่เป็นหลักใหญ่ๆ ทั้งนั้น" พลพูด "ชีวิตคือละคร ละครแห่งชีวิต น่าสนใจจริงๆ"

"คนส่วนมากให้ความสำคัญแก่ชีวิตตนเกินไป" ข้าพเจ้าพูด "แต่ความเป็นจริงแล้ว ในความรู้สึกของคนอื่นๆ ทั่วไป ชีวิตของเราหามีความสำคัญแต่ประการใดไม่ มีความหมายเพียงธุลีก้อนเล็กๆ ก้อนหนึ่งในอากาศ เมื่อคำนึงถึงจำนวนพลโลกทั้งหลาย อันดิ้นรนอยู่ในทะเลแห่งความทุกข์ยากนี้ ต่างคนต่างก็กระเสือกกระสนเพื่อความอยู่รอด และเพื่อความสุขอันยิ่งขึ้นไป เธอเชื่อไหมว่าความอดอยาก อันแผ่ปกคลุมประชาชนอินเดียอยู่มากกว่า ๕๐% ก็ดี ความอดอยากในแผ่นดินใหญ่จีนที่ทรมานชาวจีนอยู่ก็ดี น้ำท่วมใหญ่ซึ่งเกิดขึ้นแทบทุกปีในเมืองไทยก็ดี คนมิได้สนใจมากเท่าการปวดฟันของเขาเพียงเล็กน้อย หรือรองเท้าของเขาหายเลย

"การที่คนเรามิได้เฉลียวใจว่าชีวิตคือละครนั้นเอง ทำให้มีความยึดมั่นถือมั่นมาก เห็นตนสำคัญเกินกว่าที่เป็นจริง สิ่งที่ตามมาก็คือความทุกข์ ความหนักอกหนักใจต่างๆ มากมาย เขานึกว่าตัวเขาเป็นจุดศูนย์กลางแห่งความสนใจของคนทั้งหลาย ความเคลื่อนไหวของเขาเป็นเสมือนอาการไหวแห่งแผ่นดิน แต่ความจริงแล้ว แม้ความเป็นความตายของประธานาธิบดีผู้เป็น

เหมือนจักรพรรดิของโลก ก็มิได้มีใครสนใจเกินกว่า ๗ วัน และเขามิได้สนใจมากไปกว่าการนัดพบคนรักของเขาในหนึ่งชั่วโมงข้างหน้า หรือในวันพรุ่งนี้

"จริงหรือไม่ พล การเรียนรู้เรื่องนี้ทำให้เราได้มองเห็นตนตามความเป็นจริง ทำให้เราคลายความทะนงตนในทางผิดๆ ทำให้เราหายกังวลว่า คนอื่นจะคิดถึงเราในแง่ใดอย่างไร ทำให้เรามีความตั้งใจมั่นทำในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรามากกว่าสิ่งที่คนทั้งหลายคิด และสิ่งที่เราทำนั้นจะต้องไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดมรรยาทของสุภาพชน เป็นการกระทำที่อยู่ในกรอบของการไม่เบียดเบียนตนและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คนที่คิดว่า ฉันไม่แคร์ใครแล้วประพฤติตนตามใจชอบ โดยมิได้มีหลักศีลธรรมวัฒนธรรมหรือจารีตประเพณีอันดีงาม เป็นทางดำเนินใช้ไม่ได้ การแสวงหาความสุขใส่ตน แต่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนนั้นยิ่งใช้ไม่ได้หนักขึ้นไปอีก การกระทำเช่นนั้นเป็นกรรมของคนทราม การกระทำอันเลวย่อมมาจากคนเลว อย่างน้อยที่สุดก็ต้องเลวในขณะที่ทำนั้น การกระทำอันดีย่อมมาจากคนดีอย่างน้อยที่สุดก็ต้องดีในขณะที่ทำนั้น ที่พูดอย่างนี้ก็เพราะเราไม่ควรเหมาคนว่าเลวไปตลอดชีวิต เขาอาจทำกรรมเลวในขณะใจทรามแต่ต่อมาอีกขณะหนึ่ง เขาอาจทำกรรมดีเพราะใจเขาดี"

"พูดถึงความยากจนในอินเดีย ฉันสงสารคนจนจริงๆ" พลว่า "จนขนาดต้องนอนกลางดิน กินกลางทรายจริงๆ ที่บังแดด

บังฝนก็ไม่มี”

“วันนี้ ฉันไปได้ข้อคิดอะไรมาอย่างหนึ่ง” ข้าพเจ้าเสริม “จากคนจนนั่นเอง”

“อะไร ?” พลถาม

“เธอรู้จักเจ้าสามีมิใช่หรือ ?”

“รู้ คนเสิร์ฟอาหารที่ Mess (โรงครัว) ของเรา” พลตอบ

“ใช่ นั่นแหละ แกพูดคมคายเอาการอยู่ เธอสังเกตไหม ตั้งเดือนกว่ามาแล้ว ท่าทางแกซึมเซา เศร้าโศก ไม่มีอาการแจ่มใสอยู่เลย”

“เห็นเหมือนกัน ไม่รู้แกเป็นอะไร”

“วันนี้ ฉันไปส่งจดหมายถึงบ้านแต่เช้า ขากลับพบเจ้าสามีกับเพื่อนๆ ของแกสามคน ยืนคุยกันอยู่ ฉันถามแกว่า หมู่นี้ดูสามีไม่มีความสุขเลย มีเรื่องเดือดร้อนอะไรหรือ ? แกตอบฉันว่า คนไม่มีเงินในกระเป๋าจะให้ดูท่าทางมีความสุขอย่างไร ฉันถามว่าก็ทำงานได้เงินมิใช่หรือ ? แกตอบว่าได้เดือนละ ๓๐ รูปีจะพอใช้หรือ”

“แต่ก็กินอยู่กับ Mess ทั้งนั้นมิใช่หรือ ? ไม่ต้องจ่ายเรื่องการอยู่การกิน” ฉันถาม

“กินอยู่กับ Mess ก็จริง แต่อาหารที่ผมกินเลวเต็มทน” นายสามีว่า “ผมกินเนื้อก็ไม่ได้ นายจ้างเขาไม่ยอมให้กิน ผมกินแต่ผักกับข้าว ดาล (Dal-อาหารชนิดหนึ่งของแขกคล้ายแกงถั่ว) ผมนอนกับพื้นชั้นเดียวกับหมา มีผ้าปูเพียงผืนเดียว ดูตัวผมซิ”

พูดพลางเอามือข้างหนึ่งกำข้อมือของตน "ผอมเป็นอะไรดี ไม่มีแรงไม่มีกำลังเพราะผมไม่มีเงิน คนมีเงินสิ จึงดูท่าทางมีความสุข ภาคภูมิ แจ่มใส เจอเพื่อนฝูงทักทายอย่างอารมณ์ดี ท่าทางเป็นสง่า" เขาพูดแล้วเดินท่าคนมีเงินให้ดู และสลับด้วยท่าของคนไม่มีเงิน เดินไหล่ห่อ ก้มหน้างุด ตัวงอหน่อยๆ

"คุณรู้ไหมว่า เงินมันสร้างอารมณ์คนได้สารพัดอย่าง ให้สุขหรือให้เศร้า ให้ร่าเริงหรือเหงาหงอย" นายสามีพูดต่อไปเมื่อเห็นฉันนิ่งฟังอย่างตั้งใจ

"ฉันเห็นด้วยเหมือนกัน" ฉันว่า "คนมีเงินมาก มีอาหารดี มีที่อยู่อาศัยดี ย่อมจะมีอารมณ์แจ่มใสกว่า"

"ไม่ต้อง ไม่ต้อง" สามีโบกมือห้าม "ไม่ต้องมีอย่างอื่นหรอก มีเงินอย่างเดียวก่อนก็พอ อย่างอื่นก็มีหมด อาหารดี บ้านสวย ผู้หญิงงาม หาได้ทุกอย่าง"

"ฉันมีเงิน ทำไมจึงไม่มีผู้หญิงงาม" ฉันแกล้งล้อเล่น

เจ้าสามีแบมือพร้อมพูด "เอาเงินมาซิจะไปหามาให้ จะเอางามขนาดไหน" พูดแล้วหัวเราะ ฉันก็พลอยหัวเราะด้วย

"ถ้ามีอาหารดี มีสาวสวย มีบ้านงามแล้ว เงินไม่จำเป็นก็ได้" ฉันแหย่ต่อไป

"แล้วนายจะไปเอาของพวกนั้นมาจากไหน ?" สามีแย้ง

"ถ้ามีเงินสัก ๑๐ ล้านรูปี แต่อยู่ในทะเลทราย จะกินเงินได้ไหม ?" ฉันแหย่ต่อไป

"ผมไม่ได้พูดว่าผมอยู่ในทะเลทรายนี่ ผมพูดว่าผมอยู่ที่นี่

อยู่ที่พาราณสี ซึ่งสามารถเอาเงินซื้ออะไรต่างๆ ได้”

“พอดีนายจ้างมาเรียกเจ้าสามีไปเสิร์ฟอาหารเช้า จึงต้องเลิกคุยกัน พล ฉันไม่นึกเลยว่าจะได้ยินคำพูดอย่างนี้จากคนเสิร์ฟอาหารที่ mess เรา” ข้าพเจ้าพูดในที่สุด

“คนพวกนี้อาจมีมันสมองดี มีความคิดดี แต่ไม่มีโอกาสเรียน จึงต้องอยู่ในฐานะอย่างนั้น ความจนนั่นเองเป็นตัวเหตุ” พลพูด “ยังมีเด็กอยู่เป็นอันมากทั้งในเมืองไทยเราและในประเทศต่างๆ ที่มีมันสมองดี มีความคิดดี แต่ไม่มีโอกาสยกฐานะของตนขึ้นได้ เพราะความจนคอยบีบคอยกดไว้ นี่ก็เป็นกรรมอย่างหนึ่งใช่หรือเปล่า”

“ฉันว่าใช่” ข้าพเจ้าพูด “ตัวอย่างที่พอมองเห็นก็คือคนบางคนแม้จะมาจากตระกูลอันยากจน แต่ถ้ามีกรรมดีมามากกรรมนั่นเองจะชัดมา ชักจูงมาให้พบโอกาสดีจนได้ และมีโอกาสได้ยกฐานะของตนให้ดีขึ้น เธอจะเห็นว่าพี่น้องท้องเดียวกันพ่อเดียวกัน บางครอบครัว โอกาสสร้างอนาคตยังไม่เหมือนกันนี่ก็เพราะกรรมจำแนกคนและสัตว์ให้แตกต่างกันไป ทฤษฎีเรื่องกรรมและการเกิดใหม่นั้นไม่สามารถแยกกันได้ แยกออกเมื่อไรกฎแห่งกรรมก็พังเมื่อนั้น ชาติเดียว ชีวิตเดียวสั้นเกินไป ไม่พอสำหรับพิสูจน์บทบาทแห่งกรรม อันมีลักษณะอาการสลับซับซ้อนได้ความสุขและความทุกข์ของมนุษย์นั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากกรรมทั้งอดีตและปัจจุบันของเขาเอง ใครจะเข้าใจอย่างไรก็ตามใจเถิดแต่กรรมย่อมให้ผลตามหน้าที่ของมันเสมอ (ทำนองเดียวกับ

กฎธรรมชาติเรื่อง space and time ตามทฤษฎีของ Kant ซึ่งทั้งสองอย่างนั้นรวมตัวกันทำให้เกิดความคิดใหม่ขึ้น ใครจะคิดอย่างไรก็ตามใจ แต่ space and time ก็คงอยู่อย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามความคิดของคน space นั้นเป็น limitless expanse คือบริเวณกว้างอันหาขอบเขตมิได้ เช่น แผ่นท้องฟ้าอันใหญ่กว้างหาขอบเขตมิได้ หรือผืนแผ่นดินก็เช่นกัน แต่การแบ่งเขตของแผ่นดิน ว่าตรงนี้เป็นของคนนี้ ของประเทศนี้นั้น เป็นเรื่องของคนเอง ไม่เกี่ยวกับแผ่นดิน แผ่นดินไม่รับรู้อะไรทั้งสิ้น ในเรื่อง time ก็เหมือนกัน เราไปกำหนดกันเองว่าเวลาเท่านั้นเท่านี้ แต่ตัวเวลาจริงๆ มันคงดำเนินไปตามธรรมชาติของมัน ไม่แคร์ต่อการสมมติบัญญัติของมนุษย์) ไม่เคยทำงานผิดหน้าที่ หรือผิดธรรมชาติของกฎในตัวมันเอง”

“พูดเรื่องกฎแห่งกรรมดูพอฟังได้” พลว่า “แต่พูดเรื่องทฤษฎีของ Kant ดูกระท่อนกระแท่นเต็มที” เขาพูดแล้วหัวเราะ ข้าพเจ้าพลอยหัวเราะชอบใจด้วย

“ก็คนไม่มีความรู้เรื่อง space and time แล้วจะให้พูดถูกอย่างไร พลก็รู้นี่นาว่าฉันไม่มีความรู้เรื่องนี้” ข้าพเจ้าว่า

“ไม่มีความรู้แล้วพูดทำไม ?”

“ก็อยากพูดให้เธอรู้ว่า ฉันไม่รู้” ข้าพเจ้ากล่าวในที่สุด

“เออ โสเครตีสก็เคยพูดเหมือนกันนะว่า “ฉันรู้อยู่อย่างเดียวคือรู้ว่า ฉันไม่รู้อะไร” บางคนว่าท่านพูดเล่นลิ้น นักปรัชญา

เปรม สุจินดา จะแก้แทนปรมาจารย์ว่าอย่างไร”?

“ฉันไม่ต้องแก้แทนหรอก ท่านพูดของท่านถูกแล้ว คนยิ่งเรียนมากก็ยิ่งรู้สึกว่าตนไม่รู้ เป็นความรู้สึกของเขาเอง” ข้าพเจ้าตอบ

“ถ้าอย่างนั้น ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงปฏิญาณว่าพระองค์ทรงรู้พร้อม รู้รอบ รู้ยิ่ง รู้แจ่มแจ้ง ในทุกสิ่งทุกอย่าง?” พลถามพรายยิ้มอย่างชื่นบาน

“ความรู้อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงรู้เป็นคนละอย่างกับความรู้ที่พวกเรารู้ หรือนักปรัชญารู้ แม้ทางเข้าถึงความรู้ต่างกันมาก พวกเราพยายามเข้าถึงความรู้โดยการเรียนการฟัง และการคิด แต่พระพุทธเจ้าทรงเข้าถึงความรู้โดยการปฏิบัติจริงๆ เป็นความรู้โดยตรง (dlirect or immediate knowledge) หรือความรู้ประจักษ์ ส่วนพวกเรามีความรู้แต่โดยทางอ้อมทั้งนั้น (indirect or mediate knowledge) ความรู้ที่เรารู้โดยตรงได้ก็มีแต่ความรู้ชั้นต่ำ อันรู้ได้โดยประสาทสัมผัส เช่น รู้ว่าไฟร้อน เพราะเคยถูกไฟไหม้ ความรู้ที่สูงขึ้นไปกว่านี้ชนิด transendental knowledge นั้น เรายังเข้าไม่ถึง ความรู้อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงรู้นั้นเมื่อรู้แล้ว ทำให้ไม่อยากรู้อะไรต่อไปอีก และทำให้มีความรู้สึกเต็มบริบูรณ์ในตน (self-fulfillment) เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงปฏิญาณพระองค์ได้ว่า ทรงรู้พร้อม รู้รอบ และรู้ยิ่ง ไม่มีใครเหมือน”

บทที่

๒๑

ความต้องการของข้าพเจ้า

๒๒ ตุลาคม ข้าพเจ้า – เปรม สุจินดา และเพื่อนชายอีก ๒ คน คือ สุพรรณและอภัย ได้ออกเดินทางจากสถานีพาราณสีมุ่งสู่กัลกัตตา นครหลวงเก่าของอินเดียด้วยธุรกิจบางประการ

เนื่องจากไม่ได้จองตั๋วล่วงหน้า การเดินทางในวันนั้นจึงเต็มไปด้วยความทุลักทุเลเป็นอันมาก เราไม่ได้ตั๋วชั้นที่หนึ่งหรือชั้นสองจึงตกลงใจไปชั้นที่ ๓ กว่าจะซื้อตั๋วได้ต้องใช้เวลาถึงหนึ่งชั่วโมงครึ่งเพราะคนมาก ต้องคอยคิว พอถึงคิวของเราเข้าบ้าง เจ้าหน้าที่บอกว่าเข้าช่องผิดต้องไปเข้าช่องโน้น คุณอภัยซึ่งเป็นคนซื้อตั๋วก็ต้องเสียเวลาไปเข้าช่องอื่นอีก ยืนกันขาแข็งกว่าจะได้ตั๋วสักใบหนึ่ง

เราไม่ได้ตั๋วชั้นหนึ่งหรือชั้นที่สอง จึงต้องไปชั้นที่ ๓ พยายามปลอบใจตนเองว่า ดีเหมือนกัน ประการที่หนึ่งเป็นการประหยัดประการที่สอง เพื่อได้ดูว่า รถชั้นที่สามของอินเดีย

ที่เล่าลือกันว่า แน่นนักหนานั้นจะแน่นสักเพียงใด ความจริงเราต้องการรถนอนชั้นที่ ๓ แต่เราก็ไม่ได้ เพราะคนอื่นเขาจองล่วงหน้ากันหมดแล้ว ยังไม่เคยเดินทางด้วยรถชั้นที่ ๓ ลองเสียบ้างก็ดีเหมือนกัน อาจได้ความรู้อะไรเพิ่มขึ้น

รถออกจากสถานีพาราณสีเวลา ๐๖.๓๐ น. คนแน่นจริงสมคำเล่าลือ ที่สำคัญกว่านั้นก็คือความสกปรกของรถ ห้องน้ำห้องส้วม และความไม่เรียบร้อย ไม่ค่อยสะอาดของผู้โดยสาร นึกจะเกาอะไรตรงไหนก็เกาได้อย่างไม่เกรงใจใคร พวกเรานั่งเบียดไปกับผู้โดยสารเหล่านั้น รู้สึกมีความทุกข์ทุรนทุรายอยู่ไม่น้อย แต่ก็ต้องจำทน เพราะไม่มีทางเลือก ประกอบกับวันนั้นฝนตกหนัก เหมือนเป็นใจให้รถสกปรกมากขึ้น ไม่ทราบจะเทียบกับรถไฟชั้นที่เท่าใดของเมืองไทย พวกเราต้องทนอยู่ในสภาพอย่างนั้นถึงเกือบ ๒๔ ชั่วโมง ช่างทรมานดีแท้ แต่ดูเหมือนคนพวกนั้นมิได้มีความทุรนทุรายอย่างใดเลย คงเป็นเพราะความเคยชิน ข้าพเจ้าเคยนั่งรถไฟชั้นที่ ๓ เป็นครั้งแรกในชีวิต ได้มองเห็นสภาพอันแท้จริงของชาวศูทรที่ยากจนมีความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้น เคยชินกับสภาพที่เหม็นอับและอะไรอื่นๆ ทำนองนั้น

"ทราบว่า คานธีนั่งรถไฟชั้นที่ ๓ เสมอ" ข้าพเจ้าเปรยกับสุพรรณและอภัย "บางทีภรรยาขออนุญาตไปเข้าห้องน้ำชั้นที่ ๒ ก็ไม่ยอม ต้องโต้เถียงกันอยู่นาน เมื่อเห็นความจำเป็นถึงขีดสุดจึงยินยอม"

"เรื่องของคานธี เป็นเรื่องที่คนอย่างพวกเราเข้าใจได้ยาก" อภัยพูด "ท่านเป็นนักอุดมคติเหลือเกิน อินเดียมีผู้นำดีๆ เกิดขึ้นเสมอ แต่ประชาชนตามผู้นำไม่ทัน เข้าไม่ถึง ไม่รู้เพราะอะไร ?"

"เพราะการศึกษา" สุพรรณว่า "คนส่วนใหญ่ของอินเดียไม่ได้รับการศึกษา คนไม่รู้หนังสือมีอยู่เป็นอันมาก นอกจากนี้ยังไม่มีความกระตือรือร้น เห็นการขอทานเป็นเรื่องธรรมดา ซึ่งเรื่องนี้เมืองไทยเราถือเป็นการเสียเกียรติมาก คนไร้การศึกษานั้น ไม่อาจเข้าใจถึงจุดประสงค์ของผู้นำได้ ยกตัวอย่างเช่น คานธีต้องการให้ชาวอินเดียนุ่งห่มผ้าขาวเพื่อว่าเมื่อสกปรกจะได้เห็นง่าย เพื่อจะได้ระวังและซักบ่อยๆ ประชาชนเชื่อคานธีจึงนุ่งขาวใส่ขาว แต่ไม่ชอบทำความสะอาด จึงไม่มีใครนุ่งขาวใส่ขาวจริงเลย แม้เดิมจะขาว แต่ก็มีรอยเปรอะเปื้อนมากมาย ดูสกปรกไปหมด ถ้าเป็นคนชั้นสูงก็สะอาดดีเหมือนกัน"

"น่าชมเขาอยู่อย่างหนึ่ง" ข้าพเจ้าพูด "คือทุกๆ สถานีจะมีน้ำประปาใช้อย่างเหลือเฟือ สำหรับคนเดินทางได้ใช้ และเพื่อพ่อค้าแม่ค้าที่อาศัยสถานีประกอบอาชีพ น้ำประปาเขาทั่วถึงพอใช้ทีเดียว"

"แต่ในรถไฟไม่ทำอาหารเลย ไม่มีเครื่องดื่มชนิดใดๆ ขายทั้งนั้น" สุพรรณพูด "ใครสั่งอาหาร เขาต้องโทรศัพท์ไปสั่งสถานีหน้าให้เตรียมไว้ และดูเหมือนจะเฉพาะผู้โดยสารชั้นที่ ๑ – ๒ เท่านั้น เกี่ยวกับเรื่องนี้ บ้านเราสะดวกสบายมาก ห้องเสบียงของรถชั้นที่ ๑ – ๒ ของบ้านเรานั้นเหมือนภัตตาคารเคลื่อนที่ดีๆ

นี่เอง ผมว่าดี ทำให้ผู้โดยสารไม่เหงา ไม่แห้งแล้งเกินไป”

“สิ่งฟุ่มเฟือยที่ฉันเสียดายที่สุดในอินเดียก็คือน้ำ” ข้าพเจ้าพูด ปล่อยให้ไหลจากท่ออยู่ได้เป็นเดือนเป็นปี เป็นน้ำที่เสียไปเปล่า น่าเสียดายมาก แต่เท่าที่ไปมาแล้ว เห็นน้ำประปาไหลแรงทุกแห่ง และดูจะทั่วถึงมากกว่าบ้านเรา สิ่งน่าเสียดายอีกอย่างหนึ่งก็คือเวลา คนอินเดียปล่อยเวลาเสียเปล่าไปเป็นอันมาก การพัฒนาประเทศจึงไม่ได้ผลเท่าที่ควร ราชการเริ่มทำงานสายมาก ประมาณ ๔ โมงเช้า พ่อค้าเปิดร้าน ๔ โมงเช้าเหมือนกัน ๓ ทุ่ม ก็ปิดร้านหมดแล้ว นอกจากนี้ยังมีคนอยู่เฉยอีกเป็นอันมาก

“คงไม่รู้จะทำอะไร” อภัยพูดกลั้วหัวเราะ “ผู้หญิงอินเดียวรรณะกษัตริย์และพราหมณ์เก็บตัวมากเกินไป เกือบไม่ออกนอกบ้านและเกือบไม่ได้ทำอะไรเลย ที่เห็นทำงานค้าขายอะไรอยู่บ้างนั้นก็เป็นไวศยะหรือศูทร งานการต่างๆ อยู่ในมือผู้ชายแทบทั้งหมด”

“คุณชอบส่าหรีไหม ?” สุพรรณถามข้าพเจ้า

“ผมว่ามันรุ่มร่ามเกินไป สวยก็พอสวยอยู่หรอก แต่ดูรุ่มร่ามรุงรังชอบกล” ข้าพเจ้าตอบ

พวกเรานั่งสัปหงกกันไปแทบตลอดทาง ประกอบกับเที่ยวนั้นรถต้องเสียเวลาถึง ๗ ชั่วโมง เพราะฝนตกหนัก ทางเสียอยู่ระยะหนึ่ง รถต้องหยุดอยู่ถึง ๔ ชั่วโมงเต็มๆ ในระยะห่างจากกัลกัตตาเพียงประมาณ ๕๐ – ๖๐ ไมล์เท่านั้น

พวกเราถึงสถานีเฮาร่าห์เวลา ๑๕.๐๐ น. ช้าไป ๗ ชั่วโมง งานที่ตั้งใจว่าจะทำให้เสร็จในวันนั้นจึงไม่เสร็จ คือไม่ได้เริ่มต้นเลย

ที่สถานีเฮาร่าห์ยังเหมือนเดิม คนยากจนซึ่งไม่มีที่อยู่อาศัยยังคงนอนเกลื่อนกล่นทั้งหญิงชายลูกเล็กเด็กแดง น่าสังเวชเป็นที่สุด รัฐบาลอินเดียไม่สามารถแก้ปัญหานี้ คนยากจนเหล่านั้นมีท่าทางอิดโรย หมดหวังในชีวิต วิชาที่พวกเขาสอนให้บุตรมีเพียงประการเดียว คือ "การขอทาน" ซึ่งเข้าใจว่าจะต้องสืบต่อกันไปอีกหลายช่วง มองเห็นสภาพอย่างนี้แล้ว หนักใจแทนรัฐบาลอินเดียเป็นนักหนา

เนื่องจากอดข้าวมาเกือบทั้งวัน สิ่งแรกที่พวกเราระลึกถึงเมื่อถึงสถานีแล้ว คือ "ไปกินข้าวกันก่อน" พวกเราจับรถแท็กซี่จากเฮาร่าห์มุ่งไปยังฮ่องกงภัตตาคาร เป็นร้านอาหารจีนแห่งหนึ่ง คืนนั้นพักที่โรงแรมแห่งหนึ่งใกล้นิวมาร์เก็ต ตื่นขึ้นตอนเช้าข้าพเจ้ารีบเปิดหน้าต่างด้านริมถนนออกดูทิวทัศน์ สิ่งที่เห็นคือคนไร้ที่อยู่อาศัยนอนเรียงเป็นแถวบนฟุตบาทริมถนน กลางถนนมีหมาตัวหนึ่งนอนอยู่

"อนิจจา กัลกัตตา" ข้าพเจ้ารำพึง "หนาแน่นจนหมาต้องลงมานอนกลางถนนแล้วหรือ ริมถนนไม่มีที่สำหรับมันแล้ว คนนอนกันหมด"

เย็นวันนั้น พวกเรา ๓ คน ข้าพเจ้า อภัย และสุพรรณ ได้พากันไปชมอนุสาวรีย์ของพระนางเจ้าวิกตอเรียซึ่งสวยงามมาก

งามทุกอย่าง มองไม่เบื่อ บริเวณสวย อากาศดี พระบรมรูปงาม ตัวตึกหินอ่อนทั้งหมด ภายในตัวตึกมีภาพต่างๆ เกี่ยวกับพระนาง และผู้เกี่ยวข้อง ล้วนเป็นที่สวยงามน่าชมเหลือเกิน ผู้เข้าชม ส่วนมากเป็นชาวอินเดียชั้นผู้ดีและชาวต่างประเทศ พวกเราชมยัง ไม่ทันจุใจก็หมดเวลา เราชวนกันมานั่งคุยที่สนามหญ้าหน้าตึก หินอ่อน สายตาของข้าพเจ้ายังไม่อยากพรากจากความสวยสง่า ของตัวตึกนั้น พลางรำพันกับอภัยและสุพรรณว่า

"เป็นสิ่งสำคัญชิ้นหนึ่งของกัลกัตตาและอินเดีย แต่ไม่รู้ว่า สิ่งนี้จะเป็นหนามยอกอกของอินเดียบ้างหรือไม่"

การไปกัลกัตตาครั้งนี้ ข้าพเจ้ามีเรื่องต้องเสียใจหลาย ประการ แต่ปลงเสียว่าเป็นบทเรียน บทเรียนชีวิตซึ่งจะต้องลงทุน และต้องขาดทุนบ้างเป็นเรื่องธรรมดา แม้กลับมาพาราณสีแล้ว หลายวัน ความเสียใจนั้นก็ยังไม่หายไปได้ ข้าพเจ้าระลึกถึงพล เพื่อนรักผู้ซื่อสัตย์ของข้าพเจ้า หากข้าพเจ้าจะต้องสูญเสียทรัพย์ สักหนึ่งพันรูปี ก็จะยังไม่เสียดายหรือเสียใจต่อเหตุการณ์ที่เกิด ขึ้นทำนองนั้น ข้าพเจ้าขออภัยต่อท่านที่ไม่อาจแถลงเรื่องนี้ได้ว่า ข้าพเจ้าต้องเสียใจเรื่องอะไร

ขากลับจากกัลกัตตามาพาราณสีนั้นได้รับความสะดวกสบาย พอควรเพราะได้โดยสารรถชั้นที่หนึ่ง ข้าพเจ้าสงสารอภัยและ สุพรรณที่ต้องลำบาก เพราะธุระของข้าพเจ้าโดยแท้

เมื่อถึงพาราณสี เมืองศาสนาอันดำรงความเป็นเอกมา เป็นเวลา ๓ – ๔ พันปีมาแล้ว ความร่มเย็นเป็นสุขก็แผ่ปกคลุม

ทั่วกายและใจของข้าพเจ้า อินเดียจะเป็นอย่างไรก็ตาม คือบางคนชอบอินเดีย บางคนเกลียดอินเดีย แต่สำหรับข้าพเจ้าเองอย่างน้อยที่สุด พาราณสีได้ให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ข้าพเจ้าอยู่ไม่น้อย แม้พาราณสีจะไม่เป็นเมืองที่ทันสมัยอย่างเดลลี บอมเบย์ หรือกัลกัตตาเป็นต้นก็ตาม แต่พาราณสีก็มีสิ่งหนึ่งซึ่งเหนือกว่าเมืองที่กล่าวแล้วนั้น คือความสงบ ร่มเย็น ช่างเหมาะกับอุปนิสัยของข้าพเจ้าเสียนี่กระไร

ข้าพเจ้าเบื่อความวุ่นวายของนครใหญ่ๆ ทั้งปวงในโลกนี้ ข้าพเจ้าต้องการเพียงการศึกษา การหาทรัพย์เพียงเล็กน้อยเพื่อดำรงชีพอยู่ได้โดยไม่ต้องรบกวนใคร ต้องการความสงบสุขในครอบครัวน้อยๆ ของข้าพเจ้า และต้องการบำเพ็ญประโยชน์แก่เพื่อนร่วมชาติ ร่วมชีพของข้าพเจ้า โดยผ่านทางการเขียนหนังสือ อันเชื่อว่าจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน ทั้งนี้เพื่อได้มีส่วนตอบแทนบุญคุณอันหาที่สุดมิได้ ของพระพุทธศาสนาที่มีต่อชีวิตของข้าพเจ้าตลอดมา

ความต้องการของข้าพเจ้ามีเพียงเท่านี้ เท่านี้จริงๆ นะท่านพลเพื่อนรักของข้าพเจ้าได้เคยพูดว่า

"เปรม เธอมักน้อยเกินไป ไม่ค่อยเหมาะกับชีวิตฆราวาส"

ข้าพเจ้ายิ้มและตอบว่า

"พล ฉันได้รู้ ได้เห็น ได้ลิ้มรสโลกมาทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งทรัพย์ ยศ เกียรติ สรรเสริญ สุข ฉันพอรู้ว่าสิ่งเหล่านั้นยิ่งมีมากยิ่งทำให้ลำบากมาก ฉันต้องการบ้าง แต่ต้องการเพียง

เล็กน้อย เพียงพอดำรงชีพดำรงตนอยู่ได้ เพื่อขึ้นให้ถึงจุดสูงสุดของมนุษย์ เพื่อให้ความเป็นมนุษย์ของฉันเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ในกาลภายหน้า อย่าว่าฉันพูดเกินตัวเลย ใจฉันเป็นอย่างนี้จริงๆ ฉันต้องการปลีกตนออกไปจากสังคมให้มากที่สุด เท่าที่กำลังใจกำลังปัญญาของฉันจะถีบตัวออกไปได้ ความสุขของฉันอยู่ที่ฉันรู้สึกว่าได้ทำความดีแก่เพื่อนร่วมชาติร่วมชีพโดยมิต้องนำตนเข้าไปพัวพันกับสิ่งใดๆ ฉันต้องการเพียงให้ผลงานของฉันเข้าไปเป็นตัวแทนฉัน ฉันไม่ต้องการให้ใครรู้จักฉัน เปรียบไปก็เหมือนฉันเป็นคนผลิตรถยนต์ เมื่อเห็นใครขับรถที่ฉันผลิตออกมาด้วยความสุขสบาย ฉันก็เอิบอิ่มใจ ฉันไม่ต้องการให้เขามารู้จักฉัน ให้เกียรติแก่ฉัน สรรเสริญฉัน”

“สิ่งที่ฉันต้องการเป็นมากที่สุด คือเป็นราษฎรธรรมดาคนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จฯ พระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ฉันชอบพูดถึงล้นเกล้าล้นกระหม่อมทั้งสองพระองค์อยู่บ่อยๆ เพราะแม้เพียงพูดถึงก็ทำให้ใจฉันชุ่มชื่นมีความสุข ชาติไทยเราโชคดีอย่างมากที่ได้พระมหากษัตริย์เช่นนี้มาเป็นพระประมุขและเป็นธงของชาติ”

บทที่

๒๒

เรว่า ริมฝั่งแม่น้ำคงคา

ข้าพเจ้าพูดกับพลต่อไปว่า

"อีกเรื่องหนึ่งซึ่งพวกเรา แม้ยังหนุ่ม ก็ควรสนใจคือเรื่องศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชินีของพวกเราทุกๆ พระองค์ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์มาจนปัจจุบัน ทรงแบ่งเวลาส่วนหนึ่งของพระองค์ให้แก่การศึกษาพระพุทธศาสนา พวกเราน่าจะดำเนินตามรอยพระยุคลบาทในเรื่องนี้ด้วย

"ชาวลังกา (ซีลอน) ที่ฉันได้พบ ฉันสนทนาด้วยได้วิสาสะแล้ว รู้สึกว่าเป็นคนสุภาพเรียบร้อย มีอุปนิสัยและอัธยาศัยคล้ายคนไทยเป็นอันมาก ฉันถามเขาว่าเพราะเหตุไรจึงเป็นเช่นนั้น

เขาตอบเหมือนกันทุกคนว่า เพราะอิทธิพลแห่งพระพุทธศาสนา ฉันเสียดายแทนประเทศที่ปล่อยให้พระพุทธศาสนาหลุดมือไป หากพระพุทธศาสนายังอยู่แล้ว โฉมหน้าของประเทศนั้นจะเปลี่ยนไปอีกมาก และจะดีขึ้นมากเหลือเกิน เรื่องนี้ฉันเสียดายจริงๆ”

“ฉันทราบว่า” พลพูด “ผู้มีปัญญาชาวตะวันตก ก็สนใจเกี่ยวกับเรื่องศาสนามากเหมือนกัน ฉันเองก็เชื่อว่าคนมีความรู้เล็กๆ น้อยๆ มักดูหมิ่น หรือเหยียดหยามความรู้ทางศาสนา แต่คนที่มีความรู้สูง กว้าง และลึกซึ้งกลับสนใจให้เกียรติความรู้ทางศาสนาว่าเป็นที่สุดแห่งความรู้ทั้งปวง ศาสนาเป็นบ่อเกิดของปรัชญาทั้งปวง และศาสตร์ทั้งปวงมีแหล่งกำเนิดมาจากปรัชญา ฉันจึงยังเชื่อว่า ศาสนายังเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่ชีวิต แก่โลก แก่สังคม มนุษย์ ศาสนาเป็นบ่อเกิดของความสงบสุข ให้ความชุ่มเย็นแก่จิตใจ”

เย็นวันนั้น หลังจากได้คุยเรื่องอื่นๆ กับพลอีกหลายเรื่องแล้ว เราทั้งสองได้ชวนกันไปหอเรว่าริมฝั่งแม่น้ำคงคา ซึ่งบัดนี้เป็นที่พักอาศัยของภิกษุสงฆ์ไทย แบ่งไปจากหอเซนคุปตะ (Sengupta) เพื่อไม่ให้มีความยัดเยียดจนเกินไป เพื่อสะดวกแก่การศึกษา

เราได้รับการต้อนรับจากพระสงฆ์อย่างดียิ่ง ทุกรูปแสดงความดีอกดีใจ เชิญให้นั่ง ชวนคุย และนำชมหอด้วยอัธยาศัยอันงาม รู้สึกมีความสุขและอบอุ่นใจเป็นอย่างมาก คนไทยเรานั้นในด้านอัธยาศัยใจคอแล้ว เราดีไม่แพ้ชนชาติใดในโลกนี้

ที่หอเรว่า (หอของมหาวิทยาลัยบานารัส) เวลานั้น มีพระอาศัยอยู่ประมาณ ๑๕ รูป ยังมีที่เหลืออีกมาก เป็นตึก ๓ ชั้น ทรง ๔ เหลี่ยม มุมถึงกันหมด ทราบว่า เดิมทีเป็นพระราชวังของมหาราชาองค์ใดองค์หนึ่ง ตั้งอยู่ใกล้ท่าน้ำอัสสีฆาฏะอันชาวฮินดูนิยมว่าเป็นท่าน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งในพาราณสี

ตัวตึกสวยงามพอใช้ บางส่วนทำด้วยหินอ่อนอย่างดี ฉลุลายสวยงาม มีที่ตากอากาศหลายแห่ง ชั้นดาดฟ้ายิ่งสบายมาก

เมื่อได้ชมตัวตึกและห้องต่างๆ แล้ว พระได้นำข้าพเจ้าและพลขึ้นไปบนดาดฟ้า

ขณะนั้น โสมกำลังส่องแสงสีนวลงามลงมาทาบกับพระแม่คงคา ปรากฏเป็นสีเงินงามระยับ ผิวธาราพลิ้วน้อยๆ คล้ายแสดงความเริงรื่นในความชื่นชมที่ชาวภารตะทั้งมวลได้มอบให้แก่พระคงคานั้น

เราทั้งหมดยืนอยู่ท่ามกลางแสงจันทร์อันนวลใยริมฝั่งแม่คงคา อันข้าพเจ้าเคยสดับเกียรติคุณมาแล้ว ตั้งแต่สมัยเยาว์วัย ไม่เคยนึกเลยว่าจะได้มาเห็นแม่น้ำคงคาด้วยตาของตนเอง ไม่เคยนึกเลยว่าจะได้มายืนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาอันมีนามกระฉ่อนไปทั่วโลก

อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำคงคา คือฝั่งตรงข้ามกับหอเรว่านี้ เป็นป่าไม้เตี้ย หาบ้านเรือนมิได้ ทอดสายตาไกลออกไปทางฝั่งตรงข้ามเฉียงไปทางใต้เล็กน้อย จะเห็นแสงไฟเป็นกลุ่มอยู่กลุ่มหนึ่ง นั่นคือแสงไฟฟ้าจากรามนคร – พระราชวังของมหาราชาพรหมทัต

ทุกอย่างที่ล้อมอยู่รอบตัวเวลานั้น เป็นสิ่งรื่นรมย์ เป็นความสงบ ก่อให้เกิดมโนคตินานาประการ บางทีความคิดคำนึงได้ถอยหลังไปถึง ๒๕๐๐ ปี ระลึกถึงพระบรมศาสดาและพระสาวกผู้ได้เคยท่องเที่ยวสั่งสอนพระธรรมอยู่ ณ ดินแดนแห่งนี้ตรงไหนหนอคือปราสาทของท่านพระยสะ ตรงไหนหนอบ้านของธิดาเศรษฐีเมืองพาราณสีที่กล่าวว่าเป็นผู้มีบุญมากคนหนึ่ง และมีเครื่องประดับมหาลดาปสาธน์เสมอด้วยนางวิสาขาและมัลลิกา ภรรยาของพันธุลเสนาบดี

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่าพาราณสีได้ให้ความสุขแก่ข้าพเจ้าอยู่ไม่น้อย ที่หอเรว่านี้ก็อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่พักพิงใจของข้าพเจ้า

"ความพยายามและการตั้งตนไว้ชอบขนาดพวกเรา" พลกล่าวทำลายความเงียบขึ้น "ถ้ามีทุนเดิมอยู่บ้างก็จะไปได้สูงมาก แต่บังเอิญพวกเราเกิดในที่ต่ำ เสมือนไม้ที่เกิดเชิงเขา และแม้จะขยายต้นให้สูงเท่าไรก็สูงได้ไม่เท่าต้นไม้บนภูเขา"

เป็นคำพูดที่มีคติน่าคิดมากทีเดียว

เงียบกันไปครู่หนึ่ง ทุกคนเพ่งสายตาลงสู่แม่น้ำคงคา ครู่หนึ่งผ่านไป พระจึงกล่าวว่า

"ถ้าเรามีวิธีวัดอันยุติธรรม ต้นไม้สูงที่เชิงเขาก็คงสูงกว่าต้นไม้เตี้ยบนภูเขาอยู่นั่นเอง"

"วัดอย่างไร ?" พลถาม

"เราวัดกันเฉพาะต้นไม้ อย่าไปวัดเอาความสูงของภูเขารวมเข้าด้วย" พระตอบ

"ถ้าเป็นต้นสนบนยอดเขาไม่ได้ ก็จงเป็นไม้อื่นๆ ที่ขึ้นในหุบผา แต่ทว่าเป็นไม้สวยที่สุดริมลำธาร" ข้าพเจ้าท่องกวีของดักลัช มอลลอช ซึ่งถอดเป็นภาษาไทยแล้ว เพื่อร่วมสนทนาในเรื่องเดียวกันกับมิตรสหาย

"จริงเหมือนกัน" พระคล้อยตาม "อยู่ที่เรารู้จักสร้างแนวคิดเอา เราจะต่ำต้อยหรือสูงส่งก็แล้วแต่เราจะรู้สึก"

พลหัวเราะเบาๆ ก่อนพูดว่า

"ที่ผมพูดเช่นนั้น พูดตามความรู้สึกของคนทั่วไป ที่ตัดสินสิ่งต่างๆ ตามที่ปรากฏให้เห็น มิได้มุ่งถืออันเติมสัจจะหรือ ultimate reality โดยธรรมดาต้นไม้ซึ่งขึ้นในที่สูงต้องมองดูสูงกว่าต้นไม้อันอยู่ในที่ต่ำ จริงหรือไม่?"

"จริง" พระและข้าพเจ้ารับพร้อมกันและหัวเราะชอบใจ พลก็หัวเราะด้วยและพูดต่อไปว่า

"คนมีความพยายามเท่ากัน ตั้งตนไว้ชอบเหมือนกัน คนหนึ่งมีทุนเดิมอยู่มาก อีกคนหนึ่งเริ่มต้นจากศูนย์ ย่อมจะสู้คนแรกไม่ได้"

"ข้อนั้นเป็นธรรมดา" ข้าพเจ้าว่า "แต่เราก็ควรพอใจเท่าที่เป็นตัวเรา เท่าที่ธรรมชาติได้ให้เรามา ความพอใจจะให้ความสุขแก่เรา"

"พูดไม่เข้าเรื่อง" พลว่า "ถ้าเป็นอย่างนั้นจริงแล้วดันมาพาราณสีทำไม อยู่กรุงเทพฯ สบายดีอยู่แล้ว เมืองไทยสะดวกสบายทุกอย่าง ทำไมจึงไม่พอแค่นั้น ทะเยอทะยานมาทำไมอีก"

“ก็ฉันพอใจพาราณสีนี่ ฉันจึงดันมานี่ และฉันจะอยู่เท่าที่ฉันพอใจ” ข้าพเจ้าโต้ตอบอย่างขึงขัง แต่พลกลับยิ้ม

“มีหลายคนพูดว่าพาราณสีเหมือนจังหวัดบ้านนอกของเรา คือไม่มีอะไร แร้นแค้น” พระพูด

“ผมยังนึกไม่ออกว่ามีจังหวัดไหนบ้างของเมืองไทยที่พอเทียบพาราณสีได้” ข้าพเจ้าพูด “นี่พูดถึงความกว้างใหญ่และอื่นๆ อีกหลายอย่าง ยกเว้นหาดใหญ่ และเชียงใหม่แล้ว เพิ่มยะลาเข้าอีกหนึ่ง นอกนั้นผมคิดว่าไม่ใหญ่กว่าพาราณสี ทั้งพื้นที่และตึกรามบ้านช่อง”

“ที่ว่าไม่มีอะไรนั้น ผมอยากทราบว่าเขาต้องการอะไร ? ปัจจัย ๔ มีพร้อมทุกอย่าง จะซื้อสักเท่าไรก็ไม่หมด เราไม่มีเงินจะซื้อเอง ร้านขายยาก็มีมาก หมอก็มี โรงพยาบาลก็มี แล้วจะเอาอะไรอีก มหาวิทยาลัยก็กว้างขวางใหญ่โต จะเรียนวิชาอะไรก็มีสอน”

“เปรมเขาไม่ต้องการอะไรมาก” พลทำเสียงล้อเลียน

“จริงพล ฉันไม่ต้องการอะไรมาก ในชีวิตฉันมีน้ำจืดพอดื่ม มีข้าวพอกินก็พอแล้ว แพทย์ที่ประเสริฐสำหรับคนทุกคนนั้นคือ อาหารที่มีประโยชน์แก่ร่างกาย ความสงบเงียบ และการรู้จักยิ้มแย้มร่าเริง”

“เวลาป่วยก็ไม่ต้องไปหาหมอ ?” พลว่า

“ต้องไปซิ” ข้าพเจ้าว่า

“ทำไมไม่ยิ้มเอาล่ะ ?” พลยั่ว

“ยิ้มด้วย ยาด้วย ช่วยรักษา อาหารมีประโยชน์ด้วย อากาศดีและสงบเงียบด้วย” พระพูด

“ถูกของท่าน” ข้าพเจ้ารับ “ต้องหลายๆ อย่างประกอบกัน factor ชีวิตคนมีมาก แต่ผมว่ารวมอยู่ในปัจจัย ๔ นั่นแหละ”

“ปัจจัย ๔” พลว่า “มีอีกอย่างหนึ่ง”

พวกเราหัวเราะขึ้นพร้อมกัน

คืนนั้น ข้าพเจ้าและพลลาพระกลับหออินเตอร์เมื่อเวลา ๒๐.๐๐ นาฬิกา คุณประสาทได้เดินมาส่งถึงถนนใหญ่

พูดถึงคุณประสาทแล้วให้นึกสงสารและนิยมชมชอบในตัวของเขาอยู่ไม่น้อย เขาเป็นฆราวาสไทยเพียงคนเดียวที่อยู่หอเรว่าเวลานั้น

คุณประสาท เป็นผู้มีร่างโปร่งบาง สูง สีผิวค่อนข้างขาว ยิ้มง่าย อัธยาศัยดี อุปนิสัยรักสงบ เสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว มีความอดทน และประหยัด มีความพากเพียรดี มีหลายอย่างที่แสดงตนให้เห็นเป็นคนน่ารักน่าเอ็นดู เชื่อว่าจะเป็นคนมีอนาคตดีคนหนึ่ง ถ้าไม่มีอะไรมาตัดรอน

สามล้อมาถึงหน้ามหาวิทยาลัย เราทั้งสองยกมือขึ้นไหว้รูปปั้นของท่านมหามานะฯ มาลวียะผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยบานารัสด้วยความเคารพอย่างจริงใจ

บทที่

๒๓

เด็กสาวชาวอินเดียที่ริมฝั่งแม่คงคา

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า หอเรว่าเป็นที่หนึ่งในพาราณสีซึ่งเป็นที่พักพิงแห่งใจของข้าพเจ้า ดังนั้นเมื่อมีโอกาสว่าง ข้าพเจ้าจึงมักไปเยี่ยมเยียนพระสงฆ์และมิตรสหายที่หอเรว่าเสมอ ในกาลนั้นข้าพเจ้าจะขึ้นไปบนดาดฟ้าชั้นบนสุด หันหน้าไปทางแม่น้ำคงคา ทอดสายตาจับนิ่งและนานอยู่ที่กระแสน้ำอันไหลเอื่อยอยู่ชั่วนิรันดร์กาลหาเบื้องต้นมิได้

มีบ่อยครั้งที่ข้าพเจ้าทอดสายตาสู่ริมฝั่ง ซึ่งมีชาวฮินดูทั้งเด็กผู้ใหญ่ หนุ่มและสาว ผลัดเปลี่ยนกันมาอาบน้ำตักน้ำและไหว้ความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำสายนี้

มีนักบวชฮินดู นุ่งผ้าสีดอกจำปา นั่งบริกรรมมนต์อยู่เป็นแห่งๆ บ้างมีร่มกันแดด บ้างนั่งกลางแดด ไม่สะทกสะท้านต่อความร้อนอันใด ครั้งพุทธกาลเป็นอย่างไร บัดนี้ก็ยังเป็นอย่างนั้น

บางแห่งมีชายชรา ลักษณะบอกว่ามาจากตระกูลพราหมณ์ผู้เชี่ยวพระเวท มีคัมภีร์พระเวทเล่มใหญ่วางอยู่เบื้องหน้า นั่งหันหน้าสู่แม่น้ำคงคา ท่องพระเวทอันศักดิ์สิทธิ์ด้วยท่าทางอันเชื่อมั่นยิ่งนัก

มีภาพชีวิตมากมายที่ริมฝั่งนี้ ทั้งชีวิตคนและสัตว์ ข้าพเจ้ามองอย่างเพลิดเพลิน จินตนาการของข้าพเจ้าเตลิดไปไกลแสนไกล เป็นเวลานานจึงจะกลับมาสู่ปัจจุบันอีก

วันนั้นและเวลานั้นประมาณ ๑๗ นาฬิกา ขณะที่ข้าพเจ้ามองสิ่งต่างๆ เพลินอยู่นั้น เห็นเด็กสาวผู้หนึ่งแต่งกายด้วยส่าหรีสีขาว ขลิบริมสีทอง เดินมาสู่ริมฝั่ง เธอนั่งลงบนแผ่นกระดานที่ทำยื่นออกไปยังแม่น้ำ และคร่ำครวญสลับด้วยการวักน้ำขึ้นล้างหน้า ใครต่อใครพากันมองเธอ แต่เธอหาได้เอาใจใส่ต่อสายตาของใครไม่ คงทำสิ่งที่เธออยากทำต่อไป มิได้รังเกียจว่าน้ำนั้นจะสกปรกอย่างไรหรือไม่ บางคนยังวักขึ้นดื่มได้ ก็ไฉนเล่าเธอจะล้างหน้าไม่ได้

ขนาดเธอกำลังร้องไห้ก็ยังเห็นว่าเธอสวย ผิวของเธอขาวละเอียดอ่อน ข้าพเจ้าเคยอ่านตำราในบาลี ภาษาชมผิวของสตรีว่าขาวเหมือนสังข์ แต่ไม่เคยเห็น เมื่อมาเห็นด้วยตาตนเองในครั้งนี้ ผิวของเธอขาวเพียงดังสังข์จริงๆ ข้าพเจ้ารีบลงจากดาดฟ้า และ

ลงไปสู่ท่าน้ำซึ่งมีบันไดชันพอใช้ ยืนมองเธออยู่ห่างๆ ไม่ให้ใครสังเกตเห็นเป็นที่ผิดปกติ อีกครู่หนึ่ง ข้าพเจ้าคิดว่าไม่นานนักเธอคงกลับข้าพเจ้าจึงขึ้นมาแอบอยู่ริมทางเหนือบันไดท่าน้ำขึ้นมาตรงริมกำแพงหอเรว่านั่นเอง

เป็นจริงดังที่คิด ข้าพเจ้าคอยอยู่ไม่นานนัก เธอก็เดินกลับขึ้นมา มีใบหน้าและผมเปียกชุ่มด้วยน้ำ เมื่อเห็นข้าพเจ้าซึ่งเป็นชาวต่างประเทศยืนจ้องเธออยู่ ใบหน้าและดวงตาของข้าพเจ้าแสดงอาการทักทาย เธอจึงหยุดยืนอยู่เบื้องหน้า ขอบตาของเธอแดงช้ำ

"ขอโทษเถอะ ถ้าไม่รังเกียจ ข้าพเจ้าขอคุยกับท่านสักเล็กน้อย" ข้าพเจ้าทักทายด้วยภาษาอังกฤษ

"ท่านมีธุระอะไรกับข้าพเจ้าหรือ ?" เธอพูด "ข้าพเจ้าไม่รังเกียจที่จะสนทนากับท่านเพียงเล็กน้อย" เธอพูดพร้อมด้วยมองลักษณะการแต่งกายของข้าพเจ้า รู้สึกเธอมีอาการเชื่อมั่นขึ้นว่าบุรุษผู้นี้มิได้มีเจตนาร้ายต่อเธอ

"ถ้าท่านไม่ถือเป็นการรบกวน ข้าพเจ้าประสงค์ทราบถึงความทุกข์ของท่าน หากมีทางใดที่ข้าพเจ้าพอช่วยได้บ้าง ข้าพเจ้ายินดีเป็นอย่างมาก"

เธอยิ้ม ยิ้มของเธอสวย ฟันของเธองามเป็นระเบียบ

"ขอบคุณในความหวังดีของท่าน คำพูดเช่นของท่านนั้นเราไม่ค่อยได้ยินบ่อยนักในอินเดีย ท่านเป็นชาติอะไร ?"

“ข้าพเจ้ามาจากประเทศไทย ชาวไทย อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศนี้ ข้าพเจ้าชื่อ เปรม สุจินดา เป็นนักศึกษาอยู่ที่ B.H.U. ขอให้ท่านสบายใจได้ว่า ข้าพเจ้ามิได้มีเจตนาร้ายต่อท่าน”

“มิได้มีเจตนาร้าย” เธอทวนคำ “แล้วมีเจตนาดีไหม ?” เธอถาม

“มีแน่ๆ ” ข้าพเจ้าตอบ

“ขอบใจท่าน เปรม สุจ...”

“สุจินดาครับ” ข้าพเจ้าบอกย้ำ

“ค่ะ เปรม สุจินดา” เธอทวนและพูดต่อไปว่า “ข้าพเจ้าชื่อมายันตี วรรณะพราหมณ์”

“มายันตี” ข้าพเจ้าทบทวน “ท่านยังไม่ได้บอกข้าพเจ้าว่าท่านมีความทุกข์อันใดจึงร้องไห้คร่ำครวญ มีใบหน้าและผมเปียกชุ่มด้วยน้ำ”

“สามีของข้าพเจ้าตาย” เธอบอก “เขาเป็นคนดีเหลือเกิน เราแต่งงานกันได้เพียง ๒ เดือนเท่านั้น เขาจากข้าพเจ้าไปเสียแล้ว” เสียงของเธอสะอื้นขึ้นมาอีก แต่พยายามระงับไว้

“ข้าพเจ้าขอแสดงความเสียใจต่อท่านด้วย” ข้าพเจ้าพูด มองเธอทั่วกาย ยิ่งดูใกล้ผิวของเธอยิ่งสวย

“เปรม ท่านเห็นข้าพเจ้าได้อย่างไร ?” เธอถาม

“ข้าพเจ้ายืนอยู่บนดาดฟ้าของตึกนี้ เห็นท่านตั้งแต่ต้น และสงสารท่าน จึงรีบลงมาทักถาม”

"ถ้าอย่างนั้น เราขึ้นไปคุยกันบนดาดฟ้าอย่างเดิมมิดีหรือ เราจะยืนคุยกันที่อย่างนี้นานไม่ได้ อินเดียไม่ยอมให้หญิงยืนคุยกับชายในที่เปิดเผย ใครเห็นจะตำหนิ"

ข้าพเจ้าเข้าไปข้างใน พบประสาทกำลังหุงข้าวด้วยเตาน้ำมันก๊าด ข้าพเจ้าเล่าให้เขาฟังแต่โดยย่อ เมื่อประสาทบอกว่าคงไม่น่าเกลียดอะไรกับการที่จะขึ้นไปคุยกันบนดาดฟ้า และเขาจะไปเป็นเพื่อนด้วย

ดังนั้นเราทั้ง ๓ คือ มายันตี (ผู้มีความงามเป็นที่สุด) ประสาทและข้าพเจ้าจึงขึ้นไปบนดาดฟ้า เนื่องจากยังไม่ค่ำ แม้บันไดจะวกวนเล็กน้อยก็ขึ้นไปได้โดยสะดวก เรานั่งลงบนขอบของดาดฟ้า มายันตีนั่งกลาง เราทั้งสองนั่งข้างทั้งสอง ห่างกันประมาณ ๑ ศอก หันหน้าลงสู่แม่น้ำคงคา

"ข้าพเจ้ากำลังมีทุกข์หนัก ไม่เคยมีทุกข์ครั้งใดในชีวิตของข้าพเจ้าจะหนักเท่าครั้งนี้ ข้าพเจ้ามีสามีก็หวังเอาสามีเป็นที่พึ่ง เขาเป็นคนดีเหลือเกิน ไม่ควรจะด่วนจากข้าพเจ้าไปเลย" เธอพูดน้ำตาไหลพรากลงมาอีก

"เขาเป็นอะไรตาย ?" ข้าพเจ้าถาม

"หมอบอกว่าเส้นโลหิตในสมองแตก เขาเป็นคนช่างคิดช่างตรอง เขาเป็นคนคิดมาก" เธอบอก

"เขาคิดเรื่องอะไร ?" ข้าพเจ้าถาม

"เขาเป็นนักการเมือง" เธอตอบ "ท่านคงรู้ว่านักการเมืองย่อมไม่คิดเรื่องใดมากยิ่งไปกว่าเรื่องการเมือง เขาเป็นคนหวังดี

ต่อชุมนุมชน เขามีความปรารถนาอย่างรุนแรงในการพัฒนาสังคมอินเดียให้ทันสังคมในนานาอารยะประเทศทั้งหลาย เขาบอกว่าเขาเศร้าใจเหลือเกิน เมื่อเห็นพี่น้องชาวอินเดียยังอดอยากยากจนอยู่เป็นอันมาก ไร้ที่อยู่อาศัย ขาดอาหาร ขาดยารักษาโรค ขาดเสื้อผ้าเครื่องใช้ เขาไม่ต้องการเห็นชาวอินเดียต้องขอทานใครเลี้ยงชีพ เขาเคยอยู่ในอังกฤษและอเมริกาแห่งละสองปี เขาอยากเห็นสังคมอินเดียรุดหน้าไปอย่างนั้นบ้าง เขาบอกว่าทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในอินเดียนั้นมากพอที่เราจะพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองได้ แต่เรายังขาดอะไร? เราขาดอะไร? ประเทศของเราจึงยังต้องทนอยู่ในสภาพอย่างนี้ เขานอนไม่ค่อยหลับ เขากระวนกระวาย และเห็นอะไรเป็นเรื่องทุกข์ร้อนของเขาเองไปเสียหมด แต่เขาจะช่วยคนทั้งเมืองทั้งประเทศได้อย่างไร เขานอนเอามือก่ายหน้าผากแทบทุกคืน เขาคิดเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่นช่วยสังคมและช่วยประเทศชาติ จนในที่สุดเขาต้องตาย ตายในขณะที่อายุยังน้อย”

“เท่าไร?” ข้าพเจ้าถาม

“๓๑ เท่านั้น” เธอตอบ “หน้าที่ของผู้นำในครอบครัวนั้นเขาไม่มีอะไรบกพร่องที่จะตำหนิได้ ข้าพเจ้าคิดว่าเขาจริงจังกับโลกเกินไป”

“ข้าพเจ้าเห็นใจท่านเหลือเกิน” ข้าพเจ้าพูดด้วยความเห็นใจจริงๆ “และเห็นด้วยกับท่านที่ว่า เขาจริงจังกับโลกเกินไป แต่โลกไม่เคยเห็นจริงจังกับใครเลย โลกมักชอบเล่นตลกกับพวกเรา

เสมอ โลกไม่ยอมให้ใครมีความสุขอยู่นาน แต่ใครมีความทุกข์มากจนอยากจะหนีโลก โลกก็จะเอาเหยื่อคือความสุขเล็กๆ น้อยๆ มาล่อเอาไว้หน่อยหนึ่ง เพื่อให้เพลินไปชั่วคราว พอเผลอโลกก็จะกระหน่ำด้วยฆ้อนใหญ่คือความทุกข์หนักอย่างใดอย่างหนึ่งอีก ขอให้ท่านเชื่อเถิดว่าในโลกนี้ไม่มีใครที่ไม่มีความทุกข์ที่กำลังทุกข์อยู่ยิ่งกว่าท่านก็มีไม่น้อย พวกเราทุกคนเป็นเพื่อนกัน เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมโศกในการต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักที่พอใจ ต้องประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักที่พอใจ หากท่านเหยียบย่างเข้าไปในโรงพยาบาลแห่งใดแห่งหนึ่ง และเดินดูตามตึกคนไข้ ท่านจะเห็นว่า มีเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายของเรามากมายในที่นั้น นอนรอความหายบ้าง รอความตายบ้าง ข้าพเจ้าเองก็เป็นคนหนึ่งที่เคยผ่านการเผาไหม้ของความทุกข์นานาประการมาแล้ว ชนิดที่ไม่อาจพรรณนาให้หมดได้ ทุกข์จากความจน จากความเจ็บป่วยอย่างหนัก จากการต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักที่พอใจ จากการถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม จากอะไรอื่นๆ อีกมาก แต่จะทำอย่างไรได้ เมื่อโลกเราตั้งอยู่ในกองทุกข์ เรามีชีวิตอยู่ในโลกก็ต้องประสบกับความทุกข์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ชีวิตมีความแตกดับเป็นที่สุด ความเพลิดเพลินทั้งปวงลงท้ายด้วยความทุกข์”

มายันตีมองหน้าข้าพเจ้าอย่างพิศวง ประสาทยิ้มน้อยๆ

“ท่านเป็นนักศึกษาทางปรัชญาหรือ ?” มายันตีถาม

“ใช่” ข้าพเจ้าตอบ

"นั่นซิ ท่านยังหนุ่ม แต่สามารถพูดเรื่องทำนองนี้ได้อย่างคล่องแคล่ว ช่วยให้ข้าพเจ้าเบาใจขึ้นเป็นอันมาก"

"ข้าพเจ้ายังไม่มีความรู้ทางปรัชญาเลย" ข้าพเจ้าบอก

"แต่ที่ท่านพูดมานั้นเป็นปรัชญาชีวิตที่อยู่ในระดับสูง" เธอว่า

"ข้าพเจ้าพูดอย่างนี้ได้ตั้งแต่อยู่เมืองไทยแล้ว"

"ทำไมท่านพูดได้ ดูเหมือนท่านจะมองโลกคนละมุมกับที่คนหนุ่มทั้งหลายมอง" เธอพูดจ้องหน้าข้าพเจ้า

ลมจากลำน้ำคงคาโชยเฉื่อยฉิวมากระทบกายประสาทเพิ่มความเย็นขึ้นอีกเล็กน้อย มายันตีดึงชายสาหรีมาปิดหัวไหล่ มือข้างหนึ่งจับริมไว้อย่างมั่นคง

"ข้าพเจ้าเป็นชาวพุทธ" ข้าพเจ้าพูด "ชาวพุทธทุกคนได้เรียนรู้เรื่องอย่างนี้มาแต่ต้น ชาวพุทธได้ยินได้ฟังเรื่องทำนองนี้เสมอ"

"ชาวพุทธ" เธอทวนคำ "พระเคาตมะ พุทธะ (พระโคตมะ-พุทธะ) นั้นเป็นชาวอินเดียเหนือ เป็นปราชญ์ผู้หนึ่งของอินเดีย น่าเสียดายที่อินเดียปล่อยพุทธศาสนาให้ล่องลอยไป ไปให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ประเทศอื่นๆ นอกจากอินเดีย" เธอพูดเหมือนปรารภกับตนเอง เสียงของเธอเหมือนลอยมากับลมแห่งสายน้ำคงคา

"ท่านเสียดายพระพุทธศาสนาเหมือนกันหรือ ?"

"ข้าพเจ้าเสียดายเหมือนกัน" เธอตอบ "ทำนองเดียวกับที่ท่านเนห์รูเสียดาย แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าพระพุทธศาสนาสลบอย่างไม่มีวันฟื้นอีกแล้วในอินเดีย"

"ทำไมท่านจึงเชื่ออย่างนั้น ?" ข้าพเจ้ารีบถาม

"ท่านอยู่อินเดียนานอีกหน่อยก็รู้เอง" เธอตอบ

"อยู่อินเดียนานอีกหน่อยก็รู้เอง" ข้าพเจ้าทวนคำบ้างและทันใดนั้นข้าพเจ้าก็ระลึกถึงคำพูดของพระไทยหลายรูปที่เคยมาอยู่อินเดียนานปีกว่า การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอินเดียนั้นจะไม่ได้ผล หากใครจะมาสร้างมาทำอะไรในอินเดีย ก็ควรจะเปลี่ยนเข็มเสียใหม่ คือมีจุดมุ่งหมายไปในทางสงเคราะห์ช่วยเหลือคนไทยในอินเดียหรือคนไทยที่เดินทางมาทัศนาจรไปบูชาปูชนียสถานของพระพุทธศาสนา

"ข้าพเจ้าคงรู้ได้สักวันหนึ่งเป็นแน่" ข้าพเจ้าพูด

"แน่นอน" เธอยืนยัน "ท่านต้องรู้ได้ด้วยตัวของท่านเอง"

"ท่านพอบอกนัยให้ข้าพเจ้าสักเล็กน้อยได้หรือไม่ ?" ข้าพเจ้าถาม

เธอนิ่งอยู่ครู่หนึ่ง จึงพูดว่า

"ศาสนาฮินดูในเมืองไทยเผยแพร่ออกอยู่หรือ ?"

"ไม่เลย" ข้าพเจ้าตอบ "เห็นมีโบสถ์พราหมณ์อยู่หลังหนึ่งนานมาแล้ว ใกล้วัดสุทัศน์ และคนไทยไม่เคยเข้าเลย คนไทยรู้จักแต่เพียงว่า นั่นคือโบสถ์พราหมณ์"

"การเผยแพร่ศาสนาฮินดูในเมืองไทยได้ผลอย่างไร การเผยแพร่พุทธศาสนาในอินเดียก็คงได้ผลอย่างนั้น" เธอพูดในที่สุด

"ท่านรู้จักพระพุทธศาสนาดีหรือ ?" ข้าพเจ้าถาม ประสาทนั้นได้แต่ฟังและยิ้ม ไม่ยอมพูดอะไรเลย

"ไม่สู้ดีนัก" เธอตอบ

นิ่งกันไปครู่หนึ่ง เธอพูดต่อไปว่า

"ข้าพเจ้ารู้จักพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นปรัชญาสายหนึ่งของอินเดีย ซึ่งมีขึ้นเพราะคำสอนของพระเคาตมะ พุทธะ (ชาวอินเดียเรียกพระพุทธเจ้าว่า เคาตมะ พุทธะ) ซึ่งใครๆ ในอินเดียรู้จักพระองค์ในฐานะเป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา พระองค์ได้ทรงเห็นความทุกข์ของมนุษย์โดยผ่านทางความแก่ ความเจ็บ และความตาย รวมทั้งความทุกข์อื่นๆ ที่ครอบคลุมมีอำนาจเหนือมนุษย์อยู่

"หลังจากได้ทรงศึกษาถึงความทุกข์ของมนุษย์อยู่เป็นเวลานานปีแล้ว พระองค์ได้พบต้นตอแห่งความทุกข์ของมนุษยชาติ รวมทั้งวิธีที่จะเอาชนะมัน คือได้ทรงทราบถึงสัจจะอันประเสริฐ ๔ ประการ The Four Noble Truths (Catvari-arya-sayani) (เขียนตามที่มายันตีพูด จัตวาริอายสัตยานิ) กล่าวคือ ความจริงเรื่องทุกข์ เรื่องสาเหตุของความทุกข์ เรื่องความดับทุกข์ และเรื่องทางให้ถึงความดับทุกข์"

"สัจจะเรื่องทุกข์นั้นได้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในรูปแบบต่างๆ แห่งความทุกข์นั้น แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบตลอด ได้ทรงเห็นว่าเหตุผลเกี่ยวกับเรื่องทุกข์นั้น ไม่ใช่ของง่ายเลย เพราะแม้สิ่งที่ปรากฏเสมือนว่าเป็นความสุขนั้น ที่แท้ในส่วนลึกแล้วก็ยังเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ (Even what appears as pleasant is really a source of pain at bottom)"

"เกี่ยวกับสัจจะประการที่สอง คือเหตุให้เกิดทุกข์นั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ความมีอยู่ ความเกิดขึ้นแห่งสิ่งทั้งปวงในโลกทั้งที่เป็นรูปธรรม (material) และนามธรรม (mental) ย่อมมีสาเหตุมาจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างแน่นอน ไม่มีสิ่งใดเลยที่ไม่มีปัจจัยและดำรงอยู่ได้โดยตัวมันเอง (There is nothing which is unconditional and self-existent) ดังนั้นจึงไม่มีสิ่งใดเที่ยงหรือยั่งยืน ทุกสิ่งทุกอย่างตกอยู่ภายใต้อำนาจแห่งความเปลี่ยนแปลง ความทุกข์ของเราก็ย่อมมีสาเหตุมาจากปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรามีทุกข์เพราะมีการเกิดมา ความเกิดเล่าก็มีสาเหตุมาจากความทะยานอยากต่อโลกียวัตถุหรือโลกียารมณ์ (worldly objects) อำนาจแห่งความทะยานอยากทำให้เราจมลงไปในโลก นำเราไปสู่ความโง่เขลา ถ้าเรามีความรู้อันถูกต้องแท้จริงต่อสิ่งต่างๆ ในโลกและเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่ามันมีลักษณะให้ทุกข์มากกว่าให้สุขแล้ว เราก็จะไม่ทะเยอทะยานอยากได้มันเลย

"ด้วยประการฉะนี้ ความเกิดและความทุกข์ต่างๆ ก็จะสิ้นสุดลง ความทุกข์ก็เหมือนสิ่งทั้งหลายอื่น คือมีขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัยบางประการ และมันจะสิ้นสุดทันทีเมื่อเหตุปัจจัยดับลง นี่คือสัจจะประการที่สอง และที่สามตามลำดับ

"ส่วนสัจจะประการที่สี่นั้น เกี่ยวกับทางนำไปสู่ความสิ้นสูญแห่งความทุกข์ มีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับการควบคุมปัจจัยอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์นั้น ทางสายนี้รู้จักกันโดยทั่วไปว่า

อริยมรรคมีองค์ ๘ (The noble eightfold path) มีความเห็นชอบเป็นต้น มีความตั้งใจชอบเป็นที่สุด”

“อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้จะเป็นเครื่องปลดเปลื้องความโง่เขลาและความทะยานอยาก ทำให้จิตใจสว่างขึ้นและก่อให้เกิดความสงบใจ (equanimity) และความเยือกเย็นราบรื่นอย่างที่สุด (tranquillity) ความทุกข์จะสิ้นสุดลง ความเกิดจะหยุดวนเวียน นั่นคือความสมบูรณ์อันพระเคาตะมะ พุทธะทรงเรียกว่า นิพพาน หรือนิรวาณ”

“โดยทั่วไป พระพุทธะไม่ค่อยทรงสนพระทัยกับปัญหาทางปรัชญานัก เพราะทรงถือว่ามันทำให้เสียเวลาโดยใช่เหตุ แต่ทรงสนพระทัยเป็นอันมากกับปัญหาว่า ทำอย่างไรมนุษย์จึงจะปลดเปลื้องทุกข์ของตนได้ เพราะมนุษย์ส่วนใหญ่ยังจมอยู่ในห้วงทุกข์ จะอย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงปัญหาทางปรัชญาได้ เพราะฉะนั้น เราจะพบทฤษฎีต่างๆ มากมายในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าอันปรากฏอยู่ในวรรณคดีสมัยต้น เช่น

๑. เรื่องสิ่งทั้งปวงมีเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ได้โดยตัวมันเอง

๒. เพราะฉะนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างจึงตกอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลง เพราะเหตุที่ปัจจัยที่มันเกี่ยวเนื่องขึ้นอยู่นั้นเปลี่ยนแปลงไป ไม่มีสิ่งใดเที่ยง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งต่างๆ ในโลกหรือพระเจ้าบนสวรรค์

๓. ด้วยกฎแห่งสวรรค์ มีสันตติ (Continuity) สืบต่อกันระหว่างชาตินี้และชาติหน้า ระหว่างชีวิตปัจจุบันและอนาคต เหมือนความเปลี่ยนแปลงและสืบต่อของเมล็ดพืช”

“อย่างไรก็ตาม สาวกของพระเคาตมะ พุทธะ ในรุ่นต่อมา ทั้งในอินเดียและในประเทศต่างๆ นอกจากอินเดีย ได้ช่วยกันพัฒนาเชื้อแห่งทฤษฎีทางปรัชญาบรรจุลงไปในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงเกิดมีนิกายต่างๆ ในพระพุทธศาสนาขึ้น ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักศึกษาในอินเดีย คือ

๑. มาธยมิกะ หรือ ศูนยวาท ตามทรรศนะของนิกายนี้ โลกนั้นไม่เป็นจริง ปรากฏการณ์ทางจิต หรือไม่ใช่ทางจิตก็ตาม ล้วนหลอกลวงทั้งสิ้น

๒. โยคาจาร หรือวิชญาณวาท นิกายนี้ถือว่า วัตถุภายนอกนั้นไม่เป็นจริง เป็นเพียงมายาหลอกลวง สิ่งที่ปรากฏเป็นภายนอกนอกนั้น โดยที่แท้แล้วเป็นเพียงความคิดในใจของคนเท่านั้นเอง แต่จิตใจเป็นสิ่งแท้จริง ทรรศนะของมัธยมิกะนี้เรียกว่า Subjective Idealism หรือวิชญาณวาท

๓. เสาตรานติกะ (The Sautrantika) ถือว่าทั้งสองอย่าง คือ ปรากฏการณ์ทางใจและมิใช่ทางใจนั้นเป็นสิ่งมีอยู่จริง ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างรับรู้ในฐานะเป็นสิ่งภายนอกเป็นสิ่งไม่จริง การรับรู้ของเราต่อวัตถุต่างๆ ก็จะไม่ขึ้นอยู่กับภายนอกจิตใจเลย แต่จะขึ้นอยู่กับจิตใจเพียงอย่างเดียว กล่าวให้สั้นก็คือ เราจะคิดเอาอย่างไรก็ได้ แต่โดยความเป็นจริงแล้ว เราจะพบว่า เราจะ

ไม่สามารถคิดเอาเองได้ เราไม่สามารถบิดเบือนสิ่งต่างๆ ให้เป็นไปตามความคิดของเราได้ เช่น เราเห็นเสือ แม้เราจะพยายามคิดว่ามันเป็นแมว เสือนั้นก็ไม่กลายเป็นแมวตามความคิดของเรา มันคงเป็นเสืออยู่นั่นเอง ทฤษฎีนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า Representationism หรือ Theory of the Inferability of External Objects (Bahyanumeya Vide)

๔. นิกายไวภาษิกะ นิกายนี้เห็นเช่นเดียวกับนิกายที่ ๓ คือเห็นว่า ทั้งวัตถุภายใน (จิตใจ) และวัตถุภายนอก (สิ่งต่างๆ นอกจากจิตใจ) เป็นความจริง มีข้อแตกต่างเพียงเล็กน้อยเกี่ยวกับเรื่องวิธีการรู้วัตถุภายนอกนั้น คือตามทัศนะของนิกายไวภาษิกะเห็นว่า วัตถุภายนอกนั้น บุคคลสามารถรับรู้ได้โดยตรง ไม่จำเป็นต้องวินิจฉัยจากทัศนะทางใจอะไรเลย เพราะว่าถ้าไม่มีวัตถุภายนอกที่เราเคยรับรู้ร่วมกับทัศนะของเราแล้ว การที่จะวินิจฉัย หรือลงเนื้อเห็นความมีอยู่ของวัตถุภายนอกจากทัศนะใดๆ ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

"นิกายนี้บางทีเรียกว่า direct realism เพราะถือว่าวัตถุภายนอกอันเราอาจรับรู้ได้โดยตรง (พาหิยะประจักษวาทะ)

"นอกจากนี้ ข้าพเจ้าได้รู้เพิ่มเติมอีกเล็กน้อยว่า" มายันตีกล่าวต่อไป เมื่อเห็นข้าพเจ้าสนใจฟังเป็นอย่างมาก "พระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๒ นิกายใหญ่ คือ หินยาน ซึ่งปัจจุบันแพร่หลายอยู่ทางใต้ เช่น ลังกา พม่า และสยามหรือไทยแลนด์ ส่วน

มหายานนั้นแพร่หลายอยู่ในทางเหนือ ได้แก่ ธิเบต จีนและญี่ปุ่น

"ทรรศนะเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ นิพพานนั้น หินยานและมหายานมีความเห็นแตกต่างกันอยู่บ้าง คือหินยานถือว่าการกำจัดทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงไม่ให้เกิดขึ้นอีกเป็นนิพพาน ส่วนมหายานเห็นว่าความเชื่อถืออย่างนั้นแคบไป นิพพานตามทรรศนะของมหายานคือ การบรรลุถึงปัญญาอันสมบูรณ์ ซึ่งทำให้ผู้บรรลุสามารถช่วยให้สัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ด้วย"

มายันตีนิ่งอยู่ ข้าพเจ้ามองเธออย่างพิศวง ที่เธอสามารถรู้เรื่องของพระพุทธศาสนาได้อย่างดี แม้จะกล่าวเพียงโดยย่อ แต่ก็แสดงว่าผู้กล่าวมีความเข้าใจเป็นอย่างดี

"ท่านรู้พระพุทธศาสนาดีมาก" ข้าพเจ้าชมอย่างจริงจัง "ข้าพเจ้ายังฟังเพลินอยู่ อยากให้ท่านพูดต่ออีก"

"ข้าพเจ้าบอกท่านแล้วว่า ข้าพเจ้ามีความรู้เรื่องพระพุทธศาสนาอยู่เพียงเล็กน้อย ข้าพเจ้ารู้เพียงเท่าที่กล่าวมาแล้วนี้เท่านั้น รายละเอียดนอกจากนี้ ข้าพเจ้าหารู้ไม่" เธอพูด ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่า เธอพูดถ่อมตน หรือข้อความนั้นเป็นความจริง

"แต่อย่างไรก็ตาม" เธอพูดต่อ "การที่ข้าพเจ้าได้พูดเรื่องนี้กับท่าน ดูเหมือนทำให้ความทุกข์ในใจของข้าพเจ้าลดลงอย่างมาก ข้าพเจ้ารู้สึกเบาสบายขึ้น ข้าพเจ้าขอขอบคุณท่านและ

ขอขอบคุณสวรรค์”

“ขอโทษเถิด ท่านรู้พระพุทธศาสนาได้โดยวิธีใด ?” ข้าพเจ้าถาม

เธอตอบว่า

“คนอินเดียที่อยู่ในระดับนักศึกษา ย่อมรู้เรื่องพระพุทธศาสนาทั้งนั้น เพราะพุทธปรัชญาเป็นเรื่องที่นักศึกษาต้องเรียนและต้องรู้”

“ท่านเคยศึกษาปรัชญาเหมือนกันหรือ ?” ข้าพเจ้าถามค่อนข้างจะเป็นคำถามที่ตรงและติดไปทางโง่เล็กน้อย

เธอยิ้มก่อนตอบ

“ข้าพเจ้าสำเร็จปริญญาตรีทางปรัชญาตะวันออก ข้าพเจ้าได้เลิกเรียนเมื่อแต่งงานแล้ว แต่ข้าพเจ้าคิดว่าอาจจะกลับไปเรียนต่ออีกก็ได้”

“ข้าพเจ้ายินดีมากที่ได้รู้จักท่าน และข้าพเจ้ารู้สึกยินดีมากขึ้นเมื่อทราบว่าความทุกข์ของท่านลดลง แม้เพียงเพราะได้สนทนากันเรื่องพระพุทธศาสนา ความรู้ของท่านได้ช่วยตัวท่านเองแล้ว พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการลดทุกข์โดยตรง ท่านคุยเรื่องพระพุทธศาสนาให้ข้าพเจ้าฟัง แต่ข้อความที่ท่านพูดนั้นกลับมาคลายทุกข์ในหัวใจท่านได้ อัศจรรย์ไหม มายันตี ?”

บทที่

๒๔

ไม่รู้ว่าทางนี้เดินยาก

ไม่เพียงแต่มายันตีเท่านั้นดอกท่าน ที่พระพุทธศาสนาได้มีส่วนช่วยลดทุกข์ แต่มีคนเป็นอันมากในบรรพกาลตั้งแต่สมัยของพระพุทธเจ้าเป็นต้นมาจนกระทั่งบัดนี้ ได้คลายทุกข์ คลายโศก เพราะได้อาศัยคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะมีต่อไปภายหน้าอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด พระพุทธศาสนาได้เป็นสิ่งมีคุณแก่โลกเหลือจะพรรณนาได้

ข้าพเจ้าระลึกถึงชีวิตของข้าพเจ้าเอง ซึ่งพระพุทธศาสนาได้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดและปลูกฝังให้มีคุณธรรม ช่วยยกจิตใจขึ้นจากความต่ำต้อยสู่ภาวะอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้

คราวใดมีทุกข์ทางใจกระหน่ำซ้ำเติมอย่างรุนแรง เพราะมรสุมชีวิตอันมีขึ้นเป็นครั้งคราวตามธรรมดาของโลก คราวนั้นข้าพเจ้าจะได้อาศัยพระพุทธศาสนาเป็นหลักเกาะ ช่วยพยุงชีวิตและจิตใจไว้ มิให้ตกไปในความต่ำทราม พระพุทธศาสนาช่วยให้มองเห็นโลกตามความเป็นจริง และให้มองเห็นเบื้องหลังของชีวิตว่า มีกระแสแห่งกรรมไหลวนท่วมชีวิตของแต่ละคนอยู่โดยตลอด พฤติกรรมและเหตุการณ์ในชีวิตของคน ล้วนมีกรรมชักใยอยู่เบื้องหลังทั้งสิ้น การระลึกอยู่เนืองๆ ในเรื่องนี้ทำให้ปลง ระงับความกระวนกระวายและความเสียใจได้ แม้ในคราวที่ควรจะเสียใจเป็นนักหนา ถึงขนาดนี้แล้วจะให้ไม่เห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาได้อย่างไร

ชีวิตของข้าพเจ้าก็เหมือนกับชีวิตของคนทั้งหลาย คือมีทั้งความสุข ความทุกข์ ความสมหวังผิดหวัง ความชังและความรัก ความสมบูรณ์พูนสุข และความอดอยากหิวโหย บางคราวข้าพเจ้ารู้สึกภูมิใจในชีวิตตน แต่บางคราวข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าสลดอย่างสุดพรรณนา ข้าพเจ้าต้องรำพึงอยู่บ่อยๆ ว่า ทำไมหนอชีวิตของข้าพเจ้าจึงต้องอยู่ในสภาพเช่นนี้ (ข้าพเจ้าคิดว่า ชีวิตของข้าพเจ้าควรจะดีกว่านี้ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาที่คนทุกคนชอบคิดถึงชีวิตของตนไปในทำนองนี้ เพราะความอยากอันไม่สิ้นสุดของมนุษย์เรา)

ท่านจะเชื่อดวงชะตาหรือไม่ก็ตาม แต่ข้าพเจ้าเองรู้สึกว่าดวงชะตาของคนเป็นสิ่งมีได้เป็นไปได้ เมื่อถึงคราวต้องทุกข์ ต้อง

เสียเงิน เสียทอง หรือต้องพลัดพรากจากกันตามที่ดวงชะตาบอกไว้ ก็มีอันให้เป็นไปเช่นนั้น โดยบันดาลให้เจ้าของดวงชะตาเห็นดีเห็นงามในการกระทำหรือการตัดสินใจของตน และก็เกิดความผิดพลาดขึ้น ซึ่งโดยปกติคนที่มีปัญญาเฉลียวฉลาด ไม่น่าจะผิดพลาดในเรื่องเพียงเท่านั้นได้

ข้าพเจ้าระลึกถึงโบราณภาษิตในพระพุทธศาสนาที่ว่า นกแร้งมีสายตายาว มองเห็นซากศพได้แต่ไกลถึงร้อยโยชน์ แต่เมื่อถึงคราวที่ภัยพิบัติจะมาถึง แม้บ่วงอันอยู่ใกล้ก็มองไม่เห็น

"ใครเล่าจะรู้อนาคต" สมบูรณ์ เพื่อนคนหนึ่งของข้าพเจ้าพูด ในชีวิตของโลกียชน "ใครเล่าจะรู้อนาคต" ถ้าคนทุกคนสามารถรู้อนาคตได้ ใครเล่าจะทำผิด หรือดำเนินชีวิตพลาด มนุษย์ทุกคนเชื่อว่าสิ่งที่ตนทำลงไปนั้นเป็นสิ่งที่ดีที่สุดแล้ว แต่บังเอิญสิ่งที่ดีที่สุดนั้นไม่มีในโลกนี้ ชีวิตจึงมีช่องโหว่อยู่เสมอ ไม่มีทางอุดช่องโหว่ของชีวิตได้หมด เมื่อได้ผลประโยชน์ในทางหนึ่ง จึงต้องเสียประโยชน์ในอีกทางหนึ่ง (มักจะเป็นอย่างนี้) เสมอไป

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ผู้ทรงสถาปนาราชวงศ์จักรี ซึ่งครองเมืองไทยมากว่า ๒๐๐ ปีแล้ว ได้ทรงเปล่งพระอุทานออกมาว่า

"ไม่รู้ว่าทางนี้เดินยาก พาลูกเมียมาลำบากเสียนักหนา" พระองค์ทรงหมายถึงทางแห่งความเป็นกษัตริย์ของพระองค์

"เมื่อกษัตริย์มหาราชผู้ทรงสมบูรณ์ด้วยพระสติปัญญาปานนั้น ยังทรงเปล่งอุทานออกมาถึงอย่างนี้แล้ว ท่านทั้งหลายและข้าพเจ้าจะวิเศษไปกว่าพระองค์ท่านได้อย่างไร เราจะตัดสินใจให้ถูกทุกครั้งได้อย่างไร การตัดสินใจในการกระทำหรือในการดำเนินชีวิตจะต้องผิดบ้างถูกบ้าง

ประธานาธิบดีโรสต์เวลกล่าวไว้ว่า ในการตัดสินใจ ๑๐๐ ครั้ง ถ้าถูกถึง ๕๐ ครั้งก็วิเศษแล้ว ขนาดประธานาธิบดีโรสต์เวลยังหวังเพียง ๕๐ ครั้งเท่านั้น แล้วท่านและข้าพเจ้าควรจะหวังสักเท่าใด ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่า ข้าพเจ้าจะเก่งกว่าประธานาธิบดีโรสเวลต์อย่างแน่นอน ข้าพเจ้ายังมีความคิดพลาด ยังมี "เส้นผมบังภูเขา" อยู่ในชีวิต และความผิดพลาดบางคราวนั้นควรเป็นที่หัวเราะเยาะของคนทั้งหลาย ควรเป็นที่สมน้ำหน้าของเพื่อนฝูงผู้หวังดี แต่ข้าพเจ้ามิได้เชื่อเขาเหล่านั้น

พระศาสดาของข้าพเจ้า ผู้ทรงประทานพุทธธรรมแก่โลก ก่อนจะบรรลุโพธิธรรมอันเป็นแสงสว่างอย่างยิ่งนั้น ยังต้องประสบความผิดพลาดมานับจำนวนครั้งไม่ถ้วน ทรงลองผิดลองถูกในการบำเพ็ญทุกรกิริยา แต่ด้วยความพยายามอันไม่หยุดหย่อนในที่สุดพระองค์ก็ทรงบรรลุถึงจุดมุ่งหมายจนได้

ข้าพเจ้าตั้งใจว่า จะดำเนินตามรอยแห่งพระบาทของพระพุทธองค์ แม้จะประสบความล้มเหลวและผิดหวังครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ข้าพเจ้าจะไม่ลดละความพากเพียรพยายาม ความพากเพียรพยายามเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้า ส่วนจะสำเร็จผลเพียงใด

นั้น เป็นหน้าที่ของเหตุที่จะก่อให้เกิดผลต่อไป

ประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้ข้าพเจ้าเชื่อว่า บทเรียนจากประสบการณ์ซึมซาบชีวิตมากกว่าบทเรียนจากตำรามากนัก ข้าพเจ้าได้มีประสบการณ์และมีบทประทับใจมาว่า ความพยายามดีย่อมให้ผลดีและให้ความสุขในที่สุด ข้าพเจ้าเชื่ออย่างนี้

ข้าพเจ้าหลงทางชีวิตมาหลายครั้ง แต่ละครั้งเกือบทำให้ข้าพเจ้าเสียผู้เสียคน เกือบทำให้ข้าพเจ้าดิ่งชีวิตลงสู่ความต่ำทรามชั่วช้า เกือบทำให้ข้าพเจ้าหลงอยู่ในป่าชีวิตจนหาทางออกไม่ได้ แต่เพราะได้อาศัยพระพุทธธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นที่เกาะและเป็นแสงสว่างส่องลอดเข้ามาในจิตใจ จึงทำให้เอาตัวรอดมาได้

ข้าพเจ้าไม่ค่อยไว้ใจต่อชีวิตเสียเลย มีบ่อยๆ ที่ข้าพเจ้าใคร่หนีออกไปจากสังคม ไปอยู่ในป่าอันเปล่าเปลี่ยว มีแต่ต้นไม้กระแสลม และสิงสาราสัตว์เป็นเพื่อน แต่ข้าพเจ้าจะทำเช่นนั้นได้อย่างไร จะทำได้อย่างไร?

ภาระอันวางอยู่เบื้องหน้าของข้าพเจ้ามีมากนัก ทั้งส่วนตัว ส่วนครอบครัว และส่วนสังคม ข้าพเจ้าภูมิใจอยู่อย่างหนึ่งว่า ในชีวิตของข้าพเจ้านั้น แม้ประสบมรสุมชีวิตมากเพียงใดก็ตาม แต่ใจของข้าพเจ้าไม่เคยเสีย กำลังใจของข้าพเจ้ายังดีอยู่เสมอ ข้าพเจ้าเชื่อตามที่หลวงวิจิตรวาทการกล่าวไว้ว่า “ในสงครามชีวิตนั้นกำลังใจสำคัญที่สุด เมื่อกำลังใจยังมีอยู่สงครามชีวิตจะไม่แพ้แต่เมื่อกำลังใจสิ้นสุดลง จะต้องแพ้สงครามชีวิตเสมอไป”

หลวงวิจิตรวาทการกล่าวไว้ทำนองนี้ แม้ข้าพเจ้าจะนำมากล่าวซ้ำไม่ตรงทุกตัวอักษรก็ตาม

ข้าพเจ้าตระหนักอยู่เสมอว่า แม้ชีวิตคนเราจะขึ้นอยู่กับบุญและกรรมก็ตาม แต่คิดอยู่เพียงเท่านั้นหาควรไม่ มนุษย์เราควรประกอบตนด้วยคุณธรรม ๓ ประการ คือ สติ ปัญญาและความเพียรพยายาม เมื่อได้กระทำครบทุกอย่างแล้ว เหตุการณ์จะเป็นอย่างไรก็ช่างเถิด เพราะเราบันดาลผลเองไม่ได้ ต้องแล้วแต่เหตุจะผลิตผลของมันเอง

ในขณะที่อยู่มหาวิทยาลัยบานารัสนั้น เหตุการณ์ได้ชักนำให้ชีวิตของข้าพเจ้าประสบความยุ่งยากสับสนและเหน็ดเหนื่อยอยู่เสมอ บางคราวข้าพเจ้าไม่สามารถดูหนังสือหรือเขียนหนังสือเป็นเวลานานติดต่อกันถึงหนึ่งเดือน ซึ่งถือเป็นเวลานานมากสำหรับข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าเปรม สุจินดา ขอบันทึกขอบคุณนักเรียนไทยในเมืองพาราณสีทุกคนที่มีน้ำใจดีต่อข้าพเจ้า คอยเป็นห่วงในยามทุกข์ คอยช่วยเหลือในยามต้องการความช่วยเหลือ น้ำใจของคนไทยนั้นประเสริฐนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าขอบันทึกขอบคุณอย่างลึกซึ้งต่อน้ำใจอารีของคุณชาญยุทธ์ นักศึกษาปริญญาโททางสันสกฤต และคุณประสาท นักศึกษาปริญญาโททางสังคมวิทยา ผู้มีศักดิ์เป็นญาติสนิทของข้าพเจ้าอีกโสตหนึ่งด้วย บุคคลทั้งสองนี้ได้กระทำกิจอันผู้อื่นจะกระทำได้โดยยากแก่ข้าพเจ้า

ข่าวเรื่องแม่ของลูกและลูกน้อยอายุ ๖ เดือนเศษเล็กน้อย จะเดินทางไปอินเดียนั้นนับเป็นข่าวใหญ่พอใช้ในวงการที่รู้จักคุ้นเคยกับข้าพเจ้า มีทั้งคนคัดค้านและสนับสนุน แต่เรื่องที่จะเป็นไปก็ต้องเป็นไป เป็นไปตามกฎแห่งกรรมและดวงชะตา

การเตรียมการเพื่อให้แม่ของลูกเดินทางไปอินเดียนั้น เป็นเรื่องยุ่งยากสับสนมิใช่น้อย ยุ่งยากทั้งตัวข้าพเจ้าเองและทางเมืองไทย คือแม่ของลูก

และในที่สุดวันเดินทางก็มาถึง คือวันที่ ๙ พฤศจิกายน ซึ่งที่พาราณสีเริ่มหนาวแล้ว

ในวันที่ ๖ พฤศจิกายน ข้าพเจ้าเดินทางมากัลกัตตาโดยรถไฟ ในการนี้คุณสุทนต์ได้เดินทางไปรับคุณประพัฒน์ด้วยและผู้ที่มีใจอารีต่อข้าพเจ้าไม่มีที่สิ้นสุด คือคุณชาญยุทธ์ก็ได้ร่วมเดินทางเป็นเพื่อนของข้าพเจ้าด้วย เขาอยู่อินเดียมาเกิน ๓ ปี พูดภาษาอินเดียได้ และเป็นคนคล่องแคล่วในการติดต่องานการอย่างดียิ่ง ข้าพเจ้าได้อาศัยเขาตลอดทาง

การติดต่อการงานและการเดินทางในอินเดียนั้น จะหาความสะดวกสบายอย่างในเมืองเราไม่ได้ ความจริงพวกเราคนไทยบ่นกันนักหนาว่า การติดต่อธุรกิจการงานในเมืองไทยเต็มไปด้วยความอืดอาดล่าช้า แต่เมื่อเทียบกับอินเดียแล้ว เมืองไทยเรายังสะดวกสบายและรวดเร็วกว่า

การจองตั๋วรถไฟในเมืองไทยนั้นง่าย แต่ในอินเดียไม่ง่ายเลย ข้าพเจ้าประสบปัญหาเรื่องนี้จนไม่อยากเดินทางไปไหน

คุณสุทนต์เคยไปจองตั๋วรถไฟเพื่อไปเดลีอยู่หนึ่งวัน เข้าคิวแล้วเข้าคิวอีก ในที่สุดล้มเหลว และล้มเลิกการเดินทาง ความมีระเบียบนั้น หาได้ยากในเมืองแขก

คุณชาญยุทธ์และข้าพเจ้าไปจองตั๋วรถไฟเพื่อไปกัลกัตตา ต้องการไปรถชั้นที่หนึ่ง หลังจากคอยอยู่ประมาณ ๒ ชั่วโมงครึ่ง จึงรู้ว่าล้มเหลว คือที่นั่งชั้นที่หนึ่งเต็มหมดทุกขบวน จึงขอจองตั๋วชั้นที่ ๒ แต่เจ้าหน้าที่บอกว่าชั้นที่ ๒ ไม่มีจองล่วงหน้า ซื้อวันนั้นไปวันนั้นได้เลย เราจึงต้องกลับมหาวิทยาลัยด้วยความผิดหวัง

แต่พอถึงวันเดินทางเข้าจริงซึ่งเราไปรถชั้นที่ ๒ ก็โชคดี คือมีที่ว่างมากพอควรและราคาถูก เพราะพวกเราทุกคนมีบัตรสำหรับลดครึ่งราคาโดยสิทธิแห่งนักศึกษามหาวิทยาลัย ในการเดินทางครั้งนี้ แม้จะไปในธุรกิจของข้าพเจ้า แต่คุณชาญยุทธ์ก็ออกค่าใช้จ่ายของตนเองทั้งสิ้น

ข้าพเจ้าคิดว่า คงไม่มีชนชาติใดชอบนอนและนอนนานเหมือนคนอินเดีย ในการเดินทางนั้น คนส่วนมากจะแบกเอาที่นอนติดตัวไปด้วยเสมอ ได้โอกาสเมื่อไรเป็นต้องปูที่นอนทุกทีไป คนไทยเราเป็นห่วงเรื่องกินมากเพียงใด คนอินเดียก็เป็นห่วงเรื่องนอนมากเพียงนั้น จะสังเกตว่าในการเดินทางนั้น คนไทยมักเตรียมแต่ของกินไปเป็นอันมาก ไปอยู่เมืองไหน ญาติทางบ้านก็ต้องคอยส่งของกินจากเมืองไทยไป อินเดียไม่ค่อยสนใจกับเรื่องกินมากนัก แต่พะวงเรื่องนอนเป็นอย่างยิ่ง ถ้าทั้งสองประการนี้ไปรวมอยู่ในชนชาติเดียว ชาตินั้นคงเอาตัวไม่รอดเป็นแน่แท้

เมื่อเรานั่งรถไฟมาถึงสถานีปัตนะ (ปาฏลีบุตร) มีชาวอินเดียท่าทางเป็นผู้ดีคนหนึ่งขึ้นมา แบกเอาที่นอนขึ้นมาด้วย ยังจะมาขอปูที่นอนตรงที่พวกเรานั่งอยู่ ทำให้พวกเราขำกันเป็นอย่างมาก แต่เราไม่ยอมให้เขา spread bedding ตามที่เขาขอ พอคนที่นั่งเก้าอี้ตรงข้ามกับพวกเราลง ณ สถานีหนึ่ง แกรีบปูที่นอนของแกอย่างรวดเร็วเหมือนกลัวใครจะมาแย่งแกนอน พอปูที่นอนเสร็จ ก็ล้มลงนอนทันที และนอนไปทั้งคืน ตื่นเช้าขึ้นมากินน้ำชาถ้วยหนึ่ง แล้วล้มลงนอนต่อจนถึงกัลกัตตาเก้าอี้ยาวตัวนั้นซึ่งนั่งได้ ๓ คน แกจองคนเดียวหมด ลงว่าแขกนอนแล้ว ใครอย่าไปรบกวนเสียให้ยากเลย และจะไม่ยอมให้ใครมานั่งด้วยได้ง่ายๆ ความเห็นแก่นอนของเขามีถึงขนาดนี้

พวกเราทั้ง ๓ คน คือคุณชาญยุทธ์ คุณสุทนต์ และข้าพเจ้า ไปถึงกัลกัตตา สถานีเฮาร่า ตามกำหนดเวลารถไฟเข้าคือประมาณ ๐๙.๐๐ น. รถมิได้เสียเวลาเลย เรามุ่งไปสู่วัดเบงกอล (Bengal Buddhist Association) อันตั้งอยู่ใกล้สายการบินอินเดีย (Indian Airline) วัดยังคงเป็นที่พึ่งของพวกเราอยู่เสมอ การพักที่นี่สะดวกสบายและปลอดภัย ที่นี่มีพระภิกษุไทยอยู่หลายรูป เจ้าอาวาสเป็นพระภิกษุชาวอินเดียถิ่นฐานเดิมอยู่ที่กัลกัตตานั่นเอง

วันที่เราไปถึงพอดีเป็นวันทำพิธีใหญ่ของวัด คืองานทอดกฐิน กลางคืนมีชาวพุทธมาร่วมพิธีถวายผ้ากฐินกันมาก ประมาณ ๓๐๐ - ๔๐๐ คน มีผ้าไตรตั้งเต็มไปหมด นอกจากนี้มีของใช้

ของฉัน เช่นมะพร้าวอ่อน นม และกาแฟ เป็นต้น เขาถวายผ้ากฐินกันกลางคืนประมาณ ๒๐ นาฬิกา หลังจากนั้นมีอุบาสกร้องและรำ มีดนตรีประกอบอย่างไพเราะ ไพเราะมากเหลือเกิน ทราบว่าเป็นการบรรยายถึงพุทธประวัติโดยย่อ เมื่อทราบดังนั้นพวกเราจึงคุยกันถึงเรื่องพุทธประวัติด้วย พุทธประวัติเป็นเรื่องน่าสนใจเสมอ

"พุทธประวัติดูยังเป็นเรื่องสับสนอยู่จนบัดนี้ นักปราชญ์ต่างๆ ก็ยังมีความคิดเห็นไม่ลงรอยกัน" คุณชาญยุทธ์ปรารภขึ้น

"เห็นจะเป็นเพราะตำรากล่าวไว้ต่างๆ กัน ใครไปพบตำราอย่างไหนเข้า ก็ลงความเห็นไปตามนั้น"

"เช่นเรื่องอะไรบ้าง ที่ยังไม่ลงรอยกันในความเห็นของนักปราชญ์?" คุณสุทนต์ถาม

"ตัวอย่างเรื่องการเสด็จออกบรรพชาของพระศาสดา" คุณชาญยุทธ์ตอบ "ตำราที่เราเรียนกันมาในหลักสูตรนักธรรมว่าพระศาสดาเสด็จหนีออกบวชบ้าง เสด็จออกต่อหน้าพระชนกบ้าง ยังไม่แน่นอน ผู้ศึกษาซึ่งยังมีปัญญาอ่อนอยู่ก็ไม่ทราบจะเชื่อทางใด แต่ผู้เขียนพุทธประวัติทำนองนวนิยายมักชอบใจในทางหนีออกบวช เพราะเห็นเป็นฉากดี"

"นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในเมืองไทยบางท่านได้พบหลักฐานทางบาลีไตรปิฎกหลายแห่งโดยเฉพาะในมัชฌิมนิกายว่าพระพุทธเจ้าทรงเบื่อหน่ายในกามสุขและเพศคฤหัสถ์ ใคร่จะพ้นทุกข์ มองเห็นบรรพชาเป็นทางที่จะพ้นทุกข์ได้ จึงทูลลาพระ

ชนกชนนี (ซึ่งตอนนั้นพระชนนี คือพระนางสิริมหามายายังทรงพระชนม์อยู่ เป็นปัญหาอีกเหมือนกัน) พระชนกชนนีไม่ทรงอนุญาต แต่ความเบื่อหน่ายเป็นแรงผลักดันอย่างมาก พระองค์ไม่มีความประสงค์จะอยู่ในเพศฆราวาสอีกต่อไป จึงให้นายภูษามาลา หรือช่างกัลบกปลงพระเกศา พระชนกชนนีมานั่งร้องไห้ พอปลงพระเกศาเสร็จ ก็ให้มหาดเล็กนำเครื่องสมณ-บริขารมาครองอธิษฐานเพศเป็นบรรพชิต แล้วเสด็จไปอยู่กับอาฬารดาบสกาลามโคตร" ข้าพเจ้าพูด

"แล้วปัญหาเกี่ยวกับพระชนนี คือ พระนางสิริมหามายาว่าอย่างไร?" คุณสุทนต์ถามและพูดต่อไปว่า "เท่าที่เราเรียนมาว่าเมื่อพระสิทธัตถะประสูติได้เพียง ๗ วัน พระชนนีก็สิ้นพระชนม์ แต่ตามที่ว่ามานี้ แม้พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ถึง ๒๙ แล้ว ออกบวชแล้ว พระชนนีก็ยังมีพระชนม์อยู่ อย่างไรกันแน่?"

"ท่านว่าพระนางมายาสิ้นพระชนม์เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ๗ วัน มิใช่ประสูติจากครรภ์พระมารดา ๗ วัน"

"ยิ่งยุ่งกันใหญ่" คุณสุทนต์ว่า "แล้วที่กล่าวว่าเมื่อพระสิทธัตถะประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาสิ้นพระชนม์ พระเจ้าสุทโธทนะจึงยกพระมหาปชาบดีโคตมี พระกนิษฐาของพระนางมายาขึ้นเป็นอัครมเหสี และเป็นผู้ถวายนมแก่พระราชกุมาร ก็คงผิดอีก ลงว่าผิดสักแห่งแล้วก็จะชวนกันพลาดไปหมด"

"เรื่องนี้ก็อีกเหมือนกัน" ข้าพเจ้าว่า "ท่านว่าพระนางมหา-ปชาบดีจะถวายน้ำนมแก่พระสิทธัตถะได้อย่างไร ในเมื่อพระนาง

ยังเป็นสาว หญิงจะมีน้ำนมก็ต่อเมื่อคลอดลูกแล้ว ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ ท่านว่าความจริงเป็นอย่างนี้ คือ พระเจ้าสุทโธทนะพระชนกของพระองค์ทรงทราบว่า พระนางสิริมหามายาประสูตินั้น โหรทั้งหลายทำนายว่า เจ้าหญิงพระองค์นี้ทรงมีบุญญาธิการมาก หากมีพระโอรส ก็จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนางมหาปชาบดี พระน้องนางก็ทรงมีบุญญาธิการเหมือนกัน พระเจ้าสุทโธทนะจึงทรงขอทั้งสองพระองค์มาเป็นพระมเหสีพร้อมๆ กัน พระนางมหาปชาบดีทรงครรภ์ก่อน มีพระราชธิดาองค์หนึ่งคือเจ้าหญิงชนบทกัลยาณี หรือพระนางรูปนันทา เจ้าหญิงองค์นี้ประสูติก่อนพระพุทธเจ้า จึงมีฐานะเป็นพระพี่นาง ต่อมาอีก ๑ ปีเศษ พระนางมายาก็ประสูติพระสิทธัตถะ เนื่องจากมีลูกชาย ศักดิ์ศรีจึงเหนือกว่าพระน้องนาง เพราะอินเดียถือว่าหญิงเบญจกัลยาณีนั้นจะต้องมีลูกหัวปีเป็นชาย”

“น่าคิดดีเหมือนกัน” คุณสุทนต์ว่า “แต่เป็นห่วงนักเรียนว่าจะเฝือกันไปหมด”

“เรื่องนี้ไม่เป็นไร” คุณชาญยุทธ์พูด “นักเรียนจะต้องตอบปัญหาข้อสอบตามหนังสือหลักสูตรที่ประกาศใช้ จะตอบอย่างอื่นไม่ได้ หากทางคณะสงฆ์เห็นสมควรอย่างไร ก็ประกาศใช้หนังสือเล่มนั้น สำหรับความรู้เบ็ดเตล็ดอย่างนี้ ก็เป็นเรื่องของนักค้นคว้า หากคณะสงฆ์เห็นสมควร ก็จะปรับปรุงแก้ไขหนังสือหลักสูตรให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น”

"อีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่องพระคันธกุฎีของพระพุทธเจ้าที่สารนาถกับพระวรกายของพระองค์" ข้าพเจ้าพูด "คัมภีร์ต่างๆ ให้พระวรกายของพระพุทธเจ้าไว้ไม่ตรงกัน บางแห่ง เช่น สุมังคลวิลาสินีบอกว่า สูง ๑๘ ศอก ส่วนคัมภีร์พุทธวงศ์บอกว่าสูง ๖ ศอก คนสามัญ บางแห่งบอกว่าพระพุทธเจ้าสูงกว่า ๑๒ ศอก คนสามัญ แต่พระคันธกุฎีที่เราเห็นกัน วัดโดยส่วนกว้างได้เพียง ๔ ศอก ยาว ๕ ศอกบ้าง กว้าง ๕ ศอก ยาว ๖ ศอก บ้าง หากทรงมีพระวรกายสูงถึง ๑๒ ศอก ๑๘ ศอก ตามที่คัมภีร์กล่าวไว้แล้ว จะทรงเข้าไปประทับหรือบรรทมได้อย่างไร เป็นเรื่องน่าคิด ผมเชื่อว่า พระพุทธเจ้าจะไม่มีพระวรกายที่ผิดคนสามัญอย่างแน่นอน"

บทที่

๒๕

กลับบ้านและน้ำใจเพื่อน

วันที่น่าตื่นเต้นสำหรับข้าพเจ้าและแม่ของลูกก็มาถึงคือ เช้าวันที่ ๙ พฤศจิกายน ซึ่งกำหนดว่าแม่ของลูกจะมาถึงกัลกัตตา พวกเรา ๓ คน คุณสุทนต์ คุณชาญยุทธ์และข้าพเจ้าไปถึงสนามบินดัมดัม เวลา ๐๘.๓๐ น. เหลือเวลาอีกถึง ๕๐ นาที เครื่องบินบริการเอื้องหลวง (Royal Orchid) ของบริษัท Thai International Airline จึงจะมาถึง พวกเราเดินชมท่าอากาศยานใหม่ของกัลกัตตาด้วยความชื่นชม เป็นท่าอากาศยานที่ทันสมัยแห่งหนึ่งในย่านเอเชีย วันนั้นเป็นวันที่คณะปาร์ตี้ไทยซึ่งจะไปทอดกฐิน หรือผ้าป่าที่นาลันทาไปถึงด้วย

จึงมีคนไทยที่กัลกัตตาไปรับกันหลายคน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของสถานกงสุลไทยคนหนึ่งด้วย เขาเป็นชาวอินเดียที่อยู่ ณ สถานกงสุลไทยมานานปี รูปร่างใหญ่ ท่าทางสุภาพ

ไปอยู่ในเมืองอินเดีย ทำให้เห็นคนไทยและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับไทยดูสุภาพอ่อนโยนไปเสียสิ้น ขอให้ท่านทราบเถิดว่า น้ำใจและอัธยาศัยของคนไทยนั้นประเสริฐนัก เราควรภูมิใจที่เกิดมาเป็นคนไทย ประเทศไทยเอาตัวรอดมาได้ในสมัยที่ประเทศรอบบ้านต้องตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งหมดสิ้นไม่มีเหลือนั้น ก็เพราะอัธยาศัยและน้ำใจอันงามของคนไทยทำให้ฝรั่งเอาเป็นเมืองขึ้นไม่ลง ด้วยความสงสาร ใจอ่อน เสมือนผู้ใหญ่เมตตากรุณาแก่เด็กน้อยที่น่ารัก ชาติใดคบคนไทยเข้าต้องรักอัธยาศัยของคนไทย เมืองไทยเราแม้จะยังเป็นเมืองที่ยากจนอยู่ เมื่อเทียบกับหลายประเทศในยุโรปอเมริกา แต่ไทยก็ครองตนอย่างไว้ศักดิ์ศรีและเสงี่ยมเจียมตน เราไม่ดูหมิ่นคนต่างชาติ เรายกย่องให้เกียรติคนทุกคนที่มีความดี เรายกย่องบรรพบุรุษที่เคยทำประโยชน์แก่ชาติอย่างไม่รู้จักจืดจาง แม้เราจะฟุ่มเฟือยไปบ้างในการกินการอยู่ นั่นก็เพราะเรามีของกินของใช้อย่างฟุ่มเฟือยอยู่ในเมืองไทย คนไทยโดยทั่วไปชอบบริการตนเองและเพื่อนฝูงให้มีความสุข จึงมองเห็นอย่างเปิดเผยว่า เราเลี้ยงกันอย่างไม่อั้นอยู่เสมอ อัธยาศัยใจคอส่วนใหญ่ของคนไทยนั้นมีมูลกรณีมาจากหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

พวกเรา ๓ คน ขึ้นไปบนชั้นดาดฟ้าของท่าอากาศยาน เมื่อจวนเวลาเครื่องบินจะมาถึง และพอเวลา ๐๙.๒๐ น. นกน้อยอันสวยงาม คือ เครื่องบินอันมีตัวอักษรว่า Thai International ก็ร่อนลงสู่พื้นสนามบินอย่างสง่างาม

พวกเราโดยเฉพาะข้าพเจ้ามองดูด้วยความตื่นเต้น ผู้โดยสารค่อยๆ ทยอยกันลงมา ในที่สุดสายตาของข้าพเจ้าก็ไปกระทบกับสุภาพสตรีในชุดสีแดงเพลิงคนหนึ่งกำลังก้าวลงมาจากบันไดเครื่องบิน มือหนึ่งอุ้มลูกน้อยอายุ ๖ เดือนครึ่ง อีกมือหนึ่งถือกระเป๋าอันเป็นเครื่องบริขารของลูกทั้งสิ้น ติดตามด้วยบุรุษร่างสูงใหญ่ ผิวค่อนข้างดำในชุดสากล แน่นอนเขาคือ คุณประพัฒน์ และสุภาพสตรีนั้นคือ แม่ของลูก

เมื่อเขากำลังเดินมาทางช่องผู้โดยสารขาเข้า เราพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้เขาเห็น แต่เขาหาได้เห็นไม่ เราลงมาชั้นล่าง คอยและคอย แม้เราจะไม่เห็นแต่ก็นึกภาพออกว่า เขาต้องทำอะไรบ้าง จนกว่าจะผ่านออกมาได้ ตำรวจตรวจคนเข้าเมือง และศุลกากรตรวจของ

ประมาณ ๔๕ นาที ล่วงไปจึงได้เห็นแม่ของลูกและลูกน้อยในอ้อมแขน รู้สึกเธอตื่นเต้นและชื่นชม ส่วนลูกน้อยส่งยิ้มให้ข้าพเจ้า เขายิ้มไปอย่างนั้นเอง หาประสีประสาอะไรไม่ ข้าพเจ้ายื่นมือเข้าไปจะรับ แต่เจ้าหน้าที่ทางสนามบินไม่ยอม จึงต้องรอจนกว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะเรียบร้อย

การนำเงินดอลลาร์เข้าประเทศอินเดียนั้นเป็นที่วิตกกังวลกันนักหนา พวกเราไม่ค่อยมีความรู้อันแน่นอนว่าทางราชการกำหนดให้นำเข้าได้เท่าใด จะต้องแจ้งกับเจ้าหน้าที่ศุลกากรจำนวนสูงสุดเพียงเท่าใด ได้ฟังต่อๆ กันมาว่า แสดงในใบดีแคร์ได้เพียง ๑๕๐ – ๑๖๐ ดอลลาร์เท่านั้น

ข้าพเจ้าเพิ่งได้ความรู้อันแน่นอนในเรื่องนี้ในวันนั้นเอง จากสุภาพสตรีชาวอินเดียผู้หนึ่งซึ่งมาอยู่เมืองไทยนานและพูดไทยได้

ขณะที่รอคอยคุณประพัฒน์และแม่ของลูกอยู่นั้น ข้าพเจ้าได้รับการแนะนำให้รู้จักกับสุภาพสตรีผู้นั้น เมื่อทราบว่าสามีของหล่อนทำงานเกี่ยวกับเงินอยู่ในกัลกัตตา ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสถามหล่อนว่า ในการนำดอลลาร์มานั้นจะดีแคร์ได้สักเท่าใด หล่อนตอบว่า ดีแคร์คือแสดงได้ทั้งหมดเท่าไรก็ได้ ทางศุลกากรจะไม่ว่าอะไรเลย เพราะเขาอยากให้ดอลลาร์เข้าประเทศเหมือนกัน แต่ถ้าแสดงเพียง ๑๕๐ ดอลลาร์ นอกนั้นซุกซ่อนมา หากเขาจับได้ เขาอาจยึดไว้ทั้งหมด (เฉพาะที่ไม่ได้แสดง)

ประกอบกับวันนั้นคุณประพัฒน์ได้รับฝากดอลลาร์เพื่อนักเรียนไทยในพาราณสีมาเป็นอันมาก และเขาดีแคร์หมดพันกว่าดอลลาร์ เจ้าหน้าที่ศุลกากรก็ไม่ว่าอะไร รอดมาได้อย่างสบาย จึงเป็นอันได้ความรู้แน่นอนว่า ในการนำดอลลาร์ไปนั้นจะดิแคลร์สักเท่าไรก็ได้ไม่มีขีดจำกัด ไม่ต้องกลัวว่า ถ้าเกิน ๑๕๐ – ๑๖๐ ดอลลาร์แล้ว เขาจะจับจะยึดแต่ประการใด

ข้าพเจ้าและแม่ของลูก พร้อมทั้งลูกน้อยได้ไปพักที่โรงแรมชั้นที่สองแห่งหนึ่งแถวใกล้นิวมาร์เก็ต (new market) ความสะอาดไม่สู้ดีนัก แต่บริการดีพอใช้ บ๋อยแต่งกายชุดขาวล้วน นุ่งกางเกงสีขาวและเสื้อสีขาวคล้ายบ๋อยตามภัตตาคารในเมืองไทย บ๋อยที่ประจำห้องของเราเป็นคนหน้ายิ้ม ท่าทางสุภาพเรียบร้อย เนื่องจากซื้อตั๋วรถไฟได้ในวันที่ ๑๑ เราจึงต้องพักที่โรงแรมนั้นถึง ๒ คืน จึงเดินทางโดยรถไฟชั้นที่หนึ่งไปพาราณสี

ความชื่นใจของเราที่ได้พบกัน ดำรงอยู่ได้ไม่นานนัก ความเดือดร้อนใจก็เข้ามาแทนที่ เพราะเหตุลูกป่วยมาก ลูกเริ่มป่วยเล็กน้อยก่อนออกเดินทาง ๒ วัน และเมื่อไปถึงกัลกัตตาก็ยิ่งเป็นมากขึ้นและมากขึ้นตามลำดับ ความป่วยทำให้แกกวนมาก ร้องไห้งอแงแทบทั้งวันทั้งคืน เราคอยให้ยาประทังไว้พอทรงตัวอยู่ได้ พอถึงวันที่ ๑๑ ก็ออกเดินทางไปพาราณสีพร้อมกันทั้ง ๕ คน คือคุณสุทนต์ คุณชาญยุทธ์ ข้าพเจ้า แม่ของลูก รวมเป็น ๕ ทั้งลูกน้อย

การเดินทางเที่ยวนี้โชคดีเล็กน้อย เพราะได้ขบวนรถไฟที่สะอาด เบาะใหม่ ห้องน้ำสะอาดเรียบร้อยดี แต่โชคร้ายที่ลูกป่วยอยู่ตลอดเวลา

เรื่องลูกป่วยนี้เป็นภาระของเราทั้งสองเป็นอย่างยิ่ง นึกอยู่เสมอว่าถ้าเราป่วยเสียเองก็จะไม่หนักใจมากเท่านี้ แต่ถ้าเราคนใดคนหนึ่งเกิดป่วยลง ลูกก็จะลำบากหนัก เพราะเขาช่วยตัวเองไม่ได้และจะช่วยเราก็ไม่ได้ด้วย เพื่อนร่วมเดินทางทั้งสาม

มีใจเอื้อเฟื้อเป็นอย่างดี เราเกรงใจเขาเป็นอย่างมาก เพราะเรามีเด็กอาจรบกวนความสงบสุขของเขาบ้าง แม่ของลูกนั้นมีภาระหนักอยู่ตลอดเวลา

เมื่อไปถึงสถานีพาราณสี คุณประสาทและคุณสุจิตต์ไปคอยรับเราอยู่แล้ว ทั้งสองท่านนี้มีน้ำใจดีต่อข้าพเจ้า ได้ช่วยเหลือข้าพเจ้าเสมอมา คุณชาญยุทธ์ได้ส่งข่าวล่วงหน้ามาให้ทราบ

เมื่อกุลีขนสัมภาระอันมิใช่น้อยของพวกเราลงมากองวางไว้ ณ ที่หนึ่งอันจะพอหาแท็กซี่ได้ ข้าพเจ้าเหลียวเท่าไรก็มองไม่เห็นคุณชาญยุทธ์ ไม่ทราบเขาหายหน้าไปไหน พอถามขึ้นจึงรู้ว่าเขาไปตามแท็กซี่ คุณชาญยุทธ์เป็นคนคล่องจริงๆ ในการเดินทางและการติดต่อ เขาคล่องแคล่วว่องไวในเรื่องทำนองนี้ เขาเป็นนักกฎหมายจากโดมริมเจ้าพระยา เป็นคนน่ารัก และน่าคบเป็นอย่างมาก

เนื่องจากมีเด็กน้อย ข้าพเจ้าจึงไม่อาจไปพักที่หอพักของมหาวิทยาลัยได้ จึงพักที่โรงแรมแห่งหนึ่งใกล้มหาวิทยาลัย แต่ไม่สะดวกด้วยน้ำ ในเย็นวันนั้นเองจึงย้ายไปพักที่โรงแรมอีกแห่งหนึ่งในเมือง ได้คุณประสาทและนักเรียนไทยในพาราณสีอีก ๓ คน หญิง ๒ ชาย ๑ มาพบเข้าโดยบังเอิญจึงได้ช่วยเหลือในการขนย้าย มิฉะนั้นเราคงทุลักทุเลเป็นอันมาก คุณประสาทนั้นมาเยี่ยมเราด้วยความระลึกถึง เขาเป็นคนดีเหลือเกิน

เราต้องพักอยู่ที่โรงแรมในเมืองถึง ๔ คืน อุปสรรคเรื่องน้ำยังมีอยู่อย่างเดิม เป็นความลำบาก แก่เรามิใช่น้อย ในวันที่ ๑๖

จึงย้ายเข้าบ้าน ซึ่งเช่าไว้ใกล้มหาวิทยาลัยพาราณสี ในอัตราเดือนละ ๑๒๐ รูปี ค่าน้ำเดือนละ ๑๕ รูปี ส่วนค่าไฟฟ้านั้นแล้วแต่มิเตอร์จะขึ้นเท่าไร บ้านนั้นสบายพอใช้ มีห้องใหญ่พอประมาณ ๒ ห้อง มีห้องน้ำห้องส้วมแยกกัน ห้องครัว และห้องเก็บของชั้นล่างมีน้ำตลอด ๒๔ ชั่วโมง แต่โชคไม่ดี เราได้ชั้นบนเพราะชั้นล่างไม่ว่าง น้ำขึ้นเป็นบางเวลา เราต้องมีถังใบใหญ่คล้ายถังน้ำมันไว้เก็บน้ำ รู้สึกว่าใช้ไปได้ทั้งวัน บังเอิญเป็นหน้าหนาว การใช้น้ำไม่ค่อยเปลือง

ตลอดเวลาที่กล่าวนี้อาการป่วยของลูกมิได้ดีขึ้นเลย เราต้องพาไปหาหมอที่โรงพยาบาลของมหาวิทยาลัยแผนกเด็กโดยเฉพาะ (Child Department) ข้าพเจ้าขอร้องให้หมอซึ่งคุ้นเคยกันผู้หนึ่ง เป็นชาวซีลอน มาฉีดยาให้ หมอให้ยามาทั้งฉีดและกิน แต่อาการของลูกก็ดีขึ้นเป็นพักๆ แล้วทรุดลงไปอีก ในระหว่างนั้นนักเรียนไทยในพาราณสีมาเยี่ยมกันมิได้ขาด เปลี่ยนหน้ากันมาโดยเฉพาะคุณประสาทและคุณชาญยุทธ์นั้นมาทุกวัน บางวันก็สองครั้ง

ในระยะนี้ พล เพื่อนรักของข้าพเจ้าได้เดินทางมาธุระอันจำเป็นยิ่งในเมืองไทย ยังไม่มีกำหนดกลับไปพาราณสี

เจ้าของบ้านผู้ใจอารีได้กรุณาตามหมอที่คลินิกแห่งหนึ่งมาให้ อาการของลูกดีขึ้นในระยะต้นๆ แล้วก็ทรุดลงไปอีกอย่างเคย

ความทุกข์และความกังวลเรื่องความป่วยของลูกทำให้แม่ของลูกกระวนกระวายทั้งกายและใจ กินไม่ได้นอนไม่หลับ

กำลังของเธอก็อ่อนเพลียลงทุกวัน แถมด้วยโรคปวดศีรษะที่เธอเคยเป็นอยู่เสมอ แทรกแซงเข้ามาในเวลาที่เธออ่อนกำลังลง เพราะอาหารไม่พอ อดหลับอดนอน วิตกกังวลเรื่องลูก เมื่อเหตุการณ์อย่างนี้ดำเนินติดต่อกันหลายวันเข้า เธอจึงปรารภเรื่องกลับเมืองไทย ข้าพเจ้าเห็นใจเธอ ได้แต่ปลอบเธอว่า ขออย่าได้วิตกกังวลมาก ขอให้คิดเสียว่า สิ่งใดไม่มีปัจจัยพอก็จะไม่เกิดขึ้น และเราจะหลีกเลี่ยงสิ่งที่มีปัจจัยพอก็ไม่ได้เหมือนกัน ถ้าคิดได้อย่างนี้ชื่อว่า มีโอสถวิเศษไว้รักษาตนในยามทุกข์

เรื่องการที่จะกลับเมืองไทยในระยะนี้เป็นเรื่องที่เราปรึกษากันมาก เมื่อเธอยืนยันแน่นอนว่าจะพาลูกน้อยกลับกรุงเทพฯ ข้าพเจ้าก็อนุโลมตาม ได้ปรึกษากับคุณประสาท คุณชาญยุทธ์ และคุณสุทนต์ ตลอดถึงคุณประพัฒน์ด้วย ทุกคนเห็นชอบในการนี้ จึงเป็นอันตกลงใจกลับกรุงเทพฯ ในปลายเดือนพฤศจิกายนนั่นเอง

ข่าวเรื่องนี้ แพร่สะพัดไปสู่นักเรียนไทยในเมืองพาราณสีอย่างรวดเร็ว มีเพื่อนฝูงผู้หวังดีมาเยี่ยมเยียนกันมาก แทบตลอดเวลา ห้องสองหลังเต็มไปหมด และยังยืนกันอีกเพราะที่นั่งไม่พอ ข้าพเจ้าประทับใจในอัธยาศัยและน้ำใจของนักเรียนไทยในพาราณสียิ่งนัก ที่ได้มีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อข้าพเจ้าและครอบครัวตลอดเวลาที่แม่ของลูกและลูกน้อยอาศัยอยู่ในพาราณสีนั้น

หลายคนมาพูดจาให้กำลังใจ หลายคนแสดงความเมตตาอารี พระสงฆ์ไทยที่ศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยบานารัสนั้น ได้แสดง

น้ำใจอันประเสริฐต่อข้าพเจ้าและครอบครัว

เมื่อทราบแน่ว่าข้าพเจ้าจะต้องไปส่งแม่ของลูกและลูกที่กรุงเทพฯ คุณชาญยุทธ์ได้แสดงความประสงค์ทันทีว่าจะไปส่งถึงกัลกัตตา ไม่ว่าจะไปโดยเครื่องบินหรือรถไฟและจะขอออกค่าใช้จ่ายเองทั้งสิ้น คุณประสาทยังลังเลอยู่ เราไปจองตั๋วเครื่องบินจากพาราณสีไปกัลกัตตาในวันศุกร์ ต้องการจะไปในวันเสาร์ตอนเช้า แต่ปรากฏว่าเครื่องบินเต็ม เราจึงต้องเลื่อนไปในวันอาทิตย์ เหลือเวลาเพียงวันเดียวคือวันเสาร์ที่จะต้องทำอะไรให้เรียบร้อยทุกอย่าง

คุณประสาทตกลงมาส่งครอบครัวของข้าพเจ้าถึงกัลกัตตาด้วย และขอออกค่าใช้จ่ายเองทั้งหมด

สำหรับข้าพเจ้าเองมีเรื่องจะต้องทำมากอยู่ เริ่มต้นแต่การขอใบรับรองจากมหาวิทยาลัยว่าได้ศึกษาอยู่ที่นั่นจริง เพื่อทำ Visa กลับไปอีกได้ ไปหาตำรวจของพาราณสีแจ้งออกจากเมือง เพื่อเขาจะได้ทำใบสำคัญให้ถึงตำรวจที่สนามบินกัลกัตตาและซื้อตั๋วเครื่องบิน ข้าพเจ้าต้องไปที่สำนักงานภาษีเงินได้ (Income Tax Office) ที่พาราณสีเพื่อขอใบรับรองว่าข้าพเจ้าเป็นนักศึกษา ไม่มีรายได้อะไรเลยระหว่างอยู่ในอินเดีย เจ้าหน้าที่ทางเมืองพาราณสีแจ้งมาทางกัลกัตตาอีกทีหนึ่ง ซึ่งเราจะต้องนำหนังสือนั้นมาเอง

การจัดข้าวของของครอบครัวของตนเองและของฝากมาเมืองไทยก็ต้องใช้เวลามิใช่น้อย ทุกอย่างเต็มไปด้วยการเร่งด่วน

อาการป่วยของลูกดีขึ้นเล็กน้อย แต่ยังไม่น่าไว้ใจแต่ประการใด

คืนนั้นมีเพื่อนนักเรียนไทยและพระสงฆ์มาเยี่ยมกัน มาคุยกันอยู่จนดึก ทุกคนแสดงความเห็นใจเป็นอย่างดี

พวกเราต้องตื่นแต่เช้าเพื่อเก็บของ ของบางอย่างให้คุณประสาทเก็บไว้ บางอย่างต้องนำไปไว้ที่หออินเตอร์ในมหาวิทยาลัยตั้งแต่เช้ามืดซึ่งอากาศกำลังหนาวจัด

พวกเรา ๖ คน นั่งแท็กซี่จากบ้านพักหน้ามหาวิทยาลัยไปยังอินเดียนแอร์ไลน์ (Indian Airline) เพื่อขึ้นรถบัสของบริษัทไปยังท่าอากาศยาน รถบัสออกจาก Indian Airline เวลา ๐๘.๓๐ น. ตรงไปแวะรับฝรั่งที่ คลาร์คโฮเต็ลประมาณ ๑๕ นาที แล้วพุ่งตรงไปยังท่าอากาศยาน เราถึงท่าอากาศยานเวลา ๐๙.๐๐ น. พอดี เหลือเวลา ๒๐ นาที เครื่องบินจะออก คุณประพัฒน์และคุณสุทนต์ได้กรุณามาส่งที่สนามบินด้วย นอกจากนี้ยังมีพระสงฆ์ไทยอีก ๒ รูปกรุณาให้เกียรติมาส่ง และให้พรด้วยความปรารถนาดี

ข้าพเจ้าต้องหอบหิ้วกระเป๋าและเครื่องบริขารของลูกพะรุงพะรังมากพอใช้ แม่ของลูกนั้นอุ้มลูกเสียจนปวดแขนไปหมดทั้งสองข้างเกือบจะยกแขนไม่ขึ้น แต่เธอก็มีความอดทนในเรื่องนี้ได้ดีมาก ความรักลูกทำให้ลืมความเจ็บปวดของตน

Indian Airline ค่อยๆ เผลอตัวขึ้นจากพื้น สูงขึ้นและสูงขึ้น แต่มิได้บินสูงมากนัก เพราะเป็นเครื่องบินภายในประเทศ

มองลงมาเบื้องล่างเห็นอะไรเล็กไปหมดทุกอย่าง เครื่องบินจอดลงรับผู้โดยสารที่ปัตนะประมาณ ๒๕ นาที แล้วพุ่งตัวสู่นครกัลกัตตา

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๑๐ นาที ก็มาถึงบริเวณนครกัลกัตตา เมืองหลวงเก่าของอินเดีย ยิ่งมองจากเครื่องบิน ยิ่งเห็นความใหญ่โตมโหฬารของกัลกัตตา ใหญ่กว่ากรุงเทพฯ อย่างน้อยเท่าตัวตึกรามสูงใหญ่ บริเวณตัวเมืองกว้างมาก ถ้าไม่มีพลเมืองมากเกินไป กัลกัตตานับได้ว่าเป็นเมืองใหญ่เมืองงามแห่งหนึ่งในย่านเอเชีย เครื่องบินได้นำพวกเราบินวนกัลกัตตาเสียรอบหนึ่ง จึงถลาลงสู่สนามบินดัมดัม ข้าพเจ้าซึ่งเป็นคนเวียนหัวยากที่สุดก็ยังเวียนหัวในครั้งนี้ ขนาดข้าพเจ้าเวียนหัวแล้ว ประนอมแม่ของลูกก็ไม่ต้องพูดถึง เธอถึงกับจะลุกไม่ไหวเอาทีเดียวเมื่อลงจากเครื่องบิน ข้าพเจ้าจึงต้องรับภาระอุ้มลูกเอง

ต้องเสียเวลาคอยของอยู่ถึง ๓๐ นาที จึงออกเดินทางเข้าเมืองได้ เราไปพักที่โรงแรมเดิมซึ่งเคยพักเมื่อขาเดินทางไปจากกรุงเทพฯ เจ้าของโรงแรมจำเราได้เป็นอย่างดี จึงต้อนรับอย่างเป็นกันเองมากขึ้น

วันนั้นเป็นอันหมดหวังในการบินต่อมากรุงเทพฯ เพราะทำอะไรไม่ทัน เราหวังเต็มที่ว่าในวันรุ่งขึ้นคงจะบินได้อย่างแน่นอน แต่พอไปติดต่อเข้าจริงปรากฏว่า Thai International Airline ที่นั่งเต็มหมด

หน้าที่ของเราต่อไปก็คือ ไปแลกเงินดอลลาร์จากธนาคารเป็นเงินรูปีเพื่อซื้อตั๋วเครื่องบิน สำนักงานติดต่อจองตั๋วเครื่องบินได้ช่วยเหลือเราเป็นอย่างดี สำนักงานแห่งนี้ติดต่อกับคนไทยเสมอ เขาพาเราไป Income Tax Office ที่กัลกัตตาและจองตั๋วเครื่องบินของบริษัทอื่นต่อไป เขาหวังว่าจะได้ไปการบิน K.L.M. ทราบว่าเครื่องบินต้องเสียเวลาถึง ๑๒ ชั่วโมงจึงตกลงมาเครื่อง Pan American ซึ่งจะออกจากท่าอากาศยานกัลกัตตาในเวลา ๐๖.๒๐ น. เช้าวันที่ ๒๔

ความขลุกขลักทุลักทุเลต่างๆ มีอยู่เป็นอันมาก เราเพิ่งทราบแน่ว่าจะได้กลับมากับเครื่องบิน Pam AM เมื่อเวลา ๑๙.๓๐ น. ของวันที่ ๒๓ หมดหวังในการที่จะโทรมาให้ญาติที่กรุงเทพฯ ทราบล่วงหน้า อนึ่งเมื่อระลึกถึงค่าโทรเลขระหว่างประเทศแล้วก็คิดว่ายอมเสียค่าแท็กซี่ที่ดอนเมืองกลับบ้านจะน้อยกว่าค่าโทรเลขมาก

เราต้องตื่นตั้งแต่เวลาก่อน ๔ นาฬิกาเล็กน้อย เจ้าหน้าที่ของโรงแรมช่วยขนของและหาแท็กซี่ให้

เมื่อถึงท่าอากาศยานแล้ว ภารกิจประการแรกของเราก็คือเอาของเข้าชั่งน้ำหนัก ซึ่งปรากฏว่าเกินไปถึง ๑๙ กิโลกรัม เขาคิดกิโลกรัมละ ๘ รูปีเศษ รวมต้องเสียค่าน้ำหนักเกินไปร้อยกว่ารูปี คิดเป็นเงินไทยเกือบ ๓๐๐ บาท ของฝากที่นักเรียนไทยในอินเดียฝากมาถึงญาติทางกรุงเทพฯ นั้น ข้าพเจ้าบรรจุใส่ลังกระดาษประเภทลังแม่โขงได้ ๑ ลังเต็มพอดี นอกนั้นยังมีของ

ในครอบครัวของข้าพเจ้าอีกไม่น้อย เมื่อเจ้าหน้าที่ตรวจพาสปอร์ตใบรับรองการฉีดวัคซีนและอื่นๆ เรียบร้อยแล้ว เราก็เอารูปีไปแลกดอลลาร์ที่ธนาคารซึ่งอยู่ในท่าอากาศยานนั่นเอง ผู้ซื้อตั๋วเครื่องบินแล้วมีสิทธิ์แลกดอลลาร์ได้คนละ ๑๒ ดอลลาร์ ข้าพเจ้าจึงขอแลก ๒๔ ดอลลาร์ ในอัตราราชการ เพื่อนำมาแลกเป็นเงินไทยใช้ในเมืองไทยต่อไป

คุณชาญยุทธ์และคุณประสาทเป็นเพื่อนที่ดี ช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา

เมื่อข้าพเจ้าและแม่ของลูกหอบข้าวของพะรุงพะรังเข้าสู่เขตตำรวจตรวจคนออก ซึ่งเขาทั้งสองไม่อาจเข้าไปได้อีกแล้ว คุณชาญยุทธ์ได้อวยพรให้เดินทางโดยปลอดภัยและพูดเป็นคำสุดท้ายว่า

"เปรม ฉันส่งเธอได้เพียงเท่านี้"

คำพูดและกิริยาท่าทางของเขาทำให้ก้อนสะอื้นขึ้นมาจุกที่คอของข้าพเจ้า และน้ำตาก็เอ่อขึ้นมารอบดวงตาทั้งสองด้วยความรู้สึกที่บอกไม่ถูก ถ้าข้าพเจ้าเป็นสตรี ข้าพเจ้าจะหลั่งน้ำตาแห่งความปราโมชให้กับไมตรีจิตของเขาทั้งสองก่อนจะจากกัน

เจ้าหน้าที่ให้แกะเชือกลังสองลังออกดู เมื่อไม่เห็นอะไรผิดกฎหมายก็อนุญาตให้นำของออกได้

เหลือเวลาอีก ๒๐ นาทีเครื่องบินจะออก ข้าพเจ้าและแม่ของลูกนั่งพักที่ที่พักผู้โดยสารขาออก ใจก็วนเวียนระลึกถึงคำพูดของคุณชาญยุทธ์และคุณประสาทตอนกลางคืน เขาทั้งสองพูด

หลายครั้งว่าอยากจะมาส่งข้าพเจ้าถึงกรุงเทพฯ แต่มีเหตุขัดข้องไปคนละอย่าง คุณประสาทเป็นนักเรียนทุนส่วนตัวไม่มีเงินพอที่จะทำอย่างใจคิด คุณชาญยุทธ์เป็นนักเรียนทุนของสถาบันไม่มีสิทธิ์จะกลับได้ เมื่อยังไม่ได้รับอนุญาต

"เปรม ฉันอยากไปส่งเธอถึงกรุงเทพฯ แต่ฉันทำไม่ได้เพราะฉันเป็นนักเรียนทุนของสถาบัน ฉันกลับตามความพอใจของฉันไม่ได้" คุณชาญยุทธ์พูดในคืนนั้น ขณะเราคุยกันอยู่ที่ห้องนั่งเล่นของโรงแรม

"ฉันก็เหมือนกัน" คุณประสาทพูด "อยากไปส่งถึงกรุงเทพฯ แต่ขัดข้องเรื่องเงิน ฉันไม่มีเงินพอ"

"ขอบใจในความปรารถนาดีของเพื่อนทุกคน" ข้าพเจ้าตอบ "ฉันรู้ซึ้งถึงน้ำใจของชาญยุทธ์และประสาทดี และรู้ถึงเหตุขัดข้องด้วย เท่าที่เสียค่าเครื่องบินจากพาราณสีมาส่งถึงกัลกัตตา และยังจะต้องเสียค่ารถไฟเองกลับไปอีก ก็นับว่ามากเหลือหลายแล้ว นอกจากเสียเงินแล้วยังต้องเหน็ดเหนื่อยเพราะฉัน และต้องเสียเวลาเรียนอีกด้วย น้ำใจของเธอทั้งสองฉันจะไม่ลืมเลยเป็นอันขาด"

ได้เวลาเครื่องบินจวนออก เจ้าหน้าที่เชิญให้เราไปขึ้นเครื่องบิน ขณะก้าวขึ้นบันไดเครื่องบิน ข้าพเจ้ามองย้อนหลังขึ้นไปยังดาดฟ้าของท่าอากาศยาน ได้เห็นคุณชาญยุทธ์และคุณประสาทยืนจับตาอยู่ที่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าโบกมือให้เขาเป็นเชิงลา เขาก็โบกมือให้ข้าพเจ้าด้วย น้ำใจของเพื่อนสองคนนี้ช่างประเสริฐเสียนี่กระไร

Pan American กว้างขวางใหญ่โตมาก สะอาดและสวยงาม สมเป็นบริการของชนชาติใหญ่ที่สุดในโลก เบอร์ ๒๐ ที่ทางบริษัทได้มอบให้เรานั่งนั้น เบื้องหน้ามีที่สำหรับเด็กน้อยนั่งเล่นและนอนหลับได้ด้วย เขารู้ว่าเรามีเด็กน้อยเดินทางมาด้วย ช่างบริการดีเสียจริงๆ อาหารบนเครื่องบินนั้นสะอาด อร่อย และปริมาณมากจนกินไม่หมด ประเทศชาติที่ร่ำรวยเป็นอย่างนี้เอง

เครื่องบินบินสูงมาก คราวนี้เป็นการบินเหนือเมฆจริงๆ มองลงมาเบื้องล่างเห็นปุยเมฆเป็นกลุ่มก้อนเหมือนปุยสำลีก้อนใหญ่ๆ วางเรียงรายอย่างมีระเบียบ มองไม่เห็นอะไรเลยนอกจากปุยเมฆ ปุยเมฆเท่านั้น ความมหัศจรรย์แห่งปัญญามนุษย์มีมากเสียนี่กระไร

เมื่อมีเวลาว่างในเครื่องบิน จินตนาการของข้าพเจ้าก็ย้อนกลับไปยังน้ำใจของมิตรทั้งสองอีก และแล้วสุภาษิตต่างๆ ใน "หิโตปเทศ" ซึ่งข้าพเจ้าลูบคลำอยู่เสมอ ก็พลันผุดขึ้นในห้วงนึก

"มารดา ๑ บิดา ๑ พงศ์พันธุ์ ๑ สามอย่างนี้ เป็นผู้มีหน้าที่เกื้อกูลโดยตรง ส่วนผู้อื่นซึ่งไม่มีหน้าที่ประจำเช่นนี้ แต่เขามีแก่ใจทำประโยชน์ให้ ด้วยหวังอนุกูลก็มีเหมือนกัน"

ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าคุณชาญยุทธ์และคุณประสาทได้ประพฤติประโยชน์เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้าเพราะสถานะใด หากสมมติว่าเขาระลึกถึงความดีที่ข้าพเจ้ามีต่อเขาอยู่บ้าง ความดีนั้นก็มีน้อยเกินไป ไม่พอแก่ประโยชน์เกื้อกูลที่เขาตั้งใจประพฤติต่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าคาดว่า คุณงามความดีอันมีอยู่ในจิตใจเขาต่างหากได้หลั่งล้นออกมาทำประโยชน์เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้า

ความจริงข้าพเจ้ามิได้ตั้งใจมาก่อนเลย ที่จะเขียนเล่าชีวิตส่วนตัวของข้าพเจ้าในตอนนี้ คือตอนที่แม่ของลูก ลูกไปอินเดียและต้องกลับสู่เมืองไทยในระยะเวลาไม่นานนักเพราะความเจ็บป่วย ข้าพเจ้าต้องใช้เวลาตัดสินใจอยู่เป็นเวลานาน แต่ในที่สุดข้าพเจ้าต้องตัดสินใจเขียน ทั้งนี้เพื่อประสงค์เชิดชูคุณความดีของสุภาพบุรุษทั้งสอง คือคุณชาญยุทธ์และคุณประสาท หากข้าพเจ้ามิได้เขียนเล่าชีวิตส่วนตัวในตอนนี้แล้ว ข้าพเจ้าจะแทรกคุณความดีของท่านทั้งสองนั้นไว้ได้อย่างไร เชื้อสายของข้าพเจ้าก็ตาม มิตรสหายก็ตามมีอยู่ไม่น้อย แต่ที่เต็มใจประพฤติประโยชน์เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้าอย่างเช่นคุณชาญยุทธ์และคุณประสาทนั้น หาได้ไม่ง่ายเลย ญาติบางคนนอกจากไม่ประพฤติประโยชน์อะไรให้แล้วยังคอยพูดจาเหน็บแนมถากถางและเสียดสีให้เจ็บใจอยู่บ่อยๆ ก็มีเหมือนกัน ญาติเช่นนั้นจะต่างอะไรกับพยาธิในกายเล่า มีไว้เพื่อทุกข์ทรมานใจโดยแท้

ข้าพเจ้าระลึกถึงสุภาษิตในหิโตปเทศข้ออื่นอีก

"นิสัยของบุคคลดอก สำหรับวัดให้เห็นดีชั่วของเขาชัด จะถือเอาความดีที่ผู้นั้นต้องการจะประพฤติเป็นเกณฑ์ไม่ได้ เพราะนิสัยย่อมชำแรกคุณความดีอื่นๆ ทั้งสิ้นขึ้นมาลอยเด่นอยู่แล้ว"

นิสัยเป็นสิ่งสำคัญในตัวบุคคล เพราะเป็นสิ่งที่ทำจนเคยชิน คนมีนิสัยชั่ว แม้ต้องการจะประพฤติดีเป็นครั้งคราวก็อดทำอย่างพาลๆ ไม่ได้ คนมีนิสัยดี แม้ถึงคราวที่ต้องทำชั่วเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งก็ตาม ก็ยังทำอย่างสุภาพ

"ผู้ใดช่วยให้พ้นทุกข์อันตราย ผู้นั้นนับว่าเป็นมิตรแท้จริง ผู้ที่เป็นแต่ปากคอยติเตียนหยิบข้อผิด ชอบแต่พูดให้หวาดตกใจกลัว ท่านไม่นับว่าเป็นมิตร

"ในยามทุกข์มีใจหนักแน่น ในยามสุขรู้จักสงบเสงี่ยม ในกาลเข้าที่ประชุมองอาจกล่าวชัดถ้อยชัดคำ ในคราวเข้าณรงค์สงครามมีใจแกล้วกล้า นิยมรักษาเกียรติยศ เอาใจใส่ในการสดับ ข้อเหล่านี้เป็นสมบัติประจำอยู่ครบแก่ผู้มีอานุภาพใหญ่ สงบเสงี่ยมไม่ฮึกเหิมในยามสุข บึกบึนไม่ซบเซาในยามทุกข์ หนักแน่นในเวลาเข้าผจญสงคราม มารดาจะคลอดบุตรให้พร้อมด้วยคุณาดิลกทั้งสามประการนี้ได้น้อยนัก"

"เมื่อความพินาศเป็นเรื่องเที่ยง คือทรัพย์จะต้องย่อยยับ และชีวิตจะต้องแตกดับ หนีความจริงไม่พ้น ฉะนี้ การบริจาคคือยอมให้ทรัพย์ย่อยยับ และยอมให้ชีวิตแตกดับ เพื่ออุปการะแก่ผู้อื่น เป็นสิ่งประเสริฐของปราชญ์"

"สรีระกับเกียรติคุณนั้นผิดกันไกล สรีระจะสูญสิ้นในเวลาขณะเดียวก็ได้ แต่ว่าเกียรติคุณเป็นสิ่งสถิตสถาพรชั่วกัลปาวสาน"

"ในเมื่อวิบัติจะเห็นใจมิตร ในสมัยศึกประชิดจะเห็นใจทัพ ในเวลาให้กู้ทรัพย์จะเห็นใจผู้ซื่อสะอาด ในยามสมบัติวินาศจะเห็นใจภรรยา ในคราวอนาถาจะเห็นใจญาติ"

"มีใจสะอาดดีงาม มีใจกว้างขวาง มีใจเด็ดเดี่ยว มีใจคงที่ในทุกข์และสุข มีแก่ใจ มีเมตตากรุณา มีสัตย์ คุณสมบัติทั้งนี้เป็นองค์ของมิตรแท้" ฯลฯ

Pan American ร่อนลงแวะที่แรงกูนประมาณ ๒๐ นาที ข้าพเจ้าลงไปเดินเล่นที่ลานบิน และเข้าไปในอาคารชมสิ่งของเครื่องใช้ที่วางขายสำหรับชาวต่างประเทศ ล้วนเป็นสิ่งสวยงามสะดุดตาน่าซื้อ แต่มิได้ซื้ออะไรติดมือมาเลย เพราะเงินเหลืออยู่น้อยเต็มที่

๒๐ นาทีผ่านไป แพนอเมริกันถลาตัวขึ้นจากพื้นมุ่งตรงสู่กรุงเทพฯ ชั่วเวลาเพียง ๔๐ นาทีก็ถึง และร่อนลงอย่างนุ่มนวล

การกรอกข้อความลงใน Disembarkation Card (Arrival Card) สำหรับประเทศไทยเต็มไปด้วยความสะดวกสบาย การตรวจของของเจ้าหน้าที่ศุลกากรก็เต็มไปด้วยความเห็นอกเห็นใจ ข้าพเจ้าและแม่ของลูกรู้สึกมีความอุ่นใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้ก้าวลงสู่แผ่นดินไทย อยู่ท่ามกลางบรรยากาศอย่างไทยๆ เหลียวไปทางใดก็เห็นแต่ดวงหน้าอันยิ้มแย้มแจ่มใสของคนไทย

ของฝากจำนวนมากในลังกระดาษนั้น ทำให้เจ้าหน้าที่ศุลกากรลังเลว่าจะเก็บภาษีหรือไม่ เมื่อเขารื้อเห็นชื่อผู้ฝากและผู้รับ ซึ่งมีพระอยู่บ้าง ฆราวาสบ้างบางชิ้น เขาจะเก็บภาษี ข้าพเจ้าบอกว่ามิใช่ของข้าพเจ้า เป็นของฝากจริงๆ หากจะเก็บภาษี ข้าพเจ้าก็ยินดีให้ยึดของไว้ เพื่อให้เจ้าของเขามารับเอง เพราะข้าพเจ้าไม่มีเงินจะเสียภาษีได้ เจ้าหน้าที่ผู้มีใจอารีจึงปล่อยให้พ้นมาโดยมิได้ยึดสิ่งใดไว้เลย

บทที่

๒๖

ทางใหม่

ทางบ้าน ญาติพี่น้องและมิตรสหายได้ทราบข่าวการกลับมาเมืองไทยของข้าพเจ้าและครอบครัวอย่างกะทันหัน ทุกคนแสดงความประหลาดใจและตกใจอย่างมาก นึกว่ามีเหตุร้ายแรงอะไรเกิดขึ้น แต่เมื่อได้ทราบความจริงแล้ว ทุกคนก็ถอนใจด้วยความโล่งอก

ข้าพเจ้าและครอบครัวพักอยู่ที่บ้านเมืองนนท์ บ้านซึ่งอยู่ในสวน แวดล้อมด้วยพันธุ์ไม้ต่างๆ เงียบและสงบสุขพอใช้ แม่ของลูกอบอุ่นอยู่ในหมู่ญาติและหลาน ส่วนลูกก็ได้เพลิดเพลินกับพี่ๆ ลูกของลุงของป้า และได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี จากลุงและป้าของเขา ตลอดถึงคุณยายทั้งสอง ซึ่งหลานๆ เรียกกันว่า คุณยายใหญ่และคุณยายเล็ก

ตามสายตาของข้าพเจ้า เห็นว่าทุกคนรักและระลึกถึงลูกน้อยของข้าพเจ้าเป็นอย่างดี เมื่อเขาจากไปนั้น หลายคนร้องไห้ด้วยความอาลัยรักและเป็นห่วง เมื่อเขากลับมาทุกคนต้อนรับด้วยความยินดี และบอกว่าต่อไปนี้จะหายเหงา ไม่มีใครอยากให้เขาจากไปอีก อาการป่วยของเขาค่อยๆ ดีขึ้นทุกวันๆ ในที่สุดก็หายขาด เขากลับอิ่มเอิบ และร่าเริงแจ่มใส ช่างเล่น ช่างหัวเราะอย่างเดิม แม่ของลูกก็เหมือนกัน ดูมีอาการแจ่มใสขึ้นเรื่อยๆ จนปกติเหมือนเดิมทุกประการ ภายในเวลาเพียง ๗ วันเท่านั้น

บรรยากาศไทยๆ อาหารไทย น้ำใจไทย และความอบอุ่นในหมู่ญาติที่เป็นคนไทย รวมทั้งนายแพทย์ซึ่งเป็นคนไทยเป็นโอสถวิเศษถึงขนาดนี้ ตัวข้าพเจ้าเองก็มีความสุขกายสบายใจทุกอย่าง ฉะนี้แล้วจะมิให้ข้าพเจ้ารักคนไทยและเมืองไทยได้อย่างไร

เมื่อไม่เคยไปบ้านอื่นเมืองไกล มีบ่อยครั้งเหมือนกันที่ข้าพเจ้าเคยรู้สึกเบื่อหน่ายเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสับสนวุ่นวายในพระนครหลวง ข้าพเจ้าเคยนึกไม่ชอบบริการบางอย่างในเมืองไทย แต่เมื่อได้ไปเห็นเมืองอื่นเข้าบ้าง ย้อนกลับมาเมืองไทยอีกครั้งหนึ่ง ความรู้สึกในขณะนี้ได้บอกตนเองว่า สำหรับข้าพเจ้าซึ่งเป็นคนไทย คงไม่มีประเทศใดจะให้ความสุขได้เท่าเมืองไทยเป็นแน่แท้

ข้าพเจ้ายังไม่เคยไปยุโรป อเมริกา ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่าความคิดของข้าพเจ้าจะเปลี่ยนไปหรือไม่ หากข้าพเจ้ามีโอกาส

ไปอยู่ในประเทศอันรุ่งเรืองเต็มที่เหล่านั้นแห่งละ ๒ - ๓ ปี หรือเพียงชั่วคราวสัก ๖ เดือนก็ตาม

ผู้ที่เคยไปอยู่ในยุโรปอเมริกามาแล้ว เท่าที่ข้าพเจ้าได้ฟังมามีอยู่ ๒ พวกคือ พวกหนึ่งคิดถึงเมืองไทย อยากกลับมาอยู่เมืองไทยให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ อีกพวกหนึ่งยิ่งอยู่ยุโรปอเมริกานาน ยิ่งชังเมืองไทยมากขึ้น เห็นเมืองไทยเป็นเมืองที่หาระเบียบแบบแผนและความยุติธรรมต่างๆ ไม่ได้ จึงปรารถนาจะอยู่ยุโรปอเมริกาให้นานที่สุดเท่าที่สามารถจะอยู่ได้

ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่าหากข้าพเจ้ามีโอกาสเช่นนั้นบ้าง ความรู้สึกของข้าพเจ้าจะเป็นอย่างไร แต่โอกาสเช่นนั้นคงไม่มีแก่ข้าพเจ้าในชีวิตนี้ การได้ไปอยู่ ไปศึกษาเพียงแค่อินเดียนั่น ก็เป็นลาภนักแล้วสำหรับคนอย่างข้าพเจ้า แต่เมื่ออยู่อินเดีย โดยเฉพาะที่เมืองพาราณสี ข้าพเจ้าคอยกระซิบถามตนเองเสมอเหมือนกันว่า

"เป็นเพราะบุญ หรืออกุศลกรรมกันหนอที่ชัดให้เรามาอยู่ที่นี่"

เวลานี้ข้าพเจ้ายังตอบปัญหานี้ไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าอีกสัก ๕ - ๑๐ ปีข้างหน้า ปัญหาข้อข้องใจนี้ คงแจ่มแจ้งแก่ข้าพเจ้าอย่างแน่นอน เพราะปัญหาบางอย่างกาลเวลาจะเป็นผู้ตอบให้อย่างดีที่สุด

อย่างไรก็ตาม อินเดียได้ให้บทเรียนอันมีค่าแก่ข้าพเจ้าหลายประการ ซึ่งคงจะเป็นประโยชน์กับข้าพเจ้าไปตลอดชีวิต ข้าพเจ้าคงกลับไปอินเดียไม่ได้อีกแล้ว ไปไม่ได้แน่ๆ เพราะเหตุไรหรือท่าน ?

ข้าพเจ้าได้บอกท่านไว้แต่ต้นแล้วว่า ข้าพเจ้าเกิดมาเป็นคนยากจน ทรัพย์สินสมบัติอะไรไม่มีติดตัว ข้าพเจ้าพยายามเก็บหอมรอมริบเงินทองไว้ เดือนละเล็กเดือนละน้อย เพื่อไปศึกษาต่อในต่างประเทศ และต้องเลือกไปอินเดียเพราะค่าใช้จ่ายน้อยกว่ายุโรป หรืออเมริกามาก ข้าพเจ้าเก็บเงินอยู่เป็นเวลาหลายปี จึงประมาณว่าพอที่จะเป็นทุนไปเรียนได้ แต่บัดนี้เงินที่เตรียมไว้นั้นได้หมดสิ้นแล้ว ไม่มีเหลือเลย

จริงอยู่ เงินนั้นหมดแล้วก็หาใหม่ได้ แต่หายาก โดยเฉพาะคนฐานะอย่างข้าพเจ้าจะหาเงินทองให้เป็นกอบเป็นกำมาได้ในระยะสั้นๆ นั้น ไม่เป็นสิ่งที่พึงเป็นได้ หากจะคอยรวบรวมทรัพย์ให้พอแก่การที่จะไปเรียนอีก เวลาก็มิได้คอยท่า จึงเป็นการสายเกินไปเสียแล้ว โชคชะตาบันดาลให้ข้าพเจ้าต้องหยุดเรียน เรียนไม่จบ กลับมาโดยมิได้มีปริญญาที่ต้องการติดมือมาด้วย ความขัดสนจนทรัพย์ทำให้หมดทางที่จะหาวิชาอีกต่อไป

จะเหลียวไปทางใดก็พบแต่ความว่างเปล่า จะขอความช่วยเหลือจากใครสักคนหนึ่งเพื่อการนี้ มองดูแล้วก็ให้เกิดความสงสารมากกว่าที่จะเข้าไปพึ่งพาอาศัย เพราะทุกคนกำลังขัดสนเหมือนกัน และกำลังดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดแห่งตนและครอบครัวอยู่ทั้งสิ้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ จะมีประโยชน์อันใดเล่าที่ข้าพเจ้าจะตะโกนร้องขอความช่วยเหลือในป่าเปลี่ยว อบศพด้วยเครื่องหอม ปลูกบัวในที่แห้ง ล้วนเป็นสิ่งที่เหนื่อยแรงเปล่าทั้งสิ้น

ข้าพเจ้าได้แต่ปลอบใจตนเองอยู่ว่า แม้ทุกสิ่งทุกอย่างจะสูญเสียไปแล้ว แต่อนาคตยังคงอยู่ ทางแห่งความสุขคงจะมีอยู่สำหรับข้าพเจ้าเมื่อทางหนึ่งปิดลงแล้ว น่าจะยังพอมีทางอื่นให้เดินทางอยู่บ้าง กำลังใจของข้าพเจ้ายังไม่เสีย ข้าพเจ้าเชื่ออยู่เสมอว่า สักวันหนึ่งข้าพเจ้าจะได้พบกับความสุขสมบูรณ์

อนึ่ง ภาระสำคัญ คือการเลี้ยงดูบุตรให้เจริญเติบโตและสงเคราะห์ภรรยาให้มีความสุข ได้วางอยู่เบื้องหน้าของข้าพเจ้า ภาระทั้งสองอย่างนี้เป็นหน้าที่โดยธรรมซึ่งข้าพเจ้าจะต้องนำพาไปตลอดชีวิต เขาทั้งสองไม่มีความผิดอะไรเลย ความลำบากยากเข็ญต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว หรือที่จะเกิดขึ้นในภายหน้าก็ตาม ล้วนเป็นความผิดพลาดบกพร่องของข้าพเจ้าเพียงผู้เดียวทั้งสิ้น

พล กำแหงหาญได้ทราบข่าวการกลับเมืองไทยของข้าพเจ้า เขารีบมาเยี่ยมทันที แสดงความเสียใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เกิดขึ้นในแง่มุมที่ไม่มีใครคิดไปถึง เขาพูดเป็นคติเตือนใจว่า

"เมื่อกรรมส่งให้เป็นไป แม้ปราชญ์ก็จะทำอะไรได้ เพราะความรู้ย่อมคล้อยตามกรรมของมนุษย์"

แน่นอน ไม่มีกำลังอะไรเสมอด้วยแรงกรรม เมื่อกรรมจะให้ผล แรงอะไรก็ต้านทานไว้ไม่ได้ ท่านกล่าวว่า โรคาพาธ โทมนัส ทุกข์ร้อน เครื่องผูกรัด และความวอดวาย ผลเหล่านี้เกิดจากอกุศลที่มนุษย์ล่วงละเมิดกฎ

"ล่วงละเมิดกฎ" กฎอะไร? ในโลกนี้มีความยุติธรรมสากลอยู่ เป็นกฎความยุติธรรมที่เป็น Natural Law คือกฎธรรมชาติ

อันครอบคลุมกฎทุกอย่างอยู่ กฎนี้เองที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า "ธรรม" เป็นสิ่งที่คอยให้คุณและให้โทษแก่มนุษย์ ใครล่วงละเมิดกฎนี้ จะต้องมีปฏิกิริยาสะท้อนกลับมาอย่างสาสมแก่กิริยาเสมอไป เร็วหรือช้าเท่านั้น ใครประพฤติเหมาะสมถูกต้องตามกฎนี้ ก็ย่อมมีปฏิกิริยาเป็นรางวัล เป็นความสุขความรุ่งเรืองออกมาเช่นเดียวกัน เราไม่รู้ว่าในอดีตชาติเราได้ทำกรรมอะไรไว้บ้างอันเป็นตัวการให้สุขให้ทุกข์แก่เราในชาตินี้ ซึ่งไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้

"เธอจะกลับไปอินเดียอีกเมื่อไรเปรม ?" พลถาม

"ฉันคงกลับไปไม่ได้อีกแล้ว พล" ข้าพเจ้าตอบ สายตาเพ่งจับอยู่ที่ฝาผนังห้อง

"ทำไม ?" พลถามมีแววผิดหวังเล็กน้อย

"ความจริงฉันไม่อยากบอกเธอ แต่ฉันต้องบอกเธอเพราะเธอเป็นเพื่อนที่ดีของฉัน พล ฉันไม่มีเงินเลย ฉันไม่อยากบอกเธอ เพราะเกรงเธอจะเดือดร้อนแทนฉัน เป็นสหคตทุกข์"

"ไม่ได้ เปรม เธอจะต้องกลับไป เธอต้องไปเรียนให้จบ เอาเงินของฉันเสียค่าเครื่องบินไป ฉันเองก็จะไปอยู่เร็วๆ นี้ เราไปพร้อมกัน"

ข้าพเจ้ามองดูพล ด้วยสายตาที่แสดงความขอบคุณเต็มที่แล้วพูดว่า

"ฉันขอบใจเธอมาก พล แต่เธอก็รู้มิใช่หรือว่า ฉันมีครอบครัวฉันต้องรับผิดชอบลูกและภรรยา เวลานี้ภรรยาของฉัน

ประนอม ต้องลาออกจากงานมาเลี้ยงลูก เธอไม่มีรายได้อะไรเลย ลูกก็ยังเล็กมากเพิ่งได้ ๗ เดือนเท่านั้น ยังต้องการแม่คอยประคบประหงม ห่างได้ยาก”

“ถ้าเธอจะเสียค่าเครื่องบินให้ฉันไปเรียนหนังสือต่อฉันเชื่อว่าเธอทำได้ แต่เงินค่าเล่าเรียน ค่าหนังสือ ค่าอาหาร การกิน ฉันจะได้จากที่ใด ลูกเมียอยู่ทางกรุงเทพฯ จะได้เงินที่ไหนใช้สอย จะได้เงินอะไรเป็นค่าอาหาร ค่ารักษาพยาบาลเมื่อป่วยไข้ เมื่อคืนนี้ประนอมปวดฟันอย่างหนัก นอนร้องไห้ทั้งคืน จะพาไปหาหมอก็ไม่มีเงิน ได้อาศัยแต่ยา a.p.c. ช่วยบรรเทาความปวดเมื่อใกล้รุ่ง ฉันขอบใจเธอ พล แต่ฉันรับความหวังดีของเธอครั้งนี้ไม่ได้เสียแล้ว”

พลคิดอยู่ครู่หนึ่งจึงพูดว่า

“ถ้าฉันจะขอร้องให้คุณพ่อช่วยอุปการะเธอและครอบครัว เธอจะพอใจหรือไม่ ฉันหมายความว่าเธอยินดีรับอุปการะไหม ?”

“โดยวิธีใด ?” ข้าพเจ้าถาม

“ออกเงินให้เธอไปเรียนเป็นเวลา ๒ ปี หรือจนกว่าจะจบอย่างช้า ๓ ปี และให้ประนอมไปทำงานกับคุณพ่อ เงินที่คุณพ่อจะส่งให้เธอนั้น จะส่งให้ในจำนวนที่เธอเคยใช้เมื่ออยู่อินเดีย เสร็จแล้วเธอจะผ่อนใช้คืนหรือไม่ใช้ก็ได้”

ข้าพเจ้าต้องกล่าวขอบใจพลอีกครั้งหนึ่ง ในความหวังดีของเขา และกล่าวว่า

"พล เธอไม่ใช่คุณพ่อ และคุณพ่อไม่ใช่เธอ เธอคิดอย่างหนึ่ง แต่คุณพ่อคุณแม่อาจไม่คิดอย่างเธอ นั่นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ฉันไม่ใช่เด็กอายุ ๑๘ – ๑๙ หรือ ๒๑ – ๒๒ ที่จะรับอุปการะโดยผู้ใหญ่ไม่รังเกียจ ฉันอายุ ๓๖ แล้ว มีลูกมีเมีย เคยทำงานทำการมาแล้วหลายแห่ง ฉันไม่อยู่ในฐานะที่จะพึ่งใครได้โดยง่าย ฉันตั้งใจจะพึ่งตนเอง พล ขอโทษเถอะ ที่ฉันพูดจาคล้ายอวดดีแม้ในยามที่ยากจน ฉันคิดว่า ฉันขอปฏิเสธความหวังดีของเธอในครั้งนี้ ถ้าฉันหางานทำไม่ได้ ฉันจะพาลูกและเมียไปอยู่ในป่า ฉันรู้สึกว่า "ผู้วิบัติจากทรัพย์สิน ไปอาศัยป่าที่มีเสือและช้าง เอาร่มเงาไม้เป็นที่อาศัย เอาผลไม้และน้ำเป็นอาหาร เอาหญ้าเป็นที่ลาดนอน เอาเปลือกไม้และใบไม้นุ่งห่มยังดีกว่าต้องอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่"

"บ้า เปรม เธอเป็นบ้าอย่างที่สุด" พลพูดเพราะเดือดดาลจัด ข้าพเจ้ามิได้ถือโทษเขาเลยแม้แต่น้อย รู้ดีว่าเขาโกรธเพราะเขารักข้าพเจ้า

"ถ้าเธอถืออุดมคติบ้าๆ อยู่อย่างนี้ เธออาจต้องไปตายในป่าจริงก็ได้ ตัวเธอเองเพียงคนเดียวก็ไม่สู้กระไรนัก แต่เรื่องอะไรที่เธอจะคิดพาลูกเมียไปลำบากกับเธอด้วย เธอคนเดียวไปไหนก็ไปเถอะ แต่ลูกเมียเธอจะเอาไปไม่ได้ ฉันจะขอร้องคุณพ่อให้อุปการะลูกเมียของเธอเอง"

"พลยังไม่รู้จักประนอมเมียของฉันดี" ข้าพเจ้าพูดอย่างสุภาพ "เธอพร้อมที่จะตายกับฉันได้ทุกแห่ง ถ้าเธอจะยอมรับอุปการะ

ของใครได้ก็เพราะฉันยินยอม แต่เอาเถอะพล ฉันจะอยู่ที่เมืองนนท์นี่แหละ ฉันจะหางานทำใหม่ เรื่องไปเรียนต่อนั้น ฉันล้มเลิกความตั้งใจแล้ว ฉันจะทำงานไปบ้าง เขียนหนังสือไปบ้าง คงพอเลี้ยงลูกเลี้ยงครอบครัวให้มีชีวิตอยู่ได้และคงจะพอส่งให้แกเล่าเรียนได้อย่างน้อยเพียง ม.ศ. ๕ ก็ยังดี ต่อจากนั้นให้แกพยายามเอาเองบ้าง คนอายุมากอย่างฉัน สิ่งแวดล้อมอย่างฉันถ้าจะไปเรียนต่อก็ควรเป็นทุนของตนเอง หรือทุนหลวง หรือมิฉะนั้นก็ควรเป็นทุนของสถาบันใดสถาบันหนึ่ง แต่มิใช่ทุนของปัจเจกชนอย่างแน่นอน ฉันรับของใครไม่ได้ ฉันละอายและทรนงเกินไป ที่จะยอมรับอุปการะของใครเป็นส่วนบุคคล”

พลจากข้าพเจ้าไป เขาไปด้วยความไม่พอใจในความดื้อรั้นอวดดีของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเอง ตระหนักอยู่เสมอว่า ธรรมดาจะได้ทรัพย์มา จำต้องฝ่าความทุกข์ยากลำบากจึงจะสำเร็จ ผู้มีความระแวง มิได้วางใจตน ยากที่จะพบผลดี ถ้ามีอำนาจเหนือความสงสัย ปลูกฝังความเชื่อมั่นให้มีในตนเองอยู่เสมอ หากคงมีชีวิตอยู่ต่อไปไซร้ ย่อมจะต้องประสบผลอันดีงามได้อย่างแน่นอน

ข้าพเจ้าเอาชีวิตของข้าพเจ้าพิสูจน์ความจริงเรื่องนี้เสมอมา คือจะได้ทรัพย์มาแต่ละครั้ง ข้าพเจ้าต้องฝ่าความทุกข์ยากลำบาก ต้องลงทุนลงแรง ต้องเอาแรงกายแรงใจเข้าสู้อย่างเต็มที่ เรื่องลาภลอยเช่นลอตเตอรี่เป็นต้นนั้น ไม่เคยได้ประสบพบเห็นผลของมันเลยแม้แต่ครั้งเดียวในชีวิตที่ผ่านมา

ท่านอาจหัวเราะเยาะข้าพเจ้าว่าพูดเพ้อเจ้อ มองเห็นแต่ความลำบากของตน ก็ใครเล่าในโลกนี้ที่ได้ทรัพย์มาโดยมิต้องลงทุนลงแรง มองไม่เห็นบ้างหรือ กรรมกร สามล้อ กรรมกรขุดดิน แบกหาม ฯลฯ ทุกอาชีพ ต้องลงทุนลงแรงทั้งสิ้นจึงจะได้สินทรัพย์มา เขาต้องลำบากแทบเลือดตากระเด็นต้องอาบเหงื่อต่างน้ำเรื่องน้ำนั้น นอกจากน้ำเปล่าแล้ว ไม่เคยได้กินน้ำอะไรเลย

จริงของท่าน ข้าพเจ้ามองเห็นกรรมกรชาวอินเดียซึ่งทุกข์ยากลำบากกว่ากรรมกรไทยหลายเท่านั้น จึงจะได้เงินทองมาพอยาไส้ไปวันหนึ่งๆ แต่ข้าพเจ้าก็อดนึกไม่ได้ถึงคนบางพวกที่เพียงแต่ลากปากกาแกรกเดียว ก็ได้เงินมาเป็นแสนเป็นล้าน ในการนี้มีคนพินอบพิเทาอ้อนวอนงอนง้อให้ลากปากกาเสียอีกด้วย เพียงแกรกเดียว แกรกเดียวเท่านั้น

ความทุกข์ยากลำบากที่ครอบคลุมโลก ครอบคลุมเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของข้าพเจ้าอยู่เวลานี้ มีมากมายนัก ในจำนวนนั้น มีข้าพเจ้า เปรม สุจินดา รวมอยู่คนหนึ่งด้วย ข้าพเจ้ามองเห็นภาพคนกระจอกงอกง่อยที่แบมือขอทานอยู่ทุกสถานีรถไฟในอินเดีย มองเห็นคนขาขาดแขนด้วนที่กระเสือกกระสนอยู่ตามสถานที่สาธารณะในอินเดีย มองเห็นคนยากจนไร้ผ้านุ่งห่ม ไร้ที่มุงบังเป็นที่พักพิงอาศัย ต้องนอนริมถนนหนทาง แม้ในนครใหญ่ๆ เช่น ในกัลกัตตา เดลีและบอมเบย์ คนยากจนเหล่านี้ต้องมีความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้นแสนเข็ญ ข้าพเจ้าอดขอบคุณสวรรค์

มิได้ที่ในเมืองไทยของข้าพเจ้าไม่มีสภาพอย่างนั้น

แต่อีกขณะหนึ่งต่อมา ข้าพเจ้าอดไม่ได้ที่จะระลึกถึงบุคคลบางจำพวกที่มีบ้านอันสวยหรูอยู่ในเมืองไทย มีบริเวณอันสวยงาม ตัวอาคารและเครื่องตบแต่งบ้านมีราคาสูงลิ่ว เครื่องเฟอร์นิเจอร์เพียงชิ้นเดียวบางชิ้นมีราคามากกว่าสมบัติทั้งหมดของคนค่อนข้างยากจนในเมืองไทย ที่น่าเศร้าใจอย่างยิ่งก็คือของทั้งหมดนั้นได้มาฟรี ไม่ต้องออกเงินของตนเลยแม้แต่แดงเดียว เขามีชีวิตสมบูรณ์พูนสุข เขาไม่เคยใกล้ชิดเกี่ยวข้องกับคำว่า “ไม่มี” หรือ “ไม่ได้”

ทำไมหนอ แรงงานของคนจึงแตกต่างกันเป็นฟ้ากับดินถึงขนาดนี้ จริงอยู่ มนุษย์เราเกิดมาคล้ายคลึงกัน ทั้งลักษณะที่เป็นเหตุให้เกิดและอาการของความเกิดและความต้องการของมนุษย์เราก็คล้ายคลึงกัน คือต้องการอาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดถึงความต้องการทางกามารมณ์ แต่คุณภาพและปริมาณของปัจจัยเหล่านี้ต่างหากที่แตกต่างกันมากห่างกันไกลเสมือนฟ้าและดิน กล่าวคือ ในขณะที่คนพวกหนึ่งต้องเที่ยวแซะหาเศษอาหารกิน คนอีกพวกหนึ่งกำลังกินครึ่งทิ้งครึ่งซึ่งล้วนเป็นอาหารดีราคาแพง เพียงมื้อเดียวของเขาจะต้องจ่ายทรัพย์มากกว่าคนยากจนกินทั้งเดือน ในขณะที่คนพวกหนึ่งต้องนอนข้างถนนเพราะไม่มีที่อาศัย อีกพวกหนึ่งอยู่ในคฤหาสน์อันหรูหรา มีสิ่งฟุ่มเฟือยทุกประการ มีห้องเหลือเฟือมากมายเพื่อกิจการส่วนตัวอันแตกต่างกัน พวกหนึ่งมีเพียงเศษผ้าพันกาย

อีกพวกหนึ่งมีเสื้อผ้าแพรพรรณอันสวยงามใหญ่ยาวจนต้องกระทบฝุ่นไปทุกก้าวเดิน ด้วยประการฉะนี้ แม้มนุษย์เราจะเกิดมาคล้ายคลึงกันในขณะเกิด แต่ในระหว่างที่เป็นอยู่นั้นมนุษย์แตกต่างกันมาก แตกต่างกันจนชวนให้คิดว่า พวกหนึ่งเป็นเทวดา แต่พวกหนึ่งเป็นสัตว์นรก หรือมิฉะนั้นก็เสมอด้วยดิรัจฉาน ความเป็นธรรมในสังคมนั้น มนุษย์จะไม่ได้รับเลย ถ้ามนุษย์เราไม่ช่วยกันสร้างขึ้นเอง ไม่ช่วยกันทำลายอธรรมต่างๆ ที่แทรกซึมอยู่ในสังคม สังคมจะพิการหนักลงไปทุกที

วันรุ่งขึ้นพลได้กลับมาหาข้าพเจ้าอีก ขอร้องวิงวอนให้ข้าพเจ้ารับความช่วยเหลือจากเขา บอกว่าเขาได้พูดกับคุณพ่อของเขาแล้ว คุณพ่อยินดีช่วยเหลือ เพราะคุณพ่อของเขาก็เคยยากจนมาก่อน ดังที่ข้าพเจ้าได้เขียนเล่าไว้ในตอนต้น คุณพรพ่อของพลจึงเห็นใจคนยากจนที่มีความพยายามและความลำบากที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวนั้น มิใช่ผู้นั้นฝักใฝ่ในอบายมุขหรือทำตนให้ต่ำผลาญทรัพย์ให้ฉิบหายด้วยคะนอง แต่เป็นเพราะเหตุการณ์บันดาลให้เป็นไป หาใช่ความผิดของบุคคลไม่ แต่เป็นวาระของชะตากรรมที่มาถึงเข้าในช่วงนั้น จึงมีอันให้พิบัติขัดข้องไปบ้าง พลบอกว่า คุณพ่อของเขายังชมข้าพเจ้าเสียอีกว่าเป็นคนรักความก้าวหน้ารักครอบครัว และมีความรับผิดชอบ

“ตกลงนะ เปรม ขอให้เธอและครอบครัวอยู่ในอุปการะของคุณพ่อชั่วคราว จนกว่าทุกอย่างจะเรียบร้อย” พลพูดสรุป

ข้าพเจ้าจับมือเขามากำไว้ พลางกล่าว

"พล ฉันขอฝากกราบขอบพระคุณคุณพ่อเธอด้วยและขอบใจเธออีกครั้งหนึ่งที่มีน้ำใจดีต่อฉัน แต่ขอให้ฉันได้ลองพยายามช่วยตัวเองก่อน ฉันเคยช่วยตัวเองมาแล้ว และฉันช่วยได้เสมอมา ขอให้ฉันได้ช่วยตัวเองต่อไปเถิด ไม่ไหวจริงๆ เมื่อไร ฉันจะบอกเธอทันทีและเป็นคนแรก"

พลนิ่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วพูดว่า

"ฉันเชื่อว่าคนอย่างเธอจะต้องช่วยตัวเองได้ ถ้าคนอย่างเธอช่วยตัวเองไม่ได้ คนในเมืองไทยก็คงจะต้องอดตายกันหมด แต่ที่ฉันเสนอตัวเข้ามาเพื่อช่วยเหลือเธอและคุณพ่อก็ยินดีช่วยเหลือนั้น ก็เพราะคนอย่างเธอสมควรแก่การช่วยเหลือ ถ้าไม่ช่วยคนอย่างเธอ ก็ไม่รู้จะไปช่วยเหลือคนอย่างไหน เปรมเธอได้ช่วยเหลือคนอื่นมามาก ใครที่ตกระกำลำบากควรแก่การช่วยเหลือ เธอช่วยเขาทุกรายไป เมื่อเธอมั่งมีศรีสุขเธอไม่เคยเพิกเฉยในการช่วยคนตกทุกข์ได้ยาก เมื่อเธอลำบากก็ควรได้รับการช่วยเหลือจากคนอื่นบ้าง ขอให้เธอคิดเสียว่า กุศลกรรมที่เธอทำมากลับมาอุ้มชูเธอเองก็แล้วกัน"

พลพูดจบจ้องมองข้าพเจ้า เหมือนต้องการคาดคั้นเอาคำตอบ แต่เขาต้องแสดงสีหน้าผิดหวังเมื่อข้าพเจ้าตอบว่า

"พล ฉันขอขอบใจเธออีกครั้งหนึ่ง แต่ฉันขอยืนยันความคิดเดิม ฉันขอปฏิเสธเจตนาดีของเธอในครั้งนี้ ขอให้ฉันได้ลองพยายามช่วยตัวเองก่อน เพื่อนรัก ความดีของเธอปรากฏแก่ใจของฉันอย่างลึกซึ้งแล้ว ขอให้เราเป็นเพื่อนกันเถอะ เธอเป็น

เพื่อนที่ดีที่สุดแล้วคนหนึ่งที่ฉันมี ขออย่าให้เธอต้องกลายเป็นผู้อุปการะฉันเลย มิตรภาพของเราจะแปรสภาพไปอีกอย่างหนึ่งเลย คือจะกลายเป็นว่าเธอเป็นผู้อุปการะ และฉันเป็นผู้รับอุปการะ เธอลองคิดดูเถิดว่า มิตรภาพของเราจะแปรเปลี่ยนไปเป็นสถานใด”

พลคงกลับไปด้วยความผิดหวังอย่างเคย

ต่อมาอีกหนึ่งสัปดาห์ ข้าพเจ้าได้รับการ์ดเชิญให้ไปงานสวดพระอภิธรรมศพของผู้ใหญ่ในวงการค้าท่านหนึ่ง ซึ่งตั้งศพที่วัดมกุฏกษัตริยาราม พลอีกนั่นแหละเป็นตัวการในการเชิญครั้งนี้ ตามปกติจะเริ่มสวดในราว ๑๙.๐๐ น. และจบในเวลา ๒๑.๐๐ น. ข้าพเจ้าไปถึงศาลาพิธีเวลา ๑๙.๑๕ น. พอดีช้าไปเล็กน้อย พอพระเริ่มให้ศีล เมื่อรับศีลจบแล้ว พล กำแหงหาญ ซึ่งสนิทกับเจ้าภาพมากได้นำข้าพเจ้าไปรู้จักกับเจ้าภาพ เธอเป็นเศรษฐีนีที่สวยมากคนหนึ่ง แม้อายุจะเหยียบ ๔๐ เข้าไปแล้ว แต่ร่องรอยแห่งความงามยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วสรรพางค์ ใบหน้ารูปไข่ นัยน์ตาคม ผิวขาวละเอียด ริมฝีปากยังสดชื่น ท่าทางกระปรี้กระเปร่าสมรูปลักษณะที่เป็นคนกะทัดรัด ไม่อ้วน ไม่ผอม ไม่สูงเกิน ไม่ต่ำเกิน ความสูงของเธอประมาณ ๑๕๕ ซม. อาการกิริยาที่เคลื่อนไหวและคำพูดแสดงว่าเป็นผู้ได้รับการศึกษาอบรมมาอย่างดีทั้งทางวิชาการและมรรยาทสังคม

“เปรม นี่คุณกนกรัตน์ เจ้าภาพในงานนี้ และคุณกนกรัตน์ครับ นี่เปรม สุจินดา เพื่อนผม” พลเริ่มแนะนำ

ข้าพเจ้ารีบยกมือขึ้นไหว้ และเธอได้ไหว้ตอบอย่างนิ่มนวลอ่อนโยน

"ยินดีมากค่ะ ที่ได้รู้จัก คุณพลพูดถึงคุณอยู่เสมอว่าเป็นเพื่อนที่ดีของเขา"

"ขอบคุณมากครับ" ข้าพเจ้าพูด "ผมก็ยินดีมากเช่นกันที่ได้รู้จัก และผมขอแสดงความเสียใจด้วยที่ต้องสูญเสียคุณพ่อไปครั้งนี้"

"ขอบคุณค่ะ หมดแล้ว คุณแม่ก็เสียไปเมื่อ ๕ ปีก่อน ปีนี้การค้ากำลังดี คุณพ่อต้องเสียไปอีก"

"ผมขอแสดงความเสียใจอีกครั้งหนึ่งครับ"

"ขอบคุณค่ะ คุณเปรม ดิฉันยินดีมากอีกเรื่องหนึ่งที่ได้รู้จักคุณเปรมตัวจริง"

เมื่อข้าพเจ้าแสดงอาการงง คุณกนกรัตน์จึงยิ้มหน่อยหนึ่งก่อนพูดว่า

"ดิฉันได้รู้จักคุณจากหนังสือของคุณมานานหลายปีแล้ว ดิฉันมีแทบทุกเล่มค่ะ และอ่านเล่มละหลายๆ เที่ยว ดิฉันชอบมาก แนวการเขียนของคุณไม่เหมือนใครเลย หนังสือของคุณมีส่วนช่วยพยุงจิตใจของดิฉันไว้ได้มาก คุณคงภูมิใจใช่ไหมคะ?"

"ก็มีบ้างครับ" ข้าพเจ้าตอบ "แต่รู้สึกว่า จะเป็นเกียรติมากเกินไปสำหรับผมที่คุณให้ความสนใจถึงขนาดนี้"

"ดิฉันพูดความจริงค่ะ เพื่อนของดิฉันทุกคนก็ได้รับประโยชน์จากเรื่องของคุณมาก ดิฉันภูมิใจที่ได้รู้จักคุณค่ะ"

"ขอบคุณมากครับ" ข้าพเจ้าต้องกล่าวขอบคุณอีกครั้งหนึ่ง

คุยกันได้เพียงเท่านั้น แล้วเธอขอตัวไปฟังพระสวด ข้าพเจ้าและพลก็นั่งฟังอยู่ไม่ห่างจากคุณกนกรัตน์เท่าไรนัก แต่ใจของข้าพเจ้าหาได้ตั้งใจฟังข้อความที่พระสวดไม่ มัวคิดถึงเรื่องของตัวเองและเรื่องที่คุยกับคุณกนกรัตน์เมื่อครู่นี้

"ดิฉันได้รู้จักคุณจากหนังสือของคุณ คุณคงภูมิใจมากใช่ไหมคะ? ดิฉันภูมิใจที่ได้รู้จักคุณ"

และข้าพเจ้าก็คิดต่อไปว่า

"นี่คือรางวัลที่คนเขียนหนังสือได้รับอยู่เสมอ แต่ความอาภัพของนักเขียนก็มีอยู่หลายประการ มีอยู่ประการหนึ่งคือความยากจน ซึ่งนักเขียนนักประพันธ์แทบทุกคนหลีกไม่พ้น ใครอยากร่ำรวยก็ขออย่าได้มาเป็นนักเขียนนักประพันธ์เลย อาชีพนี้ไม่สามารถทำให้ใครร่ำรวยได้"

หลวงวิจิตรวาทการได้เคยเขียนไว้ทำนองว่า "คนที่จะมาเป็นนักเขียนนักประพันธ์นั้น ต้องพร้อมแล้วที่จะอดตาย มิฉะนั้นแล้วก็อย่ากระโดดเข้ามา เพราะมีนักเขียนนักประพันธ์เป็นอันมากเคยอดตายมาแล้ว"

"นอกจากนี้ คนใจแข็ง ชอบเอารัดเอาเปรียบคนอื่น ไม่ยอมเสียเปรียบใคร ไม่เคยถูกหลอกลวง ไม่เคยชอกช้ำระกำใจ จะเป็นนักประพันธ์ที่ดีไม่ได้ นักประพันธ์ที่จะดีได้ ต้องเคยผ่านความระกำช้ำชอก การถูกหลอกลวง ฯลฯ และอื่นๆ ทำนองนี้มาแล้วด้วยกันทั้งสิ้น นักประพันธ์เป็นประเภทบุคคลที่เกิดมา

เพื่อทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ส่วนตนเองจะได้ดีก็ต่อเมื่อตายไปแล้ว” ท่านเขียนไว้ทำนองนี้ ข้าพเจ้าจำไม่ได้ทุกตัวอักษร แต่เชื่อว่าเนื้อหาไม่คลาดเคลื่อน

ข้าพเจ้าทอดสายตาไปทางหีบศพและบริเวณพวงหรีดหน้าศพ พร้อมด้วยความคิดว่า การจัดงานศพในเมืองไทยช่างสวยงามประณีตเสียนี่กระไร โลงศพลายทองมีลวดลายวิจิตรสวยงาม ดอกไม้สดบูชาศพ พวงหรีดมีทั้งชนิดดอกไม้แห้งและดอกไม้สด มีธูปเทียนจุดบูชาอยู่ตลอดเวลา ใครมาก็ต้องมากราบไหว้แสดงความเคารพ ผู้ที่ไม่เคยเคารพก็ต้องเคารพ ในคราวนี้ ผู้ที่มาล้วนแต่กล่าวสรรเสริญคุณงามความดีของผู้ล่วงลับ มองในแง่นี้ความตายมิใช่สิ่งเลวร้ายน่ากลัวแต่ประการใดเลย คนไทยเรานั้นรักสวยรักงามอยู่มิใช่น้อย แม้แต่เรื่องของศพก็พยายามตกแต่งให้สวยงามที่สุดเท่าที่จะงามได้

ทันใดนั้นจินตนาการของข้าพเจ้าก็ล่องลอยไปสู่อดีตอันล่วงแล้วไม่นาน เมื่อข้าพเจ้าอยู่อินเดีย ศพคนสามัญของชาวอินเดียนั้น จะไม่ได้รับเกียรติอย่างศพไทยเลยเป็นอันขาด คำว่า “ความตายเป็นเรื่องธรรมดา” นั้น ดูเหมือนจะปรากฏอย่างแจ้งชัดในอินเดีย เพราะเขาถือเป็นเรื่องธรรมดาจริงๆ เมื่อเราเดินไปตามถนนหนทางจะเห็นเสมอ ซึ่งศพที่มีคนเพียง ๔ คน หามผ่านหน้าเราไป สิ่งรองศพมีเพียงไม้ไผ่ ๒ ต้น และฟางเท่านั้น สิ่งคลุมศพคือผ้าธรรมดา ถ้าเป็นชายก็คลุมด้วยผ้าสีขาว เป็นหญิงก็คลุมด้วยผ้าสีอื่นๆ ที่เห็นมาก คือสีบานเย็น สีเหลือง ในขณะที่

ศพผ่านไปพร้อมด้วยการร้องเบาๆ ของคนหาม ๔ คนว่า “ราม ราม สีตาราม” นั้น คนที่เกลื่อนกล่นอยู่ตามถนนหนทางจะไม่มีใครสนใจเลย ไม่เหลียวมองเอาเลยทีเดียว ความตายในอินเดียเป็นธรรมดาแท้ และน่าสังเวชสลดจิตเหลือเกิน ตายวันนั้นก็หามไปเผาในวันนั้น

ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ตรงเมืองพาราณสีนั้นมีที่เผาศพอยู่หลายแห่ง อยู่ติดริมแม่น้ำจริงๆ ทำเป็นเชิงตะกอนใหญ่ก่ออิฐถือปูน สูงจากพื้นดินประมาณ ๑๐ เมตร (โดยประมาณอาจคลาดเคลื่อนได้) มีบันไดขึ้นไป บริเวณที่เผาศพกว้างประมาณ ๗ เมตร ยาวประมาณ ๑๐ เมตร มีศพเผาอยู่ตลอดเวลาทั้งกลางวันกลางคืน มิได้ว่างเว้น กล่าวกันว่าที่เชิงตะกอนเผาศพคนสามัญนั้น ไฟติดมาโดยตลอดไม่เคยดับเลย เป็นเวลาถึง ๔๐๐๐ ปี มาแล้ว เพราะนิยมมาเผากันที่นั่น เสร็จแล้วกวาดขี้เถ้าลงแม่น้ำคงคา ได้ไปสวรรค์

ความงมงายของอินเดียยังมีอยู่อีกมาก

ข้าพเจ้าและเพื่อนเคยขึ้นไปดูที่เผาศพ ทั้งๆ ที่ไฟลุกไหม้ศพอยู่ ใกล้ๆ ศพนั่นเองยังมีวัวยืนกินเชือกแห้งซึ่งใช้มัดแคร่ที่หามศพมาอยู่ถึง ๒ ตัว มันกินอย่างหน้าตาเฉย ไม่กลัวความร้อน ไม่กลัวคน และก็ไม่มีใครทำอะไรมัน ความอดอยากในอินเดียแผ่ทั่วถึงแม้ในสัตว์ของพระอิศวรเจ้า คือ โค ด้วยประการฉะนี้

เมื่อพระสวดจบ ยถาสัพพีแล้ว แขกต่างทยอยกันกลับ และข้าพเจ้าก็ไปลาเจ้าภาพขอตัวกลับเช่นกัน แต่คุณกนกรัตน์

ขอร้องให้ข้าพเจ้าอยู่ก่อน เธออยากคุยกับข้าพเจ้าอีกเล็กน้อย ข้าพเจ้าและพลก็อนุโลมตาม

"ดิฉันได้ทราบเรื่องของคุณเปรมมาบ้างเล็กน้อยจากคุณพล ดิฉันเห็นใจคุณมาก" คุณกนกรัตน์พูด "ถ้าคุณเปรมไม่รังเกียจ ดิฉันใคร่ขอร้องให้ไปทำงานกับดิฉัน"

"ขอบคุณมากครับ" ข้าพเจ้าพูด

"ขอบคุณมากน่ะ หมายความว่ารับหรือไม่รับคะ ?"

"ผมยังไม่ทราบเลยว่า ผมจะช่วยอะไรคุณได้บ้าง"

"ผู้ช่วยผู้จัดการค่ะ" คุณกนกรัตน์พูดอย่างรู้ทันความหมายในคำพูดของข้าพเจ้า

"ใครเป็นผู้จัดการครับ ?"

"ดิฉันเองค่ะ" คุณกนกรัตน์พรายยิ้มออกมาหน่อยหนึ่ง

"หน้าที่" ข้าพเจ้ายังไม่ทันพูดจบ คุณกนกรัตน์ก็อธิบายว่า

"โต้ตอบจดหมาย และปกครองคนในบริษัททั้งหมดค่ะ"

"โต้ตอบจดหมายและปกครองคนในบริษัททั้งหมด" ข้าพเจ้าทบทวน พลยิ้มน้อยๆ เป็นเชิงชอบใจ เมื่อข้าพเจ้าเห็นอาการของพลเช่นนั้น ก็ให้นึกเฉลียวใจว่า นี่คงเป็นแผนการของพลอีกกระมัง

"ผมเกรงว่าจะทำให้สมบูรณ์ไม่ได้ ผมไม่ได้เรียนมาทางปกครองคนเลยครับ" ข้าพเจ้าออกตัว

คุณกนกรัตน์พูดว่า

"ถ้าไม่เป็นการฝืนใจเกินไป ดิฉันใคร่ของร้องให้รับเพราะดิฉันเชื่อว่าคุณเปรมทำงานนี้ได้ดี ดิฉันมองไม่เห็นใครเหมาะสมเท่าคุณเลย"

นิ่งกันไปครู่หนึ่ง คุณกนกรัตน์จึงพูดต่อไปว่า

"ดิฉันขอเสนอเงินเดือนขั้นแรก ๓,๘๐๐ (สามพันแปดร้อยบาท) ค่ะ ใน ๕ ปี แรกจะขึ้นปีละ ๒๐๐"

"๓,๘๐๐ – ขึ้นปีละ ๒๐๐ บาท" ข้าพเจ้าทบทวนอยู่ในใจและพูดว่า "ผมขอตรึกตรองดูก่อนได้ไหมครับ? อีก ๒ วันผมจะตอบ ผมจะไปหาคุณเองที่บริษัท"

"ได้ค่ะ คุณพลช่วยพาคุณเปรมไปด้วยก็แล้วกันนะคะ"

"ได้ครับ" พลรับอย่างรวดเร็ว

พลขับรถมาส่งข้าพเจ้าถึงบ้าน ในระหว่างทางเราไม่ได้คุยอะไรกันมากนัก เขาออกความเห็นเล็กน้อยว่าควรจะรับทำงานนี้หากข้าพเจ้าไม่คิดจะไปเรียนต่อที่อินเดียแล้ว คุณกนกรัตน์เป็นคนดีมาก เป็นคนพูดจริง รักษาคำพูด เป็นที่เชื่อถือกันในวงการธุรกิจ

"คุณกนกรัตน์เรียนจบอะไรมา พล?" ข้าพเจ้าถาม

"เภสัชจากจุฬาฯ เวลานี้มีบริษัทปรุงยาและจำหน่ายยาใหญ่โตมาก เธอใช้วิชาความรู้ที่เรียนมาให้เป็นประโยชน์ได้เต็มที่ เคยไปอยู่อเมริกาหลายปีเหมือนกัน แต่ฉันไม่รู้ว่าแกไปเรียนอะไร หรือไปทำอะไร"

"ครอบครัวของเขาล่ะ?" ข้าพเจ้าถาม

"ไม่มี" พลตอบ "ยังเป็นสาวโสด มีมรดกจากคุณพ่ออีกเยอะ คุณกนกรัตน์เป็นเศรษฐีนีคนหนึ่งของเมืองไทย ใครๆ ตอมแกจะตายไป แต่ไม่เห็นสนใจใครสักคนเดียว"

ความรู้เรื่องคุณกนกรัตน์ที่ข้าพเจ้าได้รับจากพล มีเพียงเท่านี้ ไม่อยากถามอะไรซอกแซกให้ยาวความด้วย

มาถึงบ้าน ข้าพเจ้ายังไม่บอกข่าวนี้แก่ประนอมในทันที ข้าพเจ้าตรองอยู่คนเดียวว่าควรรับงานที่คุณกนกรัตน์เสนอหรือไม่

ข้าพเจ้าระลึกย้อนหลังถึงชีวิตที่ผ่านมา ข้าพเจ้าเคยทำงานมาหลายแห่งแต่ละแห่ง ล้วนมีผู้มาขอร้องไปทำทั้งสิ้น และประโยคเดียวกันที่ข้าพเจ้าได้ยินทุกครั้ง ในการที่มีผู้ขอร้องให้ไปทำงานคือประโยคว่า "มองไม่เห็นใครเหมาะสมเท่าคุณ" และข้าพเจ้ามักยอมแพ้แก่คำพูดประโยคนี้เสมอมา ในการออกจากงานของข้าพเจ้าก็เป็นความสมัครใจของข้าพเจ้าเองทุกครั้งไป ไม่เคยมีผู้ใหญ่หรือเพื่อนร่วมงานรังเกียจ ขับไล่ไสส่ง หรือเพียงแสดงอาการไม่พอใจในการให้ทำงานนั้น

ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าขอลาออกจากงาน ก็เพราะมีความรู้สึกอย่างหนึ่งมากระซิบอยู่บ่อยๆ ว่า น่าจะมีงานอะไรอื่นที่เหมาะสมกว่านี้ ดีกว่านี้ สำหรับข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าระลึกถึงงานที่คุณกนกรัตน์จะมอบให้ข้าพเจ้าพร้อมด้วยเงินตอบแทน ๓,๘๐๐ บาทต่อเดือน และยังบอกว่าจะเบิกเงินให้ทันทีในวันที่ไปทำงาน คือแทนที่จะรับเงินในวันสิ้นเดือนอย่างทั่วไปรับกันอยู่ กลับจะให้เงินเดือนล่วงหน้าในต้นเดือน แล้วทำงานทีหลัง รับเงินก่อนแล้วทำงาน แปลกดีเหลือเกิน

เรื่องโต้ตอบจดหมายนั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่า ข้าพเจ้าทำได้พอสมควร ข้าพเจ้าเคยรับราชการอยู่ระยะหนึ่งประมาณ ๔ ปี ตำแหน่งของข้าพเจ้าก็เป็นตำแหน่งทางสารบรรณเกี่ยวข้องกับงานหนังสือโดยตรง เรื่องทุกเรื่องทั้งเข้าและออก ไม่ว่ามาจากกระทรวงทบวงกรมใด ต้องผ่านข้าพเจ้าก่อนทั้งสิ้น บางเรื่องก็เป็นงานที่ยากลำบากอย่างมากในการร่างตอบ แต่ก็ทำผ่านพ้นไปได้ด้วยความอุตสาหะ พยายาม ส่วนการปกครองคน ข้าพเจ้าก็เคยผ่านมาเช่นเดียวกัน แม้จะไม่มากนัก แต่ก็พอมีความรู้อยู่บ้าง

ข้าพเจ้ามีประสบการณ์ในการทำงานมาพอสมควร ข้าพเจ้าได้ตระหนักแน่ว่า งานทุกอย่างต้องมีอุปสรรคอยู่เสมอ การดำเนินชีวิตย่อมมีปัญหาให้แก้อยู่ตลอดชีวิต เมื่อหมดอย่างนี้แล้ว จะต้องมีปัญหาอย่างใหม่ มาให้แก้จนได้ ชีวิตไม่เคยว่างเปล่าจากปัญหา

หลังจากคิดทบทวนทางเข้าทางออกอยู่หลายอย่างแล้ว ข้าพเจ้าก็ตกลงใจว่าจะรับงานของคุณกนกรัตน์ และข้าพเจ้าบอกให้ประนอมทราบ เธอรู้เรื่องตลอดแล้วพูดว่า

"แล้วแต่พี่จะเห็นสมควร"

ประนอมได้ทำตนเป็นช้างเท้าหลังอยู่ตลอดเวลาที่อยู่ด้วยกัน การทำตนของเธอจะว่าดีหรือไม่ ก็แล้วแต่คนชอบ

ข้าพเจ้าและพลไปหาคุณกนกรัตน์ที่บริษัท บอกความตกลงใจสังเกตว่า เธอยินดีเป็นอย่างยิ่ง บอกให้ข้าพเจ้าไปทำงานได้ในอีก ๓ วันข้างหน้า วันที่ข้าพเจ้าไปตอบตกลงนั้นเป็นวันศุกร์ แปลว่า ข้าพเจ้าจะเริ่มงานใหม่ในวันจันทร์

ในระหว่างนั้น ข้าพเจ้าหาหนังสือเกี่ยวกับวิธีทำงานและหนังสือจิตวิทยาสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์มาอ่านหลายเล่ม เพื่อหาความรู้เพิ่มเติมและเป็นคู่มือในการรับงานใหม่ครั้งนี้ ข้าพเจ้าอ่านประวัติบุคคลสำคัญเป็นอันมากทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศ ได้มองเห็นชีวิตของคนสำคัญ ซึ่งทิ้งผลงานไว้แก่ประเทศชาติและแก่โลก แต่ตนเองมักต้องลำบากยากเข็ญ หาความสุขในชีวิตไม่ค่อยได้ พวกเขาเกิดมาเพื่อทำประโยชน์แก่ประเทศชาติและชุมชน คนที่จะหาความสุขได้ง่ายก็คือคนเห็นแก่ตัว แต่ชีวิตไม่มีประโยชน์อะไร เกิดมา กิน นอน เที่ยว หาความสำราญ แล้วก็ตายไป

ข้าพเจ้าสงสารโคลัมบัสและการีบัลดี ชาวอิตาเลียนทั้งสองคน

คนแรกคือโคลัมบัส มีชื่อเสียงที่ใครๆ ก็รู้จักในฐานะเป็นผู้ค้นพบทวีปอเมริกาทั้งทวีป เป็นบุคคลในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๑ คือเกิดเมื่อ พ.ศ. ๑๙๘๙ ที่เมืองเจนัว และตายที่ประเทศสเปน เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๐๔๙ อายุ ๖๐ ปีพอดี เป็นบุคคลเมื่อ ๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว

โคลัมบัส ได้ประสบความทุกข์ยากลำบากและเสี่ยงภัยเป็นนักหนาในการแล่นเรือไปพบทวีปอเมริกา แต่ก็ถูก อเมริโก เวสปุชชี โกงชื่อเสียงเกียรติยศไปเป็นของตนเสีย โคลัมบัสได้ค้นพบแหล่งที่มั่งคั่งด้วยทรัพยากรธรรมชาติอันมหาศาล แต่ตัวเขาเองต้องตายอย่างยากจนที่สุด ชาวอเมริกันในปัจจุบันรู้เรื่องนี้ดีเป็นอย่างยิ่ง

และมีประโยคคำพูดปลอบใจเมื่อประสบเคราะห์กรรม ทั้งๆ ที่ทำดีว่า "อเมริกามิใช่ได้นามตามชื่อโคลัมบัส"

โคลัมบัสเคยเขียนไว้ว่า "คงจะมีสักวันหนึ่งในภายหน้าที่คนทั้งหลายจะต้องฟังเรื่องของข้าพเจ้าด้วยความสงสาร และจะต้องสรรเสริญงานที่ข้าพเจ้าทำสำเร็จมา"

ความปรารถนาอันนี้ของเขาประสบความสำเร็จ เพราะใครๆ ที่อ่านประวัติของเขาแล้วก็อดสงสารเขามิได้ แต่เขาได้รับเกียรติอันนี้เมื่อเขาตายไปเสียแล้ว

การีบัลดีก็อีกคนหนึ่ง ที่ได้ทำประโยชน์แก่ประเทศชาติอันมหาศาล แต่ชีวิตของเขามีแต่ความทุกข์ยากลำบาก ตายในความยากจนไม่มีอะไรติดตัว

การีบัลดีเกิดเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๕๐ และตายเมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๕ มีชีวิตอยู่ถึง ๗๕ ปี

เขาเคยช่วยให้อุรุเกวในทวีปอเมริกาได้แยกออกจากอาเจนไตน์ตั้งเป็นอิสระได้ รัฐบาลอุรุกวัยเสนอให้ตำแหน่งฐานะและรางวัลใดๆ ก็ไม่ยอมรับ เมื่อเสร็จงานช่วยเหลืออุรุเกวแล้วเขาและภรรยา (ชื่ออนิตา) ก็พากันไปอาศัยอยู่ในเรือนแห่งหนึ่งซึ่งไม่มีแม้แต่ประตู และหน้าต่างก็หักพัง โคมไฟหรือเทียนจะจุดในเรือนก็ไม่มี

เขาท่องเที่ยวอยู่ในอเมริกากับภรรยาถึง ๑๒ ปีแล้วกลับมาประเทศอิตาลี มาทำการกู้ชาติ แต่ไม่สำเร็จ ในครั้งนั้นเขากลับไปอเมริกาอีกหากไปที่อุรุกวัย เขาจะได้รับการต้อนรับอย่างดียิ่ง

แต่การีบัลดีไม่ทำอย่างนั้น กลับหาเลี้ยงชีพด้วยการทำเทียนไขขาย

ต่อมาเมื่อทราบข่าวว่าคาวูร์ทำการกู้ชาติอิตาลี เขารีบกลับจากสหรัฐอเมริกา เข้าเป็นพวกพ้องร่วมมือกับคาวูร์ทันที กองทัพภายใต้การนำของการิบัลดีตีได้เกาะซิซิลีและเมืองเนเปิลส์

งานรวมประเทศอิตาลีสำเร็จลง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ การีบัลดีต้องเสี่ยงภัยเป็นอันมาก ในการนำทหารของตนเข้าตีกรุงโรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ เพราะชาวอิตาเลียนต้องการกรุงโรมมา เมื่อตีได้แล้วก็ถวายแก่พระเจ้าวิคตอร์เอ็มมานูเอล – พระเจ้ากรุงอิตาลี และประเทศอิตาลีประกาศเอากรุงโรมเป็นเมืองหลวง เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๓ นั่นเอง

แต่การิบัลดีไม่ได้ดีอะไร กลับเป็นโทษแก่ตนเสียอีกที่ไปตีเมืองของพระสังฆราชเข้า การีบัลดีต้องซอกซอนไปในที่ต่างๆ และไปตายในฝรั่งเศส ตายอย่างยากจนที่สุด เมื่ออายุ ๗๕ ปี

ข้าพเจ้าระลึกถึงสุนทรภู่ กวีเอกท่านหนึ่งของไทย ได้ทิ้งสมบัติอันล้ำค่าของท่านไว้ให้แก่ชาติไทย ซึ่งใครๆ ก็รู้จัก แต่สมัยมีชีวิตอยู่ สุนทรภู่ต้องตกระกำลำบากเป็นนักหนา ไม่มีแหล่งหลักพักพิง ต้องลอยเรือเป็นที่อาศัยและตายอย่างยากจนทำนองเดียวกับคนสำคัญทั้งหลาย

มีนักเขียนนักประพันธ์น้อยคนที่จะโชคดีอย่างยอร์ชเอเลียต นักประพันธ์สตรีชาวอังกฤษ แต่ใช้นามปากกาเป็นชาย ชื่อจริงของเธอคือ แมรี แอน อีแวนส์ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ ตายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ อายุ ๖๑ ปี

ยอร์ช เอเลียต มีใบหน้าเศร้าอยู่เสมอ แต่เมื่อเธอยิ้ม มีคนกล่าวว่า เธองามเหมือนเทพอัปสร ยอร์ช เอเลียตยิ้มยาก เหลือเกินมีน้อยครั้งที่ใครจะเห็นเธอยิ้ม มีความเศร้าอยู่เป็นนิสัย เศร้าโดยไม่มีเหตุผลอะไร

เธอมีสามีรูปร่างน่าเกลียดน่าชังมาก เธอยอมอยู่ด้วย เพราะเลื่อมใสในมันสมองของเขา อย่างไรก็ตาม สมรรถภาพ ทางการประพันธ์ของเธอได้ช่วยลบล้างปมด้อยในเรื่องสามีได้ เธอไปอยู่กินกับ ยอร์ช เฮนรี เลวิส เมื่อเขามีเมียอยู่แล้ว และมีลูกหลายคน

ยอร์ช เอเลียตรุ่งโรจน์อย่างยิ่งทางการประพันธ์และมั่งคั่ง ร่ำรวยเพราะการประพันธ์นั้น ได้ซื้อคฤหาสน์ใหญ่หลวงอยู่ นอกกรุงลอนดอน งานประพันธ์อันประสบผลสำเร็จได้สร้าง ความมั่งคั่งให้เธอมิใช่น้อย แต่ในเมืองไทยของข้าพเจ้า โอกาส เช่นนั้นดูจะหาได้น้อยเหลือเกิน เพราะค่าเรื่องถูก ภาษาไทย มิได้แพร่หลายเหมือนภาษาอังกฤษซึ่งอ่านกันทั่วโลก เราอ่าน กันเฉพาะในหมู่คนไทยเท่านั้น ผลสำเร็จในการประพันธ์จึงอยู่ ในขอบเขตจำกัด

ข้าพเจ้าเตรียมการเตรียมใจพร้อมแล้วสำหรับรับงานใหม่ งานในตำแหน่งผู้ช่วยผู้จัดการ ซึ่งแน่นอน จะต้องมีอุปสรรค มีปัญหาให้แก้อีกมากมาย เพราะงานทุกอย่างต้องมีอุปสรรค

บทที่

๒๗

วันแรกในกนกนคร

วันแรกที่ข้าพเจ้าเหยียบย่างเข้าไปในบริษัท “กนกนคร” ของคุณกนกรัตน์ ในฐานะผู้ช่วยผู้จัดการ ข้าพเจ้าต้องพบกับสายตาอันแสดงความไม่เป็นมิตรของบุคคลอย่างน้อยสองคน เป็นหญิงหนึ่งและชายหนึ่งนอกนั้นดูเฉยๆ ไม่แสดงอาการยินดียินร้ายแต่ประการใดต่อความดีนัก หากข้าพเจ้าดี คงนับถือ หากไม่ดีคงเกลียดชังและเข้าพวกกับสองคนที่มีสายตาไม่เป็นมิตรกับข้าพเจ้า

แต่ข้าพเจ้ามิได้แปลกใจเลย เพราะคาดหมายไว้แล้วว่าเรื่องทำนองนี้จะต้องเกิดขึ้นบ้าง เพราะข้าพเจ้าเป็นคนใหม่และเข้าไปในฐานะเป็นผู้ใหญ่เลย มิได้ไต่เต้าขึ้นมาตามลำดับ

ข้าพเจ้าแน่ใจว่า ข้าพเจ้าจะต้องต่อสู้กับเหตุการณ์บางอย่างอีก ซึ่งผลสุดท้ายจะดีหรือร้ายก็แล้วแต่ไหวพริบและภูมิธรรมในใจของข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าเคยประสบเหตุการณ์ทำนองนี้มาบ้างแล้ว สมัยเมื่อข้าพเจ้าเป็นครูผู้ปกครองนักเรียนอยู่ในโรงเรียนพณิชยการแห่งหนึ่งในพระนคร แต่ทุกอย่างก็เรียบร้อยลงได้ด้วยการใช้หลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นทางดำเนิน ข้าพเจ้าได้เคยชนะบุคคลร้ายมามากแล้วด้วยการเอาความดีเข้าต่อสู้ ไม่ว่าไปอยู่แห่งใด ทำงานที่ไหนจะต้องมีบุคคลอย่างนี้และเหตุการณ์ทำนองนี้อยู่ทุกแห่งไป ถ้าทนไม่ได้ก็จะพ่ายแพ้ ถ้าทนได้และทนอย่างมีหลักการ มีเหตุผล มีความซื่อตรง ยุติธรรม ก็จะชนะทุกแห่งไปเหมือนกับพระจริยาของพระพุทธเจ้านั้นเป็นทางดำเนินชีวิตอันประเสริฐยิ่ง

บริษัท "กนกนคร" ของคุณกนกรัตน์ เป็นบริษัทใหญ่จริงแห่งหนึ่ง มีคนทำงานอยู่ในบริษัทประมาณ ๑๕๐ คน ห้องทำงานของข้าพเจ้าเป็นห้องแอร์คอนดิชั่น อยู่ติดกับห้องของคุณกนกรัตน์ เปิดจากห้องคุณกนกรัตน์ออกมาได้ โต๊ะทำงานและเก้าอี้สวยงามทันสมัย เครื่องประดับห้องทุกอย่างล้วนราคาแพงทั้งสิ้น ข้าพเจ้าไม่เคยนึกว่า ข้าพเจ้าจะได้ทำงานในห้องอันสวยงามทันสมัยและเย็นสบายอย่างนี้มาก่อนเลย

ข้าพเจ้าได้รับการต้อนรับจากคุณกนกรัตน์อย่างดียิ่ง เธอทำตัวเสมือนว่าได้เคยรู้จักชอบพอกับข้าพเจ้ามาเป็นเวลานานปี ข้อนี้ทำให้เป็นที่ยำเกรงของคนในบริษัทอยู่บ้างตั้งแต่เริ่มต้น

๑๐.๐๐ น. วันนั้น คุณกนกรัตน์เรียกประชุมคนในบริษัททั้งหมด แนะนำให้รู้จักข้าพเจ้าในฐานะเป็นผู้ช่วยของเธอ และมอบอำนาจการปกครองคนในบริษัทให้อยู่ในความรับผิดชอบของข้าพเจ้า ต่อจากนั้น เธอได้แนะนำบุคคลชั้นหัวหน้าบางคนให้ข้าพเจ้ารู้จัก และเธอกล่าวสรุปเป็นวาระสุดท้าย ซึ่งข้าพเจ้าต้องจดจำและถือเป็นการปฏิบัติตลอดเวลา ที่อยู่ในบริษัทกนกนคร คือเธอกล่าวว่า

"ดิฉันเชื่อว่า ภายใต้การปกครองโดยธรรมของคุณเปรม ผู้ช่วยผู้จัดการคนนี้ ท่านทั้งหลายจะได้รับความยุติธรรมและร่มเย็นเป็นสุขทั่วหน้ากัน และดิฉันขอบอกไว้ในที่นี้ว่า คำวินิจฉัยของคุณเปรมเป็นคำวินิจฉัยที่ถูกต้องเสมอ ซึ่งทุกคนจะต้องรับฟังและปฏิบัติตาม"

ข้าพเจ้าอดชมความฉลาดเฉียบแหลมของคุณกนกรัตน์มิได้อย่างนี้นี่เล่า แม้เป็นหญิง จึงสามารถปกครองคนเป็นจำนวนไม่น้อยมาได้ และนำบริษัทไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้เรื่อยมา

คำสรุปของเธอเป็นการผูกมัดให้ข้าพเจ้าต้องดำรงอยู่ในความยุติธรรมและให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่คนในบริษัททุกคนทั่วหน้ากัน ในเวลาเดียวกันก็ผูกมัดคนในบริษัทให้ยำเกรง เชื่อฟังคำพูดของข้าพเจ้า จะถือว่ามีเธออยู่อีกคนหนึ่งสำหรับอุทธรณ์ฎีกาไม่ได้ เพราะเธอถือว่าคำวินิจฉัยของข้าพเจ้าเป็นคำที่ถูกต้องเสมอ เหมือนกับคำพูดของเธอเอง

แต่เหตุการณ์ที่คุณกนกรัตน์มิได้คาดฝันก็เกิดขึ้นคือ พอเธอพูดจบ ก็มีเสียงกระแอมอย่างแรง ฟังก็รู้ว่าเป็นเสียงกระแอมอย่างเยาะเย้ย และมีอีกเสียงหนึ่งหัวเราะอย่างหยามหยันตามมาด้วย มีหลายคนตกใจ แต่คุณกนกรัตน์หน้าแดงหูแดงด้วยความโกรธ เพราะเหตุการณ์ทำนองนี้ไม่เคยเกิดขึ้นเลย ตั้งแต่เธอบริหารงานมา เธอบอกเลิกประชุม ให้ทุกคนออกไปได้ แต่ให้คนสองคนนั้นอยู่ก่อน เป็นเด็กหนุ่มอายุเพียง ๒๑ – ๒๒ ทั้งสองคน

"เธอสองคนทำน่าเกลียดมาก" คุณกนกรัตน์พูดเมื่ออยู่กันเพียง ๔ คน รวมข้าพเจ้าด้วย

"ผมไม่ได้ทำอะไร" เด็กหนุ่มสองคนปฏิเสธ

"เธอกระแอมและหัวเราะเยาะฉัน"

"ผมไม่ได้ตั้งใจอย่างนั้น ผมกระแอมอย่างธรรมดาอย่างที่เคย" คนหนึ่งพูด

"และผมก็หัวเราะอย่างธรรมดา ผมหัวเราะชอบใจคำพูดของผู้จัดการต่างหาก" อีกคนหนึ่งพูดบ้าง

"เธอดูถูกฉันเกินไป ณรงค์ และนี่สมควรก็เหมือนกัน เธอคิดว่าฉันฟังไม่รู้ดูไม่ออกหรือ ว่าอย่างไหนชอบใจ อย่างไหนเยาะ เธอทำให้ฉันเสียการปกครองหมด ฉันเคยเห็นแต่ความสุภาพเรียบร้อยของเธอ ฉันไม่เคยนึกเลยว่าเธอทั้งสองจะทำอย่างนี้ได้ เมื่อเธอดูหมิ่นฉันได้ ต่อไปคนอื่นๆ ก็จะดูหมิ่นฉันด้วย และนานวันไปก็จะเพิ่มพูนมากขึ้น ฉันจะปกครองคนได้อย่างไร"

“แต่ต่อไปนี้ ผู้จัดการไม่ต้องปกครองแล้วนี่ครับ ได้ผู้ช่วยผู้จัดการมาปกครองแทนแล้ว” ณรงค์พูดชายตามาทางข้าพเจ้าหน่อยหนึ่งพอเป็นนัย ว่าตั้งใจพูดกระแทกข้าพเจ้าด้วย แต่ข้าพเจ้าทำเฉยเหมือนไม่รู้ความหมายที่เขาต้องการ

“ร้ายมาก ณรงค์” คุณกนกรัตน์พูด เพิ่มเสียงเกรี้ยวกราดมากขึ้น “ฉันไม่ต้องการให้เธอทั้งสองทำงานในบริษัทของฉันอีกต่อไป เธอทั้งสองคนไม่ต้องมาทำงานตั้งแต่พรุ่งนี้เป็นต้นไป และเธอไปเบิกเงินสำหรับเดือนนี้ทั้งเดือนที่ฉันเดี๋ยวนี้ ไปเดี๋ยวนี้เลย” ว่าแล้วคุณกนกรัตน์ทำท่าเดินออกจากห้องประชุม

“ขออนุญาตครับ” ข้าพเจ้าพูดเป็นคำแรก ติดมาจากที่เคยเป็นทหาร

“คุณเปรมมีอะไรจะพูด” เสียงเธออ่อนลงอย่างธรรมดาและนั่งลงในที่เดิม

“ถ้าผู้จัดการอนุญาต ผมใคร่ขอสอบถามอะไรบางอย่างณรงค์และสมควร ผมขอเวลาเพียง ๓๐ นาที เท่านั้น”

“เอาซิลองก็ได้ แล้วอย่าลืมบอกให้ดิฉันทราบด้วย”

“แน่นอนครับ” ข้าพเจ้ารับ

คุณกนกรัตน์ออกจากห้องประชุมไป

ข้าพเจ้าพูดกับณรงค์และสมควรว่า

“เชิญที่ห้องผมก่อน”

เมื่อเห็นสองคนทำท่างง ข้าพเจ้าจึงพูดต่อไปว่า

“ห้องผู้ช่วยผู้จัดการ ผมมีเรื่องจะพูดด้วยเพียงเล็กน้อย”

ทั้งสองคนตามข้าพเจ้าไป เมื่อออกจากห้องประชุมเดินผ่านที่ทำงาน เห็นพนักงาน บ้างนั่ง บ้างยืน จับกลุ่มซุบซิบคุยกันอยู่หลายกลุ่ม ที่ทำงานโดยไม่สนใจอะไรก็มีอยู่บ้าง เมื่อข้าพเจ้าผ่านมา เสียงซุบซิบก็เงียบลง ต่างก็จ้องมาทางข้าพเจ้าและบุรุษ ๒ คน ซึ่งเดินตามหลังข้าพเจ้ามาเป็นจุดเดียวกัน คงจะซุบซิบกันเรื่องที่เกิดขึ้นในห้องประชุมนั่นเอง ข้าพเจ้าทั้งสองคนขึ้นบันไดไปชั้นที่ ๒ ของอาคารซึ่งเป็นห้องสำหรับข้าพเจ้า

"เชิญนั่ง" ข้าพเจ้าพูด เมื่อข้าพเจ้านั่งประจำโต๊ะแล้วและทั้งสองคนยังยืนอยู่ ทั้งสองคนทำอาการงงอีก ข้าพเจ้าก็ประหลาดใจเหมือนกันว่าเขางงอะไร ในเมื่อข้าพเจ้าใช้คำพูดภาษาไทยธรรมดาทั้งสิ้น

ข้าพเจ้าเคาะประตูขออนุญาตคุณกนกรัตน์ เมื่อเธออนุญาตแล้ว ข้าพเจ้าจึงเข้าไป เธอกำลังจ้องมองมายังข้าพเจ้า

"มีอะไรคะ ?"

"ผมคิดว่า จะเป็นฤกษ์ไม่ดีสำหรับผมที่พอเข้ามาวันแรกก็มีคนถูกไล่ออกจากงาน" ข้าพเจ้าพูดอย่างนอบน้อม

"แล้วไง ?" เธอถาม

"หากผมพูดกับเขาเรียบร้อยแล้วได้ความว่า เขาเข้าใจผิดไปหรือกระทำลงไปด้วยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ผมใคร่ขออภัยให้เขาสักครั้งหนึ่งก่อน คุณจะขัดข้องหรือไม่ ?"

"ก็ได้ ถ้าผลของการสอบสวนเป็นอย่างที่คุณเปรมคาดหมาย" คุณกนกรัตน์พูดยิ้มออกมาหน่อยหนึ่ง

ข้าพเจ้ากล่าวขอบคุณผู้จัดการ แล้วออกมายังห้องของข้าพเจ้า สองคนกำลังหันหน้าซุบซิบกันอยู่

"ณรงค์มีหน้าที่อะไรในบริษัท ?" ข้าพเจ้าถาม

"ส่งยาให้ร้านขายยาตามคำสั่งครับ" ณรงค์ตอบ มีอาการนอบน้อมลงเล็กน้อย

"ณรงค์อายุเท่าไร ?"

"๒๓ ครับ"

"มีครอบครัวหรือยัง ?"

"มีแล้วครับ มีลูกหนึ่ง"

"ชายหรือหญิง ?"

"หญิงครับ"

"แม่บ้านทำงานอะไรหรือเปล่า ?"

"ไม่ได้ทำครับ เลี้ยงลูกอยู่กับบ้าน"

"งานในกรุงเทพฯ เวลานี้หายาก" ข้าพเจ้าเปรย

"ครับผมทราบ คงหลายเดือนกว่าจะได้งานใหม่"

"อือ" ข้าพเจ้าทำเสียงในลำคอ

"ลูกอายุเท่าไร ?" ข้าพเจ้าถาม

"๖ เดือนครับ" เขาตอบ

"กำลังน่ารัก" ข้าพเจ้าพูดด้วยความจริงใจ

"ณรงค์รักลูกและภรรยามากมิใช่หรือ ?"

"ทำไมผู้ช่วยทราบครับ ?" เขาถาม

“ผู้จัดการบอกผม ท่านยังชมว่า ณรงค์เป็นคนดี รักครอบครัว และรับผิดชอบงานในหน้าที่ดีเสมอมา ไม่เคยเกะกะเหลวไหล ท่านประหลาดใจว่า ทำไมวันนี้ ณรงค์จึงทำสิ่งที่ท่านไม่เคยนึกฝันมาก่อนเลย ณรงค์ทำให้ท่านผิดหวังมาก”

เมื่อเห็นเขานิ่งอยู่ ข้าพเจ้าจึงพูดต่อไปว่า

“เราสามีภรรยาเป็นผู้ใหญ่ อดอยากลำบากบ้างก็ไม่เป็นไร แต่ลูกอายุ ๖ เดือนนี่ซิ หากพ่อแม่ตกงาน แกจะลำบากมาก ณรงค์เป็นคนรักลูกจะทนได้อย่างไร”

ข้าพเจ้าพูดไม่ทันจบ เห็นน้ำตาของณรงค์เริ่มออกมาคลอเต็มเบ้าตาและค่อยๆ ไหลซึมลงมาเป็นสายทางแก้มทั้งสอง

“สมควรล่ะ มีหน้าที่อะไรในบริษัท ?” ข้าพเจ้าเปลี่ยนไปถามสมควร

“ส่งหนังสือครับ”

“หนังสืออะไร ?”

“หนังสือติดต่อของบริษัทครับ”

“สมควรมีครอบครัวแล้วหรือยัง ?”

“ยังครับ”

“แม้แต่คู่รักหรือ ?”

เขาอึกอักอยู่ครู่หนึ่ง จึงตอบ

“คู่รักมีแล้วครับ”

“เขาคงรักเธอมาก ?” ข้าพเจ้าลองเหวี่ยงแหดูและได้ผล

สมควรตาวาวโรจน์ด้วยความปีติ

"ทำไมผู้ช่วยทราบครับ ?"

ข้าพเจ้าไม่ตอบ แต่กลับถามเขาว่า

"สมควรไม่ต้องการให้เธอเสียใจเพราะถูกไล่ออกมิใช่หรือ ?"

"ถ้าเธอรู้ เธอคงเสียใจมากทีเดียวครับ และผมไม่ต้องการอย่างนั้นด้วย"

"ถูกแล้วสมควร" ข้าพเจ้าพูด "พวกเราทุกคนไม่ต้องการทำอะไรให้คนที่เรารักต้องเสียใจและผิดหวัง"

นิ่งกันไปครู่หนึ่ง ข้าพเจ้าจึงพูดต่อไปว่า

"ผมยังไม่ปลงใจเชื่อว่า การที่ณรงค์และสมควรทำกิริยาเยาะเย้ยคำพูดของผู้จัดการนั้น จะเป็นความริเริ่มนึกคิดของเธอทั้งสองเอง ผมยังไม่เชื่อจริงๆ"

"ทำไมผู้ช่วยไม่เชื่อครับ ?

"อันนี้ ผมอธิบายให้เธอทั้งสองฟังไม่ได้" ข้าพเจ้าตอบและพูดต่อไปว่า "หากมีอะไรอยู่เบื้องหลัง ขอให้พูดตามจริง ผมเชื่อว่าเธอทั้งสองคงหางานใหม่ทำได้ หากออกจากที่นี่ แต่เมื่อไม่จำเป็นจริงๆ แล้วจะให้ประวัติการทำงานเสียทำไม"

ทั้งสองหันไปสบตากัน เหมือนจะปรึกษากันว่า ควรจะบอกความจริงดีหรือไม่

"ความจริงเป็นสิ่งไม่ตาย" ข้าพเจ้าพูด เมื่อทั้งสองยังเงียบอยู่ "ความจริงจะต้องเปิดเผยออกเสมอไม่วันใดก็วันหนึ่ง ผมขอเตือนเธอทั้งสองในฐานะเพื่อนร่วมงานกันว่า ใครก็ตามที่ยุแหย่ให้เราทำความเสียหาย เป็นภัยแก่ตน เมื่อภัยมาถึงเราเข้าจริง

ก็ไม่ออกมารับภัยนั้น ผู้นั้นไม่ใช่มิตร เป็นเพียงคนขี้ขลาดที่คอยใช้คนอื่นเป็นเครื่องมือ ผมพูดได้เพียงเท่านี้ ถ้าทั้งสองไม่มีอะไรจะพูดก็ขอเชิญกลับได้ ไปรับเงินเดือนสุดท้ายที่ผู้จัดการ”

ทั้งสองอึกอักอยู่อีกครู่หนึ่ง จึงว่า

“ถ้าผมบอกความจริงผู้ช่วยจะช่วยพวกผมได้ไหม ?”

“ผมเชื่อว่าได้ เพราะผมพูดกับผู้จัดการมาแล้ว”

“ผู้ช่วยคิดถูกแล้วครับ” ณรงค์พูด “พวกผมไม่ได้ทำด้วยความริเริ่มนึกคิดของผมเอง แต่ทำเพราะมีคนขอร้องแกมบังคับให้ทำ ผมเป็นลูกน้องเขาและเป็นลูกหนี้เขาอีกด้วยจึงต้องทำ”

“ใคร ณรงค์ ?” ข้าพเจ้าถาม

“คุณบุญเชิดกับคุณกานดาครับ”

“สองคนนี้เป็นอะไร ?”

“เป็นหัวหน้าแผนกของผม หัวหน้าแผนกจัดส่งครับ”

“ขอบใจมาก ณรงค์” ข้าพเจ้าพูดอย่างจริงใจ

“เธอเป็นหนี้เขาอยู่เท่าไร ?” ข้าพเจ้าถามต่อไป

“๒๐๐ บาทครับ”

“๒๐๐ บาท” ข้าพเจ้าทวนคำ “นานแล้วหรือ ?”

“เดือนที่แล้วนี่เองครับ”

“เอาละ ผมจะช่วยเธอตามสัญญา แต่ต้องสัญญาว่าเธอจะต้องไปขอโทษผู้จัดการและรับกับท่านว่า เธอทั้งสองทำไปด้วยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ไม่ใช่เพราะเจตนาของเธอเอง”

“ตกลงครับ” ทั้งสองรับพร้อมกัน

"ถ้าอย่างนั้นมา เราไปหาผู้จัดการพร้อมกัน"

พอข้าพเจ้าเปิดประตูนำทั้งสองคนเข้าไป ก็ต้องประหลาดใจ เพราะเห็นคุณกนกรัตน์ยิ้มแป้นอยู่บนเก้าอี้หมุนของเธอ และพูดโดยที่ข้าพเจ้ายังมิได้รายงานอะไรเลยว่า

"ดิฉันยกโทษให้ณรงค์และสมควรทั้งสองคนแล้ว ขอให้ทำงานต่อไป ทั้งสองคนออกไปได้ เชิญคุณเปรมอยู่ก่อนสักครู่"

คราวนี้ถึงคราวที่ข้าพเจ้าต้องงงบ้าง เธอเห็นดังนั้นจึงรีบพูดว่า

"ดิฉันได้ยินหมดแล้วที่คุณและเด็ก ๒ คนนั้นพูดกัน ดิฉันขอบคุณคุณเปรมมาก ปลื้มใจที่เลือกคนไม่ผิด ปลื้มใจจริงๆ เดี๋ยวต้องไปเลี้ยงต้อนรับและฉลองกันหน่อย"

"ทำไมผู้จัดการจึงได้ยินครับ ?" ข้าพเจ้าสงสัยเต็มที่เพราะเป็นห้องแอร์ ๒ ห้องมีประตูกระจกกั้นกลาง โดยปกติจะได้ยินไม่ได้

คุณกนกรัตน์หัวเราะเบาๆ ก่อนพูดว่า

"คุณเปรมคงลืมปิดลำโพงเครื่องเสียงที่ดิฉันแนะนำวิธีใช้ให้คุณดูแล้วก่อนลงไปประชุม คุณคงเปิดไว้ตั้งแต่ก่อนลงไปประชุม พอขึ้นมาก็พูดกันเลยโดยมิได้ปิด เมื่อดิฉันเปิดลำโพงทางนี้จึงได้ยินหมดทุกคำพูด"

จริงของเธอ นี่คือความสะเพร่าของข้าพเจ้า แต่บังเอิญเป็นความสะเพร่าที่เกิดผลดีแก่ทุกคน ก่อนลงไปประชุม เธอได้แนะนำวิธีใช้เครื่องเสียงแก่ข้าพเจ้า เมื่อเธอกดออดต้องการจะพูด

กับข้าพเจ้า จะมีเสียงออดดังเบาๆ ที่ผนังมุมโต๊ะของข้าพเจ้า และให้ข้าพเจ้าเปิดสวิตช์ลำโพงก็จะพูดกับเธอได้ทันที ส่วนโทรศัพท์เครื่องหนึ่งที่โต๊ะข้าพเจ้านั้นมีไว้ติดต่อภายนอก เป็นบทเรียนชิ้นแรกเหมือนกันสำหรับข้าพเจ้าและต้องขอบคุณเธออย่างจริงใจ

"ในคำพูดของคุณเปรม มีหลายอย่างที่ดิฉันสงสัย" เธอพูดหลังจากนิ่งอยู่ครู่หนึ่ง

"อะไรครับ ?"

"ทำไมคุณเปรมจึงไม่ปลงใจเชื่อว่า เด็ก ๒ คนนี้ทำลงไปด้วยความคิดริเริ่มของเขาเอง ?"

"สองคนนี้ยังเด็กเกินไป โดยอายุ และเป็นผู้น้อยโดยหน้าที่การงาน ผมเชื่อว่าคนแบบนี้ไม่มีความริษยาต่อผู้ใหญ่ซึ่งมีตำแหน่งฐานะสูงกว่าเขามาก เขาไม่เสียประโยชน์อะไรเลยในการที่ใครจะมาเป็นผู้ช่วยผู้จัดการ คนที่จะริษยากันจะต้องเป็นคนที่อยู่ระดับไล่เลี่ยกันและมีผลประโยชน์ขัดกัน หรือมีอาชีพเดียวกัน ซึ่งหากอีกฝ่ายหนึ่งดีเด่นขึ้นมา ผลประโยชน์ของอีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องลดลงไป การที่ณรงค์บอกว่า เขาได้รับการยุยงส่งเสริมจากหัวหน้าแผนกจัดส่งและรองหัวหน้านั้น เป็นเรื่องที่สมเหตุและสมผลพอฟังได้ แต่เราต้องคอยดูพฤติกรรมของคุณบุญเชิดและคุณกานดาต่อไป"

"ไม่ต้องคอยดูหรอกค่ะ ดิฉันรู้นิสัยเขามานานแล้ว" คุณกนกรัตน์พูด "แต่ไม่รู้จะแก้อย่างไร และไม่รู้จะทำอย่างไรโดยเฉพาะคุณบุญเชิดนั้น ดิฉันช่วยอะไรเขาไม่ได้เลย"

“ผมไม่เข้าใจครับ”

“อยู่ต่อไปอีกหน่อย ก็เข้าใจเอง” ผู้จัดการพูดและหัวเราะ

“ผู้จัดการจะดำเนินการกับคุณบุญเชิดและคุณกานดาอย่างไร ?”

“เรื่องนี้ ดิฉันจะดำเนินการเอง ขอโทษด้วยที่ยังไม่บอกเวลานี้”

“ไม่เป็นไรครับ”

“แล้วอีกเรื่องหนึ่ง” คุณกนกรัตน์พูด “ดิฉันแปลกใจว่าทำไมคุณจึงพูดกับณรงค์ว่า ดิฉันบอกคุณว่า เขาเป็นคนรักลูกเมียและรับผิดชอบในหน้าที่ดีเสมอมา ไม่เคยเกะกะเหลวไหล ซึ่งความจริงเขาเป็นอย่างนั้น แต่ดิฉันไม่เคยได้พูดกับคุณเลย”

“ผู้จัดการเห็นผมพูดผิดไปไหมครับ ?”

“ไม่เลย ดีมากทีเดียว” คุณกนกรัตน์ตอบทันที

“ถ้าอย่างนั้น ผมพออธิบายได้” ข้าพเจ้าพูด “ประการแรกที่ผมบอกว่า เขาไม่เคยเกะกะเหลวไหลนั้นเพราะผมเชื่อว่าคนเกะกะเหลวไหลไม่รับผิดชอบในหน้าที่นั้น จะไม่ได้รับความไว้วางใจจากผู้จัดการจนถึงกับมอบหมายหน้าที่ส่งยาให้กับบริษัทห้างร้านต่างๆ ตามคำสั่ง คนทำหน้าที่นี้จะต้องเป็นคนที่ผู้ใหญ่เลือกแล้วว่าเป็นคนไว้ใจได้ มีความรับผิดชอบพอควร และการพูดอย่างนี้ทำให้เขาต้องรักษาเกียรติที่ผมได้ให้เขาไว้ แต่ผมยังรู้จักเขาน้อย ผมจึงต้องอ้างผู้จัดการไว้ทีหนึ่งก่อน ต่อไปก็ไม่จำเป็น เมื่อผมรู้จักเขามากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผู้จัดการคง

ไว้ใจผมว่า ผมคงไม่อ้างอะไรพร่ำเพรื่อ หรือพูดในสิ่งอันจะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่ผู้จัดการ”

“ดิฉันไว้ใจคุณทุกอย่าง” คุณกนกรัตน์พูด “ในส่วนที่คุณพูดว่าเขาเป็นคนรักลูกรักเมีย ก็คงมีความประสงค์อย่างเดียวกัน”

“ครับ ผู้ชายทุกคนย่อมภูมิใจในเกียรติอันนี้ หากเขารักษาไว้ได้จริงก็เป็นการปิดกั้นทางเสื่อมเสียได้หลายทาง เพราะทำอะไรจะต้องคิดหน้าตรองหลังอย่างรอบคอบ เพื่อมิให้ลูกเมียลำบาก

บทที่

๒๘

ก้อนอิฐและพวงดอกไม้

งานโต้ตอบจดหมายที่บริษัทกนกนครนั้นเป็นงานที่ค่อนข้างง่ายสำหรับข้าพเจ้า เพราะเคยผ่านงานพวกนี้มามาก และข้าพเจ้ามีความสุขใจที่คุณกนกรัตน์บอกว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่บริษัทเป็นอย่างดี งานยากลำบากไปอยู่ที่การปกครองคน เพราะเสมียนพนักงานในบริษัทนั้นล้วนมีปัญหาชีวิตด้วยกันทั้งสิ้น ปัญหาทางการเงิน ปัญหาครอบครัวและปัญหาอื่นๆ อีกร้อยแปดพันประการ เหลือจะพรรณนาให้หมดสิ้นได้ รวมทั้งปัญหาการทำความผิดพลาดบกพร่องในหน้าที่อีกด้วย ข้าพเจ้าต้องรับภาระเป็นผู้ตัดสิน วินิจฉัย ปราม และปลอบอยู่เสมอ คุณกนกรัตน์เป็นนายจ้างที่ดีเยี่ยมคนหนึ่งในสายตาของข้าพเจ้า เธอรอบคอบมีสมรรถภาพสูงในการบริหารงาน ในเรื่องการติดต่อกับคนนั้น เธอฉลาดปราดเปรื่องเป็นอันมาก มีความสามารถสนทนาให้เป็นที่รักที่พอใจของผู้สมาคมคบหา

ข้าพเจ้าเอง มีทั้งมิตรที่ดีเยี่ยม และศัตรูที่ร้ายแรง ศัตรูที่ร้ายแรงก็คือคุณบุญเชิดและคุณกานดา ส่วนมิตรที่ดีเยี่ยมนั้นนอกจากคุณกนกรัตน์แล้ว ยังมีหัวหน้าแผนกบัญชีคนหนึ่งชื่อสวัสดิ์ เขาจบพาณิชยศาสตร์และการบัญชีจากจุฬาลงกรณ์มหา-วิทยาลัย ไม่สมัครใจรับราชการ จึงมาทำงานอยู่กับคุณกนกรัตน์ เป็นคนมีนิสัยดี ไม่ริษยาใคร และพูดจาตรงไปตรงมาอยู่เสมอ คุณสวัสดิ์เป็นคนสูงโปร่งผิวขาวและใบหน้างาม

วันหนึ่ง ขณะที่ข้าพเจ้านั่งคุยกับคุณสวัสดิ์อยู่ที่แผนกบัญชีหลังอาหารกลางวัน ข้าพเจ้าได้ยินเสียงเอะอะมาตั้งแต่ประตูบริษัท คุณบุญเชิดนั่นเอง ท่าทางที่เดินและกิริยาอาการที่แสดงนั้น ไม่ต้องบอกก็รู้ว่าคงเมามาอย่างมาก

เมื่อสบตากับข้าพเจ้า เขาหยุดกึกอยู่ครู่หนึ่งจึงพูดออกมาว่า

"อ้ายชิต" หมายถึงเพื่อนของเขาซึ่งมาด้วยกัน "อ้ายเชิดมันไม่มีปริญญาอะไร มันไม่เคยไปเมืองนอก มันทำงานมาสิบกว่าปีแล้ว มันเป็นอะไรสูงขึ้นไปอีกไม่ได้ เป็นได้แค่หัวหน้าแผนกจัดส่ง นั่นผู้ช่วยผู้จัดการ" เขาพูดพลางชี้มือมาที่ข้าพเจ้า "เพิ่งมาทำงานได้ยังไม่ถึงสองเดือน เขาให้เงินเดือน ๓,๘๐๐ (สามพันแปดร้อย)" มากกว่ากูเกินครึ่ง กูไม่รู้ว่า เขาเรียนสำเร็จอะไรมา แต่เขาเป็นคนของผู้จัดการ ฮะฮ้า....ฮะฮ้า ผู้จัดการสาว

เขาเดินมาจ้องหน้าข้าพเจ้าในระยะกระชั้นชิด ยื่นหน้าเข้ามา ข้าพเจ้ายังคงนั่งเฉย ไม่เคลื่อนไหวเลยแม้แต่น้อย

“ผู้ช่วย” เขาพูดต่อไป “เรียนสำเร็จอะไรมา บอกหน่อยได้ไหม ? เรียนสำเร็จอะไรมา เคยทำอะไรมาบ้าง พอเข้ามาก็มาเป็นผู้ช่วยผู้จัดการ มีอำนาจปกครองคนทั้งบริษัท รวมทั้งปกครองอั๊วด้วย”

คุณสวัสดิ์ทนอยู่ไม่ได้อีกต่อไป จึงลุกขึ้นมาขวางคุณบุญเชิดไว้ พร้อมพูด

“มันจะมากเกินไปแล้ว คุณบุญเชิด พี่เปรมไปทำอะไรให้คุณจึงมาก้าวร้าวระรานเขาถึงขนาดนี้”

“อ๋อ หวัด เริ่มฝากเนื้อฝากตัวเขาไว้แต่บัดนี้เชียวนะ ผู้ช่วยส้นตีนทำอะไรได้”

คุณชิตเพื่อนของเขาเป็นคนนอกบริษัท ไม่รู้เรื่องอะไรมากนัก เห็นเรื่องจะลุกลามใหญ่โตเช่นนั้น จึงรีบดึงแขนคุณบุญเชิดออกไปนอกบริษัททันที

เรื่องที่คุณบุญเชิดมาก้าวร้าวข้าพเจ้าในบ่ายวันนั้น รู้กันไปอย่างรวดเร็วทั่วบริษัท ทุกคนรู้ และมีคนเป็นจำนวนมากที่เริ่มเห็นใจข้าพเจ้า เห็นใจในความอดกลั้นของข้าพเจ้า

วันนั้นทั้งวัน คุณบุญเชิดมิได้กลับมาที่บริษัทอีกเลย เรื่องนี้สลับซับซ้อนมาก ข้าพเจ้าไม่ประสงค์เล่าละเอียดนัก ขอเล่าไว้ในที่นี้แต่โดยใจความสำคัญเท่านั้น

คุณกนกรัตน์ไม่อยู่ ขึ้นไปเชียงใหม่อีก ๒ วันจึงจะกลับมา เย็นวันนั้น ขณะข้าพเจ้าและสวัสดิ์จะเดินออกจากบริษัทอยู่แล้ว ก็บังเอิญได้ยินเสียงคนสองคนคุยกันอยู่ในที่กำบังแห่งหนึ่ง ข้าพเจ้าและคุณสวัสดิ์ได้ยินโดยบังเอิญแท้ๆ

"คนอะไรใจเย็นจริงๆ " เสียงคนหนึ่งพูด ข้าพเจ้าจำได้ว่าเป็นเสียงของสมควร เด็กหนุ่มที่หัวเราะเยาะข้าพเจ้าในวันแรก

"มึงหมายถึงใครวะ ?" อีกคนหนึ่งถาม เป็นเสียงของณรงค์

"ผู้ช่วยผู้จัดการว่ะ" สมควรตอบ

"เออจริงว่ะ" ณรงค์รับ "แกใจเย็นและสุภาพจริงๆ เลยขนาดกับพวกเรา แกยังพูด ผมอย่างนั้น ผมอย่างนี้ และยังบอก "เชิญนั่ง" วันนั้นมึงจำได้ไหม เล่นเอากูงงเลยว่ะ กูเห็นผู้ใหญ่เพียงแค่ระดับหัวหน้าแผนกเท่านั้น ไม่เคยพูดดีกับพวกเราเลย มีแต่ อั๊ว ลื้อ ไอ้ห่ะ แต่ผู้ช่วยผู้จัดการแกไม่มีคำพวกนี้เลย แกช่วยคนทุกคน แม้คนที่หวังร้ายกับแก กูนับถือจริงๆ ว่ะ คนอย่างนี้ กูว่าแกด่าใครว่าเลว คนนั้นจะต้องซวยไปตลอดชีวิต จะต้องรดน้ำมนต์ ๗ วัดว่ะ วันนี้ก็เหมือนกัน ปล่อยให้นายบุญเชิดด่าอยู่ได้ นั่งเฉยไม่กระดุกกระดิก เป็นกู กูฟาดหน้าแตกไปแล้ว"

"ฟาดใคร ?" สมควรถาม

"ก็ฟาดนายบุญเชิดซิวะ คอยดู ขืนก้าวร้าวผู้ช่วยอีก กูจะฟาดหน้ามันเอง ไอ้ห่ะ ใช้เราทำบ้าบอคอแตกตั้งแต่วันแรก พอผู้จัดการเรียกไปถาม กลับปฏิเสธ และบอกว่า พวกเด็กมันบ้ากันไปเอง ถ้าไม่ได้ผู้ช่วยเปรมช่วยไว้ป่านนี้ ไม่รู้ไปเดินเตะฝุ่นอยู่สายไหนแล้ว ผู้ช่วยพูดถูก คนที่ยุแหย่ให้เราทำความเสียหาย เมื่อมีภัยมา ไม่ยอมรับภัยนั้น ไม่ใช่มิตร แกพูดสุภาพและเป็นคติ ไม่รู้ใจแกเป็นอย่างไร" ?

ข้าพเจ้าและคุณสวัสดิ์ได้ฟังเพียงเท่านั้นแล้วรีบเดินออกไปขึ้นรถซึ่งจอดอยู่หน้าบริษัท ข้าพเจ้าเป็นคนขับ คุณสวัสดิ์นั่งเคียงข้าง มันมิใช่รถของข้าพเจ้าดอกท่าน เป็นรถของบริษัทซึ่งคุณกนกรัตน์อนุญาตให้ข้าพเจ้าใช้เป็นส่วนตัว Holden สีฟ้าอ่อน เมื่อใดข้าพเจ้าออก ก็ต้องคืนบริษัทไป

"ไปที่ไหนดี" ข้าพเจ้าถามคุณสวัสดิ์ เมื่อขับรถมาได้ประมาณ ๑๐ นาทีแล้ว

"บางโพดีไหม ? แถวนั้นมีร้านอาหารดีๆ หลายแห่ง ไปนั่งพักผ่อนหย่อนอารมณ์กันหน่อย" ข้าพเจ้าพูด

เราทั้งสองเลือกได้ภัตตาคารแห่งหนึ่ง ซึ่งที่นั่งสบายราคาไม่แพง

"คุณกนกรัตน์กลับมาคงเกิดเรื่องใหญ่" คุณสวัสดิ์พูดขึ้น

"คงไม่รู้" ข้าพเจ้าพูด

"ลองคนทั้งบริษัทรู้หมดอย่างนี้แล้ว อย่าหวังเลยที่ผู้จัดการจะไม่รู้ ต้องรู้จนได้ คุณบุญเชิดมีหวังถูกไล่ออกกันครั้งนี้ พี่เปรมไม่นึกโกรธเคืองแกบ้างเลยหรือ ?"

"เขาเมา หากไม่เมาคงไม่พูดและทำอย่างนั้น ผมไม่ถือโทษแกเลย"

"แปลกมาก" คุณสวัสดิ์อุทาน

"คนเมาทำอะไรไปโดยไม่มีสติสัมปชัญญะ จริงอยู่อาการที่แสดงออกนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่เคยสั่งสมอยู่ในจิตใจ เมื่อขาดการควบคุมก็พลุ่งขึ้นมา แต่พรุ่งนี้แกอาจจำไม่ได้ว่าแกได้ทำอะไร

พูดอะไรออกไปบ้าง”

“พี่เปรมคอยให้อภัยคนอยู่เสมอ เขาอาจกำเริบเสิบสานต่อไปได้มาก”

“ช่างเถอะ คอยดูไปก่อน บางทีการเอาความดีเข้าสู้อาจชนะก็ได้”

นิ่งกันไปครู่หนึ่ง คุณสวัสดิ์หันไปเรียกบ๋อยสั่งอาหารเพิ่ม

“ความจริงคุณบุญเชิดรักผู้จัดการมาก” คุณสวัสดิ์เอ่ยขึ้น

“รักอย่างไร ?” ข้าพเจ้าถาม

“เขาเคยเรียนหนังสือด้วยกันมา”

“อย่างนั้นหรือ ผมเพิ่งรู้เดี๋ยวนี้เอง ทำไมคุณบุญเชิดจึงพูดว่า เขาไม่มีปริญญา ?”

“แกเหลวไหลเสียเอง ชอบเมาเหล้าเป็นอาจิณ ตั้งแต่สมัยเป็นนิสิตต้องออกตั้งแต่จบปี ๒ เรียนปี ๓ ได้ ๒ – ๓ เดือนก็ออกไปเฉยๆ แกรักผู้จัดการมาตั้งแต่สมัยอยู่จุฬาฯ”

“แล้วผู้จัดการรักเขาหรือเปล่า ?” ข้าพเจ้าถาม

“ก็ไม่รักนะซีครับ ถ้ารักก็คงแต่งงานไปแล้ว ก็เขาทำตัวอย่างนั้น ผู้จัดการจะรักเขาได้อย่างไร เขารู้ว่าผู้จัดการมีบริษัทกนกนครก็มาขอทำงานด้วย ผู้จัดการเห็นเป็นเพื่อนนักเรียนเก่าก็ให้ทำเรื่อยมาตั้ง ๑๐ กว่าปีแล้ว แกอยากได้ตำแหน่งผู้ช่วยผู้จัดการมาก แต่แกเป็นไม่ได้หรอก ผู้จัดการเป็นคนฉลาด รู้ดีว่าคุณบุญเชิดไม่ควรแก่ตำแหน่งนั้น แกปกครองคนไม่ได้”

“น่าสงสารมาก” ข้าพเจ้าเปรย

เราคุยเรื่องอื่นกันอีกมาก แต่ส่วนใหญ่เรื่องเกี่ยวกับงานของบริษัท ซึ่งข้าพเจ้าต้องปรึกษาคุณสวัสดิ์เป็นอันมากเพราะเขาเป็นคนเก่า และเขาก็บอกทุกสิ่งทุกอย่างด้วยความเต็มใจ

ในวันรุ่งขึ้น ขณะข้าพเจ้าอยู่ในห้องทำงาน คุณบุญเชิดและเพื่อนของเขาอีกคนหนึ่งซึ่งอยู่ในบริษัทเหมือนกัน ได้เข้าไปหาข้าพเจ้า คุณบุญเชิดยกมือไหว้ แต่ยังไม่ได้พูดอะไร เพื่อนของเขาเป็นคนพูดก่อน

"บุญเชิดเขารู้สึกผิด มาขอโทษผู้ช่วยครับ"

"เรื่องเมื่อวานนี้ใช่ไหม ?" ข้าพเจ้าถาม

"ใช่ครับ" บุญเชิดรับ

"ผมไม่ได้ถืออะไร เพราะคุณเมา ถ้าคุณไม่เมาก็อีกเรื่องหนึ่ง"

"ขอบพระคุณมากครับ" บุญเชิดพูด "ผมเกรงว่าเรื่องนี้จะรู้ถึงผู้จัดการ แล้วผมจะต้องถูกตำหนิอย่างมาก หรืออาจถูกไล่ออกได้"

"ผมขอรับรองอย่างหนึ่งว่า ผู้จัดการจะไม่รู้เรื่องนี้จากผมเป็นคนแรก" ข้าพเจ้ารับรองให้เขาสบายใจ

"แม้รู้จากคนอื่น และผมเชื่อว่าผู้จัดการต้องรู้แน่ และจะต้องโกรธผมมาก เรื่องนี้ผู้จัดการต้องถือเป็นเรื่องสำคัญ" บุญเชิดพูดน้ำเสียงแสดงความหวาดหวั่นเป็นอันมาก

"ท่านมอบหน้าที่ปกครองคนในบริษัทไว้ให้ผมแล้ว" ข้าพเจ้าพูด "คุณก็ทราบดี เมื่อผมซึ่งเป็นเจ้าทุกข์เป็นเจ้าเรื่องไม่เอาเรื่อง ท่านก็คงไม่ว่าอะไร ท่านบอกไว้แล้วว่า คำวินิจฉัยของผมเป็นคำที่ถูกต้องเสมอ แล้วแต่ผมจะดำเนินการ"

“ผมถามจริงๆ เถอะครับ ผู้ช่วยไม่โกรธผมเลยหรือเมื่อวานนี้ ?”

“บอกจริงๆ เหมือนกันว่าไม่โกรธเลย ยังนึกสงสารเห็นใจเสียอีก เพราะคุณไม่รู้ว่าคุณได้ทำอะไรลงไป ขอให้คุณสบายใจได้ว่า จะไม่มีภัยจากผม”

บุญเชิดกล่าวขอบคุณข้าพเจ้า ข้าพเจ้ายื่นมือให้เขาจับ เป็นการแสดงว่าข้าพเจ้ายินดีเป็นมิตรกับเขา

ในวันรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง เมื่อข้าพเจ้ามาถึงห้องทำงานเห็นจดหมายปิดผนึกวางอยู่บนโต๊ะทำงาน พยายามนึกถึงลายมือผู้ส่งเท่าไรก็นึกไม่ออก จ่าหน้าซองว่า

“กราบท่านผู้ช่วยผู้จัดการบริษัทกนกนคร”

ข้าพเจ้าใช้ตะไกรตัดริมซอง เมื่อดึงกระดาษสีขาวออกมาสายตาปร๊าดไปดูชื่อผู้ส่งก่อน บุญเชิดนั่นเอง จดหมายจากบุญเชิด ข้อความในจดหมายทำให้ข้าพเจ้าตื้นตันใจ และยกมือขึ้นน้อมนมัสการพระคุณแห่งพระรัตนตรัยที่สอนให้ข้าพเจ้ามีความอดกลั้นออมชอมและให้อภัย การให้อภัยมีผลถึงขนาดนี้แน่นอนทีเดียว การให้อภัยเป็นสัญลักษณ์ของผู้กล้าหาญมากกว่าการลงโทษ

ข้อความในจดหมายเป็นดังนี้

“กราบเรียน ผู้ช่วยผู้จัดการ

“ผมขอสารภาพด้วยความจริงใจว่า ผมเกิดความเคารพรักและประทับใจในตัวท่านเป็นอย่างยิ่ง ความเลวของผม ซึ่งก่อตัวมาเรื่อยๆ ตั้งแต่สมัยเป็นนิสิตจนถึงมาทำงานอยู่ที่บริษัทนี้ ดูมันยิ่งพอกพูนหนาแน่นแข็งขึ้นทุกวันนั้น ได้ถูกความดีของท่านละลายให้อ่อนตัวลงแล้ว ใจอันแข็งกระด้างของผมได้อ่อนลงอย่างประหลาด ซึ่งมีลักษณะเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อยากจะให้อภัย ผมไม่สงสัยเลย ความรู้สึกอันนี้เกิดขึ้นเพราะท่านให้อภัยผม ในขณะที่ดวงใจผมกำลังกระวนกระวายเพราะความกลัวผิด ผมจึงคิดต่อไปว่า ความรู้สึกของคนอื่นก็คงเหมือนกัน

“ตั้งแต่สมัยผมเป็นนักเรียน เป็นนิสิต และจนถึงมาทำงาน ผมคุ้นอยู่กับระบบ “การลงโทษและรางวัล” คือถ้าไม่ถูกลงโทษก็ได้รับรางวัล แต่ “ลัทธิหรือหลักการให้อภัย ไม่ลงโทษแก่ผู้กระทำผิด เพื่อให้โอกาสเขาแก้ตัวนั้น ผมเพิ่งได้พบเห็นเมื่อท่านมาอยู่ที่บริษัทนี้เอง การกระทำของท่านเป็นตัวอย่างอันดียิ่งสำหรับผม เหมือนมีแสงสว่างบางอย่างแวบเข้ามาในหัวใจผม ให้ได้เห็นทางดำเนินชีวิตว่า อย่างไรควร อย่างไรไม่ควร

“ผมขอสารภาพอีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่องที่ณรงค์และสมควรกระทำอาการอันน่าชังในวันแรกที่ท่านมารับตำแหน่งในบริษัทนี้นั้น เป็นเพราะการเสี้ยมสอนของผมเอง ถ้าไม่ได้อาศัยความกรุณาของท่าน ณรงค์และสมควรก็คงถูกไล่ออกไปแล้ว บัดนี้เด็กทั้งสองได้เคารพนับถือท่านเป็นนักหนา จนถึงกับเคยเปรยให้ผมได้ยิน

ว่า หากใครทำให้ท่านเดือดร้อน เขาจะฟาดหน้าเอง เพียงเวลาไม่ถึง ๒ เดือน ความดีของท่านคือน้ำใจอันประเสริฐนั้นได้ปรากฏซาบซึ้งแก่คนในบริษัทโดยทั่วถึงกันแล้ว

"ยิ่งผมได้ทราบเรื่องราวในชีวิตของท่านเพิ่มมากขึ้นเท่าใด ความเคารพนับถือก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น

"ความเลวทรามใดๆ ที่ผมได้ประพฤติต่อท่านมา ผมขอรับผิดทุกประการ และขอให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะไม่ทำต่อไปอีก หากผู้จัดการได้ทราบเรื่องนี้คงดีใจเป็นนักหนา เพราะผมเคยทำให้ผู้จัดการเดือดร้อนมามากต่อมากแล้ว

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

บุญเชิด"

ข้าพเจ้าบอกแล้วว่า ข้าพเจ้าตื้นตันใจในจดหมายของบุญเชิดเพียงใด แต่ข้าพเจ้ามิได้ตื่นเต้น เพราะเหตุการณ์ทำนองนี้ข้าพเจ้าได้ผ่านมามากครั้งแล้ว และมักจะลงท้ายคล้ายคลึงกัน การให้อภัยเพียงอย่างเดียวให้ผลมหัศจรรย์ถึงเพียงนี้ ควรหรือไม่ท่านที่รัก ที่พวกเราควรเพิ่มพูนการให้อภัยซึ่งกันและกัน เพื่อความสงบสุขในสังคม และความเย็นใจของเราเอง

เวรย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวร แต่ย่อมสงบด้วยการไม่จองเวร

เมื่อคุณกนกรัตน์กลับมาจากเชียงใหม่ เธอทราบเรื่องเหล่านี้มาแล้วจากที่บ้าน เมื่อมาถึงบริษัทได้เรียกข้าพเจ้าเข้าไป

ถาม ข้าพเจ้าก็เล่าตามความเป็นจริง และเอาจดหมายของคุณบุญเชิดให้เธออ่าน แววแห่งปีติปราโมทย์ปรากฏขึ้นบนใบหน้าของเธอทีละน้อย เมื่ออ่านจดหมายจบ เธอพูดว่า

"ดิฉันต้องขอขอบคุณคุณเปรมอย่างที่สุด ดิฉันปลาบปลื้มใจเหลือเกิน ดิฉันได้รับผลดีเกินที่คาดหมายเอาไว้ ดิฉันหนักใจกับคุณบุญเชิดมานักหนาแล้ว ต่อไปนี้ดิฉันสบายใจ ไม่ทราบจะตอบแทนคุณเปรมอย่างไร"

ข้าพเจ้าตอบว่า "การที่ผู้จัดการได้กรุณาให้มาทำงานที่นี่ให้เงินเดือนอย่างแพงก็เป็นความกรุณามากอยู่แล้ว ความดีและความสามารถของผมยังน้อยไปเสียด้วยซ้ำ ผมตั้งใจจะพยายามทำทุกอย่างเท่าที่สามารถ เพื่อความเจริญมั่นคงของบริษัทกนกนคร"

"ขอบคุณมาก คุณเปรม"

เธอนิ่งอยู่ครู่หนึ่ง นิ่งอย่างใช้ความคิด

"ดิฉันอยากให้คุณเปรมไปต่างประเทศอีกครั้งหนึ่งในปีหน้า จะไปอเมริกา หรือเยอรมันนีหรือออสเตรเลีย แล้วแต่คุณจะเลือกเอา คุณชอบคืออยากไปประเทศไหน ?"

"ไปทำอะไรครับ ?" ข้าพเจ้าถาม

"คุณยังอยากเรียนอยู่ไหม ?"

"ไม่เรียนแล้วครับ หากไปก็ไปหาประสบการณ์หรือไปดูงาน"

"ถ้าอย่างนั้น ดิฉันใคร่เสนอให้ไปเยอรมันนีก่อน" คุณกนกรัตน์พูดอย่างมั่นคง "แล้วเลยไปอเมริกา กลับมาออสเตรเลีย

๙ เดือนพอไหม ?”

“ผู้จัดการคิดว่าพอไหมครับ ?” ผมมีประสบการณ์ในต่างประเทศน้อย หากผู้จัดการคิดว่าพอก็พอ”

“น่าจะพอ” ผู้จัดการตอบ “ผู้ช่วยจะได้รับประโยชน์เป็นอันมากในการไป ๓ ประเทศนี้ ทั้งประโยชน์ส่วนตัวผู้ช่วยเอง ประโยชน์แก่บริษัทกนกนคร และประโยชน์แก่สังคมเมืองไทยของเรา”

“ในประการหลังนั้นผมสงสัย”

“คุณคงลืมไป แต่ดิฉันไม่ลืมว่า คุณเปรมเป็นนักประพันธ์ การที่คุณจะได้ไปประสบพบเห็นสิ่งต่างๆ ในประเทศดังกล่าวแล้ว ย่อมจะต้องนำประสบการณ์นั้นมาเผยแพร่แก่สังคมไทย เป็นประโยชน์ตรงนี้”

พูดด้วยความจริงใจว่า ข้าพเจ้าปลาบปลื้มต่อข้อเสนอของคุณกนกรัตน์เป็นที่ยิ่ง ข้าพเจ้าไม่เคยนึกฝันเลยว่าโชคดีจะหลั่งลงสู่ข้าพเจ้าถึงขนาดนี้ ข้าพเจ้ากลับมาบ้านวันนั้น บอกให้ประนอมทราบ เธอดีใจจนน้ำตาไหล อีกหนึ่งปี หนึ่งปีในเมืองไทยไม่นานเลย ข้าพเจ้าก็จะได้ไปเยอรมันนี สหรัฐอเมริกา และออสเตรเลีย ประเทศซึ่งข้าพเจ้าใฝ่ฝันนักหนา ที่จะไปดูเบื้องหน้าเบื้องหลังของประเทศอันรุ่งเรืองเหล่านี้

บัดนี้ คนในบริษัททุกคนมองดูข้าพเจ้าด้วยสายตาเป็นมิตรและนิยมชมชอบ ข้าพเจ้ากลายเป็นที่ปรึกษาของคนแทบทุกคนผู้มีความเดือดร้อนในปัญหาชีวิตด้านต่างๆ

จริงอยู่ ปัญหาชีวิตซึ่งจะต้องแก้ของข้าพเจ้าก็มีอยู่เหมือนกัน แต่เมื่อคนอื่นมาปรึกษาหารือ ข้าพเจ้าก็จะให้ความคิดเห็นไปตามสติปัญญาของข้าพเจ้า เปรียบเหมือนหมอ แม้ตนเองจะยังต้องมีโรคภัยไข้เจ็บอยู่เหมือนกัน แต่เมื่อมีคนไข้มาหาก็ต้องรักษาไปตามควรแก่กรณี และด้วยความตั้งใจดีต่อคนทุกคนฉะนั้น

ด้วยประการดังกล่าวมาแล้วนี้

การกลับมาอยู่เมืองไทยของข้าพเจ้าจึงเป็นความสุขสงบอย่างยิ่ง ความสงบสุขนี้เองทำให้รู้สึกว่าเวลาล่วงไปอย่างรวดเร็ว คุณงามความดีต่างๆ ที่ข้าพเจ้าเคยทำไว้ กำลังผลิดอกออกผลเต็มที่ สมกับความรู้สึกของข้าพเจ้าที่ฝังอยู่ในจิตใจเสมอว่า บุคคลทำความดี ย่อมได้รับผลดีตอบแทน จะเร็วหรือช้าเท่านั้น ความรู้จักอดใจรอคอยย่อมนำผลอันประเสริฐมาให้ในบั้นปลาย

เพื่อนสนิทมิตรสหายได้ไปมาหาสู่ที่บ้านสม่ำเสมอ ได้สนทนาเรื่องอันเป็นที่เพลิดเพลินบ้าง เรื่องทางศาสนาสังคมและการเมืองบ้าง ข้าพเจ้าและครอบครัวได้ไปทำบุญที่วัด ถือโอกาสสนทนากับพระเถระผู้ใหญ่ผู้ทรงคุณวิทยาทางศาสนาบ้าง สิ่งเหล่านี้ทำให้รู้สึกว่าชีวิตไม่ว่างเปล่าจากสิ่งอันพึงได้พึงถึงตามฐานะแห่งสามัญชน

สิ่งที่ดีใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ ได้กลับมาเมืองไทยทันวันเฉลิมพระชนม์พรรษาแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระประมุขแห่งรัฐผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวถึงมาบ้างแล้วแต่ต้น

ข้าพเจ้าในฐานะราษฎรสามัญผู้หนึ่งของพระองค์ท่าน รู้สึกมีความสุขใจอย่างยิ่งที่ได้เห็นพวกเราชาวไทยเคารพสักการะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถโดยมิได้จืดจางเสื่อมคลาย ยิ่งนานวันพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ยิ่งซึมซาบแก่พสกนิกรไทยทั้งปวง

หนึ่งปีผ่านไปอย่างรวดเร็ว ถึงกำหนดที่ข้าพเจ้าจะต้องเดินทางไปเยอรมันนี สหรัฐอเมริกา และออสเตรเลียตามลำดับ การเตรียมการเดินทางไปต่างประเทศนั้นมีภาระจะต้องทำยุ่งพอใช้ ดีอยู่หน่อยหนึ่งว่าข้าพเจ้าเคยเดินทางไปต่างประเทศมาครั้งหนึ่งแล้ว ทำให้รู้จักลู่ทางในการดำเนินการอยู่บ้าง

ทุกคนที่รู้จักและทราบข่าวต่างแสดงความชื่นชมยินดีต่อ "โชค" หรือจะเรียกว่าอะไรก็ตามของข้าพเจ้าในครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้ซื้อหาหนังสือเกี่ยวกับประเทศทั้ง ๓ มาอ่าน เพื่อเป็นความรู้สำรองไว้บ้าง พยายามศึกษาให้เข้าใจถึงภูมิประเทศ วัฒนธรรม ขนบประเพณีและสังคมของชาติทั้ง ๓ ถึงจะได้ไม่มากนัก แต่ก็ดีกว่าไม่รู้เสียเลย ข้าพเจ้าเคยทราบมาจากประสบการณ์ในอินเดียแล้วว่า สิ่งที่รู้จากตำรา หรือคำบอกเล่านั้น ถึงอย่างไรก็สู้การไปเห็นด้วยตนเอง ไปด้วยตนเองไม่ได้

ข้าพเจ้าขอบอกตามตรงว่า ข้าพเจ้าตื่นเต้นต่อการเดินทางครั้งนี้มิใช่น้อย อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าจะพยายามเอาข้างหน้าเพราะข้าพเจ้าเดินทางไปยังประเทศที่เจริญรุ่งเรืองเต็มที่อยู่แล้ว

ท่าอากาศยานดอนเมือง มีญาติสนิทมิตรสหายไปส่งกันมาก ทุกคนมีดวงหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส แสดงความยินดีต่อข้าพเจ้า เพื่อนฝูงที่บริษัทกนกนครก็ไปกันมาก พวงมาลัยที่คอของข้าพเจ้าแน่นจนต้องปลดลงถือ เป็นจำนวนไม่น้อย มีพระสงฆ์อันเป็นที่เคารพนับถือไปส่งหลายท่านด้วยกัน ข้าพเจ้าขอบันทึกขอบพระคุณทุกท่านที่มีใจกรุณาต่อข้าพเจ้าไว้ ณ ที่นี้ด้วย

เครื่องบินออกตามเวลา ไม่คลาดเคลื่อนแม้แต่นาทีเดียว

ลาก่อนเมืองไทยที่รัก อีกเก้าเดือน เก้าเดือนเท่านั้น ข้าพเจ้าจะกลับมา มาสู่มาตุภูมิอันเป็นที่รักยิ่งของข้าพเจ้าอีก

จบบริบูรณ์

ประวัติของ

อาจารย์วศิน อินทสระ

ชาติภูมิ

เกิดที่หมู่บ้านท่าศาลา อำเภอรัตตภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เมื่อจำความได้ พ่อแม่ได้ย้ายไปอยู่ที่หมู่บ้านตากแดด ตำบลปากรอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

การบรรพชาอุปสมบท

บวชเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๓ ปี ที่วัดบุปผาราม เขตธนบุรี กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ และอุปสมบทเป็นภิกษุเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ ลาสิกขา เมื่อ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๗

การศึกษา

- มัธยม ๘ (สมัครสอบ)
- นักธรรมเอก
- เปรียญ ๗ (ป.ธ.๗)
- ศาสนศาสตร์บัณฑิต (มหามกุฏราชวิทยาลัย)
- M.A. (ทางปรัชญา มหาวิทยาลัยบานารัส อินเดีย)
- ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

หน้าที่การงาน

สอนวิชาศีลธรรม

- ที่โรงเรียนราชินี
- ที่โรงเรียนพณิชยการสีลม (อาจารย์ผู้ปกครอง)
- ที่โรงเรียนเตรียมทหาร และเป็นหัวหน้าแผนกสารบัญมียศเป็นร้อยโท
- สอนวิชาพุทธปรัชญาเถรวาท – มหายาน ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง (ประมาณ ๑๒ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๑ – ๒๕๓๓)
- สอนวิชาพุทธศาสนาในประเทศไทยและวิชาจริยศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (ประมาณ ๑๐ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๓ – ๒๕๔๓)

- สอนที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เกี่ยวกับศาสนาและปรัชญาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ – ๒๕๕๒ (เป็นระยะเวลา ๔๖ ปีเต็ม)
- สอนพิเศษประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับความรู้ทางพระพุทธ-ศาสนาในวันอาทิตย์ที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๕ – ๒๕๕๓ (เป็นระยะเวลา ๒๘ ปีเต็ม)
- บรรยายพิเศษในที่ต่างๆ ตามที่ได้รับเชิญ
- บรรยายธรรมทางวิทยุตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๙ – ๒๕๕๐ โดยออกเป็นรายการสดบ้าง ใช้เทปบ้าง (เป็นระยะเวลา ๑๑ ปีเต็ม)

การประพันธ์

เขียนหนังสือประเภทต่างๆ เช่น นวนิยายอิงหลักธรรม อธิบายหลักธรรม ฯลฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ มาจนถึงปัจจุบัน มีประมาณกว่า ๑๖๐ ชื่อเรื่อง บางชื่อเรื่องก็มีหลายเล่ม เช่น *ทางแห่งความดี* เป็นต้น

ทำนิตยสาร

- เป็นบรรณาธิการนิตยสาร *ธรรมจักษุ* ของมูลนิธิมหามกุฏ-ราชวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ – ๒๕๓๙
- เป็นบรรณาธิการนิตยสาร *ศุภมิตร* ของมูลนิธิส่งเสริมกิจการศาสนาและมนุษยธรรม (กศม.) ของวัดมกุฏกษัตริยาราม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ – ๒๕๕๑

รางวัลพิเศษ

พ.ศ. ๒๕๑๗	ได้รับรางวัลชมเชยจากคณะกรรมการจัดงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ประเภทสารคดี หนังสือเรื่อง *"จริยาบถ"* และในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ หนังสือเรื่อง *"จริยศาสตร์"*
พ.ศ. ๒๕๒๕	ได้รับพระราชทานรางวัล *"เสาเสมาธรรมจักร"* ในฐานะผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาประเภทวรรณกรรม เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี
พ.ศ. ๒๕๓๓	ได้รับเกียรติคุณบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะเป็นรางวัลชมเชย ประเภทสร้างสรรค์ด้านศาสนา จากบทความเรื่อง *"หลักกรรมกับการพึ่งตนเอง"*
๒๒ เม.ย. ๒๕๕๒	ได้รับรางวัล *"พุทธคุณูปการ กาญจนเกียรติคุณ"* ในฐานะผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงวัฒนธรรม
๒๙ ก.ค. ๒๕๕๓	ได้รับรางวัล *"ปูชนียบุคคลด้านภาษาไทย"* เนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๓ จากกระทรวงวัฒนธรรม
๒๔ ม.ค. ๒๕๕๘	ได้รับรางวัล *"นราธิป"* ในฐานะนักเขียนอาวุโสประจำปี ๒๕๕๗ จากสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย (ในพระบรมราชูปถัมภ์)

๒ พ.ค. ๒๕๕๘	ได้รับรางวัล *"ผลงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดีเด่นด้านวรรณกรรม"* ประจำปี ๒๕๕๘ จากมูลนิธิศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
๑๒ ต.ค. ๒๕๖๕	ได้รับรางวัล *"ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาดีเด่น"* จากยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ในวาระครบรอบ ๗๒ ปี ยุวพุทธฯ

เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

เรื่อง *พระอานนท์ พุทธอนุชา* นอกจากจะได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในสังคมไทยแล้ว *สารานุกรมวรรณกรรมโลกในศตวรรษที่ ๒๐* (Encyclopedia of World Literature in 20th Century) ได้นำเรื่อง *พระอานนท์พุทธอนุชา* ไปสดุดีไว้ในหนังสือดังกล่าวนั้น เป็นทำนองว่าได้ชี้ทางออกให้แก่สังคมไทยที่สับสนวุ่นวายอยู่ด้วยปัญหานานัปการ

อันความกรุณาปรานี

วศิน อินทสระ

Pdf file Book

ชมรมกัลยาณธรรม
หนังสือดีลำดับที่ ๔๒๒

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พฤศจิกายน ๒๕๖๕ **จำนวนพิมพ์** ๑,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย

ชมรมกัลยาณธรรม ๑๐๐ ถนนประโคนชัย ตำบลปากน้ำ
อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ๑๐๒๗๐
โทรศัพท์ ๐-๒๗๐๒-๗๓๕๓ และ ๐-๒๗๐๒-๙๖๒๔

ออกแบบปก/รูปเล่ม คนข้างหลัง พิสูจน์อักษร ทีมงานกัลยาณธรรม
พิมพ์ที่ บริษัทขุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์ จำกัด โทร. ๐-๒๘๘๕-๗๘๗๐-๓

สัพพทานัง ธัมมทานัง ชินาติ การให้ธรรมะเป็นทาน ย่อมชนะการให้ทั้งปวง

www.kanlayanatam.com kanlayanatam

สายธารแห่งความกรุณาปรานีนั้น
เป็นกระแสที่เยือกเย็นให้ความชุ่มฉ่ำแก่ผู้รับ
ระงับความเร่าร้อนทางใจ
ช่วยยกระดับจิตให้สูงขึ้นทั้งฝ่ายให้และฝ่ายรับ
เพิ่มพูนคุณธรรมอย่างอื่นให้เกิดตามขึ้นมาเป็นอันมาก

หากโลกนี้ปราศจากความกรุณาปรานีเสียแล้ว
ใครจักสงเคราะห์ใคร ใครจักเอ็นดูใคร
โลกคงดำรงอยู่อย่างเร่าร้อนอย่างที่สุด

ชมรมกัลยาณธรรม
www.kanlayanatam.com
Facebook : Kanlayanatam